ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ਸੰਪਾਦਕ
ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

PUNJABI UNIVERSITY PATIALA

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ਸੰਪਾਦਕ

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

Kavi Senapati Rachit
SRI GUR SOBHA (*Punjabi*)

edited by
Ganda Singh

ISBN - 81-7380-232-7

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 1967
ਦੂਜੀ ਵਾਰ : 1980
ਤੀਜੀ ਵਾਰ : 1988
ਚੌਥੀ ਵਾਰ : 2017
ਕਾਪੀਆਂ : 1100
ਕੀਮਤ : 220/-

ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਿੱਜਰ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ
ਅਤੇ ਪਰਲ ਬੁਕਸ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਟਿਡ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਛਪੀ

ਸੰਪਾਦਕ ਵਲੋਂ
(ਪਹਿਲਾ ਸੰਸਕਰਣ)

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨ ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਪਰ ਕੁਝ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਕ ਖਾਸੀ ਅੱਛੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਣੀ ਕਾਫੀ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਹ ਗੁੰਝਲਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਜੋ ਹੁਣ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਸਭ ਕਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਮਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਕਵੀ-ਮਨ ਭੋਇੰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰ ਸਕਦੇ, ਜਿਥੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਚ-ਕਲਪਨਾਹੀਣ ਸਿੱਧੀ ਪੱਧਰੀ ਸਾਫ਼ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣ । ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਅਨਖਿੜੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ । ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਿੰਦੂ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ ਜਿਹੇ ਹਿਸਾਬੀ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਹਰ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਨ ਹੋਣਾ ਇਕ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਪਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਜਾਂ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਥੇ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਹੋਰ ਇਸ ਹੁਨਰ ਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ।

ਸਮੇਂ-ਬਧ ਥਿਤਵਾਰ, ਇੰਨ-ਬਿੰਨ, ਬਿਨਾਂ ਮਨੋਕਲਪਣਾ ਦੇ, ਵਾਕਿਆਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ, ਬੋਧ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰਤ ਅਤੇ ਚੇਤਨਤਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਰੁੱਚੀ ਅਤੇ ਅਪਣੱਤ ਹੈ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਇਕ-ਜੂਨੀਏ ਸਾਮੀ ਨਸਲ ਦੇ (ਮੂਸਾਈ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰੀ ਯੂਨਾਨੀ, ਸੀਰੀਅਨ, ਅਰਬ ਆਦਿ) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ ਜੂਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਜੂਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਭੁਗਤਾਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ । ਇਸੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ (ਲਿਖਤਾਂ ਜਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ) ਕਾਇਮ ਕਰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਸੇ ਜੂਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ

ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਲਈ ਪੁੱਤ-ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜਾਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦੱਸ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿਥੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਾਮੱਗਰੀ ਲਈ ਸੀ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜਾਂ ਮੁਖਾਲਿਫਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਕਬੀਲੇ ਰੇਤ-ਥਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਜਮਾਏ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅਗਲਿਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤਕ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅੱਜ ਛੋਟੇ ਬੇਸਮਝ ਬੱਚੇ ਭੀ ਹੋਣੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ ਭੀ ਹੋਣਗੇ- ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲਿਖ ਕੇ ਛੱਡ ਜਾਣਾ ਹੀ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਾਧਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਭੀ ਐਸੀ ਸਪੱਸ਼ਟ, ਠੀਕ ਠੀਕ, ਨਿਰੋਲ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿਚ ਉੱਕਾਈ ਖਾ ਜਾਣ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਮੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤਜ਼ਕਰੇ, ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਅਤੇ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਰੰਪਰਾ ਬਣਦੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਅੱਛੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਠੀਕ ਤਜ਼ਕਰੇ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾਂ ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ ਆਉਣ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਲਗੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅਨੇਕ- ਜੂਨੀਏ ਪ੍ਰਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਮਿੱਥਿਆ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਨੇਹ ਇਕ ਰੋਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਲਗਾਓ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਰਖਣ ਜਾਂ ਅੱਗੇ ਲਈ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਠਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੂਨ ਇਕ ਬੰਧਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਜੂਨ ਕਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੀਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਇਕ ਵਿਅਰਥ ਗੱਲ ਸੀ। ਸਾਮੀ ਲੋਕ, ਜਿਥੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਦਬਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਕਈ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਜਾਂ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਮਕਬਰੇ ਆਪ ਬਣਵਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਇਸ ਨੂੰ ਫੂਕ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਭੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਵਾਗਉਣ ਦੇ ਯਕੀਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੂਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜੇ ਕੀਤੇ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਹਲੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ-ਕਦਰ ਕੀਮਤ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਾਇਮ ਹੋ ਸਕੀ। ਉਹ ਉਚੇ ਆਤਮਿਕ ਗਗਨਾਂ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਫ਼ਿਲਾਸਫਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਨੰਤ, ਅਮੁੱਕ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆ ਗੱਲਾਂ, ਇਕ ਜਾਂ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਛਿੰਨ-ਭੰਗਰੀ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ-ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨੀਵੇਂ ਤਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਵੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਲਿਖਣ-ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੋਹਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦਾਂ, ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ, ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂ-ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਬਿਰਤੀ ਚੂੰਕਿ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਪਰਾ-ਸੰਸਾਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੰਦੇ ਬਹੁਤੇ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ- ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਸੇਸਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤਕ ਭੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸਾਈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸਿਉਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਯਥਾਰਥ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਪਣਾ ਸਕੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ- ਜੋ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਜ਼ਕਾਂ, ਤਜ਼ਕਰੇ, ਜੀਵਨ-ਚਰਿੱਤਰ, ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖੇ ਗਏ- ਕੋਈ ਸਮਕਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਜਾਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਨਾ ਲਿਖਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ-ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਪਰ ਲਿਖਾਰੀ ਚੂੰਕਿ ਪੁਰਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਪਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਤਵਾਰੀਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਲਿਖਤ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥਿਤਵਾਰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਆਂ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਥਿਤ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭੀ ਵਾਕਿਅਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਨਸੀਖਾਨਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੭੮੦ ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਈਸਵੀ) ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਪਰ ਤਾਰੀਖਾਂ, ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਨਾਂਉਂ ਦੇ ਦਸਖਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਓਦੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੀਸਾਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਭਾਵ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਪਰ ਤਾਂ ਮੁਨਸੀਖਾਨੇ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰ (ਖਾਤੇ) ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਰਚਨਾ (ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ, ਕ੍ਰਿਸਨ ਅਵਤਾਰ, ਆਦਿ) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਮਤ, ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਥਿੱਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦੀਆਂ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ, ਕਿ ਜਿਥੇ

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਜਬਰ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੁਨਸੀਖਾਨੇ ਦੇ ਬਹੀ ਖਾਤੇ ਅਤੇ ਮਿਸਲਾਂ ਭੀ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜਾਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਮੁੱਲੇ ਮੂਲ-ਸੋਮੇ ਭੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਥਾ (ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਔਟੋਬਾਇਉਗ੍ਰਾਫੀ) ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਤੋਰੀ। ਕੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਕੀ ਬ੍ਰਜ-ਭਾਖਾ, ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲੀ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਅਪਨੀ ਕਥਾ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਆਪਨੀ ਕਥਾ' ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਹਨ। ਇਹੋ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕਥਾ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਕੋਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਬਾਲਗਾ (ਅਤਿਉਕਤੀ) ਉਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੈਰੀ ਲਈ ਭੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਕੌੜੀ ਕਠੋਰ ਬੋਲੀ ਨਹੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਪਰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਚਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਜਤਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੋਸਲ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਜਦ ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਸਾਲੇ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਜਾਰੀ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਭੀ ਰੁੱਚੀ ਜਾਗ ਪਈ। ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਉਤਸਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਹੁਲਾਰਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ' ਅਤੇ 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਦੇ ਸਦਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਭੀ ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜਕ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੧੪ ਵਿਚ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਰਚਿਤ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ-ਪ੍ਰਕਾਸ' ਛਪਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਟਰੈਕਟ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਭਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੋਹ ੪੫੭ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ, ੧੯੮੨ ਬਿਕਰਮੀ(ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੯੨੫ ਈਸਵੀ) ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹਜੂਰੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਵੀ ਦੀ

ਲਿਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ, ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਪਰ ਕਵੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਭਾਸੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਭੂਮਿਕਾ, ਫੁਟ-ਨੋਟਾਂ ਜਾਂ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨਸਾਨ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਕਾਈ ਦਿਸੇ, ਉਹ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖ ਭੇਜਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਅਤੇ ਟੋਹ ਦੀ ਲੋ ਵਿਚ ਉਹ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ' ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜੋ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੋਹਿਆਂ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਇਕ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਤਨਾ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖੇ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੁਝ ਲੰਮੇਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਪੈਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਭੁਲੇਖੇ ਪਸਰਦੇ ਨਾ ਜਾਣ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹਾਲ ਤਕ ਭੀ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖਣੋਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਪਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਾਕਫ਼ੀ ਕੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀਆਂ ਜੋ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਜੋ ਅਸਾਂ ਹੋਰ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਾਂਤਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੁਟ-ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਛਪੀ ਗਈ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੯੩੮ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਠ ਅੰਕ ੧੭੫, ੩੮੬, ੩੮੨, ੪੩੭, ੪੭੮, ੬੯੧, ੮੮੧ ਅਤੇ ੮੮੨ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੋ ਅੰਕ ੮੭੧, ੮੯੦ ਦੋ ਦੋ ਬਾਰ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੯੩੮ ਵਿਚੋਂ ੬ ਅੰਕ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੦੩ ਅਤੇ ੨੯੦ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੪ ਦਾ ਘਾਟਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਸਾਰੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਘਾਪੇ ਜਾਂ ਦੋਹਰ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦੇ ਕਰਕੇ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ੯੩੪ ਛੰਦ ਹਨ।

ਧਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਭੀ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸਾਂ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਭੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੋਥੀ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫੁੱਟ-ਨੋਟ ਭੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਲਾਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਬੇਲੋੜੀ ਰੋਕ ਨਾ ਪਵੇ । ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਆਰੰਭਿਕ ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਿਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੂਤ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ, ਮੁੱਦਤ ਹੋਈ, ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਢਿੱਲ ਪੈਂਦੀ ਗਈ । ਹੁਣ ਸਰਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਰੰਗ, ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਮੋਸ਼, ਪਰ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਇੱਛਾਂ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹਰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਲੋਅਰ ਮਾਲ, ਪਟਿਆਲਾ ।
੨੩ ਜੂਨ, ੧੯੬੭

ਵਿਸ਼ੇ-ਸੂਚੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ - ਮੂਲ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਬੰਧੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਕਰਤਾ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਨਾਉਂ ਪਤਾ ਨਹੀ ਦਿੱਤਾ--ਨਾ ਆਦਿ ਵਿਚ, ਨਾ ਅੰਤ ਵਿਚ। ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਧਿਆਉ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਰਨਨ' ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਕਿਸੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਪਨਾਮ (ਤਖੱਲਸ) 'ਖਾਲਸ' ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਫ਼ਖਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦਸਮੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕਾ ਦੇ ਪੰਨੇ ੭੧੩ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

> ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਕਹੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ
> ਸਤ੍ਰਹ ਸਤ ਅਠਸਠ ਨਿਜ ਓਭਾ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ' ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ ਵਿਚ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਪੰਨਾ ੧੨੦, ਅੰਕ ੭)। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਕਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਣਕਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਹੈ :

> ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਸਭਾ ਮੇ ਲੇਖਕ ਪਰਮ ਸੁਜਾਨ ।
> ਚਾਣਾਕੇ ਭਾਖਾ ਕਰੀ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ॥

ਚਾਣਾਕਾ ਸਾਸਤ੍ਰ ਭਾਖਾ ਦੀਆਂ ਜਿਤਨੀਆਂ ਭੀ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਪਰ ਇਹੋ ਬੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ।

ਗੁਰਮਤ-ਮਾਰਤੰਡ ਜਿਲਦ ੧ ਪੰਨਾ ੭੯ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਸ਼ਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਵੰਜਾ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵੀ ਨੇ ਚਾਣਕਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਲਥਾ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਦੋਹਰੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਾਣਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭਾਖਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੀ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਅਤੇ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਪਰ ਜੈਨੀ ਰਿਖੀ ਪਦਮ ਰੰਗ ਦੇ ਚੇਲੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਦੀ ਲਿਖੀ ਰਾਮ-ਬਿਨੋਦ ਨਾਮੀ ਵੈਦਕ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥੇ ਸੁਖ-ਸੈਨ ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਅੰਤ (ਛੰਦ ਅੰਕ ੫.੬.੮.੧੭.੧੧੦੬) ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਕੁ ਪਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੇਦ ਹਿਤ ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਮਿਤ੍ਰ ।
ਸਹਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਮੈਂ, ਕੀਨੋ ਗ੍ਰੰਥ ਬਚਿਤ੍ਰ ॥ ੫॥

ਅਥ ਕਵਿ ਬੰਸ ਬਰਨਨੋ ।।

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਭੂ ਜਟਾ ਤੇ ਕਹਤ ਹੈ ਜਾਟ ਬੰਸ ਅਵਤਾਰ ।
ਮਾਨ ਗੋਤ੍ਰ ਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਿ ਜਾਨਤ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ॥ ੬॥
ਬਾਲ ਚੰਦ ਤਿਹ ਗੋਤ੍ਰ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਬਾਸੀ ਸਹਰ ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਲਿਖਣਿ ਪਢਨ ਮੋਂ ਪਜਾਰ ॥ ੮॥
ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਤਾਂ ਕੋ ਤਨੁਜ ਕਵਿ ਮਤਿ ਮੰਦ ਗਵਾਰ ।
ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਸਭਾ ਮਹਿ-ਜਿਹ ਪਾਯੋ ਅਧਿਕਾਰ ॥ ੯॥
ਤਾ ਕੋ ਬਿੱਦਯਾ ਗੁਰ ਮਿਲਯੋ ਚੰਦਨ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ।
ਕੀਓ ਆਪ ਸਮ ਨਿੰਮ੍ਰ ਤੇਂ ਦੈ ਕੈ ਬੁਧ ਸੁਬਾਸ ॥ ੧੦॥
ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੇਦ ਬਰ ਬਸਤ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ।
ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੋ ਮਿਤ੍ਰਈ ਕੀਨੀ ਪਰਮ ਸਵਾਦ ॥ ੧੧॥
ਜਗਤ ਰਾਇ ਇਕ ਦਿਨ ਕਹਯੋ ਸੈਨਾਪਤਿਹਿ ਸੁਨਾਇ ।
ਪੋਥੀ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਪੁਨਿ ਭਾਖਾ ਦੇਹੁ ਬਨਾਇ ॥ ੧੨॥
ਸਮੈ ਪਾਇ ਕੈ ਸੈਨ ਕਵਿ ਕਰੀ ਤਹਾਂ ਤੇ ਦੌਰ ।
ਸ਼ਹਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਮੈ ਆਇ ਬਸਯੋ ਸੁਭ ਠੌਰ ॥ ੧੩॥
ਪਦਮ ਰੰਗ ਰਿਖਿ ਜੈਨ ਮਤ ਮਹਾਂ ਬਦ ਮਤਿ ਮੋਦ ।
ਰਾਮ ਚੰਦ ਤਿਹ ਸਿਖਯ ਲੈ ਕੀਨੋ 'ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ' ॥ ੧੪॥
ਬੈਦ ਗ੍ਰੰਥ ਸਭ ਮਥਨ ਕੈ ਔਖਧਿ ਸੁੰਦਰ ਬੀਨ ।
ਭਾਖਾ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਕੀ ਸੁੰਦਰ ਪੋਥੀ ਕੀਨ ॥ ੧੫॥
ਤਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਵਿ ਸੈਨ ਮਨ ਅਤਿ ਹੀ ਉਪਜਯੋ ਚੈਨ ।
ਪਲਟ ਯਹ ਭਾਖਾ ਬਹੁਤ ਧਰੋ ਨਾਮ ਸੁਖ ਸੈਨ ॥ ੧੬॥
ਜਯੋਂ ਦੀਪਕ ਤੇ ਦੀਪ ਕੈ ਬਾਹਰ ਰਖੀਐ ਐਨ ।
ਤੈਸੇ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀਓ ਸੁਖ ਸੈਨ ॥ ੧੭॥

ਆਖਿਰ ਪੇਰਖਿ ਸਭ ਦੇਖਿ ਕੈ, ਇਨ ਕਾ ਮਤਿ ਮੈ ਸਭੁ ਲੀਆ ।
ਸੁਖ ਸੈਨ ਨਾਮ ਯਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੈ, ਸੈਨਾਪਤਿ ਭਾਖਾ ਕੀਆ ॥ ੧੧੦੯ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਹਿਤ ਬਿਰਚਿਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ ਗ੍ਰੰਥੇ ... ਇਤਿ ਪੋਥੀ ਸੈਨ ਸੁਖ ਸਮਾਪਤਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ । ਸੁਖ ਸੈਨ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ਮਹੀਨੇ ਫਗਣਿ, ਸੰਮਤ ੧੮੭੫ ਪ੍ਰਵਿਸਟਿ ੨੮, ਸੁਕਲ ਪਖੁ ਥਿਤ ੧੪ ਵਾਰੁ ਬੁਧੁ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭਾਸਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੨੭੪ ਹੇਠ ਸੁਰੱਖਿਤ ਹੈ । (ਪੰਜਾਬੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੪੨੨ - ੪੨੪)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਨ ਗੋਤ ਦਾ ਜੱਟ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਾਲ ਚੰਦ ਮਾਨ ਸੀ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸੀ । ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਚੰਦਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆਂ ਗਿਆ । ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਜਾ ਵਸਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਮਿੱਸਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਵੈਦ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਲਿਖਿਤ ਰਾਮ-ਬਿਨੋਦ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੁਖਸੈਨ (ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾ ਸੁਖ) ਨਾਉਂ ਹੇਠਾਂ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ :

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਹਿਤ ਬਿਰਚਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ
ਗ੍ਰੰਥ : ... ਇਤਿ ਪੋਥੀ ਸੈਨਮੁਖ ਸਮਾਪਤਮ ਸਤੁ ਸੁਭਮ ਸਤੁ ।

ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੧੭੪/੯੫੧ ਦੀ ਪੋਥੀ ਸੁਖ-ਸੈਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ੧ ਪਰ ਇਹ ਬੰਦ ਹੈ :

ਨਮੋ ਧਨੰਤ੍ਰ ਬੈਦ ਪਤ ਅਮੀ ਡੀਠ ਸੁਖ ਕਾਰ ।
ਦੀਜੈ ਬਰ ਸੁਖ ਸੈਨ ਕੋ ਭਾਖਾ ਕਰੋ ਸੁਧਾਰ ।
ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੈਦ ਸੁਤ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਤਿਹ ਮਿਤ੍ਰ ।
ਸ਼ਹਰ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਮੈਂ ਕੀਨੋ ਗਿਰੰਥ ਪਵਿਤ੍ਰ ।

੧੨੦ ਵੇਂ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਪਿਤ ਬ੍ਰਿਚਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ ਗ੍ਰਿਥੇ ਸੰਪੂਰਨੰ ॥ ਸੰਮਤ ੧੯੧੧ ਮਹੀਨੇ ਪੋਹੁ ਦਿਨ ੨੭ ਗਏ ਲਿਖੀ ॥ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥

ਉਪਰਲੇ ਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਮਾਨ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖ-ਸੈਨ ਜਾਂ ਸੈਨ-ਸੁਖ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਣਕਾ ਸਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਹਨ ।

ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਇਹ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਾਰਣ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੈਨ ਕਵਿ ਅਤੇ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ

ਅਰਥਾਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ 'ਸਿੰਘ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਖੁਦ ਭੀ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ, ਸੈਨ ਕਵਿ (ਸੈਨਾਪਤਿ) ਭੀ ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਉਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਭੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਧਿਆਇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ 'ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਰਚਨਾ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੈਨ ਕਵਿ, ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ, ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਇਕੋ ਹੀ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਉਪਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵੀ ਭੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਬ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੰਗਾਧਰ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਰਸ ਰਾਮ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਦੋ ਹਿੰਦੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ, ਕਾਵਿ-ਕਲਪਦਰਮ ਅਤੇ ਕਵਿੱਤ-ਰਤਨਾਕਰ। ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੇਵਲ ਨਾਉਂ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਕਵਿੱਤ-ਰਤਨਾਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਉਮਾ ਸ਼ੰਕਰ ਸ਼ੁਕਲ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੭੦੬ ਬਿਕਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੬੪੯ ਈਸਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਨ ੧੬੧੦-੨੦ ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਇਸ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ ਰਹੇ।

ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਛਾਪੀ ਗਈ ਪੋਥੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੇ ਅੰਕ ੬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ :

ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰਹ ਸੈ ਭਏ ਬਰਖ ਅਠਾਵਨ ਬੀਤ।
ਭਾਦਵ ਸੁਦ ਪੰਦ੍ਰਸ ਭਈ ਰਚੀ ਕਥਾ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ।

ਕਿ ੧੭੫੮ ਸੰਮਤ ਦੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਨੂੰ ਇਹ ਕਥਾ ਰਚੀ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਹ ਮਿਤੀ ੬ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੧ ਈਸਵੀਂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਹ ਸੰਮਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ ਆਦਿ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀਂ) ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਤਾ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਪੰਨਾ ੪ ਪਰ ਦਿੱਤੇ ਫੁਟ-ਨੋਟ ਵਿਚ ਸੁਝਾਓ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਠਾਵਨ'

ਦਾ ਪਾਠ 'ਅਠਾਨਵ' ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਝਾਓ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੋਰ ਕਿਧਰਿਉਂ ਭੀ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਦਾ । ਪਰ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੇ ਪੰਨਾ ੭੧੩ ਪਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਕਹੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ।
ਸਤ੍ਰਹ ਸਤ ਅਠਸਠ ਨਿਜ ਉਭਾ ॥ ੫ ॥

[ਮੰਡਲ ੧੦, ਖੰਡ ੪, ਪੰਨਾ ੭੧੩]

ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਕਰ (ਤੀਜੀ, ਬਾਰ ੧੯੨੨, ਕਲਾ ੧੨ ਪੰਨਾ ੪੮੫) ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਜਿਲਦ ੧ ਪੰਨਾ ੭੯) । ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮਿਤੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਵਿਚ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਰਚੀ' ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੰਮਤ ਭਾਵੇਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅੰਤ ਵਿਚ, ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਦੋਂ ਪੋਥੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ, ਤਾਂ 'ਰਚੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਰਚ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੀ ਲੈਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਇਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਹਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਹਿਲਾਂ ੧੭੫੮ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ, ਅਤੇ ਓਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ੧੭੬੮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਕਿਆਸ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਢੁਕਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਘਾਪਾ ਪਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਭੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ (ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਈ.) ਦਾ ਸੁਝਾਓ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸੰਮਤ 'ਅਠਾਵਨ' ਦੇ ਇਥੇ ਠੀਕ ਨਾ ਢੁਕਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਅਠਾਵਨ' ਅਤੇ 'ਅਠਾਨਵ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸ਼ਕ ਤੋਂ ਫੁਰਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਪਰ ਓਦੋਂ ਤਕ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ੧੭੯੮ ਸੰਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ (ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਈ.)ਤਕ ਬੀਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਕਿਅਤ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਉਨਤੀ ਅਤੇ ਅਵਨਤੀ, ਅਬਦੁ-ਸਮੱਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਰ ਸਖਤੀਆਂ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦੇਸ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਮੁੜਦੀ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਝੜਫਾਂ ਆਦਿ) ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀ

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਲ ਭੀ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤਕ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ ।

ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੱਕੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਬਿਕਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੭੧੧ ਈ. ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਵਿਸ਼ਾ

ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸਟ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਮਾ ਚੂੰਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਭਰਦੀ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣਵੇਂ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਵੈਰ ਮਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਸੈਨਕ ਨਿਪੁੰਨਤਾ, ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪਰਤਾਪ ਦੀ ਉਪਮਾ ਅਤੇ ਸੋਭਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਥਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ੨੦ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਧਿਆਇ (੧. ੫. ੬. ੭. ੧੮ : ੪੧ - ੫੮. ੧੯. ੨੦), ੯੩੪ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ੩੫੧ ਛੰਦ ਅਤੇ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ੧੨੪ ਪੰਨਿਆ ਵਿਚੋਂ ੪੯ ਪੰਨੇ ਤਾਂ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਭੀ ਚੋਖਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਅਰਪਣ ਹੈ । ਉਹ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਪਛੋਕੜ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਗੁਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਲ ਦੇ ਸਫਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ; ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਲਪਨੇ ਅਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਿਅਤ ਭੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਕੇ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸੰਕੋਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇਕ ਪੂਰ ਧਿਆਇ ਨੰਬਰ ੧੧ ਵਿਚ ੬੯ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ੧੨ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਚੌਥੇ ਧਿਆਇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨਾਂ ਛੰਦਾਂ (੮-੧੦) ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪੂਰਾ ਧਿਆਇ (ਨੰਬਰ ੧੨) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਭੇਜਣ ਦਾ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਤਮਕ ਉਚਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਵਰਿਆਮਗੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਚੁਣਵੇਂ ਵਾਕਿਅਤ ਦਾ ਹੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ

ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਅਵੱਸ਼ ਮੰਨਣੀ ਪਏਗੀ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਕ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਚੰਗੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ । ਇਕ ਦੋ ਥਾਂਈ ਜਿਥੇ ਕੁਝ ਕੁ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਆਪਣੀ ਸੰਕੋਚਕ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ - (ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ) ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਕ ਬੜਾ ਈਮਾਨਦਾਰ ਲੇਖਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਮਰੋੜਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਕਲਪਿਤ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਕਿਆਸ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਉਹੋ ਕੁਝ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਭੀ ਇਕ ਥਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

> ਕੁਝ ਸੁਨੀ ਕੁਝ ਉਕਤ ਕਰ ਬਰਨਤ ਹੌ ਅਬ ਸੋਇ ।
> ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੬ ॥ ੩੦੩ ॥

ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਝਲਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਕੂੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ ਵਿਚ ਵਧਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਕਿਆਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਾਂਙ ਬੜੇ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਬੀਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਿਲਾਵਟ ਦੇ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਉਸ ਦੀ ਮਨੋ-ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਤਨੀ ਉਚੀ ਉਸ ਦੀ ਦਿਮਾਗੀ ਉਡਾਰੀ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਸ ਦੀ ਮਨ-ਤ੍ਰੰਗ ਅਤੇ ਘੜਨ-ਸ਼ਕਤੀ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਅਤੇ ਸਫਲ ਉਹ ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ । ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨੋ-ਕਲਪੀ ਮਿਥਿਆ ਨੂੰ ਰਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਚੰਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਿਉਹਾਰੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਓ ਕਰਕੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਇਹ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੈਦ ਰਾਮ ਚੰਦ ਲਿਖਤ ਵੈਦਕ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਮ-ਬਿਨੋਦ ਦਾ ਸੁਖ ਸੈਨ (ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾ ਸੁਖ) ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਕਲਪਨਾ, ਘਾੜਤ, ਵਾਧ, ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਬਣਾਵਟ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ

ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ । ਵੈਦਕ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਭੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਵੈਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵੈਦ ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਆਦਤ ਵਿਚ ਠੀਕ ਠੀਕ, ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਬੰਧੇਜੀ ਅਤੇ ਚੌਕਸ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਉਹ ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ ਗੱਲ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਮਾਸਿਆਂ, ਰੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚਉਲਾਂ ਤਕ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖਾਊ ਬਣ ਜਾਏ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸੈਨਾਪਤਿ ਉਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕਲੋਪ-ਕਲਪੀ ਕਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਹ ਇਕ ਸੰਜਮੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ-ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਧਰੇ ਕੁਝ ਮਨ-ਤ੍ਰੰਗ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਸੰਕੋਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਸੰਕੋਚਵੀਂ ਬੋਲੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ ।

ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਫ਼ੀ ਭੀ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ, ਠੀਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਤਕ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਟਿਕਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਰੀਖ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਬੈਠਦੀ ਹੈ । ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਮਿਲਣ ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਜ਼-ਬਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਅਹਿਕਾਮਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਹਿਬ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਖ਼ਿਲਅਤ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਡੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਅਖ਼ਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾਂ, ਤਵਾਰੀਖ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸ਼ਾਹ, ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮੇ ਅਤੇ ਤਾਰੀਖਿ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਦੋ ਥਾਂਈ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਯੋਗ ਥਾਂ ਪਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਪਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੋ ਔਰ ਜਿਤਨੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਵਾਕਿਆਤ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਹੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੋ ਥਾਈਂ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਮੇਲ ਜਾਂ ਵਾਕਿਆਤ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਵਾਕਿਆਤ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ । ਇਥੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੌਤਕ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ

ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਪੋਲ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਹਮਜੋਲੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਵਾਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਘਾੜਤ ਝਟ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਵੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ੁਦ ਚੂੰਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਏ ਵਾਕਿਆਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ – ਇਸ ਵਲ ਉਸ ਨੇ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ – ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸਣ ਲਈ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਘਾੜਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ ਬਾਈ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਮਕਾਲੀ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਗੁਰੁ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਲ ਜਰਾ ਕੁ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਸਕਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਕਈ ਲੇਖਕ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਭੀ ਛਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਕੇਵਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਬਲਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨਜਾਣ ਨਸਲਾਂ ਨੇ ਭੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਵਾਕਫ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢਣੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ੨੫੫ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਅਜ ਜੂਨ ੧੯੬੭ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਜਾਂਚ

ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਇਥੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚੂੰਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਭੀ ਕੁਝ ਕੁ ਜਾਚਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਹਿੱਤ-ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਜੁੱਧ-ਕਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ ਨਿਡਰ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਣਨ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੋਰਚੇ ਬੰਦੀ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ, ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਟਾ ਵੱਢ ਅਤੇ ਰਣਭੂਮੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਚਿੱਤਰ ਖਿੱਚੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਬੜੀ ਸਰਲ ਹੈ। ਪਰ ਬੋਲੀ ਚੂੰਕਿ ਢਾਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ

ਦੇ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲਫ਼ਜ਼ ਜ਼ਰਾ ਓਪਰੇ ਅਤੇ ਔਖੇ ਜਾਪਣ। ਅਹਿਜੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲੀਅਤ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਇਕ ਅਰਥਾਵਲੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ

'ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ'

ਲੇਖਕ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਵੀਹ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਧਿਆਇ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਰਨਨ' ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਰਚਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੋਇਆ । ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਦੁਸਟ-ਬਿਡਾਰਣ ਸੰਤ ਉਬਾਰਣ ਸਭ ਜਗ ਤਾਰਣ ਭਵ ਹਰਣੰ ॥ ੧੭ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ :

ਚੌਪਈ

ਤਿਹ ਬਖਸੀਸ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰੰ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਕ ਇਮ ਕਹੇਂ ਬਿਚਾਰੰ ।
ਤੁਮ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੰਥ ਚਲਾਵੋ ।
ਸੁਮ ਦੇਹ ਲੋਗਨ ਸਮਝਾਵੋ ॥ ੧੮ ॥

ਰਸਾਵਲ ਛੰਦ

ਜਿਤੇ ਸਰਬ ਭੇਖੰ । ਤਿਤੇ ਸਰਬ ਪੇਖੰ ।
ਨਾ ਪਾਸੋਂ ਅਲੇਖੰ । ਯਹੈ ਬਾਤ ਦੇਖੰ ॥ ੨੮ ॥
ਜਿਤੇ ਮੇ ਪਠਾਏ । ਸੁ ਆਪੀ ਕਹਾਏ ।
ਕਹੀ ਬਾਤ ਸਾਚੇ । ਸੁ ਐਸੀ ਨ ਮਾਚੇ ॥ ੨੯ ॥
ਤੁਝੈ ਜੋ ਬਨਾਇਆ । ਸੁ ਏਹੀ ਉਪਾਇਆ ।
ਕਰੋ ਪੰਥ ਮੇਰਾ । ਧਰਮ ਕਾਜ ਕੇਰਾ ॥ ੩੦ ॥
ਯਹੈ ਕਹਿ ਪਠਾਯੋ । ਤਬੈ ਸਿਸਟਿ ਆਯੋ ।
ਭਏ ਕੇਸ ਧਾਰੀ । ਧਰੀ ਫੇਰ ਸਾਰੀ ॥ ੩੧ ॥ (੧:੧੭-੧੮,੨੮-੩੧)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜੋ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਜਿਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਮੂਰਤਿ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਜੋ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ।

ਭਏ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇ । ਕੀਏ ਕਾਜ ਪੂਰੇ ।
ਅਚਲ ਨੀਵ ਡਾਰੀ । ਟਰੇਗੀ ਨਾ ਟਾਰੀ ॥ ੩੩ ॥
ਯਹੈ ਬਾਤ ਜਾਨ । ਰਿਦੈ ਸਾਚ ਆਨੋ ।
ਕੀਓ ਪੰਥ ਐਸਾ । ਕਹਿਯੋ ਆਪ ਤੈਸਾ ॥ ੩੪ ॥

ਛਪੈ ਨ ਛਪਾਇਆ । ਘਟੇ ਨ ਘਟਾਇਆ ।
ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਸਵਾਇਆ । ਸੁ ਡੰਕਾ ਬਜਾਇਆ ॥ ੩੫ ॥ (੧ : ੩੩ -੩੫)

ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ

ਦੂਸਰੇ, ਤੀਸਰੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਫਤਿਹ ਸਾਹ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਦਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਸਰਦਾਰ ਅਲਫ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਜੁਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਸਾੜਾ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਹਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਾਉਂਟੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਕੰਢੇ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ । ਓਦੋਂ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਾਰਖੋਰੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਆਮ ਫਿਰਦੇ ਸਨ । ਸ਼ੇਰ, ਚੀਤੇ, ਬਘਿਆੜ, ਰਿੱਛ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਨੀਲ ਗਾਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ, ਡੰਗਰ ਵੱਛੇ ਅਤੇ ਖੇਤੀਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਛੋੜਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਤਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਬੜੇ ਖਿਝਦੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਖੁਣਸ ਖਾਂਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਝੂਲਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵੱਜਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਨਾਂ ਨਿਕਲਣਾ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਨੁੱਖਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਊਚ ਨੀਚ ਦੇ ਫਰਕ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ । ਉਹ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਜਾਇਜ਼ ਦਬਾਉ ਜਾਂ ਡਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਰ ਧੱਕਾ ਅਤੇ ਜਬਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਰੀਰਕ, ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ, ਛੋਟਾ, ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਲੂਕ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਜਾਇਜ਼ ਇਨਸਾਨੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਉਭਾਸਰਦਾ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਦਾ ਦਬੇਲ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਬੇਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਦਬੇਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਡਰ ਭੈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭੈ, ਆਜ਼ਾਦ-ਸਪਿਰਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਹ ਗੱਲ ਰਾਜ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਿ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਸਵਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਿਸਥਾਰ 'ਗੁਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਰੁਤ ੧,੨੬ - ੪੨ : ਰੁਤ ੨, ੧੪) । ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ (ਬਿਲਾਸ-ਪੁਰੀਆ) ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜ ਇਕੱਠੀ

ਕਰਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੇ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਸਿਰੀ-ਨਗਰੀਏ (ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ) ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਨੀਅਤ ਇਹ ਕਿ ਜੇ ਦਾਉ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਭੀ ਧਾਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਾਲੇ ਖ਼ਿਆਲ ਇਹ ਭੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਸਬੰਧੀ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਉਤਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੜਕੀ ਲਈ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਕਪੜੇ, ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ ਭੇਜੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਦ ਚੰਗੀ ਲਗ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸ ਨੇ ਬਖੇੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੰਬੋਲ ਮੁੜਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਉੱਤੇ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਡੋਲਾ ਲਿਜਾਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰੇ। ਨਾਜ਼ਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੇ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਬੇ-ਬੱਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੁਰਾਣੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਕੀ ਦਾ ਡੋਲਾ ਛੱਡ ਜਾਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਅਕਾਰਣ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੂੜੀ ਹੈਂਕੜ ਜਾਂ ਅਯੋਗ ਮੰਗਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇ, ਬੜੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲੜਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਹੇਠੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੀ ਮੰਨਣੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਈਰਖਾ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਰਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਗਏ ।
ਦੇਸ ਪਾਂਵਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਗਏ ।
ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਮਹਿਲ ਬਨਵਾਏ ।
ਕਰਤ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ ਭਾਏ ॥ ੮ ॥ ੪੯ ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਲੀਲਾ ਤਹ ਕਰੀ ।
ਫਤੇ ਸਾਹ ਸੁਨ ਕੈ ਮਨ ਧਰੀ ।
ਬਹੁਤ ਕੋਪ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਸਾਯੋ ।
ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਜੁਧ ਕਉ ਆਯੋ ॥ ੯ ॥ ੫੦ ॥

ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਭਟ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ (ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ) ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਭਟਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਨਗਰ ਪਾਂਵਟੇ ਜੋ ਚਲ ਆਵੈ । ਮਨੋਂ ਕਾਮਨਾ ਗੁਰ ਥੀਂ ਪਾਵੇ । ....
ਦਸਮ ਗੁਰ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ । ਨਦੀ ਉਰੈ ਕਬ ਜਾਵੈਂ ਪਾਰ ।
ਸੇਵਾ ਹਰੀ ਸਾਹ ਫਤੇ ਨਰੇਸ਼ । ਕੋਪਯ ਸੰਗ ਗੁਰੂ ਦਰਮੇਸ਼ ॥ ੫੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਰਮੋਰ ਕੇ ਦੇਸ ਮੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ॥
ਬਢਯੋ ਦੇਖ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਆ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕਯੋ ਸੁ ਆਪ ॥ ੫੭ ॥

ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਜੁੱਧ ਛਿੜਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਨਾ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਦੇਸ ਚਾਲ ਹਮ ਤੇ ਪੁਨਿ ਭਈ ।
ਸਹਰ ਪਾਂਵਟਾ ਕੀ ਸੁਧਿ ਲਈ ।
ਕਾਲਿੰਦ੍ਰੀ ਤਟ ਕਰੇ ਬਿਲਾਸਾ ।
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਕੇ ਪੇਖ ਤਮਾਸਾ ॥ ੨ ॥
ਤਹ ਕੇ ਸਿੰਘ ਘਨੇ ਚੁਨਿ ਮਾਰੇ ।
ਰੋਝ ਰੀਛ ਬਹੁ ਭਾਂਤ ਬਿਦਾਰੇ ।
ਫਤੇ ਸਾਹ ਕੋਪਾ ਤਬਿ ਰਾਜਾ ।
ਲੋਹ ਪਰਾ ਹਮ ਸੋ ਬਿਨੁ ਕਾਜਾ ॥ ੩ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਫਤਿਹ ਸਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਏ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਹੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਭੜਕਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਆ ਛੇੜਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸ ਨੇ ਅੜਨਾ ਏ, ਇਕ ਘੜੀ ਵਿਚ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਥਰਾ ਦਿਆਂਗੇ । ਕਵੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

ਫਤੇ ਸਾਹ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ ਖਰਾ ਭਯੋ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਸੰਗ ਰਾਵ ਰਾਜ ਘਨੇ ਮਨ ਮੈ ਕੀਓ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੨ ॥ ੫੩ ॥
ਕੇਤਕ ਦਲ ਇਹ ਫੌਜ ਕੋ ਕੀਨੋ ਸਾਹ ਸੁਮਾਰ ।
ਏਕ ਘਰੀ ਕੀ ਮਾਰ ਮੈ ਹੁਇ ਹੈ ਸਕਲ ਸਥਾਰ ॥ ੧੩ ॥ ੫੪ ॥

ਪਰ ਉਹ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਸਨ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਭੀ ਜੰਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ । ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਲੜ ਰਹੇ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਸੂਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਕਾਰਣ ਲੜਨ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਕੀ ਲੜਨਾ ਸੀ ? ਲੜਾਈ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਤਸਾਹਜਨਕ ਜਜ਼ਬੇ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਅੰਦਰਲੀ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕਾਹਟ ਜੋ ਫਤਿਹ ਸਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਲਈ ਲਿਆਈ ਸੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਲਈ ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੰਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਉਹ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹੋਣੇ ਨੇ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ, ਧਰਮ ਅਤੇ

ਸ੍ਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਾਰਣ ਸੀ, ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਅੰਤਮ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਨਾਂ ਤਲੀ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਲੜਦੇ ਮਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਜਰਨੈਲ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਨ ਜਾਂ ਭੋਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪਰ ਰੁਹਬ ਜਮਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਈਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਛੇੜ ਛੇੜੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੁੱਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਤਰ ਆਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਙੂ ਲੜਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਗਵਾਈ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਲਈ ਭਰੀ ਸਪਿਰਿਟ ਦੇ ਸਦਕੇ ਜਿੱਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੋਈ।

ਇਹ ਜੁੱਧ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ। ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ ਦੇ ੫੮ਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :

> ਸਤ੍ਰਹ ਸੈ ਪੈਂਤਾਲ ਮੈਂ ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਨਰੇਸ।
> ਅਸਵਨ ਮਾਸ ਕੀ ਠਾਰਵੀਂ ਉਪਰ ਸੀ ਦਸਮੇਸ ॥ ੫੮ ॥
> ... ਮਚਯੋ ਜਹਿ ਇਹ ਘੋਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ।
> ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਭੰਗਾਨੀ ਨਾਮਾ .... ॥ ੫੯ ॥

ਇਹ ਮਿਤੀ ੧੮ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫, ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੪, ੧੮ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੮੮ ਈ. ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਨਾ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਜੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਲੜਾਈ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਥੇ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਵਾ ਕੁ ਮਹੀਨਾ ਹੋਰ ਪਾਂਵਟੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ੨੮ ਕਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫ ਨੂੰ ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ।

ਨਾਦੌਣ ਦੀ ਲੜਾਈ

ਨਾਦੌਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਦਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਦਿਲ ਦਾ

ਇਕ ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਪਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਤਾਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਾਨੀ ਵੈਰੀ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਫ਼ਤਿਹ ਸਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ੂਨੀ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤਕ ਲੈਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਬਚ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ। ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਡੀ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੁਲਾਹ ਭੀ ਇਕ ਮਤਲਬੀ ਚਾਲ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਹਿਫ਼ਜ਼ੁਲਾ ਖ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ, ਜੰਮੂ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਊਧਮ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਘਬਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ[1]। ਬਾਹਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਇਕ ਕਰੜੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਕੀਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ੁਦ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਉਹ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਘਾਬਰ ਕੇ ਉਜਾੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਮਿਤੀ ੨੨ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਬਿਕਰਮੀ, ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੬੯੧ ਈਸਵੀ ਦਾ ਹੈ [ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੫, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੫੧੮]। ਨਾਦੌਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਲਸੂਣ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਾ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਸੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ[ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਉਰਦੂ, ੧੫੯]।

ਨਾਦੌਣ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾਂ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਹਮੀਰ ਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਂਗੜਾ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਵੀਹ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਹੈ।

ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ)

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ 'ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਇਕੋ ਚੌਥੇ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਮਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਲਿਆ ਜੋੜੀ,

---

[1]ਹਰਿੱਸਨ ਅਤੇ ਫ਼ੰਗਲ [ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ੧੭੪-੫] ਅਨੁਸਾਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਟੋਚ ਕਾਂਗੜੀਏ ਨੇ ਭੀ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੂਨ ਵਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ। [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੯: ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ੧੪੪-੫: ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ੪੮੫੯ - ੬੧]।

ਪਰ ਇਕ ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਜਦ ਉਰਾਰ ਖ਼ਬਰ ਆ ਪਹੁੰਚਾਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਕੁੱਦ ਪਏ । ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ? ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੜਗੱਜ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਜੁਆਨ ਦਹਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਹਥਿਆਰ ਕੱਢੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਹੀ ਭੱਜ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਇਤੇ ਬੀਰ ਗੱਜੇ ਭਏ ਨਾਦ ਭਾਰੇ ।
ਭੱਜੇ ਖ਼ਾਨ ਖੂਨੀ ਬਿਨਾ ਸਸਤ੍ਰ ਝਾਰੇ । (੧੦: ੬)

ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਭਾਂਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਚੇਲਾ (ਗੁਲਾਮ) ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨੀ ਖ਼ਾਨ, ਥਾਨੇਦਾਰ) ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਾਹਾਂ ਠੋਕ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਲੇਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹਾਲ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਗਿਆਰਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਿਥਿ ੨੩ ਫਗਣ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ (੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੬) ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਸੈਨੀ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਖੇਤ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਹਾਡੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਨਰਾਇਣ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਗੁਲੇਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੨] । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਅਤੇ ਅਹਦੀਏ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਅਹਿਦੀਏ ਨੂੰ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚਾਰ ਹੋਰ ਅਹਿਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਮਆਸਿਰਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ ਦੇ ਚਾਲ੍ਹੀਵੇਂ ਜਲੂਸੀ ਸਾਲ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ੨੨ ਜ਼ੀ-ਹਿੱਜਾ, ਸੰਨ ੪੦ ਜਲੂਸੀ (੧੧੦੭ ਹਿਜਰੀ, ੧੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੯੬) ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਕੂਚ ਦਾ ਰੌਗਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ । ਬੜੇ ਬੜੇ ਰਾਜੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ । ਪਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਲ ਨਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਅਹਿਦੀਏ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਢਾਹ ਸੁੱਟੇ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭੀ ਲੁੱਟੇ ਅਤੇ ਢਾਏ

ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਦੇ ਦਾਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦੌੜ ਗਏ ਸਨ । ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਚਾਰ ਹੋਰ ਅਹਿਦੀਏ[1] ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਚ ਗਏ ਧਨਾਢ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜ ਪੁਜਾੜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਉਹ ਮਸੰਦ ਮਸੰਦੀਏ ਹੀ ਫਾਥੇ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਚੋਰ ਸਨ । ਇਹ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਧਨਾਢ ਆਪਣੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕਦੇ ਹੋਣੇ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ । ਮਾਇਆ ਭੀ ਗਈ, ਘਰ ਘਾਟ ਭੀ ਗਏ ਅਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਅਤੇ ਖੁਆਰੀ ਵਾਧੂ ਦੀ ਹੋਈ । ਅਹਿਦੀਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਚਿਰ ਜ਼ਰਾ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਰਿਹਾ [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੩] ।

'ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ'

ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਧਿਆਵਾਂ (੫, ੬, ੭) ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਛੰਦ ੧੧੭ - ੧੯੫) ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ (ਛੰਦ ੧੯੬ - ੨੬੦) ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਾਸ (੨੬੧ - ੨੯੭) ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਪਾਏ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਦਬਾਓ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।

ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕੌਤਕ ਰਚਿਆ, ਕਿਵੇਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸੀਸ ਭੇਟ ਲਈ ਨਿੱਤਰੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ । ਉਹ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਚੇਤ ਮਾਸ ਬੀਤਿਉ ਸਕਲ ਮੇਲ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
ਬੈਸਾਖੀ ਕੇ ਦਰਸ ਪੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕ੍ਰੀਯੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੫ : ੨ ॥ ੧੧੮ ॥
ਸੰਗਤ ਦਰਸਨ ਕਰਤੁ ਸਭ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਹੁਐ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨ ਦੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩ ॥ ੧੧੯ ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਰੀ ਖੁਸੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀ ਨਿਹਾਲ ।
ਕੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਚੁਕਿਓ ਸਗਲ ਜੰਜਾਲ ॥ ੪ ॥ ੧੨੦ ॥

---

[1] ਅਹਿਦੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੇਲੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦਾ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ, ਦੋ-ਅਸਪਾ, ਸਿਹ-ਅਸਪਾ ਦਾ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਸਵਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੀਹ ਜਾਂ ਪੰਝੀ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਲਈ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਖਾਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਡੇਰਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੱਕਦੇ । ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਅਜੋਕੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਰਦਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਸਬ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੀ ਸੁਭ ਸਤਿਲੁਦ੍ਰ ਕੇ ਤੀਰ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਕੇਤਕ ਭਏ ਅਧੀਰ ॥ ੫ ॥ ੧੨੧ ॥
ਤਜ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਜਪ ਯਹ ਬਿਬੇਕ ਤਹਾਂ ਕੀਨ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇ ਸੇਵਕ ਮਿਲੇ ਨੀਰ ਮਹਿ ਜੋ ਮੀਨ ॥ ੬ ॥ ੧੨੨ ॥

ਜਿਸ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈਸਵੀ) ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੀ । ਇਹ ਹੀ ਤਾਰੀਖ ਪਰਮਾਣੀਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ੧੭੫੫ ਸੰਮਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ੧੭੫੨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ [ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੯ ; ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ, ੪੧] । ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਬਸਾਖੀ ਦਾ ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜੰਤਰੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ੧੭੫੨ (ਸੰਨ ੧੬੯੫) ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਸੀ, ਬੁਧਵਾਰ ਨਹੀਂ । ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਕ੍ਰਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲਕਾ (ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਪੰਨਾ ੧੦, ੫੭, ੧੧੪), ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਬਾਰ ਦੂਸਰੀ, ੧੫੯ - ੬੦ ; ਬਾਰ ਛੇਵੀਂ, ੨੦੪), ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰ ਖਾਲਸਾ (ਉਰਦੂ, ਹਿੱਸਾ ਅੱਵਲ, ੧੬੪), ਕਯੂਫ ਤਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ (ਜੁਜ ੩) ਬਿਆਨਿ ਖ਼ਾਨਦਾਨਿ ਬੇਦੀਆ ਕ੍ਰਿਤ ਮੁਨਸੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ੫੪, ਮਹਾਨ ਕੋਸ (੭੬/੧, ੨੫੯/੩) ਆਦਿ, ਸਭ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸਟੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਸੰਦ ਮਸੰਦੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹੈ ।

ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਇਕ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ੧੨੨ਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ । 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਬੀ 'ਖ਼ਾਲਸ', 'ਖ਼ਾਲਿਸਾ' ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਪਵਿੱਤਰ, ਨਿਰਮਲ, ਸਿੱਧਾ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸੇਸ ਕਰਕੇ ਸੰਕੇਤਕ, ਤਕਨੀਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰੀ ਪਰਿ-ਭਾਖਾ (Official technical terminology) ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ, ਇਲਾਕੇ, ਮਾਲੀਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਬਾਦਸਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮੀਨ, ਇਲਾਕੇ, ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਮਾਲੀਏ ਆਦਿ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ

ਖਾਲਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਐਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਰਿਭਾਖਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਖਾਲਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਓਥੇ 'ਨਿਜ' ਅਤੇ 'ਅਪਣਤ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਪੂਰਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ", ਅਰਥਾਤ ਇਥੇ ਕਾਰ ਭੇਟ ਆਦਿ ਲਈ ਕੋਈ ਮਸੰਦ ਜਾਂ ਬਿਚਲਾ (ਏਜੰਟ) ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਰੁਪਯੇ ਸਇ ਸਤਿ ਦੀ ਹੁੰਡੀ ਕਰਿ ਭੇਜਣੀ"। ਅਪਣਤ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤ ਪਟਣ ਦੀ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਪਟਣ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਹੈ" [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਨੰਬਰ ੩, ੮]।

ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮਸੰਦ ਇਸ ਲਈ ਥਾਪੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਓਥੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ, ਜੋ ਆਪ ਨਾ ਆ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਕਾਰ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਆ ਕਰਨ। ਦਬਿਸਤਾਨਿ-ਮਜ਼ਾਹਿਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਜੋ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਈ ਮਸੰਦ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨਦਾਰ ਨਾ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਭੀ ਕੁਝ ਕੋਝਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਇਤਨੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧਿਤ) ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ "ਸੰਗਤ ਮੇਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ... ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਵਿਤ ਕਾ ਹੋਵੈ, ਗੋਲਕ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਤ, ਸੋ ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਲੈ ਆਵਣਾ ਮਸੰਦਾਂ ਨੋ ਮੰਨਨਾ ਨਹੀਂ" ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉ ੧੪ ਚੇਤ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਬਿਕਰਮੀ (੧੨ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ.) ਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੧੯ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਜ ਵੱਜ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਇਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ :

ਪੀਵਹੁ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇਧਾਰ ਹੁਏ ਜਨਮ ਸੁਹੇਲਾ।
ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ ਮਨਮੁਖੀਂ ਦੁਹੇਲਾ।

(ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰਾ, ਵਾਰ ੧)

ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁੱਖਾਂ (ਮਸੰਦਾਂ) ਦੀ ਦੁਹੇਲਾ (ਦੁਖੀ) ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ (ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਹੈ) ਗੁਰੂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਹੁਲ (ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਆਦਿ) ਦੀ ਥਾਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਅਰਥਾਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਨਮ ਸੁਹੇਲਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਕਥਨ ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬੈਸਾਖੀ ਪਰ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਅਪਾਰ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ 'ਖਾਲਸਾ' ਪਰਗਟ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਉਂ ਸਿੱਧਾ ਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮੱਛੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। [ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ੫ : ੧ - ੬ = ੧੧੭ - ੨੨]। ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਖਾਂਡੇ ਦੀ ਪਾਹਿਲ ਦਈ ਕਰਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ।
ਕੀਉ ਦਸੋਂ ਦਿਸ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਾਂ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ॥ ੩੩ ॥ ੧੪੯ ॥

ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਚੂੰਕਿ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਖਾਲਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਦਿਆ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਭੀ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸਦਾ ਲਈ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਬਾਬਤ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਧਿਆਇ 'ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ' ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਅਤੇ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ, ਸੰਗਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹੇਲੇ ਮਨਮੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਕਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ।
ਕਰ ਮੰਸਦ ਤਵ ਦੂਰ ਸਬ ਨਿਰਮਲ ਕਰ ਸੰਸਾਰ॥ ੧੫॥ ੧੩੧॥

ਅੜਿਲ

ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤੇ ਕੀਆ।
ਕਰ ਮਸੰਦ ਸਭਿ ਦੂਰ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਲੀਆ... ॥ ੩੨ ॥ ੧੪੮ ॥
ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਟੂਟਤ ਫੰਦ ਹੈ।
ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ਛੋੜਿ ਮਸੰਦ ਹੈ ... ॥ ੪੬॥ ੧੬੨ ॥

ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਨੂੰ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਹਿਲੀ ਬਸਾਖ (ਬੈਸਾਖੀ) ਸੰਮਤ ੧੭੫੬, ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ. ੩੦ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿ., ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਹੀ ਸਬਦ ਹਨ ਕਿ "ਸੰਗਤ ਮੇਰਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ" [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ੪੬.੪੮ - ੬੧.੬੩ - ੬੫]। ਇਸ ਵਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸਟ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੯੫ ਈ.) ਜਾਂ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ (ਸੰਨ ੧੬੯੮ ਈ.) ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਭੱਟ ਅਤੇ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ ਭਾਦੋਂ ਦੇ (੨ ਅਗਸਤ, ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ.) ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫, ਸਾਵਣ ੨੪ (੨੪ ਜੁਲਾਈ, ਸੰਨ ੧੬੯੮ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸਾਰਾ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ੪੩.੪੪.੪੫]।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ

ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ, ਗੋਲਕ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਤ ਆਦਿ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ (ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ) ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਮਾਲੀ ਪਰਬੰਧ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਸੰਦਾਂ ਵਲੋਂ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਸਿਕਾਇਤਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰਮ-ਪਰਚਾਰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ? ਧਰਮ ਬਾਹਰਲੇ ਦਿਖਾਵੇ, ਕਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਦੇ ਢੰਗ ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਵਖੇਵੇਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜੀਵਨ-ਵਿਚਾਰ, ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਹੈ; ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਰਤਾਓ ਦੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਚੜ੍ਹਤ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਤ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬਦ-ਦਿਆਨਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਦੇ ਚੋਰ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਰ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਆਈ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਬੇਈਮਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨ, ਚੋਰ ਅਤੇ ਕਪਟੀ ਆਦਮੀ ਧਰਮੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਮੈਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਮ ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਲਾਲਚ ਦੇ ਬਸ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਕਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣਾਈ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਪਖੰਡੀ ਹੈ – ਇਕ ਬਹੁ-ਰੂਪੀਆ ਹੈ – ਅਧਰਮੀ ਹੈ – ਸ਼ਕਲੀਂ ਮੋਮਨ ਕਰਤੂਤੀਂ ਕਾਫ਼ਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਜੀਵਨ-ਜੋਤਿ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ, ਦਿਵਸ ਰੈਨ, ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਕਰਮ-ਜੋਤਿ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਇਹ ਜੋਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਘੁਪ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੈ। ਜੋਤਿ ਕੇਵਲ ਜੋਤਿ ਤੋਂ ਜਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕੁਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੜ ਕੇ ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਦੀਵੇ ਦੇ ਗੁੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਕਰਮੀ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਸੁੱਚੇ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ, ਨਿਰਮਲ-ਚਿੱਤ, ਕਥਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਸਿਰਲੱਥ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜਥੇ-ਬੰਦੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬

ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਦਰਸਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਤਕ ਵੀ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਬਦ ਸਮੂਹਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਖੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਲਾਚਾਰੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਹੋ ਗਏ।

ਪਰ ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਆਪ ਭੀ ਓਹੋ ਹੀ ਰਹਿਤ ਪਰਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਭੀ ਮਿਟ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਗਏ। ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਦੁਤੀ ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਕੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਹਰ ਸੱਚੇ ਤਖਤ ਰਚਾਇਆ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇਲਾ।
ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਂ ਖੇਲਾ।
ਗੁਰਦਾਸ ਮਨਾਇ ਕਾਲ ਕਾ ਖੰਡੇ ਕੀ ਵੇਲਾ।
ਪੀਵਹੁ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇਧਾਰ ਹੁਇ ਜਨਮ ਸੁਹੇਲਾ।
ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ ਮਨਮੁਖੀਂ ਦੁਹੇਲਾ।
ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ ॥੧॥

'ਸਰਬ-ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ। ਖਾਲਸੇ ਮਹਿ ਹੌਂ ਕਰੌਂ ਨਿਵਾਸ।...
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਇਸਟ ਸੁਹਿਰਦ। ਖਾਲਸੇ ਮੇਰੋ ਕਹੀਅਤ ਬਿਰਦ।...
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਮਿਤ੍ਰ ਸਖਾਈ। ਖਾਲਸਾ ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਤਾ ਸੁਖਦਾਈ।...
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਪਿੰਡ ਪਰਾਨ। ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਕੀ ਜਾਨ।...
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ। ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸਜਨ ਸੂਰਾ।...
ਯਾ ਮੈ ਰੰਚ ਨਾ ਮਿਥਿਆ ਭਾਖੀ। ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਖੀ।[1]...

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਦ ਭੀ ਸਵੈਯਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

[1] ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

... ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈਂ ਨਹੀਂ ਮੋ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੋਰ ਪਰੇ ॥ ੨॥
... ਮੋ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੈ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਤੇ ਸਿਰ ਲਉ ਧਨ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਇਨਹੀ ਕੋ ॥ ੩॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਖਾਲਸੇ ਪਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਪਰਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੁਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਭੀ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਗੇ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਰਹਿਤਵਾਨ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਉਹ ਹੋਣ, ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਬ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਭਾਈ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ' ਹੋਣ ਦੀ ਪੋਜ਼ੀਸਨ ਨਾ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ਬੋਲ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ।

ਇੰਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵਾਕ ਕਹਿਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਹੁਣ ਤਕ ਪਰਚਲਤ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮਾਲੀ ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਭ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਏ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਐਸੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਹਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਕ, ਜੋ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਸਾਹਸ-ਦਾਤਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਿਵਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਆਮ ਜਨਤਾ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਸਕੇ।

ਦੋਹਰਾ

ਗੁਰ ਗੋਬ੍ਰਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ
ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਆਇਉ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੨੯॥

ਕਬਿੱਤ

ਕਲਿ ਮੇ ਕਰਨ ਹਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਲਾਧਾਰ
ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਯੇ ਹੈ।
ਅਸੁਰ ਸਿੰਘਾਰਬੇ ਕੋ ਦੁਰਜਨ ਕੇ ਮਾਰਬੇ ਕੋ
ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰਬੇ ਕੋ ਖਾਲਸਾ ਬਨਾਯੋ ਹੈ... ॥ ੧੩੦॥

ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ

ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ –

ਚੌਪਈ

ਐਸੀ ਰੀਤਿ ਰਹਤ ਬਰਤਾਈ ।
ਸੰਤਨ ਸੁਨੀ ਅਧਿਕ ਮਨ ਭਾਈ ।
ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਜਾਈਐ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਈਐ ॥ ੧੪੨ ॥

ਅੜਿਲ

... ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇ ਬੈਠ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈਏ ।
ਪੂਰਨ ਹੋਵੇ ਭਾਗ ਤਬ ਹੀ ਪਾਈਏ ॥
ਜੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਮ ਜਪਾਈਏ ॥ ੧੫੬ ॥

ਕੇਸ ਹੀਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹੁੱਕਾ ਨਾ ਪੀਵੇ –

ਹੁੱਕਾ ਨਾ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨ ਮੁੰਡਾਵੈ ।
ਸੋ ਤੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ੧੪੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਹੁੱਕਾ ਤਿਆਗੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ।
ਇੱਛਾ ਭੋਜਨ ਹਰਿ ਰਸ ਪਾਵੈ ।
ਭੱਦਰ ਤਿਆਗ ਕਰੇ ਰੇ ਭਾਈ ।
ਤਬ ਸਿੱਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ॥ ੧੩੭ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਮਰੇ ਜੇ ਕੋਈ ।
ਤਉ ਭੀ ਕਰਤ ਨਾ ਭੱਦਰ ਹੋਈ... ॥ ੧੩੮ ॥
ਭੱਦਰ ਭਰਮ ਧਰਮ ਕਛੁ ਨਾਹੀਂ ।
ਨਿਹਚੈ ਜਾਨਿ ਸੰਤ ਮਨ ਮਾਹੀਂ ॥ ੧੩੯ ॥

ਤੁਰਕਣ ਦਾ ਕੁਸੰਗ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿੱਥੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਐਬਾਂ ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ (ਪਰ-ਇਸਤਰੀ, ਗਮਨ, ਵਿਭਚਾਰ), ਜੂਆ, ਸ਼ਰਾਬੀ-ਪੁਣਾ ਅਤੇ ਝੂਠ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਹਦਾਇਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਠਾ-ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ, ਓਥੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤੁਰਕਣੀ ਦੇ ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਬਾਰੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਾਬਰ ਤੁਰਕ ਤਾਂ ਹਿੰਦਵਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰੀਂ ਫੜ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਸਿੱਖ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਗੁਰ-ਸਾਸਤਰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਵਿਚ ਇੰਜ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ :

... ਜੋ ਤੁਰਕਣਿ ਸਿਖ ਭੋਗਹਿ ਜਾਇ।
ਸੋ ਨਹਿ ਬਖਸਿਓ ਜਾਇ ਕਦਾਇ..... ॥ ੧੬ ॥
ਪੁਨ ਸਿੰਘ ਬੂਝੇ ਗੁਨ ਖਾਨੀ।
ਬ੍ਰਿੰਦ ਤੁਰਕ ਭੋਗੈਂ ਹਿੰਦਵਾਨੀ।
ਸਿਖ ਬਦਲਾ ਲੇ ਭਲਾ ਜਨਾਏ।
ਕਿਉਂ ਗੁਰ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਰਜ ਹਟਾਏ ॥ ੧੮ ॥
ਸੁਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ ਤਿਸ ਬੇਰੇ।
ਹਮ ਲੇ ਜਾਨੋਂ ਪੰਥ ਉਚੇਰੇ।
ਨਹੀਂ ਅਪਗਤਿ ਬਿਖੈ ਪੁਚਾਵੈ।
ਜਾ ਤੇ ਕਲ ਮਲ ਕਰਨ ਹਟਾਵੈ ॥ ੧੯ ॥

(ਰੁਤ ੬, ਅੰਸੂ ੨੦, ਅੰਕ ੧੬-੧੯)

ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਨੂੰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪੱਸਟ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਖਾਲਸੇ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, ਅਜੋੜ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਨੀਵੇਂ ਆਚਰਨ ਦੇ ਲੋਕ ਪਰਾਈਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਬੇਪੱਤੀ ਕਰਨ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁਕਰਮੀ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਭੜਕਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਬਦਲੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠੇ। ਇਹ ਕੁਰਹਿਤ ਬਖਸਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਕਰਮੀ ਪਤਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਝਟ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ, ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਭੀ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ੱਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਅਡੋਲ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸਵਾਸ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੁਲਾਚਾਰੀ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਝਟ ਪਟ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਘੱਟ ਹੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਸੁਖ ਲੁਟਾਕੇ ਛਡ ਛਡਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਰ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਬਸਾਖੀ ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ. ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਝਟ ਮੰਨ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ, ਭੱਦਨ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੇਸ ਰਖ ਲਏ, ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਕਈ ਖੱਤਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਿਰਾਰੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਰਹਿਤ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਹੈ, ਕੁਲਾਰੀਤ ਛੱਡੀ ਨਹੀਂ ਜਾ

ਸਕਦੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ ਕੇ ਭੱਦਨ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤ ਸੋਭਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗੀ। ਕਈ ਹੁੱਜਤੀ ਕਹਿਣ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਘਾੜਤ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਮੰਨਾਂਗੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਆਵੇਗੀ। ਗੱਲ ਕੀ ਜਿਤਨੇ ਹੁੱਜਤੀ ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ [ਦੇਖੋ ਛੰਦ ੧੯੭ - ੨੦੪]। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਓਥੇ ਦੋ ਧੜੇ ਬਣ ਗਏ। ਇਕ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ, ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ। ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਵਾਲੇ ਧਨਾਢ ਬਿਉਪਾਰੀ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕੇਸ-ਵਿਰੋਧੀ ਖੱਤਰੀ ਨੂੰ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਗੱਲ ਵਧ ਗਈ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੜਤਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਆਰਥਕ ਤੰਗੀ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਰ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤਕ ਨੌਬਤ ਪਹੁੰਚੀ, ਪਰ ਧਨਾਢ ਬਿਓਪਾਰੀ ਅੜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਚ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ

ਦੋਹਰਾ

ਦੇਖਤ ਹੀ ਚਵਕੇ ਸਕਲ ਹੁਤੇ ਪੰਚ ਸਭ ਸਇ ॥
ਹਾਟ ਨਾ ਖੋਲਨ ਦੇਹਿੰਗੇ ਹੋਨੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਏ ॥ ੧੯ ॥ ੨੭੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਦੇਖਹੁ ਅਬ ਕੈਸੇ ਬਨ ਆਵੈ।
ਕੈਸੀ ਸੋਭ ਖਾਲਸਾ ਪਾਵੈ।
ਕਰੀਐ ਅਬਿ ਇਨ ਸੋ ਬਿਧ ਸੋਈ।
ਕਹੈ ਨਾ ਫੇਰ ਖਾਲਸਾ ਕੋਈ ॥ ੨੧ ॥ ੨੮੧ ॥

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਭੀ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਚਮਕ ਅਤੇ ਠਣਕਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਭੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਬੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਪੰਚਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੋਈ ਉਸ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ :

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਪਕੜ ਬੈਠਾਏ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨਤ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਏ।
ਊਚ ਨੀਚ ਕੇਤਨ ਸੋ ਕਰੀ।
ਐਸੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਇ ਧਰੀ ॥ ੨੯ ॥ ੨੮੯ ॥

ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ

ਮਿਲ ਪੰਚਨ ਕੀਨੋ ਮਤਾ ਧਰੀਏ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ।
ਏਕ ਓਰ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਏਕ ਓਰ ਸੰਸਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੨੯੦ ॥

ਕਬਿੱਤ

...ਧੜੀਏ ਬਟ ਪਤੀਏ ਔਰ ਨਗਰ ਕੇ ਅਪਾਰ ਲੋਗ
ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖੇ ਸਾਥ ਨੀਚ ਊਚ ਭਈ ਹੈ ।
ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਪਟ ਬੈਨ ਸੁਨਤ ਹੀ ਨ ਪਰਤ ਚੈਨ
ਕਾਂਪਤ ਸਰੀਰ ਸਰਨ ਤੇਰੀ ਗਹੀ ਹੈ... ॥ ੩੧ ॥ ੨੯੧ ॥

ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧੜੀਆ ਬਿਉਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਖੁਲਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਇਸ ਪਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੱਚੇ ਪਿੱਲੇ ਢਿੱਲੜਾਂ ਨੇ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਖਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ।

ਜਿਸ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਵਾਕਫੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਾਹਰ ਗਏ ਖਾਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ :

ਵੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ
ਤਿਨੋ ਜਾਇ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਕਉਤਕ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ॥ ੩ ॥ ੩੦੦ ॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਮੈ ਜੁਧ ਕਰਿ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਇਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥ ੪ ॥ ੩੦੧ ॥
ਯਹਿ ਲੀਲਾ ਆਗੇ ਕਹੀ ਦਿੱਲੀ ਕੋ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਏਹੀ ਭਾਂਤ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਕਉਤਕ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੫ ॥ ੩੦੨ ॥

ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ । ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਧਾਰਮਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਾਂ ਰਾਜਸੀ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹਰ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਛੋਟਿਆਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤੇ । ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਭਾਈ-ਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਊਚ ਨੀਚ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਤੇ ਛੂਤ ਛਾਤ ਉਡ ਕੇ ਇਕ ਅਜੂਨੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸੈਭੰ ਓਂਕਾਰ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰਾਓ ਰੰਕ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਅਮਲੀ ਸੂਰਤ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਛੱਤਰੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇਜ ਸੀ ਹੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਊਚ ਨੀਚ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਸਨ । ਇਹ ਉਪਰਲੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਹਤਾਂ, ਭੱਟਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੰਸਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੈਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ

ਪਰ ਰੋਹਬ ਅਤੇ ਰਾਜ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੈਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨੀਚੇ ਉਚ ਕਰਕੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਭੀ ਉੱਚੇ ਉਠਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਭੈਮਾਨ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨੇ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਦਲੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ।

ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬੈਠਣਾ, ਉੱਠਣਾ, ਮਿਲਣਾ, ਵਰਤਣਾ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਇਕੋ ਥਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣਾ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵਧ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਾਂ, ਸ਼ੂਦਰਾਂ, ਸਾਧਾਂ ਆਦਿ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪੁਸ਼ਤੈਨੀ ਸੂਰਬੀਰ ਰਾਜਿਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਤਕੜਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਨਾਦੌਣ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜ ਕੇ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਵੈਸ਼ਾਂ, ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਭੀ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਸੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਹੋਰ ਭੀ ਪੀਡੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਕਿਰਪਾਨ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਧਾਰਮਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੇਸਾਂ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਮੋਹਰੇ ਦਾ ਤੇਜ ਅਤੇ ਰੋਹਬ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉਪਰ ਭਾਰੂ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਨ ਹੋਰ ਈਰਖਾਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੰਮਤ ੧੯ ਅਸੂ, ੧੭੪੯ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੬ ਸਤੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੯੨ ਈ. ਨੂੰ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।*

ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਅਤੇ ਨਾਦੌਣ ਦੀ ਨਾਮੋਸ਼ੀ ਭੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾ ਰਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਭੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਕਸਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਛੇੜ ਛੇੜਣ ਲਈ ਬਹਾਨੇ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਇਲਾਕਾ (ਜਿਥੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸੀ) ਛੱਡ ਜਾਓ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਭਰਿਆ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ।

---

* ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਸ਼ਸ਼ੀ-ਵੰਸ਼ ਬਿਨੋਦ, ਧਿਆਇ ੧੦.੨ (ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਕ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੬੭)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣਾ ਨਿਰੀ ਧੱਕੇਸਾਹੀ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਮੰਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਹੈਂਕੜ ਅਤੇ ਅਨਿਆਇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਆ ਕੇ ਮੰਗ ਕੇ ਜੋ ਚਾਹੇ, ਸੋ ਲੈ ਲਵੇ, ਪਰ ਜੁੱਧ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗਾ :

ਰਾਜਾ ਆਵ ਹਜ਼ੂਰ ਤੂ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਲੇਇ।
ਕੈ ਕਛੁ ਜੁਧ ਬਿਰਧੁ ਕਰਿ ਕਰ ਸੋ ਏਕ ਨ ਦੇਇ ॥ ੧੧ ॥ ੩੦੮ ॥

ਇਸ ਪਰ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਨੇ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਫਤਿਹ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਹੈ। [੮:੧੨ - ੪੦ = ੩੦੯ - ੩੩੭] ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਇਹ ਲੜਾਈ ੩੧ ਭਾਦੋਂ ਅਤੇ ਇਕ ਅਸੂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕਰਮੀ (੩੧ ਅਗਸਤ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ:) ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। [ਭੱਟ ਵਹੀ ਤਲੌਂਡਾ]।

ਨਿਰਮੋਹ, ਬਸਾਲੀ ਅਤੇ ਕਲਮੋਟ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਪਰ ਜਦ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਕਪਟ ਧਾਰ ਕੇ, ਗਊ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ, ਜੋ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਸੌਂਹਾਂ ਖਾ ਕੇ ਇਥੇ ਆਏ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾ ਸਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਜਾਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਸਾਇਦ ਇਹ ਸੁਗੰਧਾਂ ਦੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇਥੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਗੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਮਝ ਕੇ ਘਰੋ ਘਰੀ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਿਰਮੋਹ ਆ ਟਿਕੇ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰਮੋਹ ਆਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਕਹਿਲੂਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਦਨੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਲਏ। ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਖੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਘੇਰੇ। ੭ ਕਤਕ (੮ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ.) ਨੂੰ ਨਿਰਮੋਹ ਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀਏ ਫੇਰ ਹਾਰ ਖਾ ਗਏ। [ਗੁਰ ਸੋਭਾ ੮ : ੩੯ - ੪੦ = ੩੩੬ - ੩੭, ੯ : ੧ - ੭ = ੩੩੮ - ੪੪]

ਕੁਝ ਵਾਹ ਨਾ ਲਗਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਰਧਾਨ (ਮੰਤਰੀ) ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਗੋਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਧਾਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਧਰੋਂ ਮਹਾ-ਕਾਤਕੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਸੰਗਤਾਂ ਭੀ ਦਰਸਨ ਲਈ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ

ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਭੀ ਜਮਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਕੀ ਅੜਨਾ ਸੀ ? ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ । ਇਹ ਭੇੜਾ ੧੨ - ੧੩ ਕਤਕ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹਫਤਾ ਬਾਦ ਬਸਾਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਪਰ ਕਲਮੋਟ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਹ ਆ ਘੇਰਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਝੜਪਾਂ ਹੋ ਪਈਆਂ (੧੯ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕਰਮੀ, ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ.) । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰਮੋਹ ਦੇ ਭੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਬਸਾਲੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਓਥੇ ਗਏ ਸਨ । ਬਸਾਲੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਮੁੜ ਆ ਬੱਧਾ [੯ : ੮ - ੪੧ = ੩੪੫ - ੩੭੮; ੧੦ : ੧ - ੨੬ = ੩੭੯ - ੪੦੪] ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਜੁੱਧ

ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਓਥੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ, ਸਾਰੇ ਭੇੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਤਕ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਅਤ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਅਤ ਦੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੦ (ਨਵੰਬਰ ੧੭੦੩) ਨੂੰ ਫੇਰ ਆ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੇ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ [੧੧ : ੧੬ - ੪੨੦] । ਹੁਣ ਰਾਜੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਪਾਸ ਗਏ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਲੈ ਦਿਓ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਾਰਤ ਫਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਝੜਪਾਂ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਫੌਜ, ਪਠਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ, ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾ ਨੇ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਅਜਿਹਾ ਲੰਬਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤਿਆ ਕਿ ਅੰਦਰਲੇ ਲੋਕ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖੋਂ ਆਤੁਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋ ਭੀ ਬਾਹਰੋਂ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਲੈਣ ਗਏ, ਸਭ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਅੰਤ ਨਗਰ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਰ ਆ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੰਨ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਪਈ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਭੁਖ ਸਹਿ ਸਕਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ :

ਇਸ ਹੀ ਭਾਂਤਿ ਕਈ ਦਿਨ ਗਏ ।
ਨਗਰ ਲੋਗ ਠਾਢੇ ਸਭਿ ਭਏ ।
ਦਰ ਕੈ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਅੰਨਿ ਬਿਨ ਜੀਉ ਜਾਇ ਹਮਾਰਾ ॥ ੫੭ ॥ ੪੬੧ ॥
ਦੇਖਹੁ ਜਹ ਹਵਾਲ ਅਬ ਭਯੋ ।
ਰਹੇ ਹਾਡ ਚਾਮਿ ਉਡ ਗਇਯੋ ।
ਬਿਨਾ ਭੋਜਨ ਜੀਵਨ ਅਬ ਨਾਹੀ ।
ਸੋ ਬੀ ਜੈ ਹੈ ਸਾਂਝ ਸੁਬਾਈ ॥ ੫੮ ॥ ੪੬੨ ॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਕੱਢੋ, ਪਰ ਜਦ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਕੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸੇ ੬-੭ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿਕਰਮੀ, ੫-੬ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜੁੱਧ ਚਮਕੌਰ

ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਦੂਜ, ੭ ਪੋਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਰ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰੀ ਵਹੀਰ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਗਈ ਅਤੇ ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਭਾ, ਹੋ ਪਿਆ। ਇਸ ਅਫਰਾ ਤਫਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੀ ਨਿਖੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਮੁੱਲੀਆਂ ਸਾਹਿੱਤਕ ਲਿਖਤਾਂ ਭੀ ਸਰਸਾ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈਆਂ।

੮ ਪੋਹ (੭ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਕੋਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਹਵੇਲੀ ਸੀ ਜੋ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ, ਪਰ ਸੀ ਜ਼ਰਾ ਚੰਗੀ ਬਣੀ ਹੋਈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚੌਧਰੀ ਗਰੀਬੂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਪਠਾਣ, ਰੋਪੜ ਦੇ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮੁਲਖੀਏ ਲੋਕ ਭੀ ਸਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਵਾਂਙੂ ਆ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲੀ ਕੁ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜੋ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਜੋੜਵੀਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਪਰਤੱਖ ਦਿੱਸ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪਤ੍ਰ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ :

ਗੁਰਿਸਨਹ ਚਿਹ ਕਾਰੇ ਕੁਨਦ ਚਿਹਲ ਨਰ।
ਕਿਹ ਦਹਿ ਲਕ ਬਯਰਾਦ ਬਰੋ-ਬੇ-ਖ਼ਬਰ ॥ ੧੯ ॥

ਚਾਲ੍ਹੀਆਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਕੀ (ਟਾਕਰਾ) ਕਰ ਸਕਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਅਚਾਣਕ ਹੀ ਦਸ ਲਖ (ਬੇਅੰਤ) ਆ ਪਏ। ਪਰ ਕਮਾਲ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਦਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਬੇ-ਅੰਤ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਰ ਭਰ ਅਜਿਹਾ ਡੱਟਵਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਨਾ ਪੁਜ ਸਕੀ ਅਤੇ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖਾ

ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫੀ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੀ ਟਪਲਾ ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਵਿਚ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। [ਛੰਦ ੩੧੫, ੫੦੧, ੫੦੯] ਅਤੇ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ [੩੨੮, ੩੩੩, ੪੯੭, ੪੯੯-੫੦੦, ੫੦੬, ੫੦੮, ੫੧੨-੧੩, ੫੧੮]। ਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਚੂੰਕਿ ਇਕੋ ਸੂਰਬੀਰ ਜੋਧੇ ਦਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗ ਸਕਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ।

ਦੂਸਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਿਕਰ ਵਿਚ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੋਈ ਟਪਲਾ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਬਾਰੀ ਆ ਗਈ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। [੫੨੪-੨੫]। ਪਰ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚੋਂ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਣ ਤਕ ਤਜ ਦਿੱਤੇ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚੋਂ ਕਿਧਰੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲਤੀ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ (ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸ ਵਿਚ), ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ) ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਨਕਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੇ ਕਟਕ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਕੱਟਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ ਦੇ ਭਾਈ ਨਥੂ (ਨਥੀਆ) ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਉਥੇ ਹੀ ਪਲਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਘੁਲਣ ਵਿਚ ਢਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਪੁਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੂਜਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਹੈ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵਹੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੰਡ ਮਲਕਪੁਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ (ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਖਾਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਸੈਣੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ। ਉਥੋਂ ਡਗਹੇੜੀ ਹੋ ਕੇ ਉਗਾਣੇ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਾਵਾ ਭਜਨ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ। ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਦਮਦਮੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਲ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿਕਿਆ, ਉਥੇ ਹੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਗਏ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰੋਪੜ, ਡਡਹੇੜੀ (ਖੰਨੇ ਦੇ ਪਾਸ) ਆਦਿ ਵਿਚ ਅਸਥਾਨ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹਿ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸੰਨ ੧੮੮੪ ਈ.) ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਪੰਨਾ ੧੯੧-੯੨] । ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਦੇ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹੀਂ ਥਾਈਂ ਕਦੀ ਭੀ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਵਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਐਤਬਾਹਪੁਰ (ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ ਇਤਮਾਦਪੁਰ) ਸਨ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਿਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ [੧੬-੪੩੪੪-੭੩੨-੩੩, ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ, ੧੯੧], ਉਹ ਇਹੋ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਚਿਤੌੜ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਝਗੜਾ ਹੋ ਪੈਣ ਪਰ ਓਥੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ ਲਿਖਿਤ ਤਾਰੀਖਿ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸ਼ਾਹ (ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹ, ੭-੯) ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ' (ਮੁਤਬੰਨਾ) ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਲਕ (ਮੁਤਬੰਨਾ) ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਅਤ ਮਿਲਣ ਪਰ ਅਖਬਾਰਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦ (ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ) ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਪਾਲਕ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਵੇਲੇ ਦੁਹਰਾਏ ਗਏ ਹਨ (੨੯ ਰਮਜ਼ਾਨ ਸਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ: ੧੩ ਸ਼ਾਬਾਨ, ਸਨ ੪. ੭ ਜ਼ੀਕਦਾ, ਸਨ ੪ : ੨੫ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ ਸਨ ੫ ; ੧ ਜ਼ੀ-ਹਿੱਜਾ ਸਨ ੬) । ਇਸ ਲਈ ਤਾਰੀਖ ਮੁਅਜ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ ਦੇ ਭਾਈ ਨਥੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਿੰਦੀ ਪੁੱਤਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ।*

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮਨਾਮ ਸੀ । ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ

---

* ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾਂ ਲਈ ਹੈ, ਓਥੇ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨੀ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੯੬੬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਉਚੇਰਾ ਸਾਰੀ ਸੰਬੰਧਤ ਥਾਈਂ ਫਿਰ ਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਸਾਹਮਣੇ ਮੱਥੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ (ਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੂਲ ਸੋਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਹੀ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਾਰਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਦ ਕਮਾਨ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਦੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਕੱਟੀ ਗਈ [੧੨:੬੯-੭੨ = ਪ੩੮-੪੧]। ਅਗਲੇ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪ ਬਰਾੜਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜਿਥੇ ਸਭ ਸਿੰਘ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਥੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ [੧੩:੨-੯ = ਪ੪੬-ਪ੩]।

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਛੰਦ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਧਾਈ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਰੜੇ ਜਵਾਬ ਮਿਲਣ ਪਰ ਸਰਹੰਦੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਖਰੇ ਕਰਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੇਖਕ ਚੂੰਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਫੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਛੋਟੇ ਦੋਨੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਤੋਂ ਸੂਹ ਮਿਲਣ ਪਰ ਮੁਰਿੰਡੇ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਨਿਖੇਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਹੈ ਮੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਮਤਭੇਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ 'ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ' ਤੋਂ ਭੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਕਰ ਜੂਝੇ ਚਮਕੌਰ।
ਸੀਰੰਦ ਵਿਖੈ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਕੀ ਠੌਰ॥ ੧੦੭॥

ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ

ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ (ਬ-ਕਤਲ ਰਸੀਦਨ ਦੋ ਪਿਸਰ) ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ (ਇਨਾਇਤੁੱਲ ਖ਼ਾਨ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੧)। ਇਸ ਨਾਲ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕੁਝ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਮਿਰਜ਼ਾ ਯਾਰ ਅਲੀ ਬੇਗ ਦੀ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਧੂਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਰੂਲ-ਇਨਸ਼ਾ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਖ਼ਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰ ਮੁਅੱਲਾ ਵਿਚ ੨੫ ਰੱਬੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ, ਸੰਨ ੪ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਕੈਫ਼ੀਅਤ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਵੈਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ- ਸਿਖਾਨਿ ਖਾਲਸਾ ਬ-ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਕਿ ਪਿਸਰਾਨਿ ਖ਼ੁਰਦਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਤਾ ਬੂਦ, ਅਦਾਵਤਿ ਕਲਬੀ ਦਾਰੰਦ। 'ਪਿਸਰਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਬਚਨ ਹੈ, ਇਕ ਬਚਨ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਗਵਾਹੀ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਚਾਰੇ ਬੱਚੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ - ਚਿਹ ਸ਼ੁਦ ਕਿ ਚੂ ਬੱਚਗਾਂ ਕੁਸ਼ਤਾ ਚਾਰ [੭੮]। ਇਹ ਗਵਾਹੀ ਇਤਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅੱਕਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ

੮ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨(੭ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸ਼ਹੀਦ

੧੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੧੨ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ (ਛੰਦ ੨.੧੪.੧੦੭ ਅੰਤ) ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਬੰਸ (ਛੰਦ ੨੨-੨੪)ਵਿਚ ਨਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਹੈ।

ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਰਾੜਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਛਾਉਣੀ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹ ਆਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਿੰਘ ਟੱਕਰ ਗਏ, ਜੋ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰੋਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਮੁੜ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਟਾਕਰਾ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਉਤੇ ਹੋਇਆ। ਜੁੱਧ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈਣ ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੁੱਧ-ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸਿਸਕ ਰਹੇ ਜ਼ਖਮੀ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਦਾਵਾ ਪੱਤਰ ਚਾਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਗਢੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਤੇ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਦੀ ਢਾਬ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਕਤਸਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਜੰਗ ੩੦ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੨੯ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੫ ਈ.) ਮਾਘ ਵਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਾਘੀ, ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ, ਭਟ ਵਹੀ ਤਲੌਂਡਾ; ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦, ੧੭: ੮; ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦਸ, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੱਲ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ (੧੩ : ੬੩) ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ (ਰੁਤ ੬, ਐਨ ੧. ੧੨ : ੪੪-੪੬) ਵਿਚ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ- ਮਕਰ ਸੰਕਰਾਤਿ -ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਸਕਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇਥੇ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਬਸਾਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਸੰਮਤ ਕਿਧਰੇ ੧੭੬੧ (ਦੂਜੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੨੨੬) ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ੧੭੬੨ (ਛੇਵੀਂ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੨੭੯) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਉਰਦੂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ, ਜੋ ਸੰਨ ੧੯੨੩ ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜੁੱਧ ਏਕਮ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੨੭੬੨ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਚੌਥੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੯੭)।

੬ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੪ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ.) ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚੋਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਣਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਣਦਾ ਫਬਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨਿ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਗੁ ਨਿਹਾਲ ਹੋਗ'। ਇਸ ਵਿਚ 'ਛੇਤੀ', 'ਜ਼ਰੂਰ' ਅਤੇ 'ਹੁਕਮ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਸਿਤਾਬੀ' ਆਉਣ ਦੀ ਉਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਤਾਕੀਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਜੁੱਧ ਲਈ ਸੱਦੇ ਵਾਲਾ ਕੋਈ

ਹੋਰ ਸਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਵਾਰਾਂ, ਪਿਆਦਿਆਂ ਜਾਂ ਬੰਦੂਕੀ ਜਮੀਅਤ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮੇ, ਭਾਈ ਤਲੋਕੇ ਅਤੇ ਰੂਪੇ ਕੇ ਭਾਈ ਸੁਖੀਏ ਦੇ ਨਾਉਂ ੨ ਭਾਦੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (੨ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਜਾਂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਬਸਾਖ ਨੂੰ ਜੁੱਧ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਖਾਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਪਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ ਤਾਂ ਕਿ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਬਖੇੜਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਹੱਥਾ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ। ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਅੰਕ ੭੯ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਬਸਾਖੀ ਕਾ ਮੇਲਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਲੱਗਾ ਹੈ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੈਸਨ (ਪੰਨਾ ੮੦-੧੧)।'

ਦੌਰੇ ਦੀ ਸਾਖੀ (ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੋਥੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੬) ਦੀ ਸਾਖੀ ੧੦੫, ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ (੨੩ : ੬੬)ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ, ਪੰਨਾ ੮੧) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨੌ ਮਹੀਨੇ ੯ ਦਿਨ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ (੨੯ ਕਤਕ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿਕਰਮੀ), ੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਇਸ ਲੇਖੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ ਲੋਹੜੀ-ਮਾਘੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ੨੯-੩੦ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ੨੦-੨੧ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਹੋਣਗੇ। ੩੧ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ੨੧ ਜਨਵਰੀ ਤਕ ੨੧-੨੨ ਦਿਨ ਮੁਕਤਸਰੋਂ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਸਫਰ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ ਹੋਣੇ ਹਨ। ਕਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀਏ ਸਿੱਧਾ ਪੰਧ ੪੮ ਮੀਲ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੜਾਉ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਠਹਿਰਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇੰਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਤਾਂ ਲਗ ਹੀ ਜਾਣੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ - ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ

ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲੋਂ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸੀ, ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੱਦਾ ਪੁੱਜਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲੋ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਇਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ :

ਨਵਿਸ਼ਤਹ ਰਸੀਦੋ ਬ-ਗੁਫਤਹ ਜ਼ਬਾਂ
ਬ-ਬਾਯਦ ਕਿ ਕਾਰੇ ਬ-ਰਾਹਤ ਰਸਾਂ ॥ ੫੪ ॥

ਅਰਥਾਤ,

ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁੱਜਾ ਹੈ,
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇਂ ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀ ਸੀ ਰਿਹਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤਜਰਬਾ ਬੜਾ ਕੌੜਾ ਸੀ । ਅੱਗੇ ਸਾਹੀ ਕਾਜ਼ੀ, ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ੀ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਸੌਹਾਂ ਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵਹਿਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਅਚਾਨਕ ਆ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ :

ਨਾ ਕਰਤਾ ਮਰਾ ਇਤਬਾਰੇ ਬਰੋਸਤ
ਕਿ ਬਖਸੀ ਓ ਦੀਵਾਂ ਹਮਾ ਕਿਜ਼ਬ ਗੋਸਤ ॥ ੧੪ ॥

ਅਰਥਾਤ,

ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਇਕ ਤੌਕਾ ਭਰ ਭੀ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ,
ਕਿਉਂਕਿ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਦਫਤਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਬ ਝੂਠੇ ਹਨ ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਆਖਰ ਉਹ ਮੁਲਖ ਦਾ ਬਾਦਸਾਹ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਅੰਤ ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ :

ਅਗਰ ਚਿਹ ਬਿਆਯਦ ਬ-ਫਰਮਾਨਿ ਮਨ
ਹਜ਼ੂਰਤ ਬਿਆਯਮ ਹਮਹ ਜਾਨੋ ਤਨ ॥ ੬੩ ॥
ਅਗਰ ਤੂੰ ਬਯਜ਼ੁਦਾਂ ਪ੍ਰਸਤੀ ਕੁਨੀ
ਬਕਾਰਿ ਮਰਾ ਈ ਨਾ ਸੁਸਤੀ ਕੁਨੀ ॥ ੬੪॥

ਅਰਥਾਤ

ਜੇ ਕਰ ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ (ਮੈਨੂੰ) ਫਰਮਾਨ ਆਵੇ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਨ ਮਨ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਆਵਾਂਗਾ ॥ ੬੩ ॥
ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਨਾ ਕਰੀਂ ॥ ੬੪॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਦੀਨਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗਿਉਂ , ਕਸਬਾ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਥੇ ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਦਿਆਲ ਪੁਰਾ ਭਾਈ ਕਾ ਵਸਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੱਤ੍ਰ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਲਿਖ ਕੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਦੱਖਣ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਯੋਗ ਫਰਮਾਨ ਆ ਜਾਣ ਪਰ ਆਪ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਦੱਖਣ ਜਾ ਆਉਣ ।

ਪਰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਣਾ ਅਤੇ ਪੱਤ੍ਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰੇ।
ਛੰਦ ਬੰਦ ਕੁਝ ਨੇਕ ਨ ਸਰੇ।
ਲਿਖੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਈ।
ਦਯਾ ਕਰੋ ਇਸ ਹੋਹੁ ਸਹਾਈ ॥ ੨੬॥ ੫੭੦॥

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਾ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੱਤ੍ਰ ਪਹੁੰਚਾ ਵੀ ਸਕੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਉਮਰ ਨੱਵੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਭੀ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਦ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੂੰਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਦੱਖਣ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ :

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਲਾਗੀ ਬਹੁਤ ਅਵਾਰ।
ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸਹਿਬ ਕਹਿਓ ਸਬੈ ਹੋਹੁ ਤਈਆਰ ॥ ੧੪ : ੨-੫੯੭ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਜ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩-(੩੦ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ.) ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਮ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਲਈ ਅਗਾਊਂ ਤੰਬੂ ਅਤੇ ਵਹੀਰ ਭੇਜਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ੨੦ ਕਤਕ (੨੧ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੬੩) ਹੁਕਮਨਾਮੇ (੬੨) ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਬੈਰਾੜਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਭਾਈ ਬੁਲਾਕੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬਹਿਲਾਂ ਲਈ ਬਲਦ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਸ਼ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ "ਅਸਾਂ ਦਖਣ ਨੋ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨਿ ਸਿਖ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਲਣਾ ਹੋਇ ਤਿਨਿ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹਜ਼ੂਰਿ ਆਵਣ।"

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਹੀਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਡਰ ਜਿਹਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਵਿਚਰਨ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਜਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਘਰ ਘਾਟ ਛਡ ਕੇ ਭੌਂਜ

ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੜ੍ਹੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਹੀਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਘਰ ਲੁਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਵਹੀਰ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਭੀ ਹੋ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਹੀਰ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਹੋਈਆਂ ਝੜਪਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਦੇ ਚੌਧਵੇਂ, ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਵੱਕੇ ਡਰ ਜਾਂ ਦਾਣੇ ਪੱਠੇ ਤੋਂ ਤਕਰਾਰ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਨ।

ਵਿਆਹ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਕਈ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦਾ ਡੋਲਾ ਭੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ' ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭-੧੭੫੮ ਵਿਚ ਜਦ ਰੁਹਤਾਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਚੂੰਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਣੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਨੂੰ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਦ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਾਤਾ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੰਨਿਆ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਘਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਕਲੇਸ ਰਹੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਘਟ ਘਟ ਦੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੋ, ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਓ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅੱਛਾ ਇਹ ਕੁਆਰੇ ਡੋਲੇ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ) ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਗਾ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਗੋਦ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ 'ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ' ਕਰਕੇ

ਪਰਸਿੱਧ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ।*

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਤ ਪੰਚਮ, ਅੰਸੂ ੧. ਅੰਕ ੧੦-੪੪; ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਤ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਜਿਲਦ ੧੩. ਪੰਨਾ ੫੪੦੪-੬ ਮੈਕਾਲਿਫ, ਸਿਖ ਰਿਲਿਜ਼ਨ, ਜਿਲਦ ੫ ਪੰਨਾ ੧੪੩-੪੪] ।

ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਦੇਸ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਜਿਸ ਸੁੱਛ ਅਤੇ ਉਚ ਕੋਮਲਤਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦੇ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਉਹ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਅਤੇ ਅਨੂਠੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਉਚਤਾ ਨੂੰ ਆਮ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝ ਸਕਦੇ । ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ । ਇਸੇ ਸੰਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਿਵਾਹ ਦੀ ਰੀਤਿ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਣ ਜੋ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਓਥੇ ਹੋ ਗਈ (੧੪ : ੧੫ - ੧੭ ==੬੧੦-੧੨) । ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਵਾਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੱਖਣੋਂ ਵਾਪਸੀ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਲਾਯਤ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਤਨ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੱਤਰ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ਾਰਤ - ਪਨਾਹ ਮੁਨਾਇਮ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬੇਗ ਗੁਰਜ - ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ ਯਾਰ ਮਹੁੰਮਦ ਮਨਸਬਦਾਰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਨਾਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲ ਦੱਖਣ

---

* ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਉਸ ਵਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਿਤ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਕਈ ਸਾਲ ਪਿਛੋ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਅਸਵਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੭, ਪੋਹ ੬, ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰ ਡੂਢ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਫਿਰ ਰਿਖਰਾਮਾਂ ਰਉਤਾਸੋਂ ਡੋਲਾ ਆਂਦਾ । ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਸਾਵਨ ਦਿਨ ੫ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਏ । ਸੋ ਹਜ਼ੂਰ ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ ਰਹਿਆ ਮਹਿਲ ਤੀਸਰਾ [ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ ੧੦ - ੧੧] ।

ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ ਵਿਚ ਭੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ੭ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ ੫੫ - ੫੭ : ੧੧੩ - ੧੪] ।

ਭੇਜ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਭਰਮ ਜਾਂ ਸ਼ੱਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਰਾਹ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਮੰਗ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਸ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਕਦ ਦੇ ਦੇਵੇ [ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਿਮਗੀਰੀ]। ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਆ ਦੱਸੀ ਕਿ ਸਾਹੀ ਗੁਰਜ - ਬਰਦਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਤਾ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਇਧਰ ਆ ਜਾਣ ਦੀ ਸੋ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸਨ ਲਈ ਇਥੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ (ਛੰਦ ੬੧੩)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ੨੮ ਜ਼ੀ - ਕਦਾ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ (੨੦ ਫਰਵਰੀ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।* ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਥੋਂ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ।

ਜਦ ਬਘੌਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਡਰ ਗਏ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਖਤਰਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਬਿਰਛਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਖੇੜਾ ਵਧ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਦੋ ਭੂਮੀਏ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ) ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮਹਾਨੰਦ ਅਤੇ ਮੋਖਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਟੋਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਟ ਵਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ੨੧ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿ. (੧੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਮਰੇ ਦਸੀਦੇ ਹਨ। ਬਖੇੜੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਭਜੀ ਫੌਜ ਬਾਘਉਰ ਕੋ ਮਾਰਿ ਲਏ ਸਿਰਦਾਰ।
ਕੂਚ ਜਹਾਨਬਾਦ ਕੋ ਕਰਿ ਦੀਨੋ ਕਰਤਾਰਿ ॥ ੭੫ ॥ ੬੭੦ ॥

ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ

ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੂੰ ਦੱਰਾ ਖੈਬਰ ਪਾਸ ਪਿਸਾਵਰ ਤੋ ੧੦-੧੧ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ ਪਰ ਜਮਰੂਦ ਪੁੱਜੀ। ਓਧਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਨੇ ਪਿਓ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦੇ ਸਾਰ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸਾਹ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ ਅਹਿਲਕਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਉਹ ਹੀ ਬਣ ਸਕੇਗਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ

---

* ਸੈਨਾਪਤਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕਿਆਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਠੀਕ ਪਤਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ।
ਨਉਰੰਗ ਸਾਹ ਤਹਾਂ ਠਹਰਾਨਾ।
ਤੇਰਹ ਮਾਸ ਤਹਿ ਭ੍ਰਮ ਰਹਿਓ।
ਪਾਯ ਕਾਲ ਕਾਲ ਬਸਿ ਭਯੋ । । ੧੫ : ੨ = ੬੭੩ । ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ੧੬ ਸੱਵਾਲ, ੧੧੧੭ ਹਿ. (੨੦ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੦੬ ਈ.) ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਅਤੇ ੨੮ ਜ਼ੀ-ਕਦਾ, ੧੧੧੮ ਹਿ. (੨੦ ਫਰਵਰੀ, ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਥੇ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ [ਜਾਦੂ ਨਾਥ ਸਰਕਾਰ, ਮੁਆਸਿਰਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੩੦੮ - ੦੯ : ਸੌਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ੪੭੨]।

ਆਗਰੇ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਇਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜਾ ਅਤੇ ੨੦ ਮਈ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭੀ ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਓਥੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ [ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ੬੭੮-੭੯] ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ 'ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਾ ਪ੍ਰਸੰਗ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸਾਹ ਹੋਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ।* ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੁਲਦੀਪਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ ਜਾਜਉ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਓਥੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ।

ਬਾਦਸਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਗੀ ਜਾਪਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਨੇਜ਼ਦਾਰ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਿਆਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਜਾਚਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਪੋਜ਼ੀਸਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਮ ਸੰਸਾਰੀ ਰਾਜਸੀ ਬੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਕਦੀ ਭੀ ਹਾਮੀ ਨਾ ਭਰਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਿ ਪਿਤਾ, ਬਾਬੇ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਦਾਦੇ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਸਾਹਜਹਾਨ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸਾਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਨੂੰ ਔਖਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਘਾਟ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਹਾਨ ਉਚ ਆਤਮਾ ਰਬ-ਰੂਪ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ ਜੋ ਪਿਉ ਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਪੋਤੇ ਪੜੋਤੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹਾਦਰਸਾਹ ਖ਼ੁਦ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਖੁਸਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰਮ-ਗੱਦੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਹੀਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ੮ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਜਾਜਉ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸਾਹ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਮਥਰਾ, ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਪਧਾਰਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜਦ ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ (ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ) ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਰਸਨ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਭੇਜੀ। ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ

*ਬਾਦਸਾਹ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।

ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ। ਅਖਬਾਰਿ ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ ਅਨੁਸਾਰ ੪ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹੀ, ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ (੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭) ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਵਲੋਂ ਜੋ ਖਿਲਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਦੀ ਵਾਰੀ ਖਾਸ-ਡਿਉੜੀ ਵਿਚ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਠਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸਟ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸਾਹ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਖਿਲਅਤ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਹਿਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ੧ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ (੨ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਖਿਲਅਤ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਜੜਾਉ ਧੁਖਧੁਖੀ (ਪਦਕਿ ਮੁਰੱਸਹ) ਸਠ ਹਜਾਰ ਦੀ ਸੀ।

ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਚੜੀ ਕਮਾਨ ਸਸਤ੍ਰ ਸਬ ਸਾਰੇ।
ਕਲਗੀ ਛਬ ਹੈਂ ਅਪਰ ਆਪਾਰੇ।
ਲਟਕਤ ਚਲਤ ਤਹਾਂ ਚਲ ਆਏ।
ਸਾਹ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਮ ਜਾਏ॥ ੩੧॥ ੭੨੦॥
ਕਲਗੀ ਅਉਰ ਧੁਗ ਧੁਗੀ ਆਨੀ।
ਖਿਲਅਤ ਏਕ ਸਾਹ ਮਨ-ਮਾਨੀ।
ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਈ।
ਖੁਸੀ ਕਰੋ ਤੁਮ ਸੋਂ ਬਨ ਆਈ॥ ੩੪॥ ੭੨੩॥
ਤਾਂਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯੋ।
ਅੰਦਰ ਸਾਹਿ ਪੈ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਯੋ।
ਬਸਤ੍ਰ ਤਾਹਿ ਪਾਸ ਉਠਵਾਏ।
ਬਿਦਾ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਡੇਰੇ ਆਏ॥ ੩੫॥ ੧੨੪॥

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ 'ਹੋਰ ਭੀ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਦਕਾ, ਸਭ ਹੋਤੇ ਹੈਂ' ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਕਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ। ਪਰ ਕਿਆਸਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਬਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਸੱਲੀ-ਬਖਸ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜਿੱਠੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਆਸ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ 'ਅਸੀਂ ਭੀ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਨੋ ਆਵਤੇ ਹੈਂ'। ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਇਦ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚਣ ਪਰ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਜਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪਾਉਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ

ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਦਿ ਅਸੀਂ ਕਹਿਲੂਰ ਆਵਤੇ ਤਦਿ ਸੁਬਤ ਖਾਲਸੇ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਜੂਰ ਆਵਣਾ'।

ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ

ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਬਦਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੁੜ ਸਕੇ। ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫਤਹਿ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ, ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਵਿਚ ਰਾਜਪੂਤੀ ਇਲਾਕੇ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਭਾਈ ਕਾਮ ਬਖਸ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਜੋ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਸਾਹੀ ਕੰਪੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਤੁਰੀ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਮੌਕਾ ਲਗੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਾਸਤੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪਰ ਇਤਮਾਦਪੁਰ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਓਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਦੂਸਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ ਦੇ ਭਾਈ ਨਥੂ (ਨਥੀਏ) ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਪਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਜਿਕਰ ਪਿਛੇ 'ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖਾ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਬਾਦਸਾਹ ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੇਪੁਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨਿਪਟਾ ਚੁੱਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ (ਹੈਦਰਾਬਾਦ) ਵਲ ਨੂੰ ਵਾਗਾਂ ਮੋੜੀਆਂ ਤਾਂ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਜ਼ੋਰਾਵਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਨਗਰ ਦੇਖਣ ਗਏ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ ਡੰਗਰਾਂ ਲਈ ਘਾ ਪੱਠਾ ਲੈਣ ਭੇਜੇ। ਉਥੇ ਵਜਦੇ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਦੌੜੇ ਆਏ ਕਿ ਸਾਇਦ ਕੋਈ ਡਾਕੂ ਆ ਪਏ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਗੋ ਬੰਦੇ ਘਾ ਲੈਂਦੇ ਮਿਲੇ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਕਰਾਰ ਹੋ ਪਿਆ ਜੋ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਹ ਗੱਲ ੬ ਬਸਾਖ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੫ (੩ ਅਪਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਦੀ ਹੈ।

ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਤਾਪਤੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ – ਕਦੀ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ, ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਗਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਘਾ ਪੱਠੇ ਤੋਂ ਫੇਰ ਇੱਥੇ ਝੜਫ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ) ਗਏ ਹੋਏ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਭੱਟ ਵਹੀ ਪੂਰਬੀ ਦੱਖਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ (ਬੇਟਾ ਮਾਈ ਦਾਸ ਕਾ, ਪੋਤਾ ਬੱਲੂ ਕਾ) ਦਾ ਮਰਨਾ ਗੰਭੀਰ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਚਿਤੌੜ ਗੜ੍ਹ ੬ - ਬਸਾਖ, ੧੭੬੫ (੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ

੧੭੦੮) ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਬੇਟਾ ਨਥ ਕਾ, ਬਾਸੀ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ, ਬਾਢੀ ਸੁਤ) ਅਤੇ ੧੯ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੇ ਵਹੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਰਨਣ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਭੇੜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋ ਥਾਈਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਅਤੇ ਭਟ ਵਹੀ ਦੋਨੋਂ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਦੇ ਬਖੇੜੇ ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ

ਕੁਝ ਚਿਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਬਸ ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਥੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਇਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਕੰਪੂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ। ਤਾਰੀਖ਼-ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, [ਗੁਰੂ] ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੋਤਰਿਆਂ (ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਪੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਤ-ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ, ਧਾਰਮਕ ਹਠੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਇਕੱਠਾਂ (ਸੰਗਤਾਂ) ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।*

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭੀ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਰਜ ਫ਼ਾਰਸਟਰ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਤਰਦੀਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜਾ ਰਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ (*A Journey from Bengal to England I*, 262-263)। ਐਲਫਿਨਸਟਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ ਇੰਡੀਆ, (ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ, ੬੭੯) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ਾਰਸਟਰ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਮੁੰਤਖ਼ਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਬਦਨਾਮ ਕੌਮ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੀ ਆਗੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਨੇਜ਼ੇਦਾਰ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ

* At the time the army marching southwards towards Burhanpur, Guru Gobind, one of the grandsons of Nanak, had come into these districts to travel, and accompanied the royal camp. He was in the habit of constantly addressing assemblies or wordly persons, religious fanatics, and all sorts of people. — *Tarikh-i-Bahadur Shahi*, History of India, Elliot and Dowson, vii, 566.

ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋ ਪਿਆ। ਖਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਅਸਲ ਲਫ਼ਜ਼ ਇਹ ਹਨ :

"ਦਰ ਅੱਯਾਮ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਦਸ਼ਾਹ ਮਤਵੱਜਾਇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਗਰਦੀਦ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਅਜ਼ ਸਰਗ੍ਰੋਹਾਨਿ ਆਂ ਕੌਮ ਬਦਨਾਮ ਬਹਜ਼ੂਰ ਰਸੀਦਾ ਬਾ ਦੋ ਸਿਹ ਸਦ ਸਵਾਰ ਨੇਜ਼ਾਦਾਰ ਵਾ ਪਿਆਦਾ ਦਰ ਰਕਾਬ ਰਫ਼ਾਕਤ ਨਮੂਦ।"

ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਰਫ਼ਾਕਤ ਨਮੂਦ' ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਸਾਥੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਲ ਹੋ ਪੈਣਾ ਜਾਂ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਹਨ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਿਲਅਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰਾਜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਬਾਦ ੫ ਰਮਜ਼ਾਨ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੭ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਹੋਈ ਕਿ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਚੋਖੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਬਤ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ [ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮਾ, ਅਰਵਿਨ, ਲੇਟਰ ਮੁਗਲਜ਼, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ੯੦]। ਅਕਬਾਰਾਤਿ - ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ (ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਟੇਟ ਆਰਕਾਈਵਜ਼) ਵਿਚ ੯ ਰਮਜ਼ਾਨ, ਸੰਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ; ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਦ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਭਰ ਜਾਣਾ। ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾਵੇ - ਹੁਕਮ ਸ਼ੁਦ ਕਿ ਅਜ਼ੀਂ ਅਮਵਾਲ ਖਜ਼ਾਨਾਇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਮਾਹਮੂਰ ਨਮੀ ਸਵਦ। ਮਾਲਿ ਦਰਵੇਸ਼ਾਨ ਅਸਤ, ਮਜ਼ਾਹਮ ਨਾ ਸਵੰਦ।

ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਅਠਾਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ।

ਜਮਸ਼ੈਦ ਖ਼ਾਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਜਮਧਰ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਸਫ਼ਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ। 'ਚਤੁਰ ਜੁਗੀ' ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸਾਹ-ਘਾਤੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੌਖੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਭੀ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਮਸ਼ੈਦ ਖ਼ਾਨ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁੱਦੇਦਾਰ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਪਰ (– ਇਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਓਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ –) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ੨੪ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸੰਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ (੨੮ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਅਤ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ [ਅਖ਼ਬਾਰਾਤਿ – ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ]।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਇਹ ਕਾਰਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਇਸ ਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਛੋਟੇ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਸਫ਼ਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਦੇਸ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ (ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣੀ ਪਏਗੀ। ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਹੋਰ ਭੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੀ। ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਖ਼ਾਲਸਾਨਾਮਾ (ਪੰਨਾ ੧੭ - ੧੯, ੨੧) ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਇਸ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਡਰ, ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਖੋਰੀ, ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਖ਼ੂੰਖਾਰ ਵਿਸਾਹ-ਘਾਤੀ ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਆਪਣਾ ਅਪਰਾਧ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਜਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਖ਼ੂਨ ਕਰਨੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਝਿਜਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਜ਼ਸ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕਾਰਣ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਖਪਾਤੀ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਉਕਸਾਹਟ ਹੋਣ ਪਰ ਪਠਾਣ ਵਲੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਵਾਰ ਹੋਣਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹ ਸਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਾਰੇ ਦਾ ਭਾਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤਾਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਪਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ [ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਰੁਤ ੬ ਐਨ ੨, ਅੰਸੂ ੧੯, ਅੰਕ ੧੦ ਦੇ ਫੁਟ ਨੋਟ, ਜਿਲਦ ੧੪, ਪੰਨਾ ੬੨੮੬ - ੯੫] ਵਿਚ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਲਾਲਾ ਦੌਲਤ ਰਾਇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸਵਾਨਿਹ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਖੁਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਲਈ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਾ ਰਹੇ [ਦੂਸਰੀ ਬਾਰ ਸੰਨ ੧੯੧੦, ਪੰਨਾ ੨੩੨ - ੩੫, ਚੌਥਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਸੰਨ ੧੯੬੭, ਪੰਨਾ ੨੧੪ - ੧੬]। ਪਰ ਕਿਸੇ ਪੱਕੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਕਲਪਣਾ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ 'ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ ਅੰਤਮ ਕੌਤਕ' [ਪੰਨਾ ੪] ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸਾਹ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਸੰਗ' [ਪੰਨਾ ੨੦ - ੩੨] ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੋਏ ਇਸ ਕਾਤਲਾਨਾਵਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਜਰਾਹ ਜ਼ਖਮ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। 'ਪ੍ਰਸੰਗ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਹਨ :

> ਤਬ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਕੋ ਇਹ ਖਬਰ ਹੂਈ। ਤਬ ਉਸ ਵਖਤ ਫਿਰੰਗੀ ਜਰਾਹ ਹਕੀਮ ਭੇਜੇ। ਉਨਹੁ ਨੇ ਆਇ ਜ਼ਖਮ ਦੇਖਿਆ ਅਰ ਸੀਆ। ਅਰ ਕਹਾ ਹਮ ਥੋੜਿਓਂ ਦਿਨਹੁ ਮੈਂ ਹੱਛਾ ਕਰ ਦੇਵੇਂਗੇ। ਦਸ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਨ ਕਉ ਦੇਤ ਰਹੇ। 'ਕੌਤਕ' ਭੀ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :
>
> ਦਸ ਮੋਹਰਾਂ ਰੋਜ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੇ ਜਰਾਹ ਦਾਰ ਕੋ। ਕਾਲ ਉਸੀਹ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਗਲੇ ਤੋਪੇ ਖੋਲ ਕੇ ਫੇਰ ਜ਼ਖਮ ਸੀਤਾ, ਮਲਮ ਲਾਇ ਕੇ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜਰਾਂਹਾਂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਰਾਹ ਇਸ ਲਈ ਭੇਜੇ ਹੋਣੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪਰ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਰਾਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਭੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮ ਬਾਹਰੋਂ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਅੱਲਾ ਸੀ ਜੋ ਕਮਾਨ ਖਿੱਚਣ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿਕਰਮੀ, ੬ - ੭ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਅਕਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪਰਮ-ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਈ।

'ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖ਼ਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ'

ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਦਾਰ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਫੁਰਮਾਇਆ :

ਤਾਹ ਸਮੇ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
ਖਾਲਸ ਅਪਨੋ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ ।
ਖਾਲਸ ਹੀ ਸੋ ਹੈ ਮਮ ਕਾਮਾ ।
ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ ॥ ੪੧ ॥ ੮੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਲਸ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਹੌਂ ਖਾਲਸ ਦੇ ਪਾਸਿ ।
ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ ਖਾਲਸ ਮੈ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੪੨ ॥ ੮੦੭ ॥

ਤੋਟਨ ਛੰਦ

ਖਾਲਸ ਖਾਸ ਕਹਾਵੈ ਸੋਈ ।
ਜਾ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਭਰਮ ਨਾ ਹੋਈ ।
ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ ।
ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ॥ ੪੩ ॥ ੮੦੮ ॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ]

ਖਾਲਸੇ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ :

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ ।
ਖਾਲਸੇ ਮਹਿ ਹਉਂ ਕਰੋਂ ਨਿਵਾਸ ॥
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਇਸਟ ਸੁਹਿਰਦ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਕਹੀਅਤ ਬਿਰਦ ॥
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸੱਜਨ ਸੂਰਾ ॥

ਜਦ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵੱਖ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੰਭ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੰਭ ਨੂੰ ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਰਹੇ ।

'ਸਤਿਗੁਰ ਹਮਾਰਾ ...ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ'

ਇਹ ਸੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਦੀ ਗੱਲ । ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਜਰ ਅਮਰ ਰੂਪ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਦਾ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਰੂਪ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ । ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਬਿਨਸ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਕਦੀ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ । ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅਸਲ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ

ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ :

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ।
ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ ॥

[ਨਟ ਮ. ੪, ਅਸਟਪਦੀ ੪ : ੫]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ੨੪ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੀ ਆਇਆ ॥ ੨੫.੭ ॥

ਹੋਰ :

ਕਬਿਤ

ਗੁਰ ਮੇ ਸਬਦ ਹੈ ਸਬਦ ਮਾਹਿ ਸਤਿਗੁਰ,
ਨਿਗੁਨ ਸਗੁਨ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਸੁ ਸੁਝਾਵੈ ਜੀ ॥ ੬੦੮ ॥

ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੁਰੂਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਬਿਚਾਰਾ ਅਜਰ ਜਰੰ।
ਹਿਰਦੈ ਧਰ ਧਿਆਨੀ ਉਚਰੀ ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ ਅਪਰ ਪਰੰ।
ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਅਪਾਰੰ ਬਰੁ ਬਿਸਥਾਰੰ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੰ ਕਿਆ ਕਥਨੰ।
ਤਵ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਰਬ ਉਦਾਸੀ ਤਵ ਸਰਨੰ ॥੪੩॥ ੮੦੮ ॥

ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ 'ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ' ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਬੜੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਿੱਖ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਤੇਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਇਹ ਬਚਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੂਚਕ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿੱਜੀ ਅਪਣੱਤ ਤੋਂ ਉਚੇਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਇਕ ਅੰਸ਼, ਸਬਦ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਅਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਸਮੇਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ – ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਨੂੰ – ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ' ਕਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿਸੇ ਦੇਹ-ਧਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪ ਵੱਲੋਂ 'ਗੁਰੂ' ਥਾਪੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਅੱਗੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ – ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੀ ਵੇਲੇ ਕਹੇ ਗਏ ਹੋਣ – ਸਦਾ-ਸਤਿ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਸਨ । ਰਹਿਤਨਾਮੇ* ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ :

ਤੁਮ ਜੋ ਕਹਾ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਰਸਨ ਕਰਿ ਮੋਹਿ ਆਇ
ਲਖੀਏ ਤੁਮਰਾ ਦਰਸ ਕਹਾਂ ਕਹੋ ਮੋਹਿ ਸਮਝਾਇ ।

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :

ਤੀਨ ਰੂਪ ਹੈ ਮੋਹਿ ਕੇ ਸੁਨੋ ਨੰਦ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਕਹੋ ਤੋਹਿ ਸਮਝਾਇ ।
ਏਕ ਰੂਪ ਤਿਹ ਗੁਣ ਤੇ ਪਰੈ ।
ਨੇਤ ਨੇਤ ਜਿਹ ਨਿਗਮ ਉਚਰੈ ।
ਘਟ ਘਟ ਬਿਆਪਕ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ।
ਪੂਰ ਰਹਿਓ ਜਿਉਂ ਜਲ ਘਟ ਭਾਨੀ ।

[ਨੰਦਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਇਹ ਹੈ ਪਹਿਲਾ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ, ਜੋ ਪਰਮ–ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਦਾ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ, ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ – ਇਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ – ਜੋ ਤ੍ਰੈਗੁਣ, ਸਤਿ, ਰਜ ਅਤੇ ਤਮ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਇਹ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ੧ਓਂਕਾਰ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਦਾ ਇਕ ਆਸਕਾਰਾ ਹੈ ।

ਦੂਸਰ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਨ ।
ਉਨ ਕੇ ਅੰਗ ਮੇਰੇ ਕਰ ਮਾਨ ।......
ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰ-ਦਰਸਨ ਕੀ ਚਾਹਿ ।
ਦਰਸਨ ਕਰੈ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਆਹਿ ।......
ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੈ ਗੁਰ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰ ਸੁਣੈ ਸੁਣਾਇ ।......
ਜੋ ਮੁਝ ਬਚਨ ਸੁਣਨ ਕੀ ਚਾਇ ।

---

* ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਤਿਥਿ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੯ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਪਦਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਅਤੇ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਸਾਜਨ ਦਾ ਸਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹੈ । ਇਹ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਇਕ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਥਾਂ ਭੀ ਸ਼ਬਦ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਜਦ ਕਿ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਸਾਜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਰ ਲਿਖਤ 'ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ' ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਇਆ ਹੈ । ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਦੀ ਅਠਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਮੱਘਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਲਿਖਤ ਵਿਚ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਾ ਆਉਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਉਦੋਂ ਤੱਕ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਦੋਂ ਭੀ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ, ਉਦੋਂ ਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਬਸਾਖ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ (ਬਸਾਖੀ) ਸੀ ।

ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੈ ਸੁਣੈ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਨ ।
ਇਸ ਮੈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਮਾਨ । [ਨੰਦ ਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚਾ ਸਦੀਵੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂਤਾ ਦਾ ਲੱਛ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਸਿਖਿਆ-ਦਾਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਰੂਪ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਢਾਲਦੇ ਅਤੇ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਤੀਸਰ ਰੂਪ ਸਿਖ ਹੈ ਮੋਰ ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਤਿ ਜਿਹ ਨਿਸ ਭੋਰ ।
ਵਿਸਾਹ ਪ੍ਰੀਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਧਰੈ ।
ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸ ਨਿਤ ਉਠ ਕਰੈ ।...
ਗੁਰਦਵਾਰ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੈ ।
ਪਰ ਦਾਰਾ ਕਾ ਤਿਆਗ ਜੋ ਕਰੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਚਿਤਿ ਲਾਇ ।
ਆਪਾ ਮਨ ਕਾ ਸਗਲ ਮਿਟਾਇ ।
ਇਨ ਕਰਮਨ ਮੇ ਜੋ ਪਰਧਾਨ ।
ਸੋ ਸਿਖ ਰੂਪ ਮੇਰਾ ਪਹਿਚਾਨ ।

[ਨੰਦ ਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਮਲ-ਬੁਧ, ਉਜਲ-ਦੀਦਾਰ, ਕਥਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ ਪਰ ਪੂਰੇ ਉਤਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ, ਬਸਾਖੀ ੧੭੫੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਵਾਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਲੀਨ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਈ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ : 'ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ, ਖਾਲਸੇ ਮਹਿ ਹਉਂ ਕਰੌਂ ਨਿਵਾਸ' ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰਕ ਜਾਮਾ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾ-ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਥਾਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ [ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਅਨਸਾਰੀ, ਤਾਰੀਖਿ-ਮੁਜ਼ੱਫਰੀ, ੧੫੨; ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ, ੧੩੦ – ੧੩੧; ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਹੱਈਉਦੀਨ ਪਰਸਿਧ ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ, ਤਾਰੀਖਿ-ਪੰਜਾਬ, ੬੨; ਆਦਿ ।]

ਇਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਥੇ ਇਕ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪਰਸਿਧ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਉੱਘਾ ਰਾਜਸੀ ਆਗੂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਨਾਲ ਸੀ। ੩ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਕੱਟੜ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਸਾਧ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸਫ਼ਾ ਵਲ੍ਹੇਟ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਐਸੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ, ਜੋ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਝੱਖੜਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮੱਧਮ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਉੱਕੀ ਹੀ ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ।

'ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ'

ਉਨ੍ਹੀਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ-ਤ੍ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜੇ ਨਿਵਾਜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਪਜੀਆਂ। ਉਹ ਇਸ ਧਿਆਇ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਆਗਮ ਅਬ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕਹਤ ਉਪਜੀ ਮੋਹਿ ਤਰੰਗ।
ਰਚਨਾ ਰਚਿ ਜਿਮ ਇਮ ਰਚੀ ਸੋ ਕਰਿ ਹੈ ਇਮ ਰੰਗ ॥ ੧ ॥ ੮੨੫ ॥

ਕਵੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇਗੀ ਔਰ ਧਰਮ-ਚਲਾਵਨ, ਸੰਤ-ਉਬਾਰਨ, ਦੁਸਟ ਸਭਿਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਦੀ ਰਖੇਗੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਬ ਸਾਧ ਉਬਾਰਨ ਕੇ ਹਿਤ ਜੋ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵਹਿੰਗੇ।
ਤੁਰਕੀ ਅਸ ਅਛਿ ਸੁਪਛਿ ਬਡੇ ਤਿਹ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਹਾਵਹਿੰਗੇ।
ਮਿਲ ਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕ ਸਬੈ ਕਰਿ ਰੰਗ ਤੁਰੰਗ ਨਚਾਵਹਿੰਗੇ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਨਿਹਚੈ ਕਰ ਕੀਰਤ ਗਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੨ ॥ ੮੨੬ ॥

ਫੇਰ ਉਹ ਅਮਿੱਤ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ, ਕਟਕ ਸਵਾਰ ਕੇ, ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਲੈ, ਸ਼ਾਹੀ ਦੁਸਟਾਂ ਦਲਾਂ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਖੰਡਾ ਖੜਕੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਇੰਜ ਵਗ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਜਲ ਫੁਟ ਤੁਰਦਾ ਹੈ :

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਅਮਿਤ ਤੇਜ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲ।
ਅਮਿਤ ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਅਨਿਕ ਸੀਗਾਰ ਕਟਕ ਦਲ।

ਚੜ੍ਹਗ ਸਾਹ ਸਾਹਾਨ ਖੜਗ ਗਹਿ ਅਮਿਤ ਅਪਾਰਾ ।
ਕਰਗ੍ਹ ਦੁਸ਼ਟ ਦਲ ਅਮਿਤ ਭਾਤ ਖਲਹਾਨ ਬਿਚਾਰਾ ।
ਉਮਗੰਤ ਨੀਰ ਸੁਭਰ ਸਰਸ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਰਕਤਰ ਚੜ੍ਹਗ੍ਹ ।
ਜੈਕਾਰ ਕਰਗ੍ਹ ਤਵ ਜਗ ਸਬੈ ਬਜਗ ਸਾਰ ਸਾਹਿਬ ਖੜਗ੍ਹ ॥ ੪ ॥ ੮੨੮ ॥

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਦੁਖ ਭਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਕਵੀ ਨੂੰ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਉਜਾੜਾ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਊਧਮ, ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਸਦਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਿਹ ਹੋਵੇਗੀ, ਵੈਰੀ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭਜ ਜਾਣਗੇ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਵਸੇਗਾ ਅਤੇ ਸਬ ਲੋਗ ਸੁਖੀ ਵਸਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਵੈਯਾ

ਪਿਰਥੀ ਪਤਿ ਭੂਪਤ ਸਾਹ ਸਭ ਛਬਿ ਦੇਖ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਤਜਿ ਦੇਸ ਸੁਰੇਸ਼ ਨਰੇਸ ਬਡੇ ਡਰਿ ਕੇ ਸਭ ਹੀ ਭਜ ਜਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਚਿਤਵੈ ਮਨ ਮੈ ਕਛੂ ਅਉਰ ਉਪਾਇ ਬਿਨ ਹਰਿ ਕਿਉਂ ਗਤ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੌ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੫ ॥ ੮੨੯ ॥
ਸੰਤਨ ਕਾਜ਼ ਕਰੀ ਹਰਿ ਲਾਜ ਕੀਉ ਯਹ ਸਾਜ ਸੁਹਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਦਰੇਗ ਨਹੀ ਸਬ ਦੂਤਨ ਮਾਰ ਖਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਜਿ ਹੈਂ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਮਾਨਨ ਤੇ ਸਰ ਯੋ ਤਿਨ ਕੋ ਬਿਚਲਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੌ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੭ ॥ ੮੩੧ ॥
...ਦਲ ਦੂਤ ਕਰੋਰਨ ਮਾਰਿ ਲਏ ਕਹੂ ਢੂੰਢਤ ਹਾਥ ਨਾ ਆਵਹਿੰਗੇ ।
ਸੁਖ ਮੈ ਕ੍ਰਿਣ ਲੈ ਮਿਲ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ-ਪਤਿ ਆਪਨ ਆਪ ਬਚਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੮ ॥ ੮੩੨ ॥

ਜਦ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰੱਛਿਆ-ਮਈ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ ਸਾਏ ਹੇਠ ਸਭ ਪਾਸੇ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਰਾਉ ਰੰਕ ਸਭ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਣਗੇ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਦੇ ਬਾਜੇ ਬੱਜਣਗੇ :

ਅਨੰਦ ਸੋ ਬਸਿ ਹੈ ਤਬ ਭੂਪਤ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਧਿਆਵਹਿੰਗੇ ।
ਜਪਿ ਖਾਲਸ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸ ਮਨੈ ਕੁਛ ਦੂਸਰੁ ਭੇਦ ਨ ਲਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਛਿਨ ਮੈ ਜਗ ਕੇ ਅਘ ਨਾਸ ਭਏ ਕਹੁ ਪਾਪ ਨਾ ਢੂੰਢਤ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।... । ੯॥ ੮੩੩ ॥
ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਬਨਾਸਪਤੀ ਤਿਹ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਜਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਬਨ ਮੈ ਤ੍ਰਿਣ ਮੈ ਪਸੁ ਪੰਖਨ ਮੈ ਕਰ ਏਕ ਹੀ ਜੋਤ ਦਿਖਾਵਹਿੰਗੇ ।

ਪਰਜਾ ਜਪ ਜਾਪ ਆਨੰਦ ਕਰੈ ਇਹ ਜਾਪ ਹੀ ਸੇ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ । ੧੦ ॥ ੮੩੬ ॥
ਸਿੱਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਸਬੈ ਮਨ ਆਨੰਦ ਸੇ ਗੁਨ ਗਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਗਿਰਹੀ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੈ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਸੇ ਕਰਿ ਮੰਗਲ ਸਾਜ ਬਜਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੌਂ ਗੜ੍ਹ ਅਨੰਦ ਫਿਰ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ । ੧੨ ॥ ੮੩੬ ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਮੁੜ ਵਸ ਗਿਆ । ਇਹ ਸਮਾਂ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਜਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਬੜੇ ਸੁਹਾਵਨੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਸਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਝਲਕਾਰਾ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮੂਰਤ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਖਿਚ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰੇ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਸ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜੋਬਨ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਭਵਿੱਖ-ਬਾਣੀ ਸਾਖਿਅਤ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋ ਗਈ ।

... ਤਹ ਉਪਜੇ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਬਲੀ ਖਾਲਸ ਨਿਰ ਧਾਰਾ ।
ਸਭ ਜਗ ਤਿਨਹੂ ਬੱਸ ਕੀਓ ਜਪ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ ।
ਗੁਰ ਧਰਮ ਸਿਮਰ ਜਗ ਚਮਕਿਓ ਮਿਟਿਉ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਤਬ ਕੁਸਲ ਖੇਮ ਆਨੰਦ ਸਿਉਂ ਬਸਿਓ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ੧੮ ॥
... ਯਹ ਬਾਰਹ ਸਦੀ ਨਬੇੜ ਕਰ ਗੁਰ ਫਤੇ ਬੁਲਾਏ ।
ਤਬ ਸਭ ਦੁਸਟ ਸਹਜੇ ਖਪੇ ਛਲ ਕਪਟ ਉਡਾਏ ।
ਇਉਂ ਹਰਿ ਅਕਾਲ ਕੇ ਹੁਕਮ ਸੋਂ ਰਣ ਜੁੱਧ ਮਚਾਏ ।
ਤਬ ਕੂਦੇ ਸਿੰਘ ਭੁਜੰਗੀਏ ਦਲ ਕਟਕ ਉਡਾਏ ।
ਇਉਂ ਫਤੇ ਭਈ ਜਗਜੀਤ ਕਰ ਸਚ ਤਖਤ ਰਚਾਏ ।
ਬਹੁ ਦੀਉ ਦਿਲਾਸਾ ਜਗਤ ਕੋ ਹਰਿ ਭਗਤ ਦਿੜ੍ਹਾਏ ।
ਤਬ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੁਖੀਆ ਥਈ ਦੁਖ ਦਰਦ ਗਵਾਏ ॥ ੧੯ ॥

'ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੰ'

ਅੰਤਲੇ ਬੀਸਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੰ ਅਚਰਜੰ ਸਰੂਪੇ ।
ਨਮੋ ਸ੍ਰਿਸਟ ਕਰਤਾ ਅਨੰਤੰ ਬਿਭੂਤੇ ।
ਨਮੋ ਸਰਬ ਰੰਗੇ ਨਮੋ ਸਰਬ ਮਾਥੇ ।
ਨਮੋ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਨਮੋ ਸਰਬ ਸਾਥੇ ॥ ੨ ॥ ੮੩੮ ॥

ਉਹ ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹਰ ਥਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ

ਬ੍ਰਾਜਮਾਨ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਬਿਰਾਜਤ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਘਟ ਮਾਂਹੀ।
ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ ਮੈਂ ਅਰੁ ਬਿਸਨ ਹੂ ਮੈਂ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ੰਕਰ ਮੈਂ ਗਣਈਸ ਸਮਾਹੀ।
ਦੇਵੀਅਨ ਮੈਂ ਨਵ ਨਾਥਨ ਮੈਂ ਸਿਧ ਸਾਧਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਕਹਾਹੀ।
ਬਿਆਪਕ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਕੇ ਬਿਖੇ ਮਨ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋ ਨਾਮ ਜਪੈ ਗਤਿ ਪਾਹੀ ॥ ੭ ॥ ੮੪੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਜਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਛੋਡਿ ਕੈ ਕਰਤ ਅਵਰ ਕੀ ਸੇਵ।
ਸੋ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ਪਾਵਤ ਰੰਚ ਨਾ ਭੇਵ ॥ ੮ ॥ ੮੪੪ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਅਤੇ ਦੁਬਧਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ

ਚਾਉਰਾਸੀ ਮੈ ਪਰਤ ਹੈ ਬਿਨਾਂ ਭਗਤ ਨਰ ਸੋਇ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਏਕ ਅਰਾਧੀਐ ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਖੋਇ ॥ ੧੬ ॥ ੮੫੨ ॥
ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਕੈ ਪਰਤ ਮੂੜ੍ਹ ਮੰਝਧਾਰ।
ਮਾਯਾ ਮੈ ਭੂਲੇ ਫਿਰੈ ਕਰਤ ਨਾਹਿ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੫੧ ॥ ੮੮੭ ॥
ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰ ਤਜਿ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਅਨੰਦ।
ਸਦਾ ਨਿਕਟ ਹੀ ਜਾਨੀਐ ਉਤਰੈ ਮਨ ਕੀ ਚਿੰਦ ॥ ੪੭ ॥ ੮੮੪ ॥

ਪਰ ਸਭ ਸ਼ੁਭ ਵਿਚਾਰ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪਰ ਚਲਣ ਤੋਂ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਭਲੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸਤਸੰਗਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਕਥਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

ਸਰਬ ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵ।
ਸਭ ਸੰਗਤ ਮੈ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੬੧ ॥ ੯੦੩ ॥

ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਰਮ ਉਸ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਲੋਂਗਫੈਲੋ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

Lives of great men all remind us
we can make out lives sublime.
And departing leave behind us
footsteps on the sands of time.

ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਭ ਯਾਦ ਕਰਵਾਨ ਸਾਨੂੰ

ਕਰ ਸਕਨੇ ਹਾਂ ਅਸਾਂ ਭੀ ਜੀਵਨ ਨਿਜ ਉਚੇਰੇ ।
ਅਰ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਛਡ ਜਾਈਏ ਪਿੱਛੇ
ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੇਤਾ ਉੱਪਰ ਅਪਣੇ ਪੈਰ ਚਿਤੇਰੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੁਝ ਡਿਠੇ, ਕੁਝ ਸੁਣੇ ਵਾਕਿਆਤ ਲਿਖ ਕੇ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਕ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਇਤਿਹਾਸ-ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਲੋ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤੇ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ

ਪ੍ਰਿਥਮ ਧਿਆਉ

ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਰਨਨੰ

ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਮੇ ਹਿਤ ਸੋ ਹਿਤੂ ਉਚਰੀ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਪ੍ਰਭ ਰਚਨਾ ਐਸੇ ਰਚੀ ਸੋ ਕਛੁ ਕਹੋ ਸੁਨਾਇ ॥ ੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੁਨ ਕੈ ਉਪਜੀ ਤਬਹੀ ਮਨ ਮੈਂ, ਬਰਨੌਂ ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕਹੀਐ ।
ਮਤਿ ਥੋਰੀ ਸੀ ਥੋਰੀ ਹੁ ਤੈਂ ਛਿਨ ਏਕਸੁ ਤੇਰੀ ਦਿਆਲ ਦਯਾ ਚਹੀਐ ।
ਕਹਿਬੋ ਬਿਨਤੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਦੋਊ ਹਰਿ ਕੀਜੈ ਸੋਊ ਜੁ ਪਰੈ ਸਹੀਐ ।
ਤੁਮਰੀ ਉਪਮਾ ਤੁਮ ਹੀ ਬਰਨੋ ਕਰਿ ਆਪਨ ਤੇ ਕਰ ਮੋ ਗਹੀਐ ॥ ੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਤਿ ਥੋਰੀ ਉਪਮਾ ਘਨੀ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਬਰਨੀ ਜਾਇ ।
ਬਿਨਉ ਕਰੈ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕਬਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥ ੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਮਸ ਕਾਰ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੈ ਕਰਿਤ ਜੀਵ ਅਰਦਾਸਿ ।
ਰਚੋਂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੁਮਰੀ ਕਥਾ ਕਰਹੁ ਬੁਧ ·ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੪ ॥
ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਯਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਧਰੋ ਸੁ ਨਾਵ ਬਿਚਾਰ ।
ਸੁਨਤ ਕਹਤੁ ਗਤਿ ਹੋਤ ਹੈ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਉਰਧਾਰਿ ॥ ੫ ॥
ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰਹ ਸੈ ਭਏ ਬਰਖ ਅਠਾਸਠ[1] ਬੀਤ ।
ਭਾਦਵ ਸੁਦ ਪੰਦ੍ਰਸ ਭਈ ਰਚੀ ਕਥਾ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ੬ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕਹੋ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰਿ ।

---

[1] ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੋਥੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਰਚਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਛਪੀ ਪੋਥੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਮਤ ਵਿਚ 'ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ੧੭੯੮ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ' । ਪਰ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਕਰ (ਤੀਜੀ ਬਾਰ, ਸੰਨ ੧੯੨੨ ਈ., ਕਲਾ ੧੨, ਪੰਨਾ ੪੮੫) ਗੁਰਮਤ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੬੪ ਤੇ)

ਦੀਜੈ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਬਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੭॥

ਚੌਪਈ

ਤ੍ਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸੇ ।
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸੇ ।
ਤਬ ਇਹ ਕੀਟ ਪਤਿਤ ਮਨਿ ਆਯੇ ।
ਭਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੁਰ ਮਾਰਗਿ ਪਾਯੇ ॥ ੮॥
ਤਬ ਮਨ ਮੀਤ ਮੋਹਿ ਇਮ ਭਾਖੀ ।
ਪ੍ਰਗਟਿ ਕਹੋ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖੀ ।
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਸੁਨਾਏ ।
ਕਹੋ ਕਥਾ ਸੁਨੋ ਚਿੱਤ ਲਾਏ ॥ ੯॥
ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਜੋਤਿ ਉਜਿਆਰੀ ।
ਦੀਰਘ ਪ੍ਰਬਲ ਸਬਲ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਜਬ ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਛ ਇਕ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ।
ਦਯਾ ਕਰੀ ਪੂਰਨ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥ ੧੦॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸੋਭਾ ਇਹ ਤੇ ਕਹੋ ।
ਤਿਹ ਪਰਤਾਪ ਪਰਮ ਪਦ ਲਹੋ ।
ਪੂਰਨ ਪੁੰਨ ਪਰੇ ਤਿਹ ਸਰਨਾ ।
ਅਮਰ ਭਏ ਫਿਰਿ ਜਨਮ ਕਾ ਮਰਨਾ ॥ ੧੧॥
ਅਬ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਨਾਮ ਬਖਾਨੋ ।
ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਤਿਹ ਤੇ ਪਹਿਚਾਨੋ ।
ਪ੍ਰਥਮੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਭਏ ।
ਅੰਗਦ ਅਮਰਦਾਸ ਪ੍ਰਗਟਏ ॥ ੧੨॥
ਤਿਹ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜਾਨੋ ।
ਅਰਜਨ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪਛਾਨੋ ।
ਤਿਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਭਏ ਹਰਿਰਾਇ ।
ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਹਾਇ ॥ ੧੩॥
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਗੁਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ।
ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਪੈ ਢਾਪੀ ਚਾਦਰ ।

(ਸਫਾ ੬੩ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਮਾਰਤੰਡ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੧੯), ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕਾ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ, ਸੰਨ ੧੮੮੨ ਈ ਮੰਡਲ ੧੦, ਪੰਨਾ ੭੧੩), ਅਤੇ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਜਿਆਦਾ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਸੁਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ ।

ਕਰਮ ਧਰਮ ਕੀ ਜਿਨਿ ਪਤਿ ਰਾਖੀ ।
ਅਟਲ ਕਰੀ ਕਲਜੁਗ ਮੈਂ ਸਾਖੀ ॥ ੧੪॥
ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਜਾ ਕਾ ਜਸ ਭਯੋ ।
ਜਿਹ ਤੇ ਸਰਬ ਧਰਮ ਬੰਚਯੋ ।
ਤਨਿ ਲੋਕ ਮੈ ਜੈ ਜੈ ਭਈ ।
ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੈਜ ਰਾਖਿ ਇਮ ਲਈ॥ ੧੫॥
ਤਿਲਕ ਜਨੇਊ ਅਰਿ ਧਰਮਸਾਲਾ ।
ਅਟਲ ਕਰੀ ਗੁਰ ਭਏ ਦਿਆਲਾ ।
ਧਰਮ ਹੇਤਿ ਪ੍ਰਭ-ਪੁਰਹਿ ਸਿਧਾਏ ।
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਹਿਲਾਏ ॥ ੧੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭਯੋ ਤਾਰਣ ਤਰਣੰ ।
ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਬਿਖੈ ਜੈਕਾਰ ਭਯੋ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਗੁਰੂ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਣੰ ।
ਦੁਸਟ ਬਿਡਾਰਣ ਸੰਤ ਉਬਾਰਣ ਸਬ ਜਗ ਤਾਰਣ ਭਵ ਹਰਣੰ ।
ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਦੇਵ ਕਰੈ ਸਭ ਹੀ ਤਿਨ ਆਨ ਪਰੇ ਗੁਰ ਦੀ ਸਰਣੰ ॥ ੧੭॥

ਚੌਪਈ

ਤਿਹ ਬਖਸੀਸ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰੰ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਕ ਇਮ ਕਹੇ ਬਿਚਾਰੰ ।
ਤੁਮ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੰਥ ਚਲਾਵੋ ।
ਸੁਮੱਤ ਦੇਹ ਲੋਗਨ ਸਮਝਾਵੋ ॥ ੧੮॥
ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਜਮ ਮਗ ਤੇ ਡਰੈ ।
ਸੁਨ ਉਪਦੇਸ ਸਰਨਿ ਤੁਹਿ ਪਰੈ ।
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਪੰਥ ਰਚੈ ਰਚ ਪ੍ਰੀਤੰ ।
ਹੌਂ ਤਿਹ ਸੰਗਿ ਮੋਹਿ ਇਹ ਰੀਤੰ ॥ ੧੯॥
ਭਗਤਿ ਹੇਤ ਜੋ ਜੋ ਹਮ ਰਚੇ ।
ਲੈ ਲੈ ਸਿਧਿ ਜਗਤ ਮੈ ਮਚੇ ।
ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਪੂਜ ਲਗਾਨੇ ।
ਅਪਨੇ ਆਪਿ ਆਪਿ ਉਰਝਾਨੇ ॥ ੨੦॥
ਹਮ ਸੋ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੈ ਕਰਾਹੀ ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਉਸਤਤਿ ਕਰਹਿ ਤਿਹਾਰੀ ।
ਬਚਨ ਬਿਸਾਰ ਰਹੇ ਬਿਖ ਮਾਹੀ ।
ਤਿਨ ਕੋ ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਇਮ ਨਾਹੀ ॥ ੨੧ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਬਨਾਯੰ ਬਿਨਾਸੰ ਉਪਾਯੰ ਖਪਾਯੰ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਜੋਨੀ ਭੁਲਾਯੰ ।
ਕਈ ਜੰਤ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਆਪਿ ਕੀਨੇ ।
ਤਿਨੈ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮੈ ਆਨ ਸਰਬੰਸ ਦੀਨੇ ॥ ੨੨ ॥
ਉਦੇ ਅਸਤਿ ਲਉ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਕਹਾਏ ।
ਲਗੇ ਧਿਆਨ ਅਉਰੇ ਸੁ ਆਪੇ ਕਹਾਏ ।
ਬਡੇ ਰਾਛਸੰ ਜੋਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀਅੰ ।
ਚਲੀਅੰ ਹਲੀਅੰ ਧਰੀਅੰ ਸੁਈਅੰ ॥ ੨੩ ॥
ਨਹੀ ਏਕ ਜਾਨੰ ਬਡੇ ਗਰਬਕਾਰੀ ।
ਤਿਨ ਮਾਰਿਬੇ ਕਾਜ ਚੰਡੀ ਸੁਧਾਰੀ ।
ਕੀਏ ਛਾਰ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਸੋਭ ਹੋਈ ।
ਕਹੈ ਤਾਹਿ ਏਹੀ ਸੋ ਦੂਜਾ ਨਾ ਕੋਈ ॥ ੨੪ ॥
ਕੀਏ ਭੂਪ ਭਾਰੀ ਬਡੇ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ ।
ਸੁਈ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਕੀਏ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ।
ਤਯੰ ਮਾਰਬੇ ਕਾਜ ਬਿਸਨੰ ਹਕਾਰੇ ।
ਧਰੇ ਆਨ ਸੰਸਾਰ ਅਉਤਾਰ ਸਾਰੇ ॥ ੨੫ ॥
ਤਿਨੈ ਮਾਰਿ ਕੈ ਛਾਰਿ ਕੈ ਕੇ ਰਿਸਾਏ ।
ਬਈ ਸੋਭ ਜਗ ਮੈ ਸੁ ਆਪੰ ਕਹਾਏ ।
ਮਹਾ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪੰ ਸੁ ਬ੍ਰਹਮੈ ਕਹਾਯੇ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਭੇਦ ਰੰਚ ਏਕ ਤਿਨਹੂੰ ਨ ਪਾਯੋ ॥ ੨੬ ॥
ਮਹਾ ਦੇਵ ਦੇਵੰਤ ਦੇਵਾ ਕਹਾਯੋ ।
ਗਯੋ ਭੂਲ ਸੋਊ ਸੁ ਲਿੰਗੰ ਪੁਜਾਯੋ ।
ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਰਿਖੰ ਭਏ ਛਤਰਧਾਰੀ ।
ਕੀਏ ਤਾਹਿ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਭਈ ਪੂਜ ਸਾਰੀ ॥ ੨੭॥

ਰਸਾਵਲ ਛੰਦ

ਜਿਤੇ ਸਰਬ ਭੇਖੰ । ਤਿਤੇ ਸਰਬ ਪੇਖੰ ।
ਨ ਪਾਯੋ ਅਲੇਖੰ । ਯਹੈ ਬਾਤ ਦੇਖੰ ॥ ੨੮ ॥
ਜਿਤੇ ਮੈਂ ਪਠਾਏ । ਸੁ ਆਪੀ ਕਹਾਏ ।
ਕਹੀ ਬਾਤ ਸਾਚੇ । ਸੁ ਐਸੀ ਨਾ ਮਾਚੇ ॥ ੨੯ ॥
ਤੁਝੈ ਜੋ ਬਨਾਇਆ । ਸੁ ਏਹੀ ਉਪਾਇਆ ।
ਕਰਉ ਪੰਥ ਮੇਰਾ । ਧਰਮ ਕਾਜ ਕੇਰਾ ॥ ੩੦॥
ਯਹੈ ਕਹਿ ਪਠਾਯੋ । ਤਬੈ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਆਯੋ ।

ਭਏ ਕੇਸ ਧਾਰੀ । ਧਰੀ ਫੇਰਿ ਸਾਰੀ ॥ ੩੧ ॥
ਢੁਲੇ ਪਰੇਮ ਪਾਸਾ । ਅਜਾਇਬ ਤਮਾਸਾ ।
ਕੀਏ ਬਾਕ ਭਾਰੇ । ਭਏ ਜੁਧ ਸਾਰੇ ॥ ੩੨ ॥
ਭਿਰੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇ । ਕੀਏ ਕਾਜ ਪੂਰੇ ।
ਅਚਲ ਨੀਵ ਡਾਰੀ । ਟਰੈਗੀ ਨਾ ਤਾਰੀ ॥ ੩੩ ॥
ਯਹੈ ਬਾਤ ਜਾਨੈ । ਰਿਦੈ ਸਾਚ ਆਨੈ ।
ਕੀਓ ਪੰਥ ਐਸਾ । ਕਹਿਯੋ ਆਪ ਤੈਸਾ ॥ ੩੪ ॥
ਛਪੈ ਨ ਛਪਾਇਆ । ਘਟੇ ਨਾ ਘਟਾਇਆ ।
ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਸਵਾਇਆ । ਸੁ ਡੰਕਾ ਬਜਾਇਆ ॥ ੩੫ ॥
ਸੁਨੈ ਘੋਰ ਤਾ ਕੀ । ਮਿਲੈ ਤਾਹਿ ਝਾਕੀ ।
ਸਰਣ ਤਾਹਿ ਆਵੈ । ਸੋਈ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ॥ ੩੬ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਕਈ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਭਰਮ ਮੈਂ ਭੁਲਾਨੇ ।
ਕਈ ਸਰਨ ਆਏ ਕੀਏ ਤਾਹਿ ਗਿਯਾਨੇ ।
ਕਿਤੇ ਜੀਵ ਆਈ ਕਹਾ ਚਾਲ ਕੀਨੀ ।
ਦਇਆ ਧਾਰ ਕਰਤਾਰ ਯਹ ਬੁਧਿ ਦੀਨੀ ॥ ੩੭ ॥
ਦੋਊ ਹਾਥ ਜੋਰੇ ਸਰਨਿ ਤਾਹਿ ਪਾਈ ।
ਕੀਉ ਨਾਮ ਖਾਲਸ ਖਾਲਸੀ ਬਤਾਈ ।
ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਏ ਦੀਏ ਰਾਜ ਰਾਜੰ ।
ਸੁਨੋ ਬੇਨਤੀ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਧਿਰਾਜੰ ॥ ੩੮ ॥
ਸਿਦਕ ਮੋਰ ਸਾਬੂਤ ਮਜਬੂਤ ਕੀਜੋ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਯਹੀ ਦਾਨ ਦੀਜੋ ।
ਕਰੋ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਐਸੀ ਸੁ ਤੋਯੰ ਨਿਹਾਰੋ ।
ਕਥੋ ਬਾਕ ਬਾਨੀ ਸੁ ਤੱਤੰ ਬਿਚਾਰੋ ॥ ੩੯ ॥
ਸਦਾ ਏਕ ਜੋਤੰ ਤਿਸੈ ਸਾਚ ਜਾਨੋ ।
ਰਹਉ ਤਾਹਿ ਸਰਨੀ ਨ ਦੂਜੋ ਭ੍ਰਮਾਨੋ ।
ਕਹੋਂ ਸੋਭ ਤੇਰੀ ਯਹੈ ਟੇਵ ਕੀਜੈ ।
ਜਿ ਮੋ ਪੈ ਕਹਾਵੈ ਤੁ ਮੋ ਦਾਨ ਦੀਜੈ ॥ ੪੦ ॥
ਕਹਉ ਦਿਵਸ ਰੈ ਨਾ ਕਹੋ ਸਰਬ ਮਾਸੇ ।
ਕਹੋ ਜਾਗਤੇ ਸੋਵਤੇ ਸਾਸਿ ਗ੍ਰਾਸੇ ।
ਸੁ ਆਦੰ ਜੁਗਾਦੰ ਜਗੇ ਜੋਤਿ ਜਾ ਕੀ ।
ਅਥੈ ਅੰਤ ਲਉ ਹੋਇਗੀ ਅੰਤ ਤਾ ਕੀ ॥ ੪੧ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਚਨ ਉਸਤਤਿ ਪ੍ਰਥਮ ਧਿਆਉ
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧ ॥

ਧਿਆਇ ਦੂਸਰਾ

ਤੇਗ਼ ਪ੍ਰਗਾਸ - ਸ਼ਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ

[ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੁਧ]

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਚਲਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਕੇ ਤਾ ਕੋ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ।
ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹਤ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਉਰਿਧਾਰਿ ॥ ੧ ॥ ੪੨॥
ਆਦਿ ਅੰਤ ਤਿਹ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਵਤਨ ਕਥਾ ਅਪਾਰ ।
ਬਰਨਿ ਬਰਨਿ ਕਥਿ ਕਥਿ ਰਹਤ ਕੋਊ ਨਾ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥ ੨ ॥ ੪੩॥

ਚੌਪਈ

ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕੀ ਅਗਮ ਕਹਾਨੀ ।
ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਕੂਛ ਕੁ ਜਾਨੀ ।
ਤਿਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਥਾਂ ਤਿਹ ਕਹੋਂ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਸ ਪਦਾਰਥ ਲਹੋਂ ॥ ੩॥ ੪੪ ॥
ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਰੂਪ ਗੁਨ ਭਾਰੀ ।
ਬਰਨ ਚਿਹਨ ਉਪਮਾ ਉਜਿਆਰੀ ।
ਤਾ ਸਮ ਅਵਰ ਕਵਨ ਕਥ ਧਰੈ ।
ਤੁਮਰੀ ਸੋਭਾ ਤੁਮੈ ਪ੍ਰਭ ਸਰੈ ॥ ੪ ॥ ੪੫॥

ਕਬਿਤੁ

ਤੂਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੈ ਤੂਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਹੈ
ਤੂਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਤੂਹੀ ਹੈ ।
ਤੂਹੀ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਹੈ ਤੂਹੀ ਗੁਰ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ
ਤੂਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੂਹੀ ਹੈ ।
ਨਾਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੈ ਕਲਿ ਹੀ ਮੈ ਕਲਾ ਰਾਖੀ
ਤੇਗ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਜਗ ਚਾਦਰ ਸਭ ਤੂਹੀ ਹੈ ।
ਦਸਵਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਿ ਤੂਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਿਬੇ ਕੋ ਆਯੋ ਪ੍ਰਭ ਤੂਹੀ ਹੈ ॥ ੫ ॥ ੪੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋਗ ਸਰਬ ਪਾਇਕ ਤਹੀ ਸਰਬ ਲਾਇਕ ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਨਾਇਕ ਤੁਹੀ ਹੋਇ ਆਯ ।
ਕਰੇ ਬੈਨ ਵਾਚਾ ਇਹੀ ਕਾਜ ਰਾਚਾ ਕਰੋ ਪੰਥ ਸਾਚਾ ਸੁਤੋ ਕੋ ਸੁਨਾਯੋ ।

ਕੀਓ ਸਤਿ ਸੱਤੇ ਤਿਹੀ ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਦਈ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮੱਤੇ ਕੁਪੱਤੇ ਖਪਾਯੇ ।
ਤਿਹੀ ਨਾਮ ਲਾਗੇ ਭਰਮ ਭਾਰ ਭਾਗੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਗੇ ਇਮੈ ਭੇਦ ਪਾਯੇ ॥ ੬ ॥ ੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਾਖੋਵਾਲ ਸੁਹਾਵਨਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਅਸਥਾਨ ।
ਲੀਲਾ ਅਨਕ ਅਨੇਕ ਬਿਧਿ ਕਉਤਕ ਕਰਤ ਬਿਹਾਨ ॥ ੭ ॥ ੪੮ ॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਭਏ ।
ਦੇਸ ਪਾਂਵਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਗਏ ।
ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਮਹਲ ਬਨਵਾਏ ।[1]
ਕਰਤ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ ਭਾਏ ॥ ੮ ॥ ੪੯ ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਲੀਲਾ ਤਹ ਕਰੀ ।
ਫਤੇ ਸਾਹ ਸੁਨਿ ਕੈ ਮਨਿ ਧਰੀ ।
ਬਹੁਤ ਕੋਪ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਸਾਯੋ ।
ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਜੁਧ ਕਉ ਆਯੋ ॥ ੯ ॥ ੫੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਪਰਬਲ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਸੈਨਾ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ ।
ਨਿਕਟਿ ਆਨਿ ਡੇਰਾ ਦੀਏ ਖਬਰ ਭਈ ਦਰਬਾਰ ॥ ੧੦ ॥ ੫੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਏ ਅਸਵਾਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਏ ।
ਡੰਕ ਕੀ ਘੋਰ ਜੈਸੇ ਭਈ ਠਉਰ ਤਹ ਬਜਤ ਨਿਸਾਨ ਮੁਹਰੇ ਸੁਆਏ ।
ਆਨ ਕੈ ਖੇਤ ਪੈ ਦੇਖ ਚਤਰੰਗ ਸਭ ਮੋਰਚੇ ਬਾਂਟਿ ਕੈ ਮਿਸਲ ਲਾਏ ।
ਬਜੀ ਹੈ ਭੇਰ ਕਰਨਾਇ ਸੁਰਨਾਇ ਸਭ ਸੁਨੇ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਇ ਲਾਲ ਆਏ ॥ ੧੧ ॥ ੫੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਫਤੇ ਸਾਹ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ ਖਰਾ ਭਯੋ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਸੰਗਿ ਰਾਵ ਰਾਜਾ ਘਨੇ ਮਨ ਮੈਂ ਕੀਓ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੨ ॥ ੫੩ ॥
ਕੇਤਕ ਦਲ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਕੋ ਕੀਨੇ ਸਾਹ ਸੁਮਾਰ ।
ਏਕ ਘਰੀ ਕੀ ਮਾਰਿ ਮੈ ਹੁਇ ਹੈ ਸਕਲ ਸਥਾਰ ॥ ੧੩ ॥ ੫੪ ॥
ਫਤੇ ਸਾਹ ਉਤ ਦਲ ਮੰਡਿਓ ਇਤੈ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਪੰਚ ਬੀਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਜਿਨ ਜੀਤੇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੧੪ ॥ ੫੫ ॥

---

[1] ਕਿਆਸ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਅਸੂ-ਕਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਂਵਟੇ ਗਏ ਹੋਣੇ ਹਨ । ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ੫੮) ਅਨੁਸਾਰ ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੁਧ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫ ਬਿਕਰਮੀ ਮਿਤੀ ੧੮ ਅਸੂ (੧੮ ਸਤੰਬਰ, ੧੬੮੮ ਈ.) ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਕੈ ਸੂਰ ਦੁਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਧਾਇ ਕੈ ਆਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ ਸਸਤ੍ਰ ਬਾਹੇ ।
ਗਿਰੇ ਸੁਆਰ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਭਵਚਾਲ ਰਣ ਮੈ ਭਯੋ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਕੈ ਆਨਿ ਗਾਹੇ ।
ਨਚਤ ਹੈ ਭੂਤ ਬੈਤਾਲ ਭੈਰੋ ਤਹਾਂ ਗਿੱਧ ਮੰਡਲਾਤ ਰਣ ਮੈ ਸੁਹਾਹੇ ।
ਆਨਿ ਕੈ ਜੋਗਨੀ ਪਤ੍ਰ ਪੂਰਨ ਭਰਿਓ ਅਚਵ ਕੈ ਉਦਰ ਤਿਨ ਕੇ ਅਘਾਹੇ ॥ ੧੫॥ ੫੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੈਮਲ ਕੋਪ ਚੜਿਓ ਰਣ ਮੈ ਕਰ ਮੈ ਬਰਛੀ ਤਿਰਛੀ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ।
ਫੌਜ ਮੈ ਧਾਇ ਪਰਿਓ ਖੁਨਸਾਇ ਕੈ ਕੇਤਨ ਕੇ ਉਰ ਅੰਦਰ ਦੀਨੀ ।
ਮਾਰਿ ਲੀਏ ਅਸਵਾਰ ਕਿਤੇ ਅਰਿ ਪੇਲ ਦਈ ਚਤਰੰਗ ਨਵੀਨੀ ।
ਧੂਮ ਪਰੀ ਸਗਰੇ ਰਣ ਮੈ ਅਬ ਏਕ ਸਵਾਰ ਯਹੈ ਗਤਿ ਕੀਨੀ ॥ ੧੬॥ ੫੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਣ ਮੈ ਧਸਿ ਕੈ ਇਮ ਲੋਹ ਕੀਉ ਨਾ ਕੀਓ ਤਿਹ ਮੋਹ ਮਹਾ ਮਨ ਕੇ ।
ਜਿਮ ਸਾਰੰਗ ਮਾਹਿ ਪਤੰਗ ਪਰੈ ਨਾ ਡਰੈ ਕਹਿ ਲੋਭ ਕਛੂ ਤਨ ਕੇ ।
ਰਣ ਮੈ ਇਮ ਧੂਮ ਕਰੀ ਅਤ ਹੀ ਮਨੋ ਖੇਲਤ ਕਾਨਰ ਫਾਗਨ ਕੇ ।
ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਗੁਲਾਬ ਗਲਾਲਿ ਲੀਏ ਕਰਿ ਜਾਤਿ ਜਮਾਤ ਕੇ ਡਾਰਨ ਕੇ ॥ ੧੭॥ ੫੮॥
ਮਾਹੁਰੀ ਚੰਦ ਕਰਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਟੂਮ ਕੈ ਅਸੁਰਣ ਮਾਹ ਦੀਨੋ ।
ਆਨਿ ਕੈ ਸੁਆਰ ਜੋ ਵਾਰ ਤਾ ਪੈ ਕਰੇ ਪਕਰਿ ਕੈ ਤਾਹਿ ਤਿਹ ਮਾਰਿ ਲੀਨੋ ।
ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਸੂਰ ਕੇਤਾਨਿ ਮਾਰੇ ਤਹਾ ਆਪਨੇ ਜੀਵ ਕੋ ਭੈ ਨ ਕੀਨੋ ।
ਏਕ ਕੋ ਮਾਰ ਕੈ ਦੋਇ ਟੁਕਤੇ ਕਰੈ ਦੋਇ ਕੋ ਰੂਪ ਚਉਰੰਗ ਚੀਨੋਂ ॥ ੧੮ ॥ ੫੯ ॥
ਕਰੀ ਇਮ ਜੰਗ ਸੁਨਿ ਗੰਗਰਾਮੰ ਵਹੀ ਤੇਗ ਕਰ ਮੈਂ ਲਈ ਬੇਗ ਧਾਯੋ ।
ਦੇਤ ਅਸਵਾਰ ਕੇ ਸੀਸ ਪੈ ਆਨਿ ਕੈ ਕਰਤ ਦੁਇ ਟੂਕਿ ਭੁਇ ਮਾਹਿ ਪਾਯੋ ।
ਮਾਰਿ ਚਤੁਰੰਗ ਚਉਰੰਗ ਕੇਤੀ ਕਰੀ ਭੂਮ ਲੋਟੈਂ ਪਰੀ ਭੈ ਦਿਖਾਯੋ ।
ਧੁਮ ਐਸੀ ਪਰੀ ਭਾਜ ਯਾਹੀ ਘਰੀ ਕਾਲ ਕੋ ਰੂਪ ਇਮ ਸੂਰ ਆਯੋ ॥ ੧੯॥ ੬੦॥

ਨਿਰਾਜ ਛੰਦ

ਲਾਲ ਚੰਦ ਆਨਿ ਕੈ । ਕਮਾਨ ਬਾਨਿ ਤਾਨਿ ਕੈ ।
ਕੀਓ ਸੁ ਜੁਧ ਜਾਨਿ ਕੈ । ਭਲੀ ਭਈ ਭਲੀ ਭਈ ॥ ੨੦ ॥ ੬੧॥
ਸਰੂਪ ਰੂਪ ਧਾਰਈ । ਅਨੇਕ ਸਤਰੂ ਟਾਰਈ ।
ਕਰੋ ਸੁਮਾਰਿ ਮਾਰਈ । ਪੁਕਾਰਈ ਪੁਕਾਰਈ ॥ ੨੧ ॥੬੨॥
ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਖੇਤ ਕਾਟਈ । ਕਰੀ ਸੁ ਤਾਹਿ ਬਾਟਈ ।
ਨ ਜੀਵ ਚਟਾ ਚਾਟਈ । ਸੁਥਾਟਈ ਸੁਥਾਟਈ ॥ ੨੨ ॥ ੬੩॥
ਕੀਓ ਸੁ ਲੋਹ ਲੋਹਈ । ਨ ਜੀਵ ਰਖ ਧੋਹਈ ।
ਸੁ ਚਾਲ ਸੂਰ ਸੋਹਈ । ਬਿਮੋਹਈ ਬਿਮੋਹਈ ॥ ੨੩ ॥ ੬੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਹਰੂ ਕਾਹਰੂ ਕੋਪ ਕੈ ਜੀਵ ਮੈ ਸਸਤ੍ਰ ਲੈ ਹਾਥ ਮੈ ਬੇਗ ਧਾਏ ।
ਏਕ ਸੇ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਛਿਨਕ ਮੈ ਮਾਰਿ ਰਨ ਮੈ ਗਿਰਾਏ ।
ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਤਹ ਡਾਰਿ ਕੇਤੀ ਕਈ ਸ੍ਰੋਨ ਕੇ ਸ੍ਰੁੰਬ ਜਉ ਉਮਡਿ ਆਏ ।
ਪਰਤ ਹੈ ਨੀਰ ਗੰਭੀਰ ਭਾਈ ਕਹੂੰ ਮਿਲਤ ਹੈ ਨੀਰ ਇਕ ਤੀਰ ਜਾਏ ॥ ੨੪॥ ੬੫॥
ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਧਰਿ ਕੀਉ ਅਤਿ ਸਾਰਿ ਸਮਿਓ ਐਸੀ ਬਾਰ ਨਹੀ ਕਰ ਆਵੈ ।
ਕੋਪ ਕੈ ਕ੍ਰੋਧ ਸੋਂ ਕਾਢਿ ਕੈ ਮਿਆਨ ਤੇ ਕੇਤਨ ਕੇ ਸਿਰਿ ਕਾਟਿ ਲੈ ਆਵੈ ।
ਭੇਟ ਕੀਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਤਬ ਹੀ ਅਰੁ ਕੋਪ ਕੈ ਜੁਧ ਕੋ ਫੇਰਿ ਸਿਧਾਵੈ ।
ਐਸੇ ਪ੍ਰਕਾਮ ਕੀਏ ਦਯਾਰਾਮ ਸੁ ਦ੍ਰਉਨ ਜੋ ਦੇਖਿਓ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਵੈ ॥ ੨੫ ॥ ੬੬ ॥
ਲੈ ਕਤਕਾ ਕਰ ਮੇ ਕਿਰਪਾਨ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਖਾਨ ਹਯਾਤ ਕੋ ਮਾਰਿਓ ।
ਐਸੀ ਦਈ ਸਿਰ ਮੇ ਤਿਹ ਕੇ ਮਨੋ ਤੋਰਿਓ ਪਹਾਰ ਗਦਾਨ ਸੋ ਡਾਰਿਓ ।
ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਮਹਾ ਬਲਵਾਨ ਹਨਿਓ ਛਿਨ ਮੈ ਰਨ ਮਹਿ ਪਛਾਰਿਓ ।
ਏਕ ਦਈ ਸੁ ਦਈ ਉਹ ਕੇ ਫਿਰਿ ਦੂਸਰੀ ਸੇ ਇਕ ਆਉਰ ਸਿੰਘਾਰਿਓ ॥ ੨੬॥ ੬੭॥
ਲੈ ਬਰਛੀ ਕਰ ਮੈ ਤਬ ਹੀ ਮਨੋ ਦੇਖ ਕੁਰੰਗ ਕੋ ਸਿੰਘ ਜੋ ਧਾਯੋ ।
ਮਾਰਿ ਹਕਾਰ ਬਿਦਾਰਿ ਦੀਉ ਦਲ ਪੇਲਤ ਪੇਲਤ ਪੇਲ ਚਲਾਯੋ ।
ਟੂਟ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਪਰੇ ਸਬ ਹੀ ਕਰ ਲੈ ਜਮਧਾਰਿ ਕਿਤਾਨ ਕੋ ਘਾਯੋ ।
ਘਾਇਲ ਸਾਰ ਸੁਮਾਰ ਭਯੋ ਸੁ ਨੰਦ ਹੀ ਚੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਬਚਾਯੋ ॥ ੨੭॥ ੬੮॥
ਖੜਗ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਖਤ੍ਰੀ ਹੜ੍ਹਿਉ ਜਾਇ ਰਨ ਮੈ ਪਰਿਓ ਅਤਿ ਸੁਹਾਯੋ ।
ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਇਹ ਡਾਰਿ ਕੇਤੀ ਦਈ ਛਿਨਕ ਮੈ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਲੋਹ ਪਾਯੋ ।
ਬਾਨ ਚਲੇ ਤਨ ਘਾਵ ਢਲੈ ਸਹੈਂ ਸੂਰ ਭਲੇ ਰਣ ਰੰਗ ਮਚਾਯੋ ।
ਆਪ ਰੱਛਾ ਕਰੀ ਆਣ ਤਾਹੀ ਘਰੀ ਕਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਐਸੇ ਬਚਾਯੋ ॥ ੨੮॥ ੬੯॥
ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਗਇੰਦਨ ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਰੋਸ ਤਬੈ ਉਠਿ ਧਾਯੋ ।
ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਕਹੈ ਮੁਖ ਤੇ ਕਰ ਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕਿਤੇ ਦਲ ਪਾਯੋ ।
ਜੋ ਕਰਵਾਰ ਸੁਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਜੁਧ ਕੋ ਸੂਰ ਕੈ ਸਾਮੂਹੇ ਆਯੋ ।
ਤਾਹੂ ਕੋ ਵਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿ ਹਕਾਰਿ ਆਪਨੇ ਵਾਰ ਸੋਂ ਤਾਹਿ ਗਿਰਾਯੋ ॥ ੨੯॥ ੭੦॥
ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਕਾਮ ਐਸੇ ਕੀਏ ਭੀਮ ਤੇ ਜਾਨਿ ਗੁਨ ਚਾਰਿ ਭਾਰੇ ।
ਭਲੇ ਖਾਨ ਖੁਆਨੀ ਹਨੇ ਛਾਰ ਕੀਨੈ ਘਨੇ ਹੋਇ ਕੈਂ ਅਨਮਨੇ ਸੇ ਸਿਧਾਰੇ ।
ਗਜੈ ਸਿੰਘ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਭਾਂਤ ਤਾ ਕੀ ਕਹੋਂ ਮ੍ਰਿਗਨ ਕੋ ਮਾਰ ਨਾਹਰ ਡਕਾਰੇ ।
ਤਹਾ ਕੋਪ ਕੈ ਕ੍ਰੋਧ ਸੇ ਆਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਨਿਕਟ ਆਨ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ॥ ੩੦॥ ੭੧॥
ਕੋਧ ਸੇ ਕੋਪ ਕੈ ਆਨ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪਕਰ ਗੁਨ ਬਾਨ ਐਸੇ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ।
ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਸੋਂ ਖੇਤ ਮੈ ਥਾਨਿ ਅਸਥਿਰ ਕੀਓ ਸਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਹਨੇ ਭੂਮ ਭਾਰੇ ।
ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਜੀਤ ਮੱਲੰ ਮਨੋ ਹਨੇ ਹਰੀਚੰਦ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਮਾਰੇ ।
ਬੀਰ ਤਾਕੇ ਬਨੇ ਵਾਰਿ ਬਾਹੇ ਘਨੇ ਸੁਰਗ ਲੋਕੰ ਤਬੈ ਤੇ ਸਧਾਰੇ॥ ੩੧ ॥ ੭੨॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਭਿਰੇ ਬੀਰ ਬੀਰੰ । ਪਰੇ ਭਾਰ ਭੀਰੰ ।
ਬਗੇ ਬਾਨ ਤੀਰੰ । ਅਧੀਰੰ ਬਿਦਾਰੇ ॥ ੩੨ ॥ ੭੩॥
ਬਜੈ ਸਾਰ ਸਾਰੰ । ਝੜੈ ਚਨਿਗਿਆਰੰ ।
ਕੜਕੇ ਕਮਾਣੰ । ਨਾ ਬਾਣੰ ਸਮਾਰੇ ॥ ੩੩ ॥ ੭੪॥
ਛੂਟੈ ਕੋਪ ਤੋਪੰ । ਕਈ ਸੂਰ ਸੋਖੰ ।
ਮਿਲੈ ਤਾਹਿ ਮੋਖੰ । ਸੁ ਕੋਖੰ ਉਜਾਰੇ ॥ ੩੪॥ ੭੫॥
ਸੋਈ ਕਾਮ ਆਯੇ । ਤਿਨੈ ਸੂਰ ਘਾਯੇ ।
ਸੁਰਗੇ ਸਿਧਾਰੇ । ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ॥ ੩੫ ॥ ੭੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਸੂਰੇ ਦਲ ਮੈ ਹੁਤੇ ਫਉਜਨ ਕੇ ਸਿਰਦਾਰ ।
ਜੋ ਜੂਝੇ ਸੂਝੇ ਸਬੈ ਭਾਜਿਓ ਸਾਹ ਅਥਾਰ ॥ ੩੬॥ ੭੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਾਜ ਕੈ ਸਾਹ ਪਹਾੜ ਤਾਹੀਂ ਸਮੈ ਸੰਗਿ ਲੈ ਬੀਰੀਆ ਬੇਗ ਧਾਯੋ ।
ਭਾਜਿਓ ਡਢਵਾਲੀਆ ਸੰਗਿ ਸੀਪਾਹ ਲੈ ਚਲਤ ਜੋ ਤੀਰ ਗੁਨ ਤੇ ਚਲਾਯੋ ।
ਰਾਵਚੰਦੇ ਲੀਆ ਛੋਰਿ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੋ ਹਾਥਿ ਲੇ ਸਸਤ੍ਰ ਸੈਲੀ ਸਿਧਾਯੋ ।
ਅੜੇ ਪਠਾਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਭਾਰੀ ਕੀਓ ਜੀਵ ਅਪਨਾ ਦੀਉ ਨਾਮ ਪਾਯੋ ॥ ੩੭॥ ੭੮॥
ਕੋਪ ਨਿਜਾਬਤਿ ਖਾਨ ਤਬੈ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰਿ ਫਿਰਾਵਤ ਆਯੋ ।
ਸਾਹ ਖਰੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਤਹਾਂ ਤਿਹ ਕੇ ਉਰ ਆਨ ਕੇ ਵਾਰ ਲਗਾਯੋ ।
ਸਾਹ ਸੰਭਾਰਿ ਹਕਾਰਿ ਤਬੈ ਤਿਨ ਕੋ ਹਨਿ ਕੈ ਰਣ ਮਾਹਿ ਗਿਰਾਯੋ ।
ਬੀਰਾਨ ਵਾਰ ਕਰੇ ਤਿਨ ਕੇ ਤਬ ਜੂਝਤ ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੈ ਪੁਰ ਧਾਯੋ ॥ ੩੮॥ ੭੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਗੋ ਕਾ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਧਰਿਓ ਨਾਵ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਤਿਹ ਪ੍ਰਕਾਮ ਐਸੋ ਕੀਓ ਤਵ ਪਾਯੋ ਯਹ ਨਾਮ ॥ ੩੯॥ ੮੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੂਝ ਕੈ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੁਰਗੈ ਗਯੋ ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰਿ ਪ੍ਰਭ ਆਪ ਧਾਯੋ ।
ਗਹੇ ਗੁਨ ਬਾਨ ਘਮਸਾਨ ਕੋ ਜਾਨ ਕੈ ਛੁਟਿਓ ਗੰਭੀਰ ਇਕ ਤਿਹ ਗਿਰਾਯੋ ।
ਬਹੁਰਿ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਵਾਰ ਐਸਾ ਕੀਉ ਭੀਖਨੰ ਕੇ ਮੁਖੰ ਲਾਯੋ ।
ਬਚਿਓ ਪਠਾਨ ਪੈ ਖੇਤ ਬਾਹਨ ਰਹਿਓ ਅਉਰ ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਤਾਹਿ ਘਾਯੋ ॥ ੪੦॥ ੮੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਨਨਿ ਸੋਂ ਪ੍ਰਭਿ ਜੀ ਤਬੈ ਮਾਰਿਓ ਭੀਖਨ ਖਾਨ ।
ਆਉਰ ਬੀਰ ਜਾ ਕੇ ਹੁਤੇ ਰੁਪੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਆਨ ॥ ੪੧ ॥ ੮੨॥

ਨਿਰਾਜ ਛੰਦ

ਹਰੀਸੁ ਚੰਦ ਆਨ ਕੈ । ਕਮਾਨ ਬਾਨ ਤਾਨ ਕੈ ।
ਨਿਹਾਰ ਬਾਨ ਬਾਹਿਓ । ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਘਾਇ ਨ ਆਇਓ ॥ ੪੨ ॥ ੮੩ ॥
ਸ ਕਾਨ ਛੁਹੇ ਕੇ ਗਯੇ । ਨ ਕਾਮ ਤਾਹ ਤੇ ਭਯੇ ।
ਦੁਤੀਕ ਬਾਨ ਮਾਰਿਓ । ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਨਿਹਾਰਿਓ ॥ ੪੩ ॥ ੮੪ ॥
ਚਿਲਤ ਮਾਹਿ ਲਗਿਓ । ਦਿਵਾਲ ਪਾਰਿ ਬਗਿਓ ।
ਚੁਭਿ ਸੁ ਚਿੰਚ ਰੰਚਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਖ ਬੰਚਈ ॥ ੪੪ ॥ ੮੫ ॥
ਬਿਚਾਰ ਵਾਰ ਸਾਰਈ । ਕਮਾਨ ਬਾਨ ਧਾਰਈ ।
ਚਲਾਇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਓ । ਸੁ ਦੂਤ ਕੇ ਨਿਹਾਰਿਓ ॥ ੪੫ ॥ ੮੬ ॥
ਅਨੇਕ ਬੀਰ ਧਾਵਹੀ । ਅਪਾਰ ਬਾਨ ਲਾਵਹੀ ।
ਹਰੀਸੁ ਚੰਦ ਮਾਰਿਓ । ਸਮੇਤ ਸਾਥਿ ਟਾਰਿਓ ॥ ੪੬ ॥ ੮੭ ॥
ਬਚੇ ਸੁ ਅੰਤਿ ਭੱਜਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਸਾਨ ਬੱਜਈ ।
ਅਨੰਦ ਘੋਰ ਬਾਜਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੁਆਰ ਛਾਜਈ ॥ ੪੭ ॥ ੮੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੀਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਆਨੰਦ ਮੰਗਲ ਭਯੋ ਆਨ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਣ ਸਬਨ ਗਾਏ ।
ਧੰਨਿ ਹੋ ਧੰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮ ਤੁਮਰੋ ਲੀਓ ਦੁਸਟ ਕੋ ਜੀਤ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ।
ਜੀਤ ਅਜੀਤ ਅਭੀਤ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਤੋਹਿ ਇਕ ਦਿਸਟ ਤੇ ਸਬੈ ਘਾਏ ।
ਭਯੋ ਜੈਕਾਰ ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਚਉਦਾ ਭਵਨ ਜੀਤਿ ਕੈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਆਏ ॥ ੪੮ ॥ ੮੯ ॥
ਜੀਤ ਕੈ ਖੇਤ ਪ੍ਰਭ ਅਨ ਕੇ ਪਾਂਵਟੇ ਕੂਚ ਕੋ ਸਾਜ ਮੰਗਾਇ ਲੀਨੋ ।
ਭਾਰ ਬਰਦਾਰ ਤਯਾਰ ਕੀਨੇ ਸਬੈ ਲਾਦ ਅਸਬਾਬ ਕੈ ਕੂਚ ਦੀਨੋ ।
ਆਨ ਕਹਿਲੂਰ ਮੈ ਆਪ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਥਾਪਿ ਬਿਸਰਾਮ ਕੀਨੋ ।
ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਬੇਦਾਰ ਕਾਇਰ ਦਏ ਰੀਤ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਕੈ ਕੈ ਪਤੀਨੈ ॥ ੪੯ ॥ ੯੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਤਿਹਿ ਪੁਰ ਗਏ ਬਿਹਾਇ ।
ਸੰਤਨ ਕੀ ਰੱਛਾ ਕਰੀ ਦੂਤਨ ਮਾਰਿਓ ਘਾਇ ॥ ੫੦ ॥ ੯੧ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਤੇਗ ਪ੍ਰਗਾਸ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ ਬਰਨਨੰ ਧਿਆਉ ਦੂਸਰਾ
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੨ ॥

ਧਿਆਏ ਤੀਸਰਾ

ਰਾਜਨ ਹੇਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ

[ਨਾਦੌਣ ਜੁਧ]

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕਾਰਨੇ ਕੀਓ ਜੁਧ ਇਮ ਜਾਨ।
ਕਥਾ ਜੁਧ ਨਦਵਣ[1] ਕੋ ਬਰਨਤ ਤਾਹਿ ਬਿਆਨ ॥ ੧ ॥ ੯੨ ॥
ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਕੀ ਤਰਫ ਤੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਸਿਰਦਾਰ।
ਆਣ ਨਦਾਵਣ ਮੈ ਰਹਿਓ ਕੀਨੀ ਧੂਮ ਅਪਾਰ ॥ ੨ ॥ ੯੩ ॥
ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਲੂਰੀਆ ਹੁਤੇ ਰਾਵ ਇਕ ਜਾਨ।
ਤਿਹ ਸੋ ਤਿਹ ਕੀ ਨਹਿ ਬਨੀ ਰਚਿਓ ਜੁਧ ਘਮਸਾਨ ॥ ੩ ॥ ੯੪ ॥
ਦੇਸ ਦੇਸ ਕੇ ਰਾਵ ਸਭ ਲੀਨੇ ਤਿਨਹ ਹਕਾਰ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਕੀਨਾ ਲਿਖਾ ਦਯਾ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੪ ॥ ੯੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਸੀਗਾਰ ਕੈ ਆਪ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਜੁਧ ਕੇ ਕਾਜ ਤਿਹ ਠਉਰ ਧਾਏ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਭਿਰੇ ਤਿਹੇ ਠਉਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ।
ਭਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਪਰਕਾਮ ਜੋਧਾਨ ਕੇ ਭਿਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਦਲ ਅਨਿਕ ਘਾਏ।
ਤੁਪਕ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਆਪਿ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਸੂਰ ਕੋਤਾਨਿ ਤਿਜ ਠਉਰ ਧਾਏ ॥ ੫ ॥ ੯੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੂਤਨ ਕੇ ਦਲ ਅਤਿ ਬਿਕਟ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂਚੇ ਆਨ।
ਤਬ ਤੁਫੰਗ ਕਰਤੇ ਤਜੀ ਗਹਿ ਲੀਨੇ ਗੁਨ ਬਾਨ ॥ ੬ ॥ ੯੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਧਨਕ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕਾਲ ਕੇ ਰੂਪ ਬਾਣੰ ਪਰਹਾਰੇ।
ਅਨਕ ਜੋਧਾ ਹਨੇ ਅਨਕ ਹੋਇ ਅਨਮਨੇ ਅਨਿਕ ਤਜਿ ਖੇਤ ਖੇਤੰ ਸਿਧਾਰੇ।
ਅਨਿਕ ਲੋਟੈ ਪਰੈ ਅਨਕ ਭਾਜੈ ਘਰੈ ਅਨਕ ਡਰ ਬਸਤ੍ਰ ਅਰ ਸਸਤ੍ਰ ਡਾਰੇ।
ਹੁਤੀ ਇਕ ਬਾਰ ਉਜਾਰ ਕਦ ਕੀ ਪਰੀ ਭਾਜਿ ਕੈ ਖਾਨ ਤਾਂ ਮੈ ਪਧਾਰ ॥ ੫ ॥ ੯੮ ॥
ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਘਨ ਜੋ ਕਰੀ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਕੈ ਸੂਰ ਧਾਏ।

---

[1] ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਬਿਕਰਮੀ, ਚੇਤ ੨੨, ਸੁਕਰਵਾਰ, ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਈ., ਦੇਖੋ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੫, ਪੰਨਾ ੬੬: ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੫੧੮।

ਭਜਿਓ ਜੋ ਖਾਨ ਇਕ ਬਾਰਕੀ ਓਟਿ ਲੈ ਬੈਠਿ ਤਿਹ ਠਉਰ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਪਾਏ ।
ਬਾਨ ਗੋਲੀ ਚਲੀ ਰੈਨਿ ਆਧੀ ਭਲੀ ਭਾਜਿ ਕੈ ਖਾਨ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਅਲਫ ਖਾਨਾਨ ਅਰਮਾਨ ਰਾਖਿਓ ਨਹੀ ਆਪਨੇ ਜੋਰ ਕੇ ਤਾਨ ਲਾਏ ॥ ੮ ॥ ੯੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੁਧ ਜੀਤ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਨਵ ਰਸ ਕੇ ਤਟਿ ਆਨ ।
ਪਾਚਿ ਦੋਇ ਅਰੁ ਏਕ ਦਿਨ ਰਹੇ ਤਹਾਂ ਇਮ ਜਾਨ ॥ ੯ ॥ ੧੦੦ ॥
ਪਉਰ ਪਉਰ ਦੇਖੀ ਠਉਰ ਰਾਜਨ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ।
ਬਿਦਾ ਭਏ ਤਾਂਹੀ ਸਮੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੧੦ ॥ ੧੦੧ ॥
ਨਿਕਟਿ ਗਾਵ ਅਲਸੂਨ ਕੇ ਤਬੈ ਪਹੁਚੇ ਆਨ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਲੂਟਿ ਲੇਹੁ ਇਹ ਧਾਮ[2] ॥ ੧੧ ॥੧੦੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਆਨ ਅਲਸੂਨ ਪੈ ਸੂਰ ਐਸੇ ਰੁਪੈ ਪਕਰਿ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਐਸੇ ਚਲਾਏ ।
ਪਰੇ ਜੋ ਜਾਇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੋ ਕੀਓ ਛਿਨਕ ਮੈ ਅਨਕ ਕੇਤਾਨਿ ਘਾਏ ।
ਮਾਰਿ ਕੇਤੇ ਲੀਏ ਅਉਰ ਭਾਜੇ ਸਬੈ ਛੋਡਿ ਧਨ ਧਾਮ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਚਲਤ ਹੈ ਬਾਨ ਗੁਨਜਾਨਿ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਬਲ ਭਜੇ ਹੈ ਭਾਂਤਿ ਐਸੀ ਬਤਾਏ ॥ ੧੨ ॥੧੦੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਫਤੇ ਕੀਓ ਅਲਸੂਨ ਕੋ ਬਾਜਿਓ ਤਬਲ ਨਿਸਾਨ ।
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਏ ਤਬੈ ਪਰ ਅਨੰਦ ਸੁਭ ਥਾਨ ॥ ੧੩ ॥ ੧੦੪ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਰਾਜਨ ਹੇਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਤੀਸਰਾ ਧਿਆਉ
ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੩ ॥

---

[2] ਅਲਸੂਨ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੱਲਾਂ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਸਾਦੀ ਅੱਡੇ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਉਹ ਫੇਰ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹਿਣ । ਨਿਜ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ [ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਉਰਦੂ, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ਪੰਨਾ ੧੫੯]

ਧਿਆਉ ਚੌਥਾ

ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਜੁਧ

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਇਹ ਬਿਧਿ ਗਏ ਬਿਹਾਇ ।
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਚੋਰਤ ਕਛੂ ਤਿਨ ਤਿਨ ਮਾਰਿਓ ਘਾਇ ॥ ੧॥ ੧੦੫॥
ਖਾਨ ਦਿਲਾਵਰ ਆਇ ਕੈ ਸੁਤਿ[1] ਸੰਗ ਫਉਜ-ਬਨਾਇ[2] ।
ਤਿਨਨ ਕਹਿਓ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਅਰੋ ਨਿਮਖ ਬਿਲੰਬ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੨॥ ੧੦੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਸੀਗਾਰ ਅਸਵਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਲੈ ਜੁਧ ਕੇ ਕਾਜ ਦਲ ਸਾਜ ਆਯੋ ।
ਦਿਵਸ ਬੀਤਿਓ ਸਵੈ ਰੈਨ ਥੋਰੀ ਗਈ ਭਯੋ ਅਸਵਾਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ ।
ਦੇਖ ਕੈ ਨੀਰ ਤਿਹ ਤੀਰ ਠਾਢੇ ਪਏ ਸਰਕ ਜਾਸੂਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਯੋ ।
ਲੋਗ ਦਰ ਪੈ ਤਬੈ ਦੇਤ ਚੌਕੀ ਸਬੈ ਤਿਨਨ ਕੇ ਪਾਸ ਤਾ ਨੇ ਜਨਾਯੋ ॥ ੩॥ ੧੦੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਸ੍ਰਵਨਨ ਸੁਨਿ ਆਲਮ ਗਯੋ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਕਹਿਓ ਬਿਚਾਰ ।
ਬਿਦਾ ਫਉਜ ਕੀਨੀ ਤਬੈ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ॥ ੪॥ ੧੦੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਲਲਕਾਰ ਸੰਭਾਰ ਹਥਿਆਰ ਪੁਕਾਰ ਕੈ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਧਾਏ ।
ਏਕ ਸੇ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਭਏ ਅਸਵਾਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ।
ਡੰਕ ਝੁਨਕਾਰ ਲਲਕਾਰ ਸੂਰਾਨ ਕੀ ਸੁਨਤ ਹੀ ਖਾਨ ਖਾਨੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਜਾਨ ਕੈ ਜੀਵ ਮੈਂ ਭਾਂਤਿ ਐਸੀ ਭਈ ਅਨਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦਲ ਉਮਡ ਆਏ ॥ ੫॥ ੧੦੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਜੇ ਖਾਨ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਇ ।
ਮ੍ਰਿਗ ਛਉਨਾ ਜਿਉ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਜੇ ਪੰਖ ਲਗਾਇ ॥ ੬॥ ੧੧੦॥
ਕਛ ਨਾ ਬਸਾਨੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋਂ ਅਤਿ ਮਨ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਬਰਵਾ ਗਾਂਵ ਉਜਾਰ ਕੈ ਚਲੇ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਇ[3] ॥ ੭॥ ੧੧੧॥

---

[1] ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਖਾਨਜਾਦਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ [ਧਿਆਇ ੧੦] ।

[2] ਬਰ੍ਹਦੇ ਬਸੰਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ, ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ. ।

[3] ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੦ ।

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਗਯੋ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਹੁਸੈਨੀ ਪਠਾਯੋ ।
ਲੀਏ ਫਉਜ ਕੋ ਸੰਗਿ ਵਹ ਬੇਗ ਧਾਯੋ ।
ਰਹੇ ਮਾਰਗੰ ਬੀਚਿ ਰਾਜੇ ਅਪਾਰੀ ।
ਕਰੀ ਰੀਤਿ ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ ਤਿਨ ਸੇ ਅਪਾਂਰੀ ॥ ੮॥ ੧੧੨॥
ਲਰੀਓ ਖੇਤ ਕੋ ਰੋਪ ਕੈ ਖਾ ਹੁਸੈਨੀ ।
ਕਰੀ ਰਾਜ ਸੰਗੰ ਉਨੈ ਬਾਤ ਪੈਨੀ ।
ਲਰਿਓ ਹਿਮਤੰ ਕਿਮਤੰ ਖੇਤ ਪਾਯੋ ।
ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੇ ਜੋਰ ਧਾਯੋ ॥ ੯॥ ੧੧੩॥
ਲੀਏ ਸਾਤ ਸਿਖੰ ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ।
ਜੁਝੇ ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ ਦੂਰਰੀ ਸਿਧਾਰੇ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਜੁਧ ਕੇ ਹੇਤ ਕੇ ਖਾਨ ਆਯੋ ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਾਲ ਕੈ ਰਾਹ ਬੀਚੈ ਖਪਾਯੋ ॥ ੧੦॥ ੧੧੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਨੁ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁਧ ਕੋ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਕਲ ਦਲ ਸਾਜ ।
ਮਾਰਗ ਮੈ ਜੁਝਿਓ ਵਹੈ ਲੋਹ ਲਾਜ ਕੇ ਕਾਜੇ[4] ॥ ੧੧॥ ੧੧੫॥

ਚਉਪਈ

ਕਉਤਕ ਅਉਰ ਕੀਏ ਪ੍ਰਭ ਘਨੇ ।
ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਖੇਲ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਬਨੇ ।
ਜਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨੈਕ ਨ ਹੋਈ ।
ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨਾ ਜਾਨੈ ਕੋਈ ॥ ੧੨॥ ੧੧੬॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁਧ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੪॥

[4] ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ) ਖਾਨ ਦੇ ਜੁਧ ਦੀ ਤਿਥਿ ੨੩ ਫਗਣ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿ., ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੯੬ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆਂ ਖੇਤ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੧ ।

ਧਿਆਉ ਪੰਜਵਾਂ

ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਪੁਰ ਆਨੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰ ਅਬ ਕਬਿ ਕਰਤ ਬਖਾਨ ।
ਗਿਰਦ ਪਹਾਰ ਅਪਾਰ ਅਤਿ ਸਤਿਲੁੱਦ੍ਰ ਤਟਿ ਸੁਭ ਥਾਨ ॥ ੧॥ ੧੧੭॥
ਚੇਤ ਮਾਸ ਬੀਤਿਉ ਸਕਲ ਮੇਲਾ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
ਬੈਸਾਖੀ[1] ਕੇ ਦਰਸ ਪੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਜੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨॥ ੧੧੮॥
ਸੰਗਤ ਦਰਸਨ ਕਰਤੁ ਸਭ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਹੂਐ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨ ਦੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩॥ ੧੧੯॥
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀ ਨਿਹਾਲ ।
ਕੀਉ ਪ੍ਰਗਟ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਚੁਕਿਓ ਸਕਲ ਜੰਜਾਲ ॥ ੪॥ ੧੨੦॥
ਸਬ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੀ ਸੁਭ ਸਤਿਲੁੱਦ੍ਰ ਕੇ ਤੀਰ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਕੇਤਕ ਭਏ ਅਧੀਰ ॥ ੫॥ ੧੨੧॥
ਤਜ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕ ਜਪ ਜਹਿ ਬਿਬੇਕ ਤਹਾ ਕੀਨ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਸੇਵਕ ਮਿਲੇ ਨੀਰ ਮਧਿ ਜੋ ਮੀਨ ॥ ੬॥ ੧੨੨॥
ਸੋ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਜਾਨੀਐ ਜਹ ਬਿਬੇਕ ਬਿਚਾਰ ।
ਬਿਨ ਭਾਗਨ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ ਜਾਨਤ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ॥ ੭॥ ੧੨੩॥
ਨੇਮ ਧਰਮ ਪੂਜਾ ਸਕਲ ਏਕ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਏਕ ਬਾਰ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੇ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਆਨੰਦ ॥ ੮॥ ੧੨੪॥
ਬਚਨ ਕਹਤ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਸੁਨਿ ਮਨ ਮੀਤ ਬਿਚਾਰ ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਰਨ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਸਾਰ ॥ ੯॥ ੧੨੫॥
ਜਿਹ ਮਸਤਕ ਸੰਜੋਗ ਹੈ ਸਰਨਿ ਗਹੀ ਤਿਹ ਆਨਿ ।
ਇਕ ਐਡੇ ਐਡੇ ਫਿਰਤ ਮਨ ਮੈ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੦॥ ੧੨੬॥
ਮੋਹਿ ਮਾਲ ਸੰਗਤਿ ਸਕਲ ਕਹੀ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਮਾਨੈ ਹੁਕਮ ਬਿਬੇਕ ਸੁਨਿ ਤਾਕੋ ਕਰਉ ਅਨੰਦ ॥ ੧੧॥ ੧੨੭॥
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਪਰਤੀਤ ।
ਏਕੋ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਜਪਿ ਲੀਓ ਜਨਮ ਜਿਨ ਜੀਤਿ ॥ ੧੨॥ ੧੨੮॥

---

[1] ੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ, ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੬੯੯ ਈ. ।

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ।
ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਆਇਓ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੩॥ ੧੨੯॥

ਕਬਿਤੁ

ਕਲ ਮੈ ਕਰਨਹਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਲਾ ਧਾਰ
ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਯੋ ਹੈ ।
ਅਸੁਰ ਸਿੰਘਾਰਬੇ ਕੋ ਦੁਰਜਨ ਕੇ ਮਾਰਬੇ ਕੋ
ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰਬੇ ਕੋ ਖਾਲਸਾ ਬਨਾਯੋ ਹੈ ।
ਨਿੰਦਕ ਕੋ ਨਿੰਦ ਦਈ ਸਿਖ ਦਈ ਸਿਖਨ ਕੋ
ਤਾ ਕੇ ਮਹਾਤਮ ਤੇ ਰੈਨ ਦਿਵਸ ਧਿਆਯੋ ਹੈ ।
ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖਨ ਕੀ ਨਿੰਦੁਕ ਜੋ ਨਿੰਦ ਕਰੈ
ਜਾਨਿ ਬੂਝਿ ਨਰਕ ਪਰੈ ਨਰਕ ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ ਹੈ ॥ ੧੪॥ ੧੩੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਕਾਰਨੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ।
ਕਰ ਮਸੰਦ ਤਵ ਦੂਰ ਸਭ ਨਿਰਮਲ ਕਰ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੫॥ ੧੩੧॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਨਿਰਮਲ ਕਰਿ ਸੰਸਾਰ ਜਗਤ ਮੈ ਬਚਨਿ ਸੁਨਾਏ ।
ਕੀਓ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨਤ ਦੁਰਜਨ ਡਰ ਪਾਏ ।
ਸੁਨਿ ਜਨ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ਚਾਰ ਅਚਰਜ ਸੁਨਿ ਭਾਈ ।
ਗੁਪਤ ਬਾਤ ਪਈ ਪ੍ਰਗਟਿ ਅੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਬਤਾਈ ।
ਮਾਨਹਿ ਸੁ ਸੰਤ ਇਹ ਮੰਤ ਕੋ ਜਨਮ ਜੀਤ ਮੁਕਤਾ ਭਯੋ ।
ਕਬਿ ਤਾਸੁ ਰੇਨਿ ਤਿਹ ਸਿੱਖ ਕੀ ਜੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਰਨੀ ਅਯੋ ॥ ੧੬॥ ੧੩੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੋ ਸਮਰਥ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ।
ਤਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸੋ ਕਰੇ ਜਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥ ੧੭॥ ੧੩੩॥

ਚਉਪਈ

ਬਚਨ ਤਾਹਿ ਬਿਰਲੋ ਪਹਿਚਾਨੈ ।
ਜਾ ਕੋ ਦਯਾ ਕਰੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖਨ ਕੋ ਬਚਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
ਜੋ ਸਿਖਨ ਜਗ ਮੈ ਪ੍ਰਗਟਾਯੋ ॥ ੧੮॥ ੧੩੪॥
ਸਿਰ ਗੁੰਮਿਨ ਕੇ ਮੁਖ ਨਹੀਂ ਲਾਗੋ ।
ਪਾਂਚਨ[2] ਕੋ ਸਭ ਸੰਗਿ ਤਿਯਾਗੋ ।

---

[2] ਪਾਚਨ-ਨੜੀਮਾਰ, ਕੁੜੀਮਾਰ, ਮੀਣੇ, ਮਸੰਦ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲੀਏ ।

ਮਰਨ ਪਰਨ ਤਿਨ ਕੇ ਕਛੁ ਹੋਵੈ ।
ਤਹਾ ਸਿਖ ਨਹੀ ਜਾਇ ਖਲੋਵੈ ॥ ੧੯॥ ੧੩੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਰਨੇ ਪਰਨੇ ਤਾਸ ਕੇ ਸਿਖ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕੇ ਬਚਨ ਹੈ ਸੰਗਤਿ ਦੀਓ ਬਤਾਇ ॥ ੨੦॥ ੧੩੬॥

ਚੌਪਈ

ਹੁੱਕਾ ਤਿਆਗ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ।
ਇਛਾ ਭੋਜਨ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪਾਵੈ ।
ਭੱਦਰ ਤਿਆਗ ਕਰੋ ਰੇ ਭਾਈ ।
ਤਬ ਸਿਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ॥ ੨੧॥ ੧੩੭॥
ਮਾਤਿ ਪਿਤਾ ਮਰੇ ਜੇ ਕੋਈ ।
ਤਉ ਭੀ ਕਰਤ ਨ ਭੱਦਰ ਹੋਈ ।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਗੋਬਿੰਦ ਹਮਾਰਾ ।
ਏ ਸੰਸਾਰੀ ਝੂਠ ਪਸਾਰਾ ॥ ੨੨॥ ੧੩੮॥
ਤਾ ਪਰ ਭੱਦਰ ਭੂਲ ਨ ਕੀਜੈ ।
ਯਹ ਉਪਦੇਸ ਸਤਿ ਕਰ ਲੀਜੈ ।
ਭੱਦਰ ਭਰਮ ਧਰਮ ਕਛੁ ਨਾਹੀ ।
ਨਿਹਚੈ ਜਾਨਿ ਸੰਤ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥ ੨੩॥ ੧੩੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਗਤਿ ਭੱਦਰ ਮਤਿ ਕਰੋ ਖੁਰ ਨਾ ਲਾਵਉ ਸੀਸ ।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੋਈ ਮਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਹਦੀਸ ॥ ੨੪॥ ੧੪੦॥

ਚੌਪਈ

ਮੰਨਤ ਗੋਲਕ ਅਰ ਦਸਵੰਧ ।
ਘਰਿ ਮੈ ਰਾਖੇ ਤਜੋ ਮਸੰਦ ।
ਭੇਟ ਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਹੋਇ ।
ਜਾਇ ਹਜੂਰਿ ਚੜ੍ਹਾਵੈ ਸੋਇ ॥ ੨੫॥ ੧੪੧॥
ਐਸੀ ਰੀਤਿ ਰਹਤ ਬਰਤਾਈ ।
ਸੰਤਨ ਸੁਨੀ ਅਧਿਕ ਮਨ ਭਾਈ ।
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਜਾਈਐ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਈਯੈ ॥ ੨੬॥ ੧੪੨॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਮਿਟੈ ਅੰਧੇਰਾ ।
ਐਸਾ ਦਰਸਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇਰਾ ।
ਅਪਰਾਧੀ ਕੋਉ ਦਰਸਨ ਕਰੈ ।
ਏਕ ਦਿਸਟਿ ਮੈ ਵਹੁ ਭੀ ਤਰੈ ॥ ੨੭॥ ੧੪੩॥

ਕਬਿਤੁ

ਕੀਓ ਹੈ ਪ੍ਰਕਾਸ ਲਾਸ ਚਮਕੀ ਚਹੂ ਓਰ
ਤਹਾਂ ਜੋਤਿ ਲਜਾਈਵੰਤ ਭਯੋ ਸੂਰਜ ਅਰ ਚੰਦ ਹੈ ।
ਜਾ ਕੇ ਦਰਸਨ ਐਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਮਲ ਸਗਲ ਖੇਤ
ਬਿਨਸਤਿ ਸਕਲ ਪਾਪ ਛੂਟਤ ਸਤਿ ਬੰਦ ਹੈ ।
ਖਾਲਸੇ ਮੈ ਸੁਫਲ ਸੇਵ ਕਰਤ ਹੈ ਸਗਲ ਦੇਵ
ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ ਭੇਵ ਉਪਜਤ ਅਨੰਦ ਹੈ ।
ਕਹੇ ਸਿਖੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ ॥ ੨੮॥ ੧੪੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰਾ ਤਾਹਿ ਕੋ ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਸੋਇ ।
ਸਰਬ ਧਾਰਿ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ੨੯॥ ੧੪੫॥

ਕਬਿਤੁ

ਕੀਏ ਜਦ ਬਚਨਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾਰਨ ਕਰਨ
ਸਰਬ ਸੰਗਤਿ ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਮੇਰਾ ਖਾਲਸਾ ।
ਮਾਨੇਗਾ ਹੁਕਮੁ ਸੋ ਤੋ ਹੋਵੈਗਾ ਸਿਖ ਸਹੀ
ਨਾ ਮਾਨੈਗਾ ਹੁਕਮੁ ਸੋ ਤੋ ਹੋਵੈਗਾ ਬਿਹਾਲਸਾ ।
ਪਾਂਚ ਕੀ ਕੁਸੰਗਤਿ ਤਜਿ ਸੰਗਤਿ ਸੋਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੇ
ਦਯਾ ਔਰ ਧਰਮ ਧਾਰ ਤਿਆਗੇ ਸਬ ਲਾਲਸਾ ।
ਹੁੱਕਾ ਨ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨ ਮੁੰਡਾਵੇ
ਸੋ ਤੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ੩੦॥ ੧੪੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੇ ਦਰਸਨ ਕੀਨੋ ਬਿਦਾ ਮੰਤਰ ਦੀਓ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ।
ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾ ਐਸੋ ਕਰਤ ਬਬੇਕ ॥ ੩੧॥ ੧੪੭॥

ਅੜਿੱਲ

ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਹੁਕਮੁ ਕਰਤੇ ਕੀਆ ।
ਕਰ ਮਸੰਦ ਸਭਿ ਦੂਰਿ ਖਾਲਸਾ ਕਰਿ ਲੀਆ ।
ਮਾਨਹਿ ਸੇ ਪਰਵਾਨ ਸੁਫਲ ਤਿਨ ਕਾ ਜੀਆ ।
ਉਨ ਤੋਰੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆ ।
ਜੀ ਜੋ ਤੂ ਕਰਹਿ ਸੁ ਹੋਇ ਕੀਆ ਸੋਈ ਥੀਆ ॥ ੩੨॥ ੧੪੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਂਡੇ ਕੀ ਪਾਹਿਲ ਦਈ ਕਰਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸੋਇ ।
ਕੀਓ ਦਸੋ ਦਿਸ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ॥ ੩੩॥ ੧੪੯॥

ਅੜਿਲ

ਦੋ ਖਾਂਡੇ ਕੀ ਪਾਹਲ ਤੇਜ ਬਢਾਇਆ ।
ਜੋਰਾਵਰ ਕਰਿ ਸਿੰਘ ਹੁਕਮ ਵਰਤਾਇਆ ।
ਜਿਹ ਮਸਤਕਿ ਸੰਜੋਗ ਤਿਨੀ ਕਮਾਇਆ ।
ਇਕ ਭੂਲੇ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ਮਰਮ ਨਾ ਪਇਆ ।
ਜੀ ਉਨ ਕੇ ਕਛੂ ਨ ਹਾਥ ਧੁਰੋ ਫੁਰਮਾਇਆ ॥ ੩੪॥ ੧੫੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੂਤਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਤਜਿ ਦੁਰਮਤਿ ਦੇਹੁ ਜਲਾਇ ।
ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਤ ਹੈ ਮਾਨਹਿ ਨਰਕ ਨ ਜਾਇ ॥ ੩੫॥ ੧੫੧॥

ਅੜਿਲ

ਸਿਰ ਗੁੰਮਨ ਕੇ ਮਰਨੇ ਪਰਨੇ ਨਹੀਂ ਜਾਈਐ ।
ਪਾਂਚਨ[1] ਕੇ ਸੰਗਿ ਸਾਥ ਨੇਹ ਨਹੀਂ ਲਾਈਐ ।
ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਦੁਰਤ ਜਲਾਈਐ ।
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਪਰਤਾਪ ਨਰਕ ਨਾ ਜਾਈਐ ।
ਜੀ ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਸਚੁ ਸੁਖਦਾਈਐ ॥ ੩੬॥ ੧੫੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਹੁਕਮ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਹੈ ਸੁਆਮੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ।
ਕੇਤੇ ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮ ਪਚਿ ਮੁਏ ਨਹਿ ਪਾਵਤ ਬੀਚਾਰ ॥ ੩੭॥ ੧੫੩॥

ਅੜਿਲ

ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਰਤਾਰ ਖੁਰ ਨਹੀ ਲਾਈਐ ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਬਚਨਿ ਕਮਾਈਐ ।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਮਰਿ ਜਾਇ ਨ ਭਦਰ ਕਰਾਈਐ ।
ਕੇਤੇ ਮਾਨਹਿ ਨਾਹਿ ਧੂਮ ਉਠਾਈਐ ।
ਜੀ ਹੁਕਮ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਸਚੁ ਮਨਾਈਏ ॥ ੩੮॥ ੧੫੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਨਿ ਰਿਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਲੇਹੁ ।
ਭੇਟ ਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੀ ਅਵਰ ਹਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਹੁ ॥ ੩੯॥ ੧੫੫॥

ਅੜਿਲ

ਕਰਨਿਹਾਰ ਕੀ ਭੇਟਿ ਕਿਸੇ ਨਹ ਦੀਜੀਏ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਉਪਦੇਸ ਸਤਿ ਕਰਿ ਲੀਜੀਏ ।
ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਬੈਠਿ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਈਏ ।

---

[1] ਪੰਜ ਐਬ – ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ (ਵਿਭਚਾਰ), ਜੂਆ, ਸਰਾਬੀ ਪੁਣਾ, ਝੂਠ ।

ਪੂਰਨ ਹੋਵੈ ਭਾਗ ਤਬ ਹੀ ਪਾਈਏ।
ਜੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਮ ਜਪਾਈਐ ॥ ੪੦॥ ੧੫੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਿਖ ਸਨਮੁਖ ਕੀਏ ਏਕ ਨਾ ਮਾਨਹਿ ਸੋਇ।
ਜੋ ਨਰ ਸਿਮਰੈ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤਾ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੪੧॥ ੧੫੭॥

ਅੜਿਲ

ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਸਚੁ ਬਨਵਾਰੀਆਂ।
ਇਕ ਧੜੀਏ ਇਕ ਖਾਲਸਾ ਆਪੇ ਧਾਰੀਆ।
ਇਕ ਮਾਨਹਿ ਇਕਿ ਮਨਹਿ ਨਹੀਂ ਗਵਾਰੀਆ।
ਓਇ ਬੱਧੇ ਜਮ ਦੁਆਰ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰੀਆ।
ਜੀ ਜੋ ਤੂ ਕਰਹਿ ਸੁ ਹੋਇ ਸਚੁ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰਿਆ ॥ ੪੨॥ ੧੫੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਉਇ ਦੁਨੀਆ ਰੰਗਿ ਰਚਿ ਰਹੇ ਜਗ ਸੁ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਇ :
ਜੋ ਜਗਿ ਕਹਿਓ ਸੁ ਉਨ ਕੀਓ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨਿ ਭੁਲਾਇ ॥ ੪੩॥ ੧੫੯॥

ਅੜਿਲ

ਜੋ ਭੂਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰ ਥਾਉਂ ਨਾ ਪਾਇਆ।
ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਬਿਕਾਰ ਮੂੜ੍ਹ ਲਪਟਾਇਆ।
ਕਰਿ ਬਿਖਯਨ ਸੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਜਨਮ ਗਵਾਇਆ।
ਹੈ ਦੁਨੀਆ ਖਿਨ ਏਕ ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਇਆ।
ਜੀ ਮੂਰਖ ਮਨਿ ਅਗਿਆਨ ਨਜ਼ਰਿ ਨਾ ਆਇਆ ॥ ੪੪॥ ੧੬੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਨ ਜਨ ਉਪਜਤ ਨਾਮ ਧਨਿ ਤਿਹ ਜਨ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ।
ਭਜਿ ਗੋਬਿੰਦ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਪਰਤੀਤ ॥ ੪੫॥ ੧੬੧॥

ਅੜਿਲ

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ।
ਸਰਬ ਘਟਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਕਰਤ ਆਨੰਦ ਹੈ।
ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਟੂਟਤ ਫੰਦ ਹੈ।
ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ਛੋੜਿ ਮਸੰਦ ਹੈ।
ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਚਹੂ ਓਰ ਸੂਰਜੋ ਚੰਦ ਹੈ ॥ ੪੬॥ ੧੬੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਪ੍ਰਗਟ ਖਾਲਸਾ ਭਏ ਏਕਨ ਕੀ ਇਹ ਰੀਤ।
ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਪਚਿ ਰਹੇ ਨਾਹਿ ਤਾਹਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੪੭॥ ੧੬੩॥

ਅੜਿਲ

ਅੰਧ ਕੂਪ ਮੈ ਮੂੜ ਗਿਆਨ ਨਾ ਪਾਇਓ ।
ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਸੇ ਨੇਹੁ ਨੈਕ ਨਹੀਂ ਲਾਇਓ ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਮ ਨ ਗਾਇਓ ।
ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਬਿਕਾਰ ਤਾਹਿ ਲਪਟਾਇਓ ।
ਜੀ ਜੋ ਕਛੁ ਭਈ ਰਜ਼ਾਇ ਤਿਤੇ ਵਲਿ ਲਾਇਓ ॥ ੪੮॥ ੧੬੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਨ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਰਚੈ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
ਸੰਤ ਸਭਾ ਮਿਲਤੇ ਨਹੀ ਕਿਆ ਜਾਨਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੪੯॥ ੧੬੫॥

ਅੜਿਲ

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰਿ ਪਰੇ ਮੰਝਿ ਧਾਰਿਆ ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਮੁ ਨ ਬਿਚਾਰਿਆ ।
ਭੂਲੇ ਜਗ ਕੀ ਕਾਣਿ ਜਨਮ ਸਭ ਹਾਰਿਆ ।
ਜਿਨ ਜਪਿਆ ਕਰਤਾਰ ਤਿਸਹਿ ਉਧਾਰਿਆ ।
ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਸਰਨਿ ਦੁਆਰ ਕਰੇ ਨਿਸਤਾਰਿਆ ॥ ੫੦॥ ੧੬੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਕਰਤਾ ਸਭ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਤਾਂਹਿ ਸਦਾ ਮਨਿ ਜਾਪ ।
ਦੁਰਮਤ ਮਿਟੈ ਹਉਮੈ ਛੁਟੈ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਪਰਤਾਪ ॥ ੫੧॥ ੧੬੭॥

ਅੜਿਲ

ਸੰਤ ਜਨਾ ਪਰਤਾਪ ਦੂਰਤ ਮਿਟਾਵਣੀ ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸੋਭਾ ਗਾਵਣੀ ।
ਸੇਵਾ ਸੁਫਲ ਅਨੂਪ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਣੀ ।
ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਬਹੁਤ ਸੁਹਾਵਣੀ ।
ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਲਖੀ ਨਾ ਜਾਇ ਚਰਨ ਲਿਵ ਲਾਵਣੀ ॥ ੫੨॥ ੧੬੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਾਮਨਹਿ ਅਨਕ ਬਾਰ ਚਉਰਾਸੀ ਬਿਉਹਾਰ ।
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਠਓਰ ਨ ਪਾਵਈ ਦੇਖਊ ਰਿਦੈ ਬਿਕਾਰ ॥ ੫੩॥ ੧੬੯॥

ਅੜਿਲ

ਜੋ ਗੁਰ ਤੇ ਬਿਮੁਖ ਭਏ ਤਿਨ ਠਉਰ ਨ ਕੋਇ ।
ਮਰ ਮਰ ਜਨਮਹਿ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਤਿਨ ਗਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ।
ਚਉਰਾਸੀ ਮੈ ਭਰਮਤੇ ਪਾਵਤ ਦੁਖ ਸੋਈ ।
ਦੁਨਿਆ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਚਿ ਰਹੈ ਮੂਰਖ ਹੈ ਸੋਈ ।
ਜੀ ਉਨ ਹਰਿਨਾਮੁ ਨਾ ਪਾਇਓ ਖਟੈ ਸੋ ਖੋਈ ॥ ੫੪॥ ੧੭੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਦਰ ਗਹਿ ਸੰਤਸੰਗਿ ਕੋ ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰੀਏ ਮਨ ਤੇ ਦੁਬਧਾ ਟਾਰ ॥ ੫੫॥ ੧੭੧॥

ਅੜਿਲ

ਬਿਸਅਰ ਦੂਧ ਪੀਆਈਐ ਓਹ ਬਿਖ ਨਹੀ ਛੋਰੈ ।
ਗੁਰਧਬ ਸੁਗੰਧ ਲਗਾਈਐ ਭੂਇ ਸੁੱਤਾ ਲੋਰੈ ।
ਤੁੰਮਾ ਹੋਇ ਨ ਮਿੱਠੜਾ ਜੇ ਖੰਡ ਪਗੋਰੈ ।
ਸੁਆਨ ਪੂਛ ਟੇਢੀ ਰਹੈ ਕਛ ਹੇਤ ਨਾ ਹੋਰੈ ।
ਜੀ ਤਿਉ ਕਪਟੀ ਹੋਇ ਖਾਲਸਾ ਸਤਿਸੰਗ ਨ ਲੋਰੈ ॥ ੫੬॥ ੧੭੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੇ ਨਰ ਉੱਝਰ ਪਾਈਅਹਿ ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਗਰਬਾਹਿ ।
ਜਿਨ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਭੈ ਨਹੀ ਅੰਧੇ ਅੰਧੁ ਕੁਮਾਹਿ ॥ ੫੭॥ ੧੭੩॥

ਅੜਿਲ

ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਇਨੀ ਗਿਆਨ ਹੋਰੁ ਕਮਾਇਆ ।
ਓਇ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੋ ਨਾ ਡਰਹਿ ਉਨ ਮਨ ਗਰਬਾਇਆ ।
ਜੋ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਨਾ ਮਿਲਹਿ ਉਨ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ।
ਹੁਕਮੁ ਨਾ ਮਾਨਹਿ ਖਸਮ ਕਾ ਜਿਨਿ ਰਾਹੁ ਬਤਾਇਆ ।
ਜੀ ਓਇ ਕਪਟੀ ਹੋਇ ਨਾ ਖਾਲਸਾ ਕੇਤਾ ਸਮਝਾਇਆ ॥ ੫੮॥ ੧੭੪॥

ਅੜਿਲ

ਕੁੰਨੇ ਦੇ ਵਿਚਿ ਪਾਇ ਕੈ ਦਿੱਚੈ ਅੰਗ ਜਲਾਇ ।
ਕੋਰੜੁ ਮੋਠ ਨ ਸਿੱਜਈ ਕੇਤਾ ਕਰੇ ਉਪਾਇ ।
ਤਿਉ ਕਪਟੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾ ਰਲਹਿ ਉਨ ਬੋਲਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਸੁਖਾਇ ।
ਉਸ ਸਿਰ ਮਿਲਨੁ ਨ ਲਿਖਿਓ ਭੰਭਲ ਭੂਸੇ ਖਾਇ ।
ਜੀ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿਛੁ ਕਹੀ ਨਾ ਜਾਇ ॥ ੫੯॥ ੧੭੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਖੋਜਤ ਕੋਟਿ ਅਨੇਕ ਜਨ ਸੋਭਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਚ ਰਚਨਾ ਜਿਨ ਸਭ ਕੀਏ ਸੋ ਜਾਨੈ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬੦॥ ੧੭੬॥

ਅੜਿਲ

ਤੂੰ ਏਕੋ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਈਐ ।
ਕਰ ਸੰਤਨ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਭਰਮ ਚੁਕਾਈਐ ।
ਤਾ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਅਉਰ ਕਿਤ ਜਾਈਐ ।
ਬਹੁਤ ਬਿਅੰਤ ਕਰਿਤਾਰ ਰੈਨ ਦਿਨ ਗਾਈਐ ।
ਜੀ ਖਾਲਸ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਚਰਨੀ ਲਾਈਐ ॥ ੬੧॥੧੭੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰੋ ਤਾਹਿ ਕੋ ਐਸੋ ਸਮਰਤ ਸੋਇ ।
ਸਰਬ ਧਾਰ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੬੨॥ ੧੭੮॥

ਅੜਿਲ

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਕੀਨੋ ਮਜਾ ।
ਓਹੁ ਬਡਭਾਗੀ ਜੁਗ ਮਾਹਿ ਨਾਮ ਜਿਨਿ ਜਪਿ ਲਯਾ ।
ਬਿਨਸੇ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਕੂੜ ਤਨ ਤੇ ਗਯਾ ।
ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਸਰੀਰ ਜੀਵ ਸੋ ਭਉ ਭਯਾ ।
ਜੀ ਸੋ ਜਨ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨ ਸੰਤ ਸਰਨੀ ਪਯਾ ॥ ੬੩॥੧੭੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਆਪਨੀ ਧੁਰ ਹੀ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ।
ਜੋ ਧੁਰਿ ਮਿਲੇ ਸੋ ਮਿਲਿ ਰਹੇ ਕਹੀ ਕਹਨ ਨ ਜਾਇ ॥ ੬੪॥ ੧੮੦॥

ਅੜਿਲ

ਇਕਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਬਖਸ ਮਿਲਾਇਆ ।
ਇਕਨੀ ਭਰਮ ਭੁਲਾਇ ਉਝੜ ਪਾਇਆ ।
ਏਕ ਪਏ ਅਸਗਾਹ ਕੂੜ ਕਮਾਇਆ ।
ਇਕਨ ਦਿੱਤੇ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਇਆ ।
ਏਕ ਰਹੇ ਦਰਬਾਰ ਜਾ ਤੁਧ ਭਾਇਆ ॥ ੬੫॥ ੧੮੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਦਿ ਅੰਤ ਤਿਹ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਉਤਨ ਕਥਾ ਅਪਾਰ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਥਕਿ ਥਕਿ ਰਹੇ ਕੋਊ ਨਾ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥ ੬੬॥ ੧੮੨॥

ਅੜਿਲ

ਤੂ ਸੱਚਾ ਕਰਤਾਰ ਹੈਂ ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਰਾ ।
ਪ੍ਰਿਤਪਾਲਕ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਸਚੁ ਸਿਰਜਨਹਾਰਾ ।
ਜਿਨ ਤੂੰ ਸਿਮਰਿਓ ਅੰਤ ਬਾਰ ਤਿਸ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।
ਰਚ ਰਚਨਾ ਕਲ ਧਾਰਿਆ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਿਸਤਾਰਾ ।
ਜੀ ਲੀਲਾ ਲਖੀ ਨਾ ਜਾਇ ਕਿਛੁ ਤੂੰ ਕਰਨੇਹਾਰਾ ॥ ੬੭॥ ੧੮੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਾਹਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਮਿ ਰਹਿਓ ਸਭ ਸਿਸਟਿ ਮਹਿ ਕਹਤ ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ॥ ੬੮॥ ੧੮੪॥

ਅੜਿਲ

ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਆਪਿ ਏਕੋ ਹੇ ਧਨੀ ।

ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਸਚੁ ਸੋਭਾ ਬਨੀ ।
ਤੁਹਿ ਸਿਮਰੈ ਸੰਤ ਅਨੇਕ ਗਣਤੀ ਕਿਆ ਗਨੀ ।
ਪਰੇ ਸਰਨਿ ਦਰਬਾਰਿ ਛੋਡਿ ਮਨ ਤੇ ਮਨੀ ।
ਜੀ ਤੂੰ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਅਨੇਕ ਸਿਸਟਿ ਸਿਮਰੈ ਘਨੀ ॥ ੬੯ ॥ ੧੮੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਿਉ ਸਹੀਐ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਜੋ ਜਪੀਐ ਕਰਤਾਰ ਗੁਨਿ ।
ਮੁਕਤ ਭਏ ਨਰ ਸੋਇ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਭਈ ਏਕ ਧੁਨਿ ॥ ੭੦ ॥ ੧੮੬ ॥

ਅੜਿਲ

ਜਹਾ ਦੂਤਕ ਕੋ ਤ੍ਰਾਸ ਪਰਤ ਜਮ ਜਾਰਸਾ ।
ਸਾਚਾ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਓਟਿ ਭਈ ਢਾਲਸਾ ।
ਬਿਨਸੈ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਗਜੇ ਜੰਜਾਲਸਾ ।
ਚੁਕਿਉ ਆਵਨ ਜਾਨ ਮਿਟੀ ਸਭ ਲਾਲਸਾ ।
ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦ ਭਯੋ ਹੈ ਖਾਲਸਾ ॥ ੭੧ ॥ ੧੮੭ ॥

ਮਧਭਾਰ ਛੰਦ

ਹੋ ਕੈ ਉਦਾਸ । ਖਾਲਸ ਪ੍ਰਗਾਸ ।
ਅਪਰੰ ਅਪਾਰ । ਸੰਭਾਰਵਾਰ ॥ ੭੨ ॥ ੧੮੮ ॥
ਗੁਰ ਬਚਨ ਕੀਨ । ਸੁਨਿ ਸਬਨ ਲੀਨ ।
ਰਿਦ ਮਾਹਿ ਧਾਰਿ । ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੭੩ ॥ ੧੮੯ ॥
ਤਜੀਐ ਮਸੰਦ । ਸਭ ਤੋਰ ਫੰਦ ।
ਤਜਿ ਪੰਚ ਸੰਗਿ । ਰਚਿ ਏਕ ਰੰਗ ॥ ੭੪ ॥ ੧੯੦ ॥
ਖਾਲਸ ਸਰੂਪ । ਅਨੂਪ ਰੂਪ ।
ਗਹਿ ਤੇਗ ਲੀਨ । ਅਤਿ ਜੁਧ ਕੀਨ ॥ ੭੫ ॥ ੧੯੧ ॥
ਕੇਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ । ਤਾ ਕੋ ਬਿਥਾਰ ।
ਜੋਧਾ ਅਪਾਰ । ਕਰਿ ਜੁਧਿ ਸਾਰ ॥ ੭੬ ॥ ੧੯੨ ॥
ਬਬੇਕੰ ਬਿਚਾਰ । ਤਨਖਾਹ ਦਾਰ ।
ਬਸਿਧਾ ਸੁਧਾਰ । ਕਰਿ ਜਗਤ ਸਾਰ ॥ ੭੭ ॥ ੧੯੩ ॥
ਪਾਸਾ ਸੁਢਾਰ । ਖੇਲੇ ਖਿਲਾਰ ।
ਨਗਰੰ ਅਪਾਰ । ਤਿਨ ਕੇ ਮਝਾਰ ॥ ੭੮ ॥ ੧੯੪ ॥
ਅਨੰਦ ਰੂਪ । ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ।
ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ । ਗੁਰੂ ਕੇਸ ਧਾਰ ॥ ੭੯ ॥ ੧੯੫ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪੰਚਮੋਂ ਧਿਆਓ
ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੫ ॥

ਧਿਆਉ ਛੇਵਾਂ

ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ

ਕਬਿਤ

ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਸੰਤਨ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ
ਸੁਪਨੇ ਸੰਸਾਰ ਕਾਹੇ ਲਪਟਾਈਐ ।
ਬਿਖੀਅਨ ਸੋ ਤਜਿ ਸਨੇਹ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਲੇਹ
ਬਿਨਸੈ ਛਿਨ ਮਾਹਿ ਦੇਹਿ ਜਮ ਪੁਰ ਨ ਜਾਈਐ ।
ਸੀਸ ਨਾ ਮੁੰਡਾਵ ਮੀਤ ਹੁੱਕਾਂ ਤਜਿ ਭਲੀ ਰੀਤਿ
ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਜਾਈਐ ।
ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਚਾਰਿ ਸਮਝ ਦੇਖਿ ਬੂਝ ਮਨ ਬਿਚਾਰ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾਈਐ ॥ ੧॥ ੧੯੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਦਿੱਲੀ ਮੈ ਆਇ ਕੈ ਸਬ ਸੋ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ।
ਕੇਤਨ ਮਾਨੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਕੇਤਨ ਦਈ ਭੁਲਾਇ ॥ ੨॥ ੧੯੭॥
ਬਰਨਤ ਆਗੈ ਕੀ ਕਥਾ ਭਈ ਨਗਰ ਮੈਂ ਸੋਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਸੋ ਕੁਛ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ੩॥ ੧੯੮॥

ਚੌਪਈ

ਦਰਸਨ ਤੇ ਜਬ ਸੰਗਤਿ ਆਈ ।
ਗੁਪਤ ਬਾਤ ਲੈ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨਾਈ ।
ਕੀਓ ਬਿਬੇਕ ਧਰਮ ਤਹਾ ਸਾਲਾ ।
ਸੁਨਿ ਬਿਬੇਕ ਸਿਖਨ ਸਭ ਪਾਲਾ ॥ ੪॥ ੧੯੯॥
ਕਰਿ ਪਾਹਲ ਸਬ ਸੰਗਤਿ ਚਾਖੀ ।
ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਸਿਖ ਕੀਏ ਸਾਖੀ ।
ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੁਇ ਰਹੇ ਨਿਰਾਰਾ ।
ਉਨ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੫॥ ੨੦੦॥
ਬ੍ਰਹਮਣ ਹੋਇ ਕੈ ਭਦਰ ਨ ਕੀਜੈ ।
ਜਗ ਮੈ ਸੋਭ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਲੀਜੈ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਅਨਕ ਭਰਮ ਭਰਮਾਨੇ
ਕਰਨਹਾਰ ਕੇ ਬਚਨ ਭੁਲਾਨੇ ॥ ੬॥ ੨੦੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਸੁਣ ਬਿਬੇਕ ਕੋ ਸੋਚ ਕੀਓ ਮਨ ਮਾਹਿ ।
ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਛੂਟੇ ਸਕਲ ਹਮ ਤੇ ਹੋਵਤ ਨਾਹਿ ॥ ੭॥ ੨੦੨॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਬਚਨ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਛੂਟਤ ਬਿਓਹਾਰੀ ।
ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਇਨੋ ਮਤ ਕੀਨਾ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਹੁਕਮ ਨਹੀ ਕਛੁ ਦੀਨਾ ॥ ੮॥ ੨੦੩॥
ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਲਿਖਾ ਕਛੁ ਆਵੈ ।
ਤਬ ਯਹ ਬਚਨ ਕਮਾਯਾ ਜਾਵੈ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਾਈ ।
ਤਿਨਹੁ ਠਉਰ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਪਾਈ ॥ ੯॥ ੨੦੪॥
ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੈ ਕੁਟੰਬ ਤਿਆਗੇ ।
ਜਿਨ ਕੈ ਬਚਨ ਅਮੋਲਕ ਲਾਗੇ ।
ਅੰਗ ਸੰਗ ਤਿਨ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਜਾਨੇ ।
ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਤੈਈ ਪਹਿਚਾਨੇ ॥ ੧੦॥ ੨੦੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਪ੍ਰਭ ਇਹ ਨਿਕਟਿ ਬਖਾਨੀਐ ਜਿਨਿ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ।
ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨਾ ਕਿਵ ਪਾਈਐ ਜਾਹਿ ਕੋਟ ਜੁਗ ਬੀਤ ॥ ੧੧॥ ੨੦੬॥

ਚੌਪਈ

ਧਰਮਸਾਲ ਸੰਗਤਿ ਜਬਿ ਆਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪਾਵੈ ।
ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਕਛੁ ਭੇਦ ਨਾ ਹੋਈ ।
ਮੁਨ ਜਨ ਕਥਾ ਬਖਾਨਤ ਸੋਈ ॥ ੧੨॥ ੨੦੭॥
ਕਰ ਦਰਸਨ ਦੁਰਮਤਿ ਮਲ ਛੀਜੈ ।
ਉਪਜੈ ਗਿਆਨ ਭਲਾ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।
ਇੱਛਾ ਮਨ ਮੈ ਜੋ ਕਛੁ ਆਵੈ ।
ਕਰਿ ਅਰਦਾਸ ਤੁਰਤ ਹੀ ਪਾਵੈ ॥ ੧੩॥ ੨੦੮॥
ਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਖਾਲਸੇ ਮਾਹੀਂ ।
ਸਮਸਰ ਤਾਸ ਔਰ ਕੋਊ ਨਾਹੀਂ ।
ਸੋ ਇਮ ਜਾਨੈ ਤਿਹ ਗਤਿ ਹੋਈ ।
ਤਿਹ ਕੀ ਪਦਵੀ ਲਹੈ ਨ ਕੋਈ ॥ ੧੪॥ ੨੦੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿਖ ਆਸਰੇ ਤਾਹਿ ਕੇ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਦਿਨ ਰੈਨਿ ।
ਏਕ ਘਰੀ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਪਰਤ ਨਾਹਿ ਤਿਹ ਚੈਨਿ ॥ ੧੫॥ ੨੧੦॥

ਚੌਪਈ

ਪ੍ਰਥਮੇ ਜਾਤਿ ਖਤ੍ਰੀ ਏਕ ।
ਤਾ ਪਰਿ ਸੰਗਤਿ ਕੀਓ ਬਬੇਕ ।
ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੈ ਦੇਹੁ ਉਠਾਇ ।
ਕਹੋ ਇਸੇ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਜਾਇ ॥ ੧੬॥ ੨੧੧॥
ਸਿਰਗੰਮ ਨਾਂਵ ਤਾਹਿ ਠਹਰਾਯੋ ।
ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਸਿਖਨ ਉਸਹਿ ਉਠਾਯੋ ।
ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਭਯੋ ।
ਊਚ ਨੀਚ ਮੁਖ ਤੇ ਕਛੁ ਕਹਿਯੋ ॥ ੧੭॥ ੨੧੨॥
ਤਬ ਵਹੁ ਏਕ ਔਰ ਕੇ ਆਯੋ ।
ਉਸਹਿ ਆਨ ਕੈ ਭੇਦ ਬਤਾਯੋ ।
ਅਬ ਲਉ ਐਸੀ ਕਬੈ ਨਾ ਦੇਖੀ ।
ਨਈ ਬਾਤਿ ਇਕ ਕੀ ਇਮ ਪੇਖੀ ॥ ੧੮॥ ੨੧੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਨ ਮੇ ਸੇ ਐਸੀ ਕਰੀ ਕਰ ਗਹਿ ਦੀਉ ਉਠਾਇ ।
ਸੁਨਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਿਆ ਕੀਜੀਐ ਅਬ ਮੋਹਿ ਦੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥ ੧੯॥ ੨੧੪॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਦੂਸਰ ਚਿੰਤਾ ਚਿਤ ਕਰੀ ।
ਅਬ ਤੇ ਬਾਤ ਕਠਨ ਬਿਧਿ ਪਰੀ ।
ਸੁਨਿ ਭਾਈ ਕਛੁ ਕਹਨ ਨਾ ਜਾਈ ।
ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਧਿ ਧੂਮ ਉਠਾਈ ॥ ੨੦॥ ੨੧੫॥
ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਸਬ ਕੋ ਵੇ ਕਹਿਤੇ ।
ਹਮ ਬੀ ਸੁਨਿ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹਿਤੇ ।
ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਿ ਰਾਖੇ ਆਪਨੋ ਚੀਤ ।
ਜੈ ਹੈ ਦੋਇ ਚਾਰਿ ਬੀਤ ॥ ੨੧॥ ੨੧੬॥
ਤਬ ਉਨ ਕਛੁ ਇਕ ਭੋਜਨ ਕੀਆ ।
ਕਰ ਕੈ ਤਾਸ ਮਿਤ੍ਰ ਕੋ ਦੀਆ ।
ਭੋਜਨ ਕਰਿ ਕੈ ਅਧਿਕ ਅਘਾਯੋ ।
ਤਬ ਸੰਤੋਖ ਤਾਹਿ ਮਨਿ ਪਾਯੋ ॥ ੨੨॥ ੨੧੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਿਤ ਚਿੰਤਾ ਕਾਹੇ ਕਰੋ ਕਵਨ ਉਠਾਵਨਹਾਰ ।
ਸੇਭ ਤਿਹਾਰੀ ਨਗਰ ਮੈ ਜਾਨਤ ਸਬ ਸੰਸਾਰ ॥ ੨੩॥ ੨੧੮॥

ਚੌਪਈ

ਜਬ ਵਾਂ ਕੇ ਉਨ ਭੋਜਨ ਕੀਆ ।
ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਨੀਰ ਕਛੁ ਪੀਆ ।
ਤਬ ਵਾਂ ਕੇ ਮਨਿ ਧੀਰਜ ਆਯੋ ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕਛੁ ਭਲਾ ਸੁਨਾਯੋ ॥ ੨੪॥ ੨੧੯॥
ਅਬ ਤੇ ਬਾਹਿ ਦੂਸਰੀ ਭਈ ।
ਤਨ ਮਨ ਕੀ ਸਬ ਚਿੰਤਾ ਗਈ ।
ਦੀਪਤ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਹੋਈ ।
ਜਲੈ ਪਤੰਗ ਦੀਪ ਪਰ ਸੋਈ ॥ ੨੫॥ ੨੨੦॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੀਵ ਦੁਹਨ ਮਿਲਿ ਕੀਨਾ ।
ਜੈਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਹੋਤ ਜਲ ਮੀਨਾ ।
ਜਿਉ ਕਾਮੀ ਕਾਮਨਿ ਬਸਿ ਆਵੈ ।
ਲੋਗ ਲਾਜ ਮਨ ਤੇ ਬਿਸਰਾਵੈ ॥ ੨੬॥ ੨੨੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਕਾਮੀ ਕਾਮ ਮੈ ਰੈਨਿ ਦਿਵਸ ਮਨਿ ਹੋਇ ।
ਲੋਗ ਲਾਜ ਮਨ ਤੇ ਤਜੈ ਹੋਨੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੨੭॥ ੨੨੨॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖ ਸਿਖਨ ਮੈ ਆਯੋ ।
ਸਿਖਨ ਭੇਦੁ ਕਹੀ ਸੁਨ ਪਾਯੋ ।
ਤਬ ਵਾ ਕੇ ਉਨ ਪੂਛਨ ਕੀਨਾ ।
ਕਾਹੇ ਭੋਜਨ ਤੈਂ ਉਨ ਦੀਨਾ ॥ ੨੮॥ ੨੨੩॥
ਵਹ ਤੋ ਸਿਰਗੁੰਮ ਹਮਨ ਉਠਾਯੋ ।
ਤੈ ਕਿਹ ਬਿਧ ਘਰਿ ਮੈ ਬਠਲਾਯੋ ।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਜੈ ਐਸੇ ਕਹਿਯੋ ।
ਬਖਸ ਲੇਹੁ ਔਗਨ ਜਹ ਭਇਯੋ ॥ ੨੯॥ ੨੨੪॥
ਸਬ ਸਿਖਨ ਮਿਲਿ ਇਕ ਮਨ ਕੀਨਾ ।
ਤਬ ਵਾ ਕੋ ਮਿਲਾਇ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ।
ਅਬ ਉਹਿ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾ ਕਰਿਹੋ ।
ਜੋ ਕਛੁ ਕਹੋ ਸੋਈ ਮਨ ਧਰਿਹੋ ॥ ੩੦॥ ੨੨੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਤ ਏਕ ਹੈ ਜਉ ਜਾਨੈ ਨਰ ਕੋਇ ।
ਮਾਰੈ ਬਖਸੈ ਆਪ ਹੀ ਤਿਹ ਬਿਨ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ੩੧॥ ੨੨੬॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕਿ ਦਿਨ ਜਬ ਭਏ ਬਿਤੀਤਾ ।
ਅਧਕ ਤਾਸ ਤਾਹੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤਾ ।
ਪ੍ਰਗਟਿ ਬਾਤ ਸਿਖਨ ਜਬ ਸੁਨੀ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੇ ਮੂੰਡੀ ਧੁਨੀ ॥ ੩੨॥ ੨੨੭॥
ਏਕ ਸਿਖ ਕੇ ਅਉਸਰ ਭਇਓ ।
ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖਨ ਮੈ ਗਇਓ ।
ਤਬ ਸਬ ਸਿਖਨ ਸੀਖ ਬਤਾਈ ।
ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੈ ਦੀਓ ਉਠਾਈ ॥ ੩੩॥ ੨੨੮॥
ਕੇਤਕ ਸੰਗੀ ਅਵਰ ਉਠਾਏ ।
ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਆਏ ।
ਕੋਪ ਕੀਓ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
ਸਭਾ ਜੋਰ ਕੈ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੩੪॥ ੨੨੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਵਨ ਬੈਨ ਕਹਿਤੇ ਗਯੋ ਕਰੀ ਨਈ ਇਕ ਰਾਹਿ ।
ਸਮਝਿ ਬਾਤਿ ਕਰਤੇ ਨਹੀ ਕਰਿ ਗਹਿ ਦੇਹਿ ਉਠਾਇ ॥ ੩੫॥ ੨੩੦॥

ਰੋਲੇਟਨ ਛੰਦ

ਤਬ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੈ ਆਯੋ ਨਰ ਸੋਈ, ਉਪਜਿਓ ਕ੍ਰੋਧ ਤਪਤੁ ਤਨ ਹੋਈ ।
ਕੇਤਕ ਸਿਖਨ ਲੀਓ ਬੁਲਾਈ, ਹੋਇ ਇਕੰਤ ਸਬ ਬੈਠੇ ਜਾਈ ।
ਬੈਠੇ ਸਬ ਜਾਈ ਬਾਤ ਚਲਾਈ ਸੁਨਿਹੋ ਭਾਈ ਕਿਆ ਕੀਜੈ ।
ਰੈਹਣਾ ਜਗ ਮਾਹੀ ਇਨ ਮਧਾਈ ਕਿਉ ਕਰਿ ਤਿਆਗ ਸੁ ਕਰ ਦੀਜੈ ।
ਮਰਨੇ ਅਰ ਪਰਨੇ ਕੁਲ ਬਿਉਹਾਰਾ ਇਨੇ ਬਿਚਾਰਾ ਦੂਰ ਕਰੇ ।
ਮਿਲੀਐ ਸਬ ਸੰਗੇ ਹੋ ਰੰਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੋ ਪਾਰ ਪਰੇ ॥ ੩੬॥ ੨੩੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੋ ਤਾਸ ਕੋ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰ ।
ਕਰਨ ਹਾਰ ਸਬ ਸਿਸਟ ਕੋ ਵਹੀ ਉਤਾਰੈ ਪਾਰਿ ॥ ੩੭॥ ੨੩੨॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਵਾ ਨੇ ਇਕ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਕਰਿ ਇਕੱਤ੍ਰ ਸੰਗਤਿ ਸਬ ਸਾਰੀ ।
ਅਬ ਉਪਾਵ ਐਸੋ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।

ਇਨ ਕੀ ਬਾਤ ਦੂਰਿ ਕਰਿ ਦੀਜੈ ॥ ੩੮॥ ੨੩੩॥
ਸਰਬ ਸੰਗਤਿ ਅਉਰ ਬੀ ਕੇਤੇ ।
ਭਏ ਇਕੱਠੇ ਥੇ ਸਭ ਜੇਤੇ ।
ਇਨਿ ਮਿਲਿ ਕੈ ਇਕ ਮੇਲਾ ਕੀਨਾ ।
ਨਾਈ ਫੇਰ ਨਗਰ ਮੈ ਦੀਨਾ ॥ ੩੯॥ ੨੩੪॥
ਸਭ ਸੰਗਤ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬੁਲਾਈ ।
ਕਥਾ ਜੀਵ ਕੀ ਸਭਨ ਸੁਨਾਈ ।
ਦਾਰਾ ਪੁਰ ਮੇਲਾ ਠਹਰਾਯੇ ।
ਭੇਦ ਸਬੈ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਪਾਯੋ ॥ ੪੦॥ ੨੩੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਾਰਾ ਕੇ ਬਾਜਾਰ ਮੈ ਮੇਲਾ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
ਦਰਬਵੰਤ ਦੁਇ ਖਤ੍ਰੀ ਤਾ ਨੇ ਕਹਿਉ ਪੁਕਾਰ ॥ ੪੧॥ ੨੩੬॥

ਚੌਪਈ

ਤੁਮ ਜੁ ਹਮਨ ਧਰੀਆਂ ਠਹਰਾਯੇ ।
ਕਾਵੇ ਹੁਕਮੁ ਤੁਮੈ ਕਛੁ ਆਯੇ ।
ਹੁੱਕਾ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਮੁੰਡਾਈ ।
ਜੁ ਤੁਮਾਰੇ ਮਨ ਮੈ ਆਵੈ ਭਾਈ ॥ ੪੨॥ ੨੩੭॥
ਹਮਰੇ ਬਾਤਿ ਇਹੀ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ।
ਭਾਵੈ ਤੁਮੈ ਕਰੋ ਸਭ ਸੋਈ ।
ਜੋ ਤੁਮ ਗੁਨਹਗਾਰ ਠੈਹਰਾਵੈ ।
ਮਿਲੈ ਨਾ ਹਮਰੇ ਕੋਈ ਆਵੈ ॥ ੪੩॥ ੨੩੮॥
ਤਬ ਸੁਨਿ ਕੈ ਸਭ ਹੀ ਚੁਪ ਧਾਰੀ ।
ਮਿਲਨ ਕਾਜ ਯਹ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਹਿ ਉਠੇ ਪੁਕਾਰੈ ।
ਜਗ ਮੈ ਬਾਤ ਭਲੀ ਇਮ ਸਾਰੇ ॥ ੪੪॥ ੨੩੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਉ ਲਗਿ ਲਿਖਾ ਹਜੂਰਿ ਕਾ ਆਵੈ ਸੰਗਤ ਮਾਹਿ ।
ਤਵ ਲਗਿ ਸਭ ਸੋ ਮਿਲਿ ਰਹੋ ਨਹੀਂ ਕਰੋ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ॥ ੪੫॥ ੨੪੦॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਉਨਹੀ ਜਾਗਗਾ ਇਕ ਦੀਨੀ ।
ਤਹਾ ਇਕੱਠੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ।
ਖੁਲੀ ਬਾਤਿ ਸਭ ਨੇ ਠਹਰਾਈ ।
ਸਭ ਸੋ ਮੇਲ ਕਰੋ ਰੇ ਭਾਈ ॥ ੪੬॥ ੨੪੧॥

ਗਿਆਰਸ ਏਕ ਮੇਲ ਜਬ ਕੀਨਾ।
ਯਹ ਉਪਦੇਸ ਸਬਨ ਦੇ ਦੀਨਾ।
ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਜੋ ਹੋਇ ਆਈ।
ਸੋ ਕਰੀਐ ਐਸੇ ਬਤਰਾਈ ॥ ੪੭॥ ੨੪੨॥
ਕੇਤਕ ਕੇ ਸੁਨਿ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਆਈ।
ਭਲੀ ਬਾਤ ਕੀਨੀ ਹੈ ਭਾਈ।
ਕੇਤਨ ਕਹਿਓ ਰਹਤ ਨਹੀ ਹੋਈ।
ਹਮ ਤੇ ਬਾਤਿ ਨ ਮਾਨੇ ਰੋਈ ॥ ੪੮॥ ੨੪੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਹਤ ਤਿਆਗ ਤਿਨ ਨੇ ਕਰੀ ਭਏ ਖੁਲਾਸੇ ਸੋਇ।
ਖਾਸ ਬਚਨ ਜਾਨੇ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਕਰ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ੪੯॥ ੨੪੪॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ਰਹਤ ਤਿਨਹੁ ਸਭ ਤਿਆਗੀ।
ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਰਿ ਬਿਖਅਨ ਸੋ ਲਾਗੀ।
ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਬਿਸਾਰਿ ਕੀਉ ਬੀਚਾਰਿ ਖੁਲਾਸਾ।
ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਨਾਹਿ ਹੋਤ ਜਮ ਪੁਰਿ ਤਿਹ ਬਾਸਾ।
ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਿ ਮਨ ਮੀਤ ਕਰਿ ਸਕਲ ਭਰਮ ਤਜਿ ਦੀਜੀਐ।
ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਬ ਕੀਜੀਐ ॥ ੫੦॥ ੨੪੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਚਨਿ ਕੀਓ ਕਰਤਾਰ ਸੁਨਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ
ਗਏ ਬਿਸਾਰਿ ਗਵਾਰ ਤਿਨ ਕੀ ਕਰੀ ਨ ਚੀਤ ਧਰਿ ॥ ੫੧॥ ੨੪੬॥

ਕਬਿਤੁ

ਖਾਲਸਾ ਬਿਸਾਰਿ ਕੈ ਉਧਾਰੁ ਕੀਓ ਚਾਹਤ ਹੈ
ਸੋ ਤੋ ਅਬ ਕਹੂ ਨਾਹਿ ਐਸੇ ਕਰਿ ਜਾਨੀਐ।
ਜੈਸੇ ਕੈ ਮੀਨ ਛੀਨ ਨੀਰ ਬਿਨਾ ਤਜੇ ਪ੍ਰਾਨ
ਐਸਾ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਬਿਨਾ ਮੂਰਖ ਬਖਾਨੀਐ।
ਚਿੱਲਾ ਜੋ ਨਹਿ ਕਮਾਨ ਕੈਸੇ ਕੈ ਚਲਾਵੈ ਬਾਨ
ਮਨ ਮੈ ਕਰਿ ਦੇਖਿ ਗਿਆਨ ਐਸੇ ਪਹਿਚਾਨੀਐ।
ਚਲਨੀ ਜੋ ਰਹਤ ਛਾਨ ਮੂਰਖ ਹੈ ਤਾ ਸਮਾਨ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਕਾਨ ਸੁਨਿ ਕੈ ਨਾ ਮਾਨੀਐ ॥ ੫੨॥ ੨੪੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਬਚਨਿ ਬਿਸਾਰਿ ਕੈ ਮੀਤ ਕੀਓ ਸੰਸਾਰ।
ਮਨ ਮੈ ਅਵਰ ਬਿਚਾਰਤੇ ਭੂਲਤ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ॥ ੫੩॥ ੨੪੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਨ ਤੇ ਤਜਿ ਲਾਜ ਅਕਾਜ ਕੀਓ ਜਿਨ ਕੇ ਦੂਰ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਕਾਸੁ ਕੀਓ ਹੈ।
ਕ੍ਰੋਧ ਮਹਾ ਹਿਰਦੇ ਤਿਨ ਕੇ ਜਿਨ ਕੇ ਢਿਗ ਪਾਪ ਨਿਵਾਸ ਕੀਓ ਹੈ।
ਝੂਠ ਕੀ ਬਾਤਨ ਸੋ ਲਿਪਟੇ ਅਟਕੇ ਮਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਸੁ ਕੀਓ ਹੈ।
ਧੰਨਿ ਤੇਈ ਜਨ ਧੰਨ ਸਦਾ ਜਿਨ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ਕੀਓ ਹੈ॥ ੫੪॥ ੨੪੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਭਿਆ ਰਸ ਤਿਆਗੇ ਸਕਲ ਏਕ ਭਜਨ ਸੋ ਕਾਮ।
ਸੁਫਲ ਜਨਮ ਤਿਹ ਜਾਨੀਐ ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੇ ਨਾਮ॥ ੫੫॥ ੨੫੦॥

ਚੌਪਈ

ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨ ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ।
ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਸਾਤ ਦੀਪ ਤਿਹੁ ਲੋਈ।
ਨਵ ਖੰਡਨ ਮੈ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ।
ਸਿਮਰੈ ਮਨਿ ਜਨ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੀ॥ ੫੬॥ ੨੫੧॥
ਅਨ ਗਨਿ ਕੋਟਿ ਜਪੈ ਤੁਹਿ ਕੇਤੇ।
ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ਜੇਤੇ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਧਿਆਵੈ।
ਤਿਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੋਨਿ ਨਹੀ ਆਵੈ॥ ੫੭॥ ੨੫੨॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਵੇ ਜੋਨ ਨਾ ਆਵੈ ਮਨਿ ਚਿਤ ਲਾਵੈ ਸਬਦਿ ਕਮਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰੈ।
ਸੇਵੈ ਨਰ ਸੋਈ ਜਿਹ ਧਰਿ ਹੋਈ ਬਿਨ ਲੇਖੈ ਧੁਰਿ ਕਉਨ ਤਰੈ।
ਕਿਸ ਹੀ ਕਰ ਨਾਹੀ ਇਸ ਜਗ ਮਾਹੀ ਜੋ ਨਰ ਕੋਈ ਸਕਤਿ ਧਰੈ।
ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਸੋ ਪਾਰਿ ਪਰੈ॥ ੫੮॥ ੨੫੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਭੈ ਹਰਨ ਸੁਮਤਿ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਸਾਰ।
ਸੋਈ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਨਿ ਸਿਰਜਿਓ ਸੰਸਾਰ॥ ੫੯॥ ੨੫੪॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ਕਰੈ ਸੋ ਹੋਈ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਸੋ ਕਰਤਾ।
ਜਾ ਕੇ ਸਭ ਗਾਵੈ ਨੌ ਨਿਧ ਪਾਵੈ ਅਪਰੰ ਪਰ ਦੁਖ ਕੋ ਹਰਤਾ।
ਸਬ ਜਗ ਜਾਨੈ ਮੁਨਿ ਜਨ ਮਾਨੈ ਗੁਣ ਗੰਧਰ ਤਿਹ ਸੇਵ ਕਰੈ।
ਐਸਾ ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦੇਵ ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸ ਡਰੈ॥ ੬੦॥ ੨੫੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਸਿਮਰੇ ਦਿਵਸ ਰੈਣ ਬੀਚਾਰ।
ਉਤਮ ਕਿਰਿਆ ਕਰਤ ਹੈ ਸੋ ਗਨੀਐ ਸੰਸਾਰ॥ ੬੧॥ ੨੫੬॥

ਚੌਪਈ

ਕਰਨਹਾਰ ਜਾਨਤ ਸਭ ਸੋਈ ।
ਬਾਹਰ ਭੇਸ ਕਿਹੀ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ।
ਤਾ ਤੇ ਗੁਪਤ ਕਛੂ ਨਹੀਂ ਰਹੈ ।
ਜਾਨਤ ਸਭ ਕਛੁ ਬਿਨ ਹੀ ਕਹੈ ॥ ੬੨॥ ੨੫੭॥
ਹੈ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਅਗਮ ਬਖਾਨੈ ।
ਤਨ ਮਨ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਸਭ ਜਾਨੈ ।
ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ।
ਤਾ ਬਿਨੁ ਕਿਤਹੂ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਈ ॥ ੬੩॥ ੨੫੮॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਚਹ ਦਿਸ ਸੋਈ ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਰਖ ਹੈ ਏਕ ਧਨੀ ।
ਸੇਵਕ ਜੋ ਗਾਵੈ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਵੈ ਦਰਜਨ ਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਤ ਮਨੀ ।
ਕੇਤੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਸੋ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ਤਿਨ ਕੋ ਜਸੁ ਜਗ ਮਾਹਿ ਭਨੀ ।
ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਵੋਹੀ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ਉਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਉਨਹਿ ਬਨੀ ॥ ੬੪॥ ੨੫੯॥
ਹੈ ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਪਰੇ ਪਰੇਰੇ ਕਹਨੇ ਮੈ ਨਹੀਂ ਸੋ ਆਵੇ ।
ਵਾਕ ਰਹਤ ਕਿਆ ਵਾਕ ਬਖਾਨੈ ਦੇਖਤ ਹੀ ਸੋ ਬਨਿ ਆਵੈ ।
ਗੁਗਾ ਗੁੜ ਖਾਵੇ ਕਾਂਖ ਫੁਲਾਵੈ ਰਸੁ ਆਦਿ ਪੈ ਨਾਹਿ ਕਹੈ ।
ਤਿਉਂ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹਰਾਨੀ ਬੁਧ ਮਗਨਾਨੀ ਮੋਨ ਰਹੇ ॥ ੬੫॥ ੨੬੦॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ ਛਠਮਾਂ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥੬॥

ਧਿਆਇ ਸੱਤਵਾਂ

ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰੇ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਜਿਹ ਹਾਥ ।
ਸੰਗਤਿ ਬਿਨ ਨਹੀ ਪਾਈਐ ਸਮਝ ਦੇਖ ਯਹ ਬਾਤ ॥ ੧॥ ੨੬੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਦੇਖ ਬਿਚਾਰ ਜਪੇ ਕਰਤਾਰ ਤਬੈ ਗਤਿ ਹੋਈ ।
ਦੁਖ ਮੈ ਭੁਖ ਮੈ ਸੁਖ ਮੈ ਤੁਹ ਕੇ ਹੇਤ ਸਹਾਇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ।
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਕਹੁ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ।
ਐਸੀ ਜਗਤ ਮੈ ਜੋਤ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਸੁਯਾ ਕਬਿ ਕੀ ਗਤਿ ਜੋਈ ॥ ੨॥ ੨੬੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਚਰ ਗਹਿ ਸਤਿਸੰਗ ਕੋ ਤਜਿ ਪ੍ਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰੀਐ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨਹਾਰ ॥ ੩॥ ੨੬੩॥

ਚੌਪਈ

ਏਕ ਸਿਖ ਨਿਰਮਲ ਜਿਹ ਰੀਤਿ ।
ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ।
ਹੁਕਮੁ ਪਾਇ ਉਨ ਦੇਹ ਤਿਆਗੀ ।
ਅੰਤ ਸਮੇ ਗੁਰ ਸੋ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ॥ ੪॥ ੨੬੪॥
ਤਾ ਪਰ ਭੱਦਰ ਕੀਓ ਨ ਭਾਈ ।
ਜਾਤਿ ਲੋਕ ਸਬ ਦੀਏ ਉਠਾਈ ।
ਤਾ ਪਰ ਚਰਚਾ ਚਲੀ ਅਪਾਰਾ ।
ਭਯੋ ਇਕਤ੍ਰ ਨਗਰ ਸਬ ਸਾਰਾ ॥ ੫॥ ੨੬੫॥
ਇਨ ਸੋ ਬਨਜੁ ਕਰੇ ਮਤ ਕੋਈ ।
ਕੁਲ ਕੀ ਚਾਲ ਇਨੋ ਸਭ ਖੋਈ ।
ਤਬ ਪੰਚਨ ਮਿਲਿ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
ਬੇਦ ਸਤਿ ਸਤਿ ਲਿਖਵਾਏ ॥ ੬॥ ੨੬੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਨ ਸੋ ਸਵਦਾ ਮਤ ਕਰਹੁ ਨਹਿ ਕੁਟੰਬ ਬਿਉਹਾਰ ।
ਜੋ ਆਗੇ ਕੁਲ ਮੈ ਭਈ ਸੋ ਵਰਤੇ ਸੰਸਾਰ ॥ ੭॥ ੨੬੭॥

ਚੌਪਈ

ਇਹ ਬਿਦਾਰ ਪੰਚਨ ਮਿਲਿ ਕੀਨਾ ।
ਕੇਤਨ ਮਿਲਿ ਕਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਨਾ ।
ਇਨ ਸੋਂ ਬਾਤ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਕੀਜੈ ।
ਇਨ ਕੀ ਬਾਤਿ ਚਲਨ ਨਹੀ ਦੀਜੈ ।
ਇਨੋਂ ਰਾਹ ਇਕ ਨਈ ਚਲਾਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਇਨੈ ਨਹੀਂ ਬਤਲਾਈ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
ਕੇਤਕ ਜੀਵ ਜਾਇ ਲਿਖ ਆਏ ॥ ੯॥ ੨੬੯॥
ਕੇਤਨ ਲਿਖ ਕੈ ਦੀਓ ਬਹਾਈ ।
ਯਹੀ ਬਾਤ ਸੰਗਤਿ ਬਤਲਾਈ ।
ਕਰ ਬੀਚਾਰ ਯਹੈ ਠਹਰਾਯੋ ।
ਪਾੜ ਚੀਰ ਕੈ ਲਿਖਤ ਬਹਾਯੋ ॥ ੧੦॥ ੨੭੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਸਬ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਕਹਿਓ ਵਹੈ ਕਾਜ ਉਨ ਕੀਨ ।
ਲਿਖਿਓ ਸੁ ਲਿਖਤ ਬਹਾਈਐ ਯੇਹ ਬਬੇਕ ਤਵ ਦੀਨ ॥ ੧੧॥ ੨੭੧॥

ਚੌਪਈ

ਚਲੀ ਬਾਤ ਪੰਚਨ ਮੈ ਆਈ ।
ਲਿਖਤ ਸਕਲ ਉਨ ਦੀਓ ਬਹਾਈ ।
ਤਬ ਉਨ ਹੀ ਬਿਚਾਰ ਯਹ ਕੀਨਾ ।
ਸਬ ਬਜਾਰ ਬੰਦ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੨॥ ੨੭੨॥
ਫਿਰਿ ਗਾਵੇ, ਕਰਿ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
ਕੇਤਨ ਕਿਰਤ ਬਿਨਾ ਦੁਖੁ ਪਾਏ ।
ਕੇਤਨ ਜਾਇ ਜਾਇ ਲਿਖਿ ਦੀਨਾ ।
ਜੋ ਉਨ ਕਹਿਓ ਸੋਈ ਉਨ ਕੀਨਾ ॥ ੧੩॥ ੨੭੩॥
ਕੇਤਨ ਆਸ ਏਕ ਪਰ ਧਰੀ ।
ਕੇਤਨ ਊਚ ਨੀਚ ਚਿਤ ਕਰੀ ।
ਕੇਤਨ ਦਰ ਦਰਸਨ ਕੇ ਧਾਏ ।
ਕੇਤਨ ਗ੍ਰਿਹ ਹਾਕਮ ਕੇ ਆਏ ॥ ੧੪॥ ੨੭੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਰਸਨ ਕੋ ਗਏ ਕੇਤਕ ਭਏ ਉਦਾਸ ।
ਕੇਤਕ ਹਾਕਮ ਕੇ ਗਏ ਨਹਿ ਰਾਖਿਓ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ॥ ੧੫॥ ੨੭੫॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਯਹਿ ਮਤਿ ਧਾਰਾ ।
ਹਾਕਮ ਆਗੇ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਪੰਚਨ ਨਗਰ ਬੰਦ ਸਭ ਕੀਨਾ ।
ਇਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕਛੂ ਤੁਮ ਦੀਨਾ ॥ ੧੬॥ ੨੭੬॥
ਮਧ ਮਜੀਤ ਰੀਤ ਉਨ ਧਾਰੀ ।
ਕਰਨ ਨ ਪਾਵੈਂ ਹਮ ਬਿਉਹਾਰੀ ।
ਤਬ ਹਾਕਮ ਬਿਚਾਰ ਯੈਹ ਕੀਨਾ ।
ਤਿਨ ਕੇ ਹੁਕਮੁ ਸਾਥ ਕਰ ਦੀਨਾ ॥ ੧੭॥ ੨੭੭॥
ਜਾਇ ਮਜੀਤ ਕਹੋ ਰੇ ਭਾਈ ।
ਇਨ ਕੀ ਹਾਟੈ ਦੇਹੁ ਖੁਲਾਈ ।
ਲੀਨੇ ਹੁਕਮੁ ਤਹਾ ਚਲ ਆਏ ।
ਜੋ ਸਿਰਦਾਰ ਤੇਈ ਬਤਲਾਏ ॥ ੧੮॥ ੨੭੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੇਖਤ ਹੀ ਚਵਕੇ ਸਕਲ ਹੁਤੇ ਪੰਚ ਸਬ ਸੋਇ ।
ਹਾਟ ਨਾ ਖੋਲਨ ਦੇਹਿੰਗੇ ਹੋਣੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੧੯॥ ੨੭੯॥

ਚੌਪਈ

ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਇਮ ਬਾਤ ਬਨਾਈ ।
ਸਬ ਮਜੀਤ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ ।
ਮਿਲੇ ਅਪਾਰ ਨਗਰ ਮੈ ਸੋਈ ।
ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ॥ ੨੦॥ ੨੮੦॥
ਦੇਖਹੁ ਅਬ ਕੈਸੇ ਬਨ ਆਵੈ ।
ਕੈਸੀ ਸੋਭ ਖਾਲਸਾ ਪਾਵੈ ।
ਕਰੀਐ ਅਬਿ ਇਨ ਸੋ ਬਿਧਿ ਸੋਈ ।
ਕਹੈ ਨ ਫੇਰ ਖਾਲਸਾ ਕੋਈ ॥ ੨੧॥ ੨੮੧॥
ਮਿਲਿ ਹਾਕਮ ਕੇ ਬਾਤ ਬਨਾਈ ।
ਇਨੇ ਰਾਹ ਇਕ ਨਈ ਚਲਾਈ ।
ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਕੇ ਮਾਰਗ ਤਿਆਗੇ ।
ਕਰਿਹੈ ਚਾਲ ਅਉਰ ਇਮ ਲਾਗੇ ॥ ੨੨॥ ੨੮੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਕਹਤ ਸਕਲ ਮਿਲਿ ਸਇ ।
ਪੂਛੈ ਇਨੈ ਸੁਚੇਤਿ ਕੈ ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਮਨ ਹੋਇ ॥ ੨੩॥ ੨੮੩॥

ਚੌਪਈ

ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀ ਪਤਿ ਸੋਈ ।
ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਕੋ ਹੋਈ ।
ਤੁਮੋ ਖਾਲਸਾ ਕਿਆ ਮਤਿ ਧਾਰਾ ।
ਸੋ ਬਿਧਿ ਕਹੀਐ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰਾ ॥ ੨੪॥ ੨੮੪॥
ਤਬ ਸਿਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਬਤਾਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਮਹਾ ਸੁਖਦਾਈ ।
ਆਗੈ ਜਿਨ ਕੈ ਨਾਇਬ ਹੋਤੇ ।
ਨਾਵ ਮਸੰਦ ਸਗਲ ਥੇ ਜੇਤੇ ॥ ੨੫॥ ੨੮੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਏ ਦੂਰਿ ਸਬ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਨਿਜ ਧਾਰਿ ।
ਸਗਲ ਸਿਖ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੁਨੀਐ ਸਾਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨੬॥ ੨੮੬॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਬਿਚਾਰ ਹਾਕਮ ਸੁਨਿ ਰਹਾ ।
ਮਿਲਿ ਸਿਖਨ ਐਸੇ ਕਛੁ ਕਹਾ ।
ਤਬ ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਯਹ ਮਤ ਕੀਨਾ ।
ਕਛੁ ਇਕ ਪਰਚੁ ਤਾਸ ਕੋ ਦੀਨਾ ॥ ੨੭॥ ੨੮੭॥
ਏਕ ਬੇਰ ਇਨ ਕੋ ਗਹਿ ਕੀਜੈ ।
ਭੇਟ ਕਸੀ ਹਮ ਤੇ ਕਛੁ ਲੀਜੈ ।
ਤਬ ਉਨ ਖਰਚ ਹਾਥ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ।
ਜੋ ਉਨ ਕਹਿਓ ਸੋਈ ਉਨ ਕੀਨਾ ॥ ੨੮॥ ੨੮੮॥
ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਪਕਰਿ ਬੈਠਾਏ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨਤ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਏ ।
ਊਚ ਨੀਚ ਕੇਤਨ ਸੋ ਕਰੀ ।
ਐਸੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇ ਪਰੀ ॥ ੨੯॥ ੨੮੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਕੀਨੋ ਮਤਾ ਧਰੀਏ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ ।
ਏਕ ਓਰ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਏਕ ਓਰ ਸੰਸਾਰ ॥ ੩੦॥ ੨੯੦॥

ਕਬਿਤ

ਸੰਤਨ ਕੇ ਕਾਜ ਕੀ ਸੁ ਲਾਜ ਤੈ ਹੀ ਭਰਨ ਕਹੀ
ਔਰ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ਬੇਰ ਕੌਨ ਸੀ ਕਹੀ ਹੈ ।
ਧੜੀਏ ਬਟ ਪੜੀਏ ਔਰ ਨਗਰ ਕੇ ਅਪਾਰ ਲੋਗ
ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖੋਂ ਸਾਥ ਨੀਚ ਊਚ ਭਈ ਹੈ ।

ਕਹਤੇ ਹੈ ਕਪਟ ਬੈਨ ਸੁਨਤ ਹੀ ਨ ਪਰਤ ਚੈਨ
ਕਾਂਪਤ ਸਰੀਰ ਸਰਨ ਤੇਰੀ ਗਹੀ ਹੈ।
ਸੁਨੀਐ ਪੁਕਾਰ ਕਰਨਹਾਰ ਨਹ ਬਿਲੰਮ ਧਾਰ
ਤੇਰੋ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਾਤ ਤੁਝ ਤਾਈਂ ਰਹੀ ਹੈ॥ ੩੧॥ ੨੯੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਨਿ ਦਿਆਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੋ ਭਯੋ ਜੁ ਆਨ ਸਹਾਇ।
ਹਾਕਮ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਬਸੀ ਹਾਟੈਂ ਦਈ ਖੁਲਾਇ॥ ੩੨॥ ੨੯੨॥

ਚੌਪਈ

ਸਬ ਮਜੀਤ ਖੋਲ ਕਰ ਦੀਨੀ।
ਤਬੀ ਸੁਲਾ ਆਪਸ ਮੈ ਕੀਨੀ।
ਹਾਟੈਂ ਖੁਲੀ ਭਯੋ ਰੁਜਗਾਰਾ।
ਭਯੋ ਅਨੰਦ ਕ੍ਰੋਧ ਜਬ ਮਾਰਾ॥ ੩੩॥ ੨੯੩॥
ਮਿਲਿ ਆਪਸ ਮੈ ਬਹੁ ਸੁਖ ਕੀਨਾ।
ਅਧਿਕ ਹੇਤ ਆਗੇ ਤੇ ਚੀਨਾ।
ਫੇਰਿ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਆਏ।
ਕੇਤਨ ਆਇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸਾਏ॥ ੩੪॥ ੨੯੪॥
ਤਬ ਸਿਖਨ ਉਨ ਲੀਓ ਮਿਲਾਈ।
ਫੇਰਿ ਚਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀ ਆਈ।
ਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਸਿਖ ਸਿਧਾਏ।
ਭਏ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਨ ਗਾਏ॥ ੩੫॥ ੨੯੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਿਨ ਕੇ ਲੀਓ ਮਿਲਾਇ ਜਿਨੋ ਲਿਖਤ ਲਿਖ ਲਿਖ ਦਏ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਫੇਰ ਸਿਖ ਦਰਸ਼ਨ ਗਏ॥ ੩੬॥ ੨੯੬॥
ਏ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਗਏ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ।
ਕਥਾ ਜੁਧ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਬਰਨਤ ਹੋ ਅਬ ਸੋਇ॥ ੩੭॥ ੨੯੭॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਰਹਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਸਪਤ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ॥ ੭॥

ਧਿਆਉ ਅੱਠਵਾਂ

ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਾ ਪਹਿਲਾ

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸੁਬਸ ਬਾਸ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਪਰਸਤ ਸੰਗਤ ਦਰਸ ਜਿਹ ਪਾਵਤ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ॥ ੧॥ ੨੯੮॥
ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਕੇਤਕ ਰਹੇ ਹਜੂਰ ।
ਕੀਓ ਸਾਜਿ ਸਜਿ ਜੁਧ ਕੋ ਬਾਜੈ ਅਨਹਦ ਤੂਰ ॥ ੨॥ ੨੯੯॥
ਵੈ ਜੋ ਸਿਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਤਿਨੇ ਜਾਇ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਕਉਤਕ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ॥ ੩॥ ੩੦੦॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਮੈ ਜੁਧ ਕਰਿ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ।
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੪॥ ੩੦੧॥
ਯਹ ਲੀਲਾ ਆਗੇ ਕਹੀ ਦਿੱਲੀ ਕੋ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਏਹੀ ਭਾਂਤਿ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਕਉਤਕ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੫॥ ੩੦੨॥
ਬਰਨਤ ਕਥਾ ਹਜੂਰ ਕੀ ਕਰਤ ਜੁਧ ਬੀਚਾਰ ।
ਦੀਜੈ ਸਿਧ ਸੁ ਬ੍ਰਧਵਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬॥ ੩੦੩॥
ਕਛੁ ਸੁਨੀ ਕਛੁ ਉਕਤ ਕਰ ਬਰਨਤ ਹੌ ਅਬ ਹੋਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਜੋ ਕਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੭॥ ੩੦੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਜਨ ਸੋ ਰਚ ਜੁਧ ਬਿਰੁਧ ਕੋ ਸਾਜ ਕੀਓ ਜੁ ਯਹੈ ਕਲਾਧਾਰੀ ।
ਤਾ ਤੇ ਬਸੀ ਜੀਅ ਮੈ ਉਹਿ ਰਾਵ ਕੇ ਬਾਂਧ ਕੇ ਤੇਗ ਕਰੀ ਅਸਵਾਰੀ ।
ਭੇਜ ਦੀਓ ਲਿਖ ਕੈ ਉਹਿ ਨੇ ਅਬ ਛਾਡੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੂਮ ਹਮਾਰੀ ।
ਕੈ ਕਛੂ ਦਾਮ ਦਯਾ ਕਰ ਦੇਵ ਕੈ ਜੁਧ ਕਰੋ ਯਹ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ ॥ ੮॥ ੩੦੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਨਤ ਬਾਤ ਸਤਿਗੁਰ ਤਬੈ ਕੋਪ ਭਯੋ ਮਨ ਮਾਹਿ ।
ਰਾਜ ਤੇਜ ਦੋਊ ਬਨੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨਾ ਕੋਊ ਨਾਹਿ ॥ ੯॥ ੩੦੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਭਯੋ ਜੁ ਕਹਿਓ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸੁ ਯਾ ਬਿਧਿ ਦਾਮ ਨਾ ਦੀਜੈ ।
ਮੂੜ੍ਹ ਅਜਾਨਨ ਸੋ ਹਿਤ ਕਊਨ ਹੈ ਸਿਧ ਯਹੋ ਅਬ ਯੁਧਹ ਕੀਜੈ ।
ਮਾਂਗਤ ਦਾਮ ਸੁਜਾਮ ਯਹੋ ਅਬ ਨੇਜ਼ੇ ਕੀ ਨੋਕ ਅਨੀ ਸੰਗਿ ਲੀਜੈ ।

ਐਸੇ ਹੂ ਜਾਨ ਕਹੀ ਅਭਮਾਨ ਤੂ ਮਾਰਗ ਮੈ ਨੀਰ ਨ ਪੀਜੈ ॥ ੧੦॥ ੩੦੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਾ ਆਵ ਹਜੂਰ ਤੂ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਲੇਇ।
ਕੈ ਕਛੁ ਜੁਧ ਬਿਰੁਧ ਕਰਿ ਕਰ ਮੈ ਏਕ ਨਾ ਦੇਇ ॥ ੧੧॥ ੩੦੮॥

ਅੜਿਲ

ਰਾਵ ਕੇਹਲੂਰ ਲਿਖਾ ਹਾਂਢੂਰ ਕੋ।
ਏ ਰਾਜਾ ਤੂ ਆਵ ਮੋਹਿ ਹਜੂਰ ਕੋ।
ਤੂ ਉਘੇ ਤੇ ਆਵ ਜਹੈ ਬਿਧਿ ਕੀਜੀਏ।
ਜੀ ਬੀਚ ਘੇਰ ਕੈ ਲੇਹੁ ਜੁਧ ਇਮ ਕੀਜੀਏ ॥ ੧੨॥ ੩੦੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਰਾਵ ਹੰਢੂਰ ਕੋ ਗਯਉ ਤਾਸ ਕੇ ਪਾਸ।
ਜੋ ਕਛੁ ਕਹੋ ਸੁ ਕੀਜੀਐ ਕਰੀ ਯਹੈ ਅਰਦਾਸ ॥ ੧੩॥ ੩੧੦॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਤਬੈ ਛਾਡਿ ਕੈਹਲੂਰ ਪੁਰ ਕੀਨੀ ਅਸਵਾਰੀ।
ਮੁਹਰੇ ਧਰੇ ਨਿਸਾਨ ਚਲੈ ਪਖਰੇਤ ਸਿਗਾਰੀ।
ਭਯੋ ਰਾਵ ਅਸਵਾਰ ਬਾਂਧਿ ਕਰਿ ਤੇਗ ਕਮਰ ਧਰ।
ਲਈ ਸੁ ਬਰਛੀ ਹਾਥ ਨਾਭ ਆਗੋ ਜਮਧਰ ਧਰ।
ਡਾਲੀ ਸੁ ਢਾਲ ਲਟਕਾਇ ਕੈ ਤਰਕਸ ਕਮਾਨ ਸੰਗ ਹੀ ਲੀਉ।
ਲਰਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਸੋ ਬਡਉ ਰਾਵ ਤੇਰੋ ਹੀਓ ॥ ੧੪॥ ੩੧੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਰਾਵ ਕੈਹਲੂਰ ਕੋ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਕਲ ਦਲ ਸਾਜ।
ਲਰਨ ਚਲੋ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਸੋ ਕੀਨੇ ਨਿਪਟ ਅਕਾਜ ॥ ੧੫॥ ੩੧੨॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਭਯੋ ਰਾਵ ਅਸਵਾਰ ਫਉਜ ਮੈ ਭਯੋ ਨਗਾਰਾ।
ਖੇਲਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਿਕਾਰ ਸੰਗਿ ਲੀਏ ਲੋਗ ਅਪਾਰਾ।
ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਸੰਗਿ ਰਾਜਾ ਸਭਿ ਲੀਨੇ।
ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਕੇ ਨਿਕਟਿ ਜਾਇ ਡੇਰਾ ਤਹ ਦੀਨੇ।
ਐਸੋ ਬਿਚਾਰ ਰਾਜਾ ਕੀਉ ਬਿਦਾ ਫੌਜ ਸਭ ਕਰ ਦਈ।
ਘੇਰਿਓ ਸੁ ਨਗਰ ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਮਨਹਿ ਰਸਤਿ ਸਬ ਕਰਿ ਲਈ ॥ ੧੬॥ ੩੧੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਲੀਨੋ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਏ।
ਦੀਓ ਖੜਗ ਕਰ ਤਾਸ ਕੇ ਦੂਤਨ ਦੇਉ ਸਜਾਇ ॥ ੧੭॥ ੩੧੪॥

ਕਬਿਤੁ

ਤਬ ਹੀ ਬਚਨ ਪਾਇ ਚੜਿਓ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾਇ
ਸੁਆਰ ਭਯੋ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਕੇ ਕਰਨ ਕੋ ।
ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸਾਥਿ ਲੀਏ ਮੁਹਰੇ ਨਿਸਾਨ ਦੀਏ
ਬਾਧਿਓ ਹੈ ਖੜਗ ਸੀਸ ਦੂਤ ਕੈ ਧਰਨ ਕੋ ।
ਬਾਂਧੀ ਜਮਧਾਰ ਔਰ ਤਰਕਸ ਕਮਾਨ ਸੰਗਿ ਲੀਨੀ
ਕਰ ਬਰਛੀ ਬਲ ਬੈਰੀ ਕੇ ਹਰਨ ਕੋ ।
ਬਾਂਏ ਕਰਿ ਢਾਲ ਲਈ ਘੋਰੇ ਅਸਵਾਰ ਭਯੋ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਲਿ ਸੰਗਿ ਜਾਤ ਰਾਵ ਸੋ ਲਰਨ ਕੋ ॥ ੧੮॥ ੩੧੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਹਾ ਰਾਵ ਡੇਰਾ ਦੀਉ ਤਹਾਂ ਨਗਾਰਾ ਦੀਨ ।
ਸੁਨਤ ਸਰਵਨ ਧੁਨਿ ਤਾਸ ਕੀ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਮਨ ਕੀਨ ॥ ੧੯॥ ੩੧੬॥

ਕਬਿਤ

ਪੂਛ ਕੈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੋ ਬਿਚਾਰ ਕੀਓ ਰਾਜਾ ਤਬ
ਕਹੋ ਬਾਤ ਜੀਵਹੂ ਕੀ ਕੈਸੇ ਜੁਧ ਕੀਜੀਐ ।
ਕਰੇ ਰਤਵਾਹਿ ਜਾਇ ਲਰੈ ਸਨਮੁਖ ਧਾਇ
ਐਸੋ ਹੈ ਬਿਚਾਰ ਕੇ ਸੁ ਸੁਲਾਹ ਕਰਿ ਲੀਜੀਐ ।
ਤਬ ਹੀ ਰਿਸਾਇ ਕੈ ਸੁਨਾਇ ਕਹਿਓ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੇ
ਕਉਨ ਦਬਕਾਉਨ ਗਾਢਿ ਏ ਸੁਲਾਹ ਦੀਜੀਐ ।
ਕੀਜੈ ਅਬ ਹੁਕਮੁ ਮੋਹ ਮਨ ਮੈ ਆਨੋ ਨ ਕੋਇ
ਆਏ ਹੋ ਧਾਇ ਜਾਇ ਜੁਧ ਕਿਉਂ ਨ ਕੀਜੀਐ ॥ ੨੦ ॥ ੩੧੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਉ ਤਵ ਰਾਇ ਕੋ ਕਰਉ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਲਰਨ ਭਿਰਨ ਸਾਕੇ ਕਰਨ ਏ ਰਾਜਨ ਕੇ ਕਾਮ ॥ ੨੧ ॥ ੩੧੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਵ ਸੋ ਪੂਛ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨ ਟਰਿਓ ਅਹਿਵਾਨ ਕਰੀ ਦੁਚਤਾਈ ।
ਸੰਗਿ ਸਪਾਹ ਸੁਮਾਰ ਨਹੀਂ ਕਛੁ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰ ਗਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਈ ।
ਏਕ ਸੁ ਏਕ ਬਲੀ ਜੁ ਚਲੇ ਤਬ ਸਉਹ ਹੀ ਆਨਿ ਦਈ ਦਿਖਲਾਈ ।
ਮੋਰਚੇ ਬਾਂਧਿ ਕੇ ਠਾਢੇ ਭਏ ਭਈ ਸੂਰਨ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਜੁ ਬਧਾਈ ॥ ੨੨॥ ੩੧੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਠਾਵ ਜਬ ਜੁਗਨੀ ਭਈ ਇਕਠੀ ਆਨ ।
ਬਾਜਤ ਰਾਗਨ ਰਾਗ ਸਬ ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੨੩॥ ੩੨੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਾਜਤ ਭੇਰ ਕਰਨਾਇ ਸੁਰਨਾਇ ਨਗਾਰੇ ਕੀ ਚੋਟ ਸੁਨਾਇ ਦਈ ਹੈ ।
ਬਾਜਤ ਰਾਗ ਛਹੋ ਅਰ ਤੀਸ ਗਈ ਸੁਧ ਕਾਇਰ ਕੋ ਨ ਰਹੀ ਹੈ ।
ਝੂਮਤ ਸੂਰ ਸੁਨੇ ਧੁਨਿ ਮਾਰੂ ਕੀ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ਲਈ ਹੈ ।
ਦੋਨੋ ਅਨੀ ਗੜ ਬੜ ਭਈ ਤਹ ਤੀਰ ਤੁਫੰਗ ਕੀ ਮਾਰ ਭਈ ਹੈ ॥ ੨੪॥ ੩੨੧॥

ਸੋਰਠਾ

ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਾਰਿ ਬੰਦੂਕ ਕੀ ਪਾਛੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ।
ਫਿਰ ਪਾਛੇ ਸਮਸੇਰ ਲੈ ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੨੫॥ ੩੨੨॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਲਰਤ ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਨਿਹਾਰੈ ।
ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕਹਾ ਕਬਿ ਕਬਿ ਬੀਚਾਰੈ ।
ਦਿਵਤਨ ਧਰਿਓ ਧਿਆਨ ਹੇਤ ਕਹੂ ਜੁਧ ਸਰਸ ਅਤਿ ।
ਵੇ ਚੜ੍ਹ ਚਲੇ ਬਿਬਾਨ ਆਇ ਰੀਝੰਤ ਦੇਖਿ ਗਤਿ ।
ਜੋਗਨ ਸੁ ਆਨ ਊਪਰ ਖਰੀ ਆਜ ਪਤ੍ਰ ਕੋਹੂ ਭਰੇ ।
ਜੋਧਾ ਸੁ ਜੀਤਿਓ ਜੁਧ ਮੈ ਪ੍ਰਬਲ ਖਾਲਸਾਈ ਲਰੇ ॥ ੨੬॥ ੩੨੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਤੇ ਲਰਤ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ।
ਸੂਰਾ ਸਬ ਤਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੨੭॥ ੩੨੪॥

ਕਬਿਤ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਨਾਇ ਜੀਅ ਧਰ ਕੋਪ ਪਰੇ ਧਾਇ
ਕਰੇ ਲੋਗ ਹਾਇ ਹਾਇ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰ ਹੀ ।
ਮਾਰੇ ਸਮਸੇਰਨ ਕੇ ਲੋਥਨਿ ਪੈ ਲੋਥਿ ਡਾਰੀ
ਤੀਰਨ ਕੇ ਮਾਰੇ ਕਹੂ ਧੀਰਜ ਨ ਧਰ ਹੀ ।
ਮਾਰੇ ਬੰਦੂਕਨ ਕੈ ਦੀਨੇ ਅਸਵਾਰ ਡਾਰ
ਨੇਜ਼ਨ ਕੇ ਮਾਰੇ ਨਰ ਧਰਨੀ ਪਰ ਧਰ ਹੀ ।
ਮਾਰੇ ਜਮਧਾਰਨ ਕੇ ਜੀਵਨ ਕੇ ਨਾਹਿ ਮੂਲ
ਬਾਧੇ ਹਥਿਆਰ ਪਾਂਚ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਲਰ ਹੀ ॥ ੨੮॥ ੩੨੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਲਤ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਤਹ ਨੇਜ਼ਾ ਸਰਸ ਅਪਾਰ ।
ਬਗਤਿ ਬਹੁਤ ਤਰਵਾਰ ਜਹ ਚਮਕਤ ਹੈ ਜਮਧਾਰ ॥ ੨੯॥ ੩੨੬॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਤਬੈ ਰਾਹੀ ਤਰਵਾਰ ਫਉਜ ਮੈ ਪਰਤ ਧਾਇ ਕਰਿ ।
ਕਰਤ ਏਕ ਸੇ ਦੋਇ ਹੋਇ ਪਰਤ ਧਰਤ ਪਰ ।

ਚਲਤ ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਗਿਰਤ ਜੂਝੰਤ ਸੂਰ ਤਹ। ਧਿ. ੮
ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਹੋਇ ਗਈ ਪਉਨ ਹੁਇ ਰਹੀ ਮੰਦ ਜਹ।
ਮਹਾ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਖਬਰ ਤੀਨ ਲੋਕਨ ਭਈ।
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸੁਤ ਇਵ ਲਰਤ ਰਾਜਨ ਕੀ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਗਈ ॥ ੩੦॥ ੩੨੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਨ ਕੀ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਗਈ ਭਯੋ ਜੁਧ ਜਬ ਜੋਰ।
ਲਰਤ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਤਹ ਫਉਜ ਦਈ ਸਬ ਮੋਰ ॥ ੩੧॥ ੩੨੮॥

ਚੋਪਈ

ਏਕ ਲਰੇ ਇਕ ਭਾਜਿ ਲੁਕਾਨੇ।
ਇਕ ਕਾਇਮ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਡਰ ਪਾਨੇ।
ਇਕ ਘਾਇਲ ਹੁਏ ਗਏ ਬਿਹਾਲ।
ਇਕ ਉਘਰੇ ਸੀਸ ਫਿਰੇਂ ਬਿਕਰਾਲ ॥ ੩੨॥ ੩੨੯॥
ਇਕ ਸਨਮੁਖ ਹੁਇ ਜੁਧ ਮਚਾਵੈਂ।
ਇਕ ਭਾਜੇ ਫਿਰ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈਂ।
ਇਕ ਪਿਆਸੇ ਪਾਨੀ ਬਿਨੁ ਮਰਈ।
ਇਕ ਦੇਖੇ ਤੇਗ ਧੀਰ ਨਹੀ ਧਰਹੀ ॥ ੩੩॥ ੩੩੦॥
ਅਧਕ ਅਧੀਰ ਸਸਤ੍ਰ ਤਜਿ ਡਰੇ।
ਗਿਰ ਗਿਰ ਪਰੇ ਪਖਰੀਆ ਸਾਰੇ।
ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖ ਹੋਇ ਲਰਈ।
ਵੇ ਸਰਨੇ ਤੇ ਬਿਲਮ ਨ ਕਰਈ ॥ ੩੪॥ ੩੩੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇ ਮਹਾ ਨਿਡਰ ਮਨ ਸੋਇ।
ਤਾ ਸਮਾਨ ਤਿਹੁ ਲੋਕ ਮੈ ਬਿਰਲਾ ਗਨੀਐ ਕੋਇ ॥ ੩੫॥ ੩੩੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਗਾਜਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਘਨ ਮੈ ਚਮਕੰ ਬਿਜਰੀ ਘਨ ਨਾਵੈ।
ਤਾਰਨ ਮੈ ਜਿਮ ਚੰਦ ਦਿਪੈ ਨ ਛਪੈ ਰਣਜੀਤ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਵੈ।
ਭਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕੀਓ ਜੁ ਤਬੈ ਨਿਸ ਭਾਜਤ ਹੈ ਤਿਹ ਨੇਤੇ ਨ ਆਵੈ।
ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕੀਓ ਜੁ ਤਬੈ ਮੈ ਬਾਜ ਸੁ ਯੋਹਿ ਦਲ ਰਾਜਨ ਕੇ ਬਿਚਲਾਵੈ ॥ ੩੬॥ ੩੩੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਨ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਭਯੋ ਜੁਧ ਸੰਗ੍ਰਾਮ।
ਪ੍ਰਬਲ ਭਯੋ ਤਹ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ॥ ੩੭॥ ੩੩੪॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਉਪਾਵ ਰਾਜੇ ਇਮ ਕੀਨਾ।
ਮੰਤ੍ਰੀ ਸੇ ਬਿਚਾਰੇ ਕਰਿ ਲੀਨਾ।
ਇਹੀ ਭਾਂਤ ਦਾਵ ਕਰ ਆਵੈ।
ਅਉਰ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਉਪਾਵੈ ॥ ੩੮॥ ੩੩੫॥
ਏਕ ਆਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਦੀਜੈ।
ਤਬੈ ਠਾਵ ਅਪਨੀ ਕਰਿ ਲੀਜੈ।
ਗਊ ਬਾਂਧਿ ਰਾਵ ਤਹ ਗਾਜੇ।
ਛਾਡੋ ਗਾਂਵ ਭਾਂਤ ਇਹ ਕਹਿਜੇ ॥ ੩੯॥ ੩੩੬॥
ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨਤ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾਤੇ।
ਛਾਡੀ ਠਉਰ ਕਰੀ ਯਹ ਬਾਤੇ।
ਪੁਰ ਨਿਰਮੋਹ ਕੀਨੋ ਬਿਸ੍ਰਾਮਾ।
ਭੇਜੀ ਫਉਜ ਹਨਨ ਕੋ ਗ੍ਰਾਮਾ ॥ ੪੦॥ ੩੩੭॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਾ ਜੋ ਪਹਲਾ ਹੋਆ ਰਾਜੇ ਸਾਥ ਅਠਵਾਂ ਧਿਆਉ
ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੮॥

ਧਿਆਉ ਨੌਵਾਂ

ਜੁਧ ਨਿਰਮੋਹ ਕਾ

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮੋਹ ਮੈ ਆਨ ਕੀਓ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ।
ਚਲੀ ਫਉਜ ਕਹਿਲੂਰ ਕੋ ਲੂਟਿ ਲੇਹੁ ਸਭਿ ਗ੍ਰਾਮ ॥ ੧॥ ੩੩੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀ ਫਉਜ ਚਢੀ ਅਰਿ ਘੇਰਿ ਲੀਏ ਸਭ ਗਾਂਵ ਗੁਜਾਰਾ ।
ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਰ ਮਹਾ ਬਿਸੁਮਾਰ ਪਹਾਰੀਏ ਕੇਤੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਅਪਾਰਾ ।
ਲੋਥਨ ਪੈ ਤਹ ਲੋਥ ਪਰੀ ਅਰੁ ਜੋਗਨਿ ਆਨ ਕੈ ਪਤ੍ਰ ਪਸਾਰਾ ।
ਜੂਝਤ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਤਹਾਂ ਜਹ ਜੋਰ ਪਰੀ ਰਨ ਮਾਹਿ ਪੁਕਾਰਾ ॥ ੨॥ ੩੩੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਏ ਪਤ੍ਰ ਜੋਗਨਿ ਅਰੀ ਗਿਧ ਬਹੁਤ ਮੰਡਲਾਤ ।
ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮਹਿ ਮਹਾ ਨਿਡਰ ਹੁਇ ਜਾਤ ॥ ੩॥ ੩੪੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਪੁਕਾਰਤ ਹੈ ਤਹਾ ਜੂਝਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ।
ਜੋਧਣ ਸੋ ਤਹ ਜੋਧ ਅਰੇ ਨ ਟਰੇ ਨ ਡਰੇ ਸੁ ਖਰੇ ਹੀ ਲਰਾਤੇ ।
ਜੂਝਤ ਸੂਰ ਗਿਰੈ ਧਰ ਪੈ ਸੁ ਪਰੈ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਮਹਾ ਹੀ ਸੁਹਾਤੇ ।
ਕਾਇਰ ਏਕ ਭਜੇ ਮੁਖ ਮੋਰਿ ਕੈ ਛੋਡਿ ਚਲੇ ਰਨ ਹੀ ਡਰ ਪਾਤੇ ॥ ੪॥ ੩੪੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਜੋਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਟਾਰਿਓ ਨਾਹਿ ਟਰੰਤ ।
ਏਕ ਮਾਰਿ ਦੁਇ ਦੁਇ ਕਰਤ ਦੁਇ ਹੁਇ ਧਰਤ ਪਰੰਤ ॥ ੫॥ ੩੪੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋਰ ਲਰੈ ਤਹ ਖਾਲਸਾ ਆਛੈ ਹੂ ਮਦਤ ਸਹਿਬ ਚੰਦ ਕੀ ਜਾਈ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾਬਲੀ ਸੂਰ ਲਰੇ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਕਰੈ ਹਥਿ ਆਈ ।
ਮਾਰਿ ਲਈ ਤਹਾ ਫੌਜ ਕਿਤੀ ਜੁ ਰਹੀ ਸੁ ਅਤੀ ਜੁ ਦਈ ਬਿਚਲਾਈ ।
ਜੀਤ ਭਈ ਤਹਾ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰੁ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਕੀ ਲੋਥ ਉਠਾਈ ॥ ੬॥ ੩੪੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਏ ਲੋਥ ਨਿਰਮੋਹ ਮੈ ਆਨਿ ਦੀਓ ਤਿਹ ਦਾਗ ।
ਪ੍ਰਾਨ ਦੀਏ ਹੁਇ ਖਾਲਸਾ ਪੂਰਨ ਤਾ ਕੇ ਭਾਗ ॥ ੭॥ ੩੪੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੇਤੇ ਹੀ ਗਾਂਵ ਅਪਾਰ ਨਿਹਾਰ ਕੇ ਮਾਰਿ ਲਏ ਜਬੈ ਖਾਲਸਾ ਧਾਯੇ ।
ਰਾਜਨ ਸੋਚ ਕੀਓ ਮਨ ਮੈ ਅਬ ਜੋਰ ਹੀ ਖਾਲਸੇ ਧੂਮ ਉਠਾਯੇ ।
ਗਾਂਵਨ ਕੇ ਨਰ ਭਾਜਿ ਗਏ ਸੁ ਬੈਸ ਬਨ ਮੈ ਨ ਰਹੈ ਠਹਰਾਯੇ ।
ਐਸ ਉਪਾਵ ਕੋਈ ਕਰੀਐ ਯਹ ਠਉਰ ਰਹੇ ਨਹੀ ਲੇਤ ਛਿਨਾਯੇ ॥ ੮॥ ੩੪੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਰਾਵ ਕਹਲੂਰ ਕੇ ਕੀਨੋ ਏਕ ਉਪਾਉ ।
ਬਿਦਾ ਕੀਓ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੋ ਅਬੈ ਤੁਰਕ ਪੈ ਜਾਉ ॥ ੯॥ ੩੪੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਾਇ ਕਹੀ ਸੁਲਤਾਨ ਹੀ ਸੋ ਹਮ ਸੋਂ ਇਨ ਜੋਰਨਿ ਜੋਰਿ ਕਰੀ ਹੈ ।
ਮਾਰਿ ਲੀਏ ਤਿਹ ਗਾਂਵ ਸਬੈ ਜੁ ਅਬੈ ਕੈਹਲੂਰ ਪੈ ਚੋਟ ਧਰੀ ਹੈ ।
ਜਾਨੀ ਨ ਜਾਤਿ ਕਰੈਗੋ ਕਹਾ ਸੁ ਯਹੈ ਬਿਧਿ ਜਾਨਿ ਕੈ ਸਿਸਟਿ ਡਰੀ ਹੈ ।
ਕੀਜੈ ਅਬੈ ਉਪਰਾਲੋ ਹਮਾਰਾ ਸੁ ਕਿਉ ਨ ਕਰੋ ਤੁਮਹੂ ਜੁ ਸਰੀ ਹੈ ॥ ੧੦॥ ੩੪੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਨਿ ਤੁਰਕ ਕੇ ਕਰਿ ਦਈ ਰਾਜਾ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ।
ਤੁਰਕ ਕਹਿਓ ਇਕ ਓਰ ਸੋ ਜਾਹੁ ਤਾਸ ਕੇ ਪਾਸਿ ॥ ੧੧॥ ੩੪੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਉ ਸੁਲਤਾਨ ਕਹਿਓ ਇਕ ਓਰ ਸੋ ਜਾਹੁ ਅਬੈ ਇਹ ਕੈ ਸੰਗ ਭਾਈ ।
ਸੀਰੰਦ ਹੀ ਵਾਲੇ ਕੋ ਸੰਗਿ ਲੀਏ ਮਿਲਿ ਕੇ ਸਬ ਜਾਹੁ ਕਰੌ ਜੁ ਚਢਾਈ ।
ਜਉ ਮਿਲਿ ਹੈ ਤੁ ਮਿਲਾਵਹ ਆਨ ਜੁ ਨਾਹ ਮਿਲੈ ਤੁ ਕਰੋ ਹਥਿਆਰੀ ।
ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ ਫਉਜੈ ਦਈ ਮਿਲ ਕੈ ਜੁ ਸਬੈ ਸਿਰਹੰਦਿ ਮੈ ਆਈ ॥ ੧੨॥੩੪੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੀਰੰਦ ਮੈ ਸਿਰਦਾਰ ਇਕ ਰਹਤ ਤੁਰਕ ਕੋ ਸੋਇ ।
ਸੰਗਿ ਫਉਜ ਕੇਤੀ ਲਈ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨਿਡਰ ਮਨ ਸੋਇ ॥ ੧੩॥ ੩੫੦॥
ਏ ਕਉਤਕ ਤਹ ਮੰਡਿ ਰਹੇ ਕਰਤ ਤਾਸ ਬੀਚਾਰ ।
ਨਗਰ ਨਗਰ ਕੀ ਸੰਗਤੇਂ ਆ ਪਹੁਚੀਂ ਦਰਬਾਰ ॥ ੧੪॥ ੩੫੧॥
ਰਾਖੇ ਤਬੈ ਹਜ਼ੂਰ ਪ੍ਰਭ ਕਰ ਚਾਕਰ ਦਰਬਾਰ ।
ਮੁਜਰੇ ਲੀਨੇ ਤਿਨਨ ਕੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਹਥਿਆਰ ॥ ੧੫॥ ੩੫੨॥

ਅੜਿਲ

ਮਹਾਂ ਕਾਤਕੀ ਜਾਨ ਕਿ ਦਰਸਨ ਕੋ ਆਏ ।
ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਸਰੀਰ ਕਿ ਦਰਸਨ ਜਬ ਭਏ ।
ਰਾਖੇ ਸਬੈ ਹਜ਼ੂਰ ਕਿ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਧਨੀ ।
ਜੀ ਜੋ ਵਹੁ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ਕਰੀ ਤਾਂ ਕੀ ਬਨੀ ॥ ੧੬॥ ੩੫੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਚਨਾ ਸਬ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਜੋ ਵਹੁ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ।
ਰਹੇ ਜੁ ਸਿਖ ਹਜੂਰ ਮੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੧੭॥ ੩੫੪॥
ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਸਾਮਾਂ ਕਰੀ ਰਚਹੁ ਜੁਧ ਮਹਾ ਮੰਤ ।
ਸੋ ਸਮਰਥ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਭ੍ਰਮਤ ਮੂੜ੍ਹ ਬਹੁ ਜੰਤ ॥ ੧੮॥ ੩੫੫॥

ਤੋਟਕ ਛੰਦ

ਲੀਏ ਸੰਗਿ ਸਮਾਨਨ ਔਰ ਪਠਾਨਨ ਕੋਪ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਿਰਹੰਦ ਕੋ ਸੂਬਾ ।
ਤਿਉ ਉਤ ਤੇ ਕੰਹਲੂਰ ਕੋ ਰਾਵ ਚੜ੍ਹਿਓ ਲੀਏ ਸੰਗਿ ਮਹਾ ਦਲ ਦੂਜਾ ।
ਐਸੇ ਹੀ ਗੂਜਰ ਅਉਰ ਗਵਾਰ ਆਏ ਜੁ ਕਿਤੇ ਤਿਹ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੇ ।
ਯੋ ਉਮਡੇ ਚਹੂ ਓਰ ਘਟਾ ਮਾਨੋ ਘੇਰਤ ਭਾਨ ਕੋ ਆਨ ਘਟਾ ਰੇ ॥ ੧੯॥ ੩੫੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਹੂ ਓਰ ਘੇਰਾ ਪਰਿਓ ਜਿਉ ਤਾਰਨ ਮੈਂ ਚੰਦ ।
ਤਿਹ ਸਮਾਨਿ ਛਬ ਤਬ ਧਰੀ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਪਰਮ ਅਨੰਦ ॥ ੨੦॥ ੩੫੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੈਸੇ ਨਗੀਨਾ ਅੰਗੂਠੀ ਮੈ ਹੋਤ ਸੁ ਹੋਤ ਹੈ ਚੰਦ ਜੁ ਤਾਰਿਅਨ ਮਾਹੀ ।
ਜੋ ਘਨ ਮੈ ਬਿਜਰੀ ਚਮਕੈ ਦਮਕੈ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਨ ਮਾਹੀ ।
ਸਿੰਘ ਇਕੈ ਅਰੁ ਲਛ ਪਸੂ ਸਬ ਭਾਜਤ ਦੇਖਤ ਹੀ ਬਨ ਮਾਹੀ ।
ਐਸੇ ਮਨੋ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿੰਘ ਹੈ ਔਰ ਨਹੀ ਸਮਤਾ ਜਗ ਮਾਹੀ ॥ ੨੧॥ ੩੫੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਗੇ ਮੋਰਚੇ ਤੁਰਕ ਕੇ ਊਪਰਿ ਚਢੀ ਕਮਾਨ ।
ਇਤ ਸਨਮੁਖਿ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਹੋਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੨੨॥ ੩੫੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਪ ਛੁਟੈ ਗਰਜੈ ਘਨ ਜੋ ਲਰਜੈ ਹੀਅਰਾ ਸੁ ਮੁਹਰਜੈ ਭਾਇ ਮਾਹੀ ।
ਐਸੇ ਮਨੋਜ ਚਲੈ ਭਵ ਚਾਲ ਹਲੈ ਬਸੁਧਾ ਸਮ ਤਾਸ ਕੀ ਆਹੀ ।
ਦਾਮਨਿ ਜਿਯੋ ਚਮਕੈ ਤਿਹ ਠਉਰ ਸੁ ਲਾਗਤ ਜਾਮ ਗਹੀ ਸੁ ਤਹਾਹੀ ।
ਸੇਤ ਮਨੋ ਬਰਖੇ ਘਨ ਤੇ ਤਹਾ ਗੋਲਾ ਚਲੈ ਸਮਤਾ ਸੁ ਅਸਾਹੀ ॥ ੨੩॥ ੩੬੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਨ ਜਨ ਕੇ ਗੋਲਾ ਲਗੇ ਰਹਤ ਜੀਵ ਸੋਈ ਠਉਰ ।
ਮਨ ਜੀ ਮਨ ਹੀ ਹੈ ਰਹਤ ਕਹਤ ਬਚਨ ਨਹੀ ਅਉਰ ॥ ੨੪॥ ੩੬੧॥
ਘਨ ਉਮਡਿਓ ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਤਿਉ ਦਲ ਸਤ੍ਰਨ ਕੋ ਅਯੋ ਨਾਹਨ ਪਰਤ ਸੁਮਾਰ ॥ ੨੫॥ ੩੬੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿਆਮ ਘਟਾ ਉਮਡੈ ਚਹੁ ਓਰ ਦੇ ਜਉ ਉਮਡੇ ਦਲ ਦੂਤ ਕੇ ਆਹੀ ।

ਦਾਮਨ ਜੋ ਦਮਕੈ ਤਰਵਾਂਰ ਲੀਏ ਕਰਵਾਰ ਫਿਰਾਵਤ ਤਾਹੀ।
ਸੂਰ ਕੀ ਸੁਆਬੀ ਤੇ ਧਾਰ ਪਰੈ ਘਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਤਾਸ ਕਮਾਨ ਕੀ ਨਿਆਹੀ।
ਛੂਟਤ ਤੀਰ ਮਨੋ ਰਨ ਮਧਿ ਜੁ ਸਾਵਨ ਕੀ ਵਰਖਾ ਬਰਖਾਹੀ॥ ੨੬॥ ੩੬੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਲਤ ਤੀਰ ਗੰਭੀਰ ਜਹ ਅਰਜਨ ਤਾਸ ਸਮਾਨ।
ਜਿਹ ਉਰ ਲਾਗਤ ਜਾਤ ਬਿਧਿ ਛੁਟਕ ਜਾਤ ਤਿਹ ਪ੍ਰਾਨ॥ ੨੭॥ ੩੬੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਘਾਇਲ ਘੂਮਤ ਹੈ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਲਰੈ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੀਓ ਘਨ ਸਾਰਾ।
ਝੂਮਤ ਸੂਰ ਗਿਰੇ ਧਰਿ ਪੈ ਜੁ ਪਰਿਓ ਰਨ ਜੋਰ ਮਹਾ ਬਿਕਰਾਰਾ।
ਸੋਨ ਚਲਿਓ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਤੇ ਜੁ ਧਰੀ ਛਬਿ ਯੋ ਕਤ ਲੋਥ ਕਨਾਰਾ।
ਜੋ ਘਨ ਤੇ ਬਰਖਾ ਬਰਖੈ ਜੁ ਚਲਿਓ ਪਰਵਾਰ ਰਕਤ ਕੌ ਧਾਰਾ॥ ੨੮॥ ੩੬੫॥

ਸੋਰਠਾ

ਸਕਲ ਸਮਾਜ ਬਿਸਾਰ ਝੂਝ ਸੂਰ ਧਰ ਪੈ ਪਰਤ।
ਚਲਤ ਰਕਤ ਪਰਵਾਰ ਇਕ ਘਾਇਲ ਰਨ ਮੈ ਫਿਰਤ॥ ੨੯॥ ੩੬੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਲਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਸਿਆਮ ਜੀ ਫਾਗ ਮਚਾਇਓ।
ਦਉਰਤ ਸੂਰ ਲੀਏ ਕਰ ਮੈ ਪਿਚਕਾਰਨ ਜੋ ਸੁ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਇਓ।
ਸ੍ਰੋਨਤ ਧਾਰਿ ਚਲੀ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਤੇ ਮਾਨਹੁ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਲਗਾਇਓ।
ਬਾਗੇ ਬਨੇ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਲਾਲ ਮਨੋ ਰੰਗਰੇਜ ਰੰਗੇ ਰੰਗ ਲਿਆਇਓ॥ ੩੦॥ ੩੬੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਭਾਰੀ ਕਰ ਸੂਰਮਾ ਸ੍ਰੋਨ ਰੰਗ ਭਰ ਲੀਨ।
ਛਿਰਕ ਛਿਰਕ ਫਿਰ ਫਿਰ ਲਰਤ ਫਾਗਨ ਕੀ ਰੁਤ ਕੀਨ॥ ੩੧॥ ੩੬੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋਧਨ ਜੁਧ ਰਚਿਓ ਰਨ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਸਿਆਮ ਜੀ ਰਾਸ ਮਚਾਏ।
ਬਾਜੇ ਬਜੇ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਵੇਈ ਅਰ ਨਾਚਤ ਗਿਧ ਸਰੋਜ ਸੁਨਾਏ।
ਝੂਮਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਦੇਖਤ ਰਾਸ ਉਨੀਂਦੇ ਸੇ ਆਏ।
ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਕੀ ਸੇਜ ਕੀਏ ਧਰ ਸੋਵਤ ਸੂਰ ਪਲੰਗ ਬਿਛਾਏ॥ ੩੨॥ ੩੬੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਸੁਧਾ ਸਮ ਕੀਨੋ ਪਲੰਗ ਰਕਤ ਨਿਹਾਲੀ ਡਾਰ।
ਮਹਾ ਉਨੀਂਦੇ ਰੈਨ ਕੇ ਸੋਵਤ ਪਾਇ ਪਸਾਰ॥ ੩੩॥ ੩੭੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਲਤ ਸੂਰ ਮਹਾਂ ਮਹ ਮਤ ਬਲਵੰਤ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਇਓ।
ਸ੍ਰੋਨ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਿਓ ਤਹ ਜੋਗਨ ਪਤ੍ਰ ਸੁ ਪੂਰ ਭਰਾਇਓ।

ਏਕ ਸੋਂ ਏਕ ਮਹਾਬਲੀ ਸੂਰ ਗਿਰੇ ਧਰ ਪੈ ਸੁ ਏਹੈ ਛਬ ਛਾਇਓ ।
ਪੋਨ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚਲੈ ਜੁ ਤਹਾ ਧਰ ਤੇ ਜੁ ਉਖਾਰ ਕੈ ਰੁਖ ਗਿਰਾਇਓ ॥ ੩੪॥ ੩੭੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਰਨ ਤਹ ਪਰਿਓ ਸੁਹਿ ਨ ਸਕਤਿ ਭੂਅ ਭਾਰ ।
ਪਤ੍ਰ ਪੂਰ ਜੋਗਨਿ ਚਲਤ ਸ੍ਰੋਨਤ ਕੀ ਤਹਾਂ ਧਾਰਿ ॥ ੩੫॥ ੩੭੨॥
ਸਾਤਿ ਪਹਰ ਲੌ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਹਟੀ ਫੌਜ ਤੁਰਕਾਨ ਕੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੬॥ ੩੭੩॥

ਸਵੈਯਾ

ਛਡਿ ਦੀਓ ਤਬ ਥਾਨ ਨਿਰਮੋਹ ਕੋ ਪਾਰ ਭਹੇ ਜਬ ਸਾਇਰ ਤੀਰਾ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾ ਬਲੀ ਸੂਰ ਪਰੀ ਚਲ ਚਾਲ ਰਹਿਓ ਨਹੀ ਧੀਰਾ ।
ਕੋਪ ਚੜ੍ਹੇ ਜੁ ਪਠਾਨ ਵੇਈ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਮਚਿਓ ਦਰੀਆਉ ਕੇ ਨੀਰਾ ।
ਜੂਝਤ ਸੂਰ ਮਹਾਂ ਮਹਮਤ ਨ ਚਿੰਤ ਭਏ ਤਜਿ ਦੇਹ ਸਰੀਰਾ ॥ ੩੭॥ ੩੭੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਲੇ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੂਝੇ ਤਹਾਂ ਤਬ ਜਹ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੮॥ ੩੭੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਪੁਰਖ ਕੀ ਸਰਨ ਗਹੁ ਰੇ ਮਨਾ ਆਨ ਔ ਸਰਬ ਨਾ ਦਾਵ ਤੇਰੋ ।
ਖੇਲ ਕੀਨੋ ਧਨੀ ਭਰਮ ਭੂਲੀ ਘਨੀ ਨਾਹਿ ਰਾਖਿਓ ਮਾਨ ਕਿਉਂ ਹੂ ਕੇਰੋ ।
ਜੀਵ ਅਰੁ ਜੰਤ ਭਰਮਾਈ ਦੀਨੋ ਸਕਲ ਸਬੈ ਸੰਸਾਰ ਨਿੰਦਾ ਸੁਹੇਰੋ ।
ਕੀਉ ਸਬਜਾਨਿ ਪ੍ਰਮਾਨ ਏਤਾ ਕਹੋ ਰਾਖੀਏ ਸਰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀਵ ਤੇਰੋ ॥ ੩੯॥ ੩੭੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਖ ਲੀਏ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤਬੈ ਐਸੋ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ।
ਦੀਏ ਫੇਰ ਦਲ ਤੁਰਕ ਕੇ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲਧਾਰ ॥ ੪੦॥ ੩੭੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਬਲ ਧਾਰ ਬਿਦਾਰ ਦਏ ਦਲ ਤੁਰਕਨ ਕੇਰੇ ।
ਐਸੀ ਭਈ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਰਚਨਾ ਸਭਿ ਭਾਜਿ ਗਏ ਫਿਰਿ ਆਏ ਨ ਤੇਰੇ ।
ਰਾਵ ਬਿਸਾਲੀ ਕੋ ਆਨਿ ਮਿਲਿਉ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕਹਿਓ ਹਮ ਸੇਵਕ ਤੇਰੇ ।
ਕੀਨੀ ਮਯਾ ਤਿਹ ਠਉਰ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁ ਕੀਏ ਤਿਹ ਠਾਵ ਤਿਹੀ ਪੁਰ ਡੇਰੇ ॥ ੪੧॥ ੩੭੮॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਜੁਧ ਨਿਰਮੋਹ ਕਾ ਨਾਵਾਂ ਧਿਆਇ

ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੯॥

ਧਿਆਉ ਦਸਵਾਂ

ਜੁਧ ਬਿਸਾਲੀ ਕਲਮੋਟ ਕਾ

ਦੋਹਰਾ

ਸਰਬ ਖਾਲਸੇ ਠਾਂਵ ਤਿਹ ਉਤਰ ਕੀਓ ਬਿਸਰਾਮ ।
ਬਹੁਤ ਫੌਜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੀ ਭਈ ਮੁਹਬਲ ਆਨ ॥ ੧॥ ੩੭੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਫੇਰਿ ਮਚਿਓ ਅਤਿ ਜੁਧ ਤਹਾਂ ਸੁ ਜਹਾਂ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰਿ ਫਿਰਾਏ ।
ਏਕ ਸੇ ਏਕ ਮਹਾ ਮਹਿਮਤ ਭਿਰੇ ਬਲਵੰਤ ਸੁ ਜੋ ਰਾਜ ਗਾਏ ।
ਛੂਟਤ ਹੈ ਚਰਖੀ ਜੁ ਤਹਾ ਸੁ ਤੁਫੰਗ ਚਲੈ ਗਢ ਨੇਜ਼ਾ ਬਨਾਏ ।
ਸਾਹ ਸੋਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੈ ਬੈਠਿ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲੜਾਏ ॥ ੨॥ ੩੮੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਉਰ ਦਉਰ ਜੋਧਾ ਅਰਤ ਮਾਨਹੁ ਲਰਤ ਗਇੰਦ ।
ਚਲਤ ਚਾਲ ਧਰਨੀ ਹਲਤ ਬਜਤ ਸਾਰ ਕਿਲਕੰਤ ॥ ੩॥ ੩੮੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਾਜਤ ਸਾਰ ਜੋ ਸਾਰ ਤਹਾ ਚਮਕੈ ਚਿਨਗੀ ਸਮ ਤਾਰਨ ਜੈਸੀ ।
ਐਸੀ ਬਨੀ ਰੁਤਿ ਸਾਵਨ ਕੀ ਪਟ ਬੀਜਨ ਜੋਤਿ ਅਨੂਪ ਰਤੈਸੀ ।
ਇਉਂ ਉਪਜੈ ਝੁਨਕਾਰ ਤਹਾ ਮਾਨੋ ਸੈਲ ਪੈ ਬਾਜਤ ਹੈ ਚਮਕੈਸੀ ।
ਮਾਨੋ ਮਹਾ ਘਨ ਮੈ ਚਮਕੈ ਦਮਕੈ ਤਲਵਾਰ ਮਹਾ ਬਿਜਲੈਸੀ ॥ ੪॥ ੩੮੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਛੂਟਤ ਮਹਾ ਬੰਦੂਕ ਤਹ ਚਲਤ ਤੀਰ ਕਿਲਕੰਤ ।
ਮਾਨੋ ਰਾਵ ਕੀ ਜੋਤਿ ਮੈ ਪ੍ਰਬਲ ਮੇਹ ਬਰਖੰਤ ॥ ੫॥ ੩੮੩॥

ਸਵੈਯਾ

ਚਾਰਿ ਓਰਨ ਤੇ ਉਮਡਿਓ ਜੁ ਲਰੈ ਤਹ ਖਾਲਸੇ ਐਸੋ ਕੀਓ ਹੈ ।
ਦਾਸਨ ਜੋ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਸਬੈ ਦਲ ਮਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿ ਦੀਓ ਹੈ ।
ਮਾਰਿ ਧਰੀ ਅਰਿ ਤੀਰਨ ਕੀ ਜੁ ਕੀਏ ਚਲਿਨੀ ਜਿਮ ਧੀਰ ਟਰਿਓ ਹੈ ।
ਭਾਜ ਗਏ ਕਹਿਲੂਰ ਕੇ ਪੂਰ ਕਰੂਰ ਭਏ ਸੁ ਗਰੂਰ ਕੀਓ ਹੈ ॥ ੬॥ ੩੮੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਾਜੀ ਫੌਜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੀ ਹੁਇ ਕਰਿ ਸਕਲ ਅਧੀਰ ।
ਜਾਨੋ ਗੁਨ ਤੇ ਛੂਟਕੇ ਕੈ ਭਜਿਓ ਜਾਤਿ ਹੈ ਤੀਰ ॥ ੭॥ ੩੮੫॥
ਜੋ ਜੋ ਨਰ ਗਰਬਤ ਭਏ ਦੀਨੇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇ ।

ਜੋ ਜਨ ਸਿਮਰਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਉਇ ਲੀਨੇ ਲੜ ਲਾਇ ॥ ੮॥ ੩੮੬॥

ਕਬਿਤ

ਕੀਓ ਪ੍ਰਕਾਸ ਜੋਤਿ ਚਮਕਤ ਹੈ ਚਹੂ ਓਰ
ਦੀਸੈ ਰਵ ਚੰਦ ਹੂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਸਭ ਜੋਤਿ ਹੈ ।
ਜੇਤੇ ਹੈ ਜੀਵ ਜੰਤ ਕਰਨਹਾਰ ਤੁਹੀ ਹੈ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ
ਸਰਬ ਹੀ ਮੈ ਆਪਿ ਓਤ ਪੋਤ ਹੈ ।
ਸੇਵਾ ਜਾ ਕੀ ਅਨੂਪ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਰੂਪ
ਚਰਨ ਕਵਲ ਨਿਰਖੇ ਤੇ ਜਨ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਤ ਹੈ ।
ਬਿਨਸੇ ਹੈ ਸਬੇ ਪਾਪ ਨਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਜਾਪ
ਚਹੂ ਓਰ ਆਪ ਆਪ ਆਪ ਹੀ ਦਿਸੋਤ ਹੈ ॥ ੯॥ ੩੮੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਨਾਮੁ ਹੈ ਤਾ ਸਮ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ।
ਜੀਵਨ ਮੈ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਜਿਤ ਦੇਖੋ ਤਿਤ ਸੋਇ ॥ ੧੦॥ ੩੮੮॥
ਠਾਂਵ ਬਿਸਾਲੀ ਮੈ ਕੀਏ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬਿਸਰਾਮ ।
ਖੇਲਨ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੋ ਫੇਰਿ ਕੀਓ ਸੁੰਜਾਮ ॥ ੧੧॥ ੩੮੯॥

ਕਬਿਤ

ਠਾਂਵ ਕੋ ਸਿਕਾਰ ਕਹਾ ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਕਰਨਹਾਰ
ਜੁਧ ਕੇ ਭਏ ਸੁਆਰ ਨਉਬਤ ਬਜਾਇ ਕੈ ।
ਵੇ ਜੋ ਕਲਮੋਟ ਮੈ ਗਰੂਰ ਲੋਗ ਰਹਤੇ ਥੇ
ਘੇਰਾ ਥਾ ਸਿਖਨ ਕੋ ਤਬ ਮਾਰਗ ਮੈ ਆਇ ਕੈ ।
ਰਹੇ ਥੇ ਪਿਛਾਰੀ ਮੈ ਕੇਤੇ ਹੀ ਸਿਖ ਤਹਾ
ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਨ ਹੀ ਸੋ ਲੀਏ ਦੋਇ ਘਾਇ ਕੈ ।
ਕਹਾ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਵੰਦ ਜੀ
ਸੋ ਘੇਰੀ ਕਲਮੋਟਿ ਧਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਾਇ ਕੈ ॥ ੧੨॥ ੩੯੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਆਇ ਕੈ ਘੇਰ ਲਈ ਕਲਮੋਟਿ ।
ਦੂਹ ਓਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੀ ਭਈ ਬੰਦੂਕਨ ਚੋਟ ॥ ੧੩॥ ੩੯੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਯੋ ਉਮਡਿਓ ਦਲ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਕੋ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰ ਸੁਮਾਰਨ ਪਾਇਓ ।
ਘੇਰ ਲੀਓ ਕਲਮੋਟ ਕੇ ਕੋਟ ਭਈ ਜਬ ਚੋਟਿ ਤੁਫੰਗ ਚਲਾਇਓ ।
ਮਾਰਿ ਕਰੀ ਤਿਨ ਕੋ ਅਤਿ ਹੀ ਜੁ ਭਜੇ ਗਿਰਤੇ ਸਭ ਹੀ ਬਿਸਰਾਇਓ ।
ਸਾਂਗ ਕਹੀ ਸਿਰ ਵਾਰ ਕਹੀ ਕਰਵਾਰ ਕਹੀ ਜੁ ਭਏ ਬਿਕਲਾਇਓ ॥ ੧੪॥ ੩੯੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗ੍ਰਿਹ ਤੇ ਭਜੇ ਸਭ ਤਨ ਭਯੋ ਅਧੀਰ ।

ਸੁਧ ਨ ਪਰੀ ਕਛੁ ਜੁਧ ਕੀ ਥਰਹਰ ਕਰਤ ਸਰੀਰ ॥ ੧੫॥ ੩੯੩॥
ਤਉ ਨਿਸਾਨ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਚਢੇ ਕੋਟਿ ਪਰਿ ਜਾਇ ।
ਨਉਬਤਿ ਬਾਜੀ ਫਤੇ ਕੀ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ॥ ੧੬॥ ੩੯੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਿਲਿ ਕੈ ਕਲਮੋਟਿ ਕੇ ਲੋਗ ਸਬੈ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਕੋ ਆਨ ਭਏ ਇਕ ਠੋਰੈ ।
ਮਾਨੋ ਅੰਧੇਰੀ ਚਲੀ ਉਡਿ ਕੈ ਤਿਨ ਕੇ ਪਗ ਤੇ ਬਸੁਧਾ ਪਰ ਦਉਰੈ ।
ਐਸੀ ਹੀ ਸਾਜਿ ਚੜ੍ਹੇ ਤਬ ਹੀ ਦਲ ਦੇਖਤ ਮੂਸ ਭਏ ਨਿਰਭੋਰੇ ।
ਐਸੇ ਅਜਾਨ ਮਹਾ ਅਗਿਆਨ ਸੁ ਜਾਨਤ ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕਛੁ ਔਰੇ ॥ ੧੭॥ ੩੯੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਭ ਕਲਮੋਟੀਅਨ ਗਹਿ ਗਾਡੇ ਮਨਿ ਧੀਰ ।
ਤਲੇ ਆਨ ਕਲਮੋਟ ਕੇ ਬਹੁਤ ਚਲਾਏ ਤੀਰ ॥ ੧੮॥ ੩੯੬॥
ਸਾਹਿਬ ਸਿਉਂ ਕੇਤਨ ਕਹਿਓ ਦਲ ਆਏ ਹੈ ਫੇਰਿ ।
ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਹੋਵਨ ਦੇਹੁ ਸਵੇਰਿ ॥ ੧੯॥ ੩੯੭॥
ਸਗਲ ਰੈਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਚਲੇ ਸੁ ਤੀਰ ਅਪਾਰ ।
ਕਿਸ ਹੀ ਕੇ ਲਾਗਿਓ ਨਹੀਂ ਰਾਖਿ ਲੀਏ ਕਰਤਾਰ ॥ ੨੦॥ ੩੯੮॥
ਨਿਸ ਬੀਤੀ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਰਵਿ ਕੀਨੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ।
ਬਿਦਾ ਕੀਓ ਤਾਂਹੀ ਸਮੈ ਪ੍ਰੇਮ ਖਾਲਸਾ ਖਾਸ ॥ ੨੧॥ ੩੯੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਉਰ ਪਰਿਓ ਦਲ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੋ ਬਾਜ ਚਲਿਓ ਚਿਰੀਆਨ ਪੈ ਧਾਯੋ ।
ਐਸੇ ਕੁਰੰਗ ਪੈ ਸਿੰਘ ਚਲਿਓ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲਾਯੋ ।
ਦੇਖਤ ਹੀ ਤਿਹ ਕੀ ਛਬਿ ਮੂੜ ਮਹਾ ਭੈ ਮਾਨ ਭਇ ਖਾਇਓ ।
ਭਾਜਿ ਗਏ ਰਨ ਮੈ ਨ ਰਹੇ ਮਾਨੋ ਤੀਰ ਚਲਿਓ ਤੇ ਛੁਟਕਾਯੋ ॥ ੨੨॥ ੪੦੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਛੋਡ ਖੇਤ ਕਲਮੋਟ ਕੋ ਭਜੇ ਮੂੜ ਅਗਿਆਨ ।
ਫਤੇ ਭਈ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਕੀ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ॥ ੨੩॥ ੪੦੧॥
ਰਾਜਾ ਗੜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੋ ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਆਨ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਰਨੀ ਗਹੀ ਚੂਕਿਓ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨ ॥ ੨੪॥ ੪੦੨॥
ਪ੍ਰਬਲ ਭਯੋ ਤਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਬਲਿ ਜਾਨ ।
ਬਹੁਤ ਬਿਸਾਲੀ ਆਇਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੨੫॥ ੪੦੩॥
ਸਬ ਕਉਤਕ ਆਪੇ ਕੀਏ ਆਪੇ ਕੀਉ ਉਧਾਰ ।
ਫਿਰਿ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਬਾਂਧਿਓ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਬਿਸਥਾਰ ॥ ੨੬॥ ੪੦੪॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਜੁਧ ਬਿਸਾਲੀ ਕਲਮੋਟ ਕੀ ਫਤੇ
ਦਸਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨਮ ॥ ੧੦॥

ਧਿਆਉ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ

ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਜੁਧ

ਦੋਹਰਾ

ਫੇਰਿ ਬਸਿਓ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ।
ਬੈਸਾਲੀ ਤੇ ਕੂਚ ਕਰਿ ਬਸੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਹ ਥਾਨ ॥ ੧ ॥ ੪੦੫॥
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੈ ਤਿਨ ਆਲਸਾ ਖੁਸੀ ਹੋਤ ਨਿਤ ਨੀਤ ।
ਸੇਵਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਕਰੈ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨॥ ੪੦੬॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਆਵਤ ਹੈ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਦਰਸ ਕਰਤ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਕੋ ਭਰਮ ਰਹਤ ਨਹੀ ਅਉਰ ॥ ੩॥ ੪੦੭॥
ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਜੇਤੇ ਬਸੈ ਲਏ ਖਾਲਸੇ ਜੀਤ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਅਰ ਦੁਇ ਬਰਸਇਹਿ ਬਿਧਿ ਭਏ ਬਤੀਤ ॥ ੪॥ ੪੦੮॥

ਚੌਪਈ

ਤਬੈ ਖਾਲਸਾ ਐਸੀ ਕਰੈ ।
ਹੁਇ ਅਸੁਵਾਰ ਗਾਂਵਨ ਪੈ ਚਰੈ ।
ਜੋ ਆਗੈ ਤੇ ਮਿਲਨੈ ਆਵੈ ।
ਬਸਤ ਰਹੈ ਕਛੁ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਵੈ ॥ ੫॥ ੪੦੯॥
ਕਰੈ ਬਿਲੰਮ ਭੇਟ ਨਹੀਂ ਦੇਈ ।
ਤਾ ਕੋ ਲੂਟ ਖਾਲਸਾ ਲੇਈ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਰਚਾ ਭਈ ਅਪਾਰਾ ।
ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੬॥ ੪੧੦॥
ਹਮਰੋ ਰਾਜ ਅਕਾਰਥ ਗਯੋ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਜ ਚਹੂ ਦਿਸ ਭਯੋ ।
ਤਵ ਬਿਚਾਰ ਰਾਜਨ ਮਨ ਆਇਓ ।
ਠਉਰ ਠਉਰ ਤੇ ਲੋਗ ਬੁਲਾਯੋ ॥ ੭॥ ੪੧੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਰਾਜਨ ਯਹ ਬਿਧਿ ਕਰੀ ਸੈਨਾ ਲਈ ਬੁਲਾਇ ।
ਸਕਲ ਸੰਗ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂੰਚੇ ਆਇ ॥ ੮॥ ੪੧੨॥
ਫੇਰਿ ਲਿਖਾ ਰਾਜਨ ਕੀਓ ਸੁਨਹੁ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ।
ਅਬ ਛਾਡੋ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਭਈ ਬਾਤ ਹੈ ਆਜੁ ॥ ੯॥ ੪੧੩॥

ਪ੍ਰਿ. ੧੧

ਪ੍ਰਭ ਬਾਕ ਐਸੇ ਭਯੋ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਏ ਤਿਆਰ।
ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰਿ ਮੋਰਚੇ ਹੋਨ ਲਗੀ ਤਿਹ ਮਾਰ ॥ ੧੦॥ ੪੧੪॥
ਮਿਲਿ ਰਾਜਨ ਐਸੇ ਕੀਓ ਬਾਟਿ ਲਈ ਸਬ ਠਉਰ।
ਚਾਹੂ ਓਰ ਤੇ ਆਵਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦਉਰਾ ਦਉਰ ॥ ੧੧॥ ੪੧੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਪ ਛੂਟੇ ਗਰਜੈ ਘਨ ਜੋ ਲਰਜੈ ਹੀਅਰਾ ਮਾਨੋ ਬਿਜ ਕੜਕੈ।
ਠਉਰ ਰਹੇ ਜਿਹਕੋ ਉਰ ਲਾਗਤ ਹੋਤ ਹੈ ਛਾਤੀ ਕੈ ਪਾਟ ਪੜਕੈ।
ਜਾ ਬਿਧਿ ਮੈ ਤਹਿ ਗੋਲਾ ਚਲੈ ਟਿਹਕੈ ਨਹੀ ਸੂਰਮਾ ਤਾਹੀਕੈ ਧੱਕੇ।
ਰਾਜਨ ਕੇ ਅਵਸਾਨ ਗਏ ਜਬ ਆਨੰਦ ਤੇ ਤੋਪ ਛੁੱਟੇਕੈ ॥ ੧੨॥ ੪੧੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਹ ਜਨ ਕੇ ਗੋਲਾ ਲਗੇ ਰਹੇ ਜੀਵ ਸੰਈ ਠਉਰ।
ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਮੈਂ ਰਹਤ ਕਹਤ ਬਚਨ ਨਹੀ ਅਉਰ ॥ ੧੩॥ ੪੧੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਹਿ ਕੇ ਕਹਿ ਬਾਨ ਛੂਟੈ ਕਹਿ ਕਾਰਕ ਐਸੇ ਅਵਾਜ਼ ਕਰੈ ਰਨ ਮੈ।
ਤਹਾਂ ਡਾਰ ਸੁਆਰ ਪਛਾਰਤ ਘੋਰਨ ਮਾਰਤ ਠਉਰ ਨਹੀਂ ਧਨ ਮੈ।
ਇਹ ਭਾਂਤ ਯਹੈ ਕਰ ਡਾਰਤ ਹੈ ਮਨੋ ਦਾਧੀ ਸੀ ਚੋਬ ਖਰੀ ਬਨ ਮੈ।
ਗਿਰਹੈ ਪਰਹੈ ਕਰਹੈ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਸੁ ਕੋਤਕ ਮਾਰ ਲਏ ਛਿਨ ਮੈ ॥ ੧੪॥ ੪੧੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੋਪ ਬਾਨ ਗੋਲੀ ਚਲੈ ਛੁਟਤ ਤੀਰ ਅਪਾਰ।
ਸਾਵਨ ਜੋ ਭਾਰੀ ਭਰਨਿ ਇਵ ਬਰਸੇ ਨਿਸਤਾਰ ॥ ੧੫॥ ੪੧੯॥
ਚੜੇ ਸਿੰਘ ਦਲ ਸਾਜਿ ਕੈ ਪਰੈ ਫਉਜ ਮੈ ਧਾਇ।
ਤਹਾਂ ਮਾਰਿ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੀ ਰਾਜੇ ਦੀਏ ਉਠਾਇ ॥ ੧੬॥ ੪੨੦॥
ਬਹੁਤ ਰਾਵ ਮਾਰੇ ਤਹਾਂ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਅਪਾਰ।
ਮਿਲਿ ਰਾਜੇ ਮਸਲਤ ਕਰੀ ਕਿਆ ਕਰੀਐ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੭॥ ੪੨੧॥
ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਤਿ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਕਹੀਂ ਨਾਹਿ।
ਬਡੇ ਸੂਰਮਾ ਅਤਿ ਬਲੀ ਮਾਰਿ ਲੀਏ ਰਨ ਮਾਹਿ ॥ ੧੮॥ ੪੨੨॥

ਚੌਪਈ

ਰਾਜੇ ਭਾਜਿ ਤੁਰਕ ਪੈ ਆਏ।
ਸਬ ਤੁਰਕਨ ਕੋ ਭੇਦ ਬਤਾਏ।
ਅਬ ਹਮਰੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਜੈ।
ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਹਮਕੋ ਲੈ ਦੀਜੈ ॥ ੧੯॥ ੪੨੩॥
ਤੁਰਕ ਸਭੈ ਮਿਲਿ ਕੈ ਉਠਿ ਧਾਏ।
ਸਾਮਾ ਕਰੀ ਬੇਗ ਹੀ ਆਏ।

ਬਹੁਤ ਮੁਗਲ ਅਰ ਘਨੇ ਪਠਾਨ ।
ਚੜੇ ਸਾਜ ਦਲ ਚਾਬੇਂ ਪਾਨ ॥ ੨੦॥ ੪੨੪॥
ਗੂਜਰ ਰੰਘੜ ਬਹੁਤ ਅਪਾਰ ।
ਬੜੇ ਬੜੇ ਜੋਧਾ ਅਸਵਾਰ ।
ਸੀਰੰਦ ਵਾਲੇ ਹੈ ਹਮਰਾਹੀ ।
ਗੜ੍ਹ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਫਉਜ ਮੰਗਾਈ ॥ ੨੧॥ ੪੨੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਫਉਜ ਕਰਿ ਏਕਠੀ ਜੰਮੂ ਸੰਗ ਮਿਲਾਇ ।
ਸਬ ਰਾਜਾ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਫੇਰ ਪਹੂੰਚੇ ਆਇ ॥ ੨੨॥ ੪੨੬॥
ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਫੇਰ ਕੀਓ ਫੁਰਮਾਨ ।
ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰ ਮੋਰਚੇ ਬੈਠਿ ਰਹੇ ਤਿਹ ਥਾਨ ॥ ੨੩॥ ੪੨੭॥
ਤੀਰ ਬਾਨ ਗੋਲੀ ਚਲੀ ਬਰਖੇ ਧੂਆਂ ਧਾਰ ।
ਤਿਹ ਪਾਛੈ ਮਿਲ ਸੁਰਮੇ ਕਰਨ ਗਹੀ ਤਰਵਾਰ ॥ ੨੪॥ ੪੨੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਭਕੇ ਸਿੰਘ ਜਬ ਜਾਇ ਰਨ ਮੈ ਪਰੈ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਇਹ ਭਾਂਤ ਪੂਰਾ ।
ਬਜੇ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਤਰਵਾਰ ਚਮਕੈ ਘਨੀ ਮਿਲਿਤ ਦੋਨੋ ਅਨੀ ਬਜਤ ਤੂਰਾ ।
ਛੂਟਤ ਹੈ ਤੀਰ ਤਹਾ ਧੀਰ ਕਿਸ ਹੀ ਰਹੈ ਲਗੈ ਜਿਹ ਜਾਇ ਛਾਡੈ ਸਰੀਰਾ ।
ਕਰੈ ਮਾਰਿ ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਧਾਇ ਕੈ ਲਰਤ ਤਿਹ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੂਰਾ ॥ ੨੫॥ ੪੨੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖ ਲਰੈ ਕਰਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਏਕ ਭਾਜਿ ਪਾਛੈ ਭਿਰੈ ਤਿਨ ਤੇ ਹੋਤ ਨ ਕਾਮ ॥ ੨੬॥ ੪੩੦॥

ਚੌਪਈ

ਸੂਰ ਸਬੈ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀ ।
ਦਾਇ ਧਾਇ ਫਉਜਨ ਮੈ ਪਰਹੀ ।
ਭਿਰੇ ਸੂਰਮਾ ਬਹੁਤ ਅਪਾਰਾ ।
ਕਰਤ ਮਾਰ ਕੇਤੇ ਹਥਿਆਰਾ ॥ ੨੭॥ ੪੩੧॥
ਐਸੀ ਮਾਰ ਭਈ ਤਿਹ ਥਾਨੇ ।
ਬਾਪਹਿ ਨਾਂਹਿ ਪੂਤ ਪਹਚਾਨੇ ।
ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੂਝੇ ਧਰਿ ਪਰ ਹੀ ।
ਇਕ ਘਾਇਲ ਹ੍ਵੈ ਪਾਛੇ ਪਰਹੀ ॥ ੨੮॥ ੪੩੨॥
ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖਿ ਉਠਿ ਧਾਵੈ ।
ਵੇ ਮਰਨੇ ਤੇ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਵੈ ।
ਪਕਰੈ ਸਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਜੋ ਲੇਹੀ ।
ਧੁਬੀਆਂ ਜੋ ਅਉਰਨ ਸਿਰ ਦੇਹੀ ॥ ੨੯॥ ੪੩੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਭਾਜਿ ਪੀਛੈ ਫਿਰੇ ਏਕ ਘਾਇ ਬੇਹਾਲ।
ਏਕ ਜੁਝ ਰਨ ਮੈ ਪਰੇ ਸਕਲੀ ਸਮਝ ਬਿਸਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੪੩੪ ॥
ਦੇਖਿ ਤਬੈ ਰਾਜਨ ਕਹਿਓ ਕਿਆ ਕਰੀਐ ਕਰਤਾਰ।
ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਇਹ ਬਿਧਿ ਲਰਤ ਨਾਹਨ ਪਰਤ ਸੁਮਾਰ ॥ ੩੧ ॥ ੪੩੫ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਲਰਤ ਸਿੰਘ ਇਹ ਭਾਂਤ ਫਉਜ ਮੈ ਪਰਤ ਧਾਇ ਕਰ।
ਕਾਟਤ ਹੈ ਤਿਹ ਮੂੰਡ ਧਰਤ ਪਰ ਪਰਤ ਆਇ ਧਰ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੂਰ ਰਨ ਮਾਂਹਿ ਮਚਾਂਵੈ।
ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਕਰੈਂ ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਗਿਰਾਵੈਂ।
ਕੀਨੇ ਪ੍ਰਹਾਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰ ਦੇਖ ਰਾਵ ਪਾਛੇ ਫਿਰੇ।
ਦੀਨੇ ਬਿਡਾਰ ਭਾਜੇ ਅਪਾਰ ਕਤੇ ਸੁਆਸ ਕਰ ਮੈ ਕਰੇ ॥ ੩੨ ॥ ੪੩੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਨੇ ਕਰੈਂ ਘਘਿਆਇ ਕੈ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੈਂ ਕਰਾਰ।
ਫੇਰ ਨ ਆਵੈਂ ਜੁਧ ਮੈਂ ਜੋ ਛੂਟੈ ਇਹ ਬਾਰ ॥ ੩੩ ॥ ੪੩੭ ॥
ਤਜੈ ਗਾਂਵ ਕੈਹਲੂਰ ਕੇ ਬਸੇ ਅਉਰ ਦਿਸ ਜਾਇ।
ਛਾਬ ਦਸੇ ਤਾਤੇ ਤਬੈ ਭਾਜੇ ਪੰਖ ਲਗਾਇ ॥ ੩੪ ॥ ੪੩੮ ॥
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਭਈ ਮਾਰ।
ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਸਲਤ ਕਰੀ ਸਕਲ ਸਭਾ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੫ ॥ ੪੩੯ ॥
ਤੁਰਕਨ ਰਾਜਨ ਸੋ ਕਹਿਓ ਯਾ ਤੇ ਭਲੀ ਨਾ ਅਉਰ।
ਘੇਰ ਲੇਹ ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਬੈਠਿ ਰਹੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ॥ ੩੬ ॥ ੪੪੦ ॥

ਚੋਪਈ

ਗੁਜਰ ਰੰਘੜ ਅਉਰ ਪਠਾਨ।
ਰਾਜੇ ਪਰੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਆਨ।
ਘੇਰਿ ਨਗਰ ਭਾਂਤਿ ਯਹ ਕੀਨੀ।
ਮਨਹ ਰਸਤ ਸਭ ਹੀ ਕਰਿ ਲੀਨੀ ॥ ੩੭ ॥ ੪੪੧ ॥
ਆਵਨ ਜਾਨ ਨ ਕੋਊ ਪਾਵੇ।
ਤਹਾਂ ਰਸਤ ਕੈਸੇ ਕਰਿ ਆਵੈ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਬਿਧਿ ਯਾਹੀ।
ਏਕ ਰੁਪੀਐ ਸੇਰੁ ਬਿਕਾਹੀ ॥ ੩੮ ॥ ੪੪੨ ॥
ਚਾਰਿ ਸਿਖ ਪਾਨੀ ਕੋ ਜਾਵੈ।
ਦੋ ਜੂਝੇਂ ਦੋ ਪਾਨੀ ਲਿਆਵੈ।
ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਖੇਲ ਪ੍ਰਭ ਕਰੀ।
ਪਿਰਥੀ ਅਨਕ ਦੇਖ ਕੈ ਡਰੀ ॥ ੩੯ ॥ ੪੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੋਂ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਆਨ ਬਨੀ ਤਿਹ ਠਾਂਇ ।
ਜੋ ਕਛੁ ਅੰਦਰਿ ਸੋ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਸਿਖ ਸਭ ਖਾਇ ॥ ੪੦ ॥ ੪੪੪ ॥

ਚੌਪਈ

ਏਕ ਰੁਪੀਯੇ ਸੇਰ ਬਿਕਾਵੈ ।
ਸੋ ਭੀ ਢੂੰਡਤ ਹਾਥ ਨਾ ਆਵੈ ।
ਮਿਲਿ ਜੋਧਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਨਿਹਾਰਾ ।
ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੇ ਬੀਚ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੪੧ ॥ ੪੪੫ ॥
ਕੇਤਕ ਸਿੰਘ ਯਹੈ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀਂ ।
ਰਾਤਿ ਸਮੇ ਫਉਜਨ ਪਰ ਪਰਹੀਂ ।
ਕਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅੰਤ ਤਹਾਂ ਲੀਨਾ ।
ਪੋਟ ਬਾਂਧ ਕੇਤਨ ਸਿਰ ਦੀਨਾ ॥ ੪੨ ॥ ੪੪੬ ॥
ਕੇਤਕ ਕਰਤ ਜੁਧ ਤਿਹ ਠਾਈਂ ।
ਕੇਤਕ ਪੋਟ ਲੀਏ ਸਿਰ ਜਾਂਹੀ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਅੰਨ ਬਹੁਤ ਲੈ ਆਏ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਿਤਾਏ ॥ ੪੩ ॥ ੪੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੂਰਨ ਕਹੀ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਗੁਜਰਾਨ ।
ਖਰਚ ਖਾਤ ਪੂਰਨ ਭਏ ਫਿਰਿ ਪਹੂਚੇ ਤਿਹਥਾਨ ॥ ੪੪ ॥ ੪੪੮ ॥
ਤਬ ਰਾਜਨ ਇਹ ਬਿਧ ਕਰੀ ਧਰਿਓ ਤਹਾਂ ਅੰਨ ਘੇਰ ।
ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਜਾਗਤ ਰਹੈ ਫਉਜ ਫਿਰੈਂ ਚਹੂ ਫੇਰਿ ॥ ੪੫ ॥ ੪੪੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਫਿਰਤ ਫਉਜ ਤਬ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੇ ।
ਅਬ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਕੀਜੈ ਬਿਚਾਰੇ ।
ਨਾਹਨ ਰਾਹੁ ਕਹੋ ਕਿਤ ਜਾਵੈਂ ।
ਮਾਰਗ ਕਉਨ ਰਸਤ ਲੈ ਆਵੈਂ ॥ ੪੬ ॥ ੪੫੦ ॥
ਕਰੋ ਜੁਧ ਹੋਨ ਸੋ ਹੋਈ ।
ਅਬ ਮੁਖ ਫੇਰ ਚਲੋ ਮਤੁ ਕੋਈ ।
ਪਰੈ ਸਿੰਘ ਫਉਜਨ ਮੈਂ ਧਾਈ ।
ਕੀਓ ਜੁਧ ਸਭ ਦੀਏ ਉਠਾਈ ॥ ੪੭ ॥ ੪੫੧ ॥
ਗਿਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰਾ ।
ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਚਿਤਾਰਾ ।
ਹੋਇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਸਭ ਹੀ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
ਚਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਸੂਰ ਰਿਸਾਏ ॥ ੪੮ ॥ ੪੫੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਲਰਤ ਦਿਨ ਹੁਇ ਗਇਓ ਤਬ ਰਾਜਨ ਇਵ ਕੀਨ ।
ਚਹੂ ਓਰ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ ਘੇਰਿ ਸਿੰਘ ਸਬ ਲੀਨ ॥ ੪੯॥ ੪੫੩॥

ਚੌਪਈ

ਚੰਹੂ ਓਰ ਦਲ ਪਰਾ ਅਪਾਰਾ ।
ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ ਕਹਿ ਉਠੇ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਧਿਰ ਧਿਰ ਚੋਟ ਕਰੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਲਰੈ ਸਿੰਘ ਮਾਰੈਂ ਕਿਲਕਾਰੀ ॥ ੫੦॥ ੪੫੪॥
ਬਰਖੈ ਤੀਰ ਮੇਹ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
ਗੋਲੀ ਲਾਗੀ ਜਾਹਿ ਦੁਸਾਰਾ ।
ਲਗੀ ਤੇਗ ਤਿਹ ਤਨ ਬਿਸਰਾਵੈ ।
ਪਰੈ ਬਾਨ ਕਛੁ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਵੈ ॥ ੫੧॥ ੪੫੫॥
ਐਸੇ ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਹ ਭਾਰਾ ।
ਪਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰਾ ।
ਜਪੈ ਖਾਲਸਾ ਸੁਰਤਿ ਨ ਔਰ ।
ਜੂਝੇ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਠਉਰ ॥ ੫੨॥ ੪੫੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਸਿਖਨ ਮਿਲ ਕੈ ਕਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪੈ ਅਰਦਾਸ ।
ਸਿੰਘ ਗਏ ਥੇ ਰਸਤ ਕੋ ਸਬਨ ਤਜੇ ਮਿਲ ਸਾਸ ॥ ੫੩॥ ੪੫੭॥
ਬਿਨਾ ਹੁਕਮ ਵੇ ਕਿਉਂ ਗਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ।
ਮੁਕਤਿ ਕੀਓ ਤਿਨ ਸਬਨ ਕੋ ਜੋ ਜੂਝੇ ਰਨ ਪਾਇ ॥ ੫੪॥ ੪੫੮॥
ਸਦਾ ਕਰਮ ਬਾਂਧੇ ਰਹੈ ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਅਘਾਇ ।
ਜੋ ਕਛੁ ਮਿਲੇ ਹਜੂਰ ਤੇ ਤਬੈ ਸਿਖ ਕਛੁ ਖਾਇ ॥ ੫੫॥ ੪੫੯॥
ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਜਗਤ ਰਹੈਂ ਫਿਰਤ ਰਹੈਂ ਚਹੁੰ ਓਰ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਉਕੀ ਦੇਤ ਹੈਂ ਮਤਿ ਚੜ੍ਹ ਆਵੈਂ ਚੋਰ ॥ ੫੬॥ ੪੬੦॥

ਚੌਪਈ

ਇਸ ਹੀ ਭਾਂਤਿ ਕਈ ਦਿਨ ਗਏ ।
ਨਗਰ ਲੋਗ ਠਾਢੇ ਸਭਿ ਭਏ ।
ਦਰ ਕੈ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਅੰਨਿ ਬਿਨ ਜੀ ਜੀਊ ਜਾਇ ਹਮਾਰਾ ॥ ੫੭॥ ੪੬੧॥
ਦੇਖਹੁ ਯਹ ਹਵਾਲ ਅਬ ਭਯੋ ।
ਰਹੇ ਹਾਡ ਚਾਮਿ ਉਡਿ ਗਇਯੋ ।
ਬਿਨਾ ਭੋਜਨ ਜੀਵਨ ਅਬ ਨਾਹੀ ।
ਸੋਬੀ ਜੋ ਹੈ ਸਾਂਝ ਸੁਬਾ ਹੀ ॥ ੫੮॥ ੪੬੨॥

ਇਹ ਬਿਧਿ ਨਗਰ ਸਬੈ ਹਠਿ ਰਹਿਓ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਇਮ ਕਹਿਓ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤੁਮ ਔਰ ਬਿਤਾਵੈ ।
ਫਿਰ ਮਨ ਇੱਛੇ ਭੋਜਨ ਖਾਵੈ ॥ ੫੯॥ ੪੯੩॥

ਸੋਰਠਾ

ਛਾਡੈ ਤੇ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਹੋਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਬਡੇ ਸਿੰਘ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਤੇ ਜੂਝੇ ਤਿਹ ਥਾਨ ॥ ੬੦॥ ੪੯੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਬ ਸਿੱਖਨ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬੁਰਾ ਹੋਤ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।
ਛਾਡਿ ਚਲੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਭਲੀ ਬਾਤ ਹੈ ਸੋਇ ॥ ੬੧॥ ੪੯੫॥

ਚੌਪਈ

ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਸੁਨੋ ਬਿਧਿ ਸਾਈ ।
ਬੁਰਾ ਹੋਤ ਤੁਮਰੇ ਸਿਰ ਭਾਈ ।
ਜਉ ਸਬ ਸੇ ਤਉ ਹੱਦ ਲਿਖਵਾਏ ।
ਹੋਹੁ ਤਯਾਰ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ ॥ ੬੨॥ ੪੯੬॥
ਨਗਰ ਭਯੋ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਤਯਾਰ ।
ਬਾਂਧੇ ਬੋਝ ਲੀਯੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ।
ਸਾਮਾਂ ਸਬਹੂੰ ਕੂਚ ਨਾ ਕੀਨੋ ।
ਆਪਨ ਬੋਝ ਆਪ ਸਿਰ ਲੀਨੋ ॥ ੬੩॥ ੪੯੭॥
ਸਾਮਾਂ ਕੂਚ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਨਾ ।
ਸਿੱਖਨ ਬਾਂਟ ਖਜਾਨਾ ਦੀਨਾ ।
ਸਬਨ ਪਾਂਚ ਹਥਿਆਰ ਬੰਧਾਏ ।
ਸਿੰਘ ਸੂਰ ਬਨਿ ਬਨਿ ਸਭਿ ਆਏ ॥ ੬੪॥ ੪੯੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਔਰ ਵਸਤੁ ਜੇਤੀ ਹੁਤੀ ਦੀਨੀ ਸਬੈ ਜਲਾਇ ।
ਛੋਡਿ ਚਲੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਨਿਮੰਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੬੫॥ ੪੯੯॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਾ ਜੁਧ ਦੂਸਰਾ
ਯਾਰਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੧॥

ਧਿਆਉ ਬਾਰ੍ਵਾਂ

ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਜੁੱਧ

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਕਹੋਂ ਧਿਆਵ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹੋਂ ਜੋਧਨ ਕੇ ਪਰਕਾਮ ॥ ੧ ॥ ੪੭੦ ॥
ਸਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਆਨਿ ਕੈ ਖੜੇ ਭਏ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਰਾਜਾ ਅਰੁ ਤੁਰਕਾਨ ਸਭ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁੰਚੇ ਆਨ ॥ ੨ ॥ ੪੭੧ ॥
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ਕੈ ਖੁਸੀ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰ ।
ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਹਿ ਦੂਤਨ ਕਰੇ ਸੰਘਾਰ ॥ ੩ ॥ ੪੭੨ ॥
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਕੋ ਛੋਰ ਕੈ ਚਲ ਆਏ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਬਾਗ ਦੇਖਿ ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਚਮਕੌਰ ॥ ੪ ॥ ੪੭੩ ॥
ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਜਿਮੀਦਾਰ ਨੇ ਮੱਧ ਬਸੇ ਚਮਕੌਰ ।
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਤਤਕਾਲ ਹੀ ਵਹੁ ਆਯੋ ਉਠਿ ਦਉਰ ॥ ੫ ॥ ੪੭੪ ॥
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬਿਨਤੀ ਸੁਨੋ ਕਰਤਾਰ ।
ਬਸੋ ਮਧਿ ਚਮਕੌਰ ਕੈ ਆਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ॥ ੬ ॥ ੪੭੫ ॥
ਤਬ ਸੁਆਰ ਸਾਹਿਬ ਭਏ ਛਾਡਿ ਬਾਗ ਕੀ ਠਉਰ ।
ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਸਬਹੀ ਲੀਏ ਆਇ ਬਸੇ ਚਮਕਉਰ ॥ ੭ ॥ ੪੭੬ ॥
ਤਬ ਦੂਤਨ ਕੀਨੇ ਲਿਖੇ ਤੁਮ ਚਲਿ ਆਯੋ ਦਉਰ ।
ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਹੈ ਅਨ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਚਮਕਉਰ ॥ ੮ ॥ ੪੭੭ ॥
ਠਉਰ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਲਿਖੇ ਐਸੇ ਦੂਤ ਗਾਵਾਰ ।
ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਪੀਛੇ ਰਹਾ ਸੁਨਹੁ ਤਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੯ ॥ ੪੭੮ ॥
ਰਾਜਾ ਅਰ ਤੁਰਕਾਨ ਸਬ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂਚੇ ਆਇ ।
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਤਿਨ ਮੈ ਪਰਿਓ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੧੦ ॥ ੪੭੯ ॥

ਝੂਲਨਾ ਸਵੈਯਾ

ਦਉਰ ਕੈ ਧਾਇ ਜਬ ਜਾਇ ਰਨਿ ਮੈ ਪਰਿਓ ਭਲੇ ਅਸਵਾਰ ਰਨ ਮੈਂ ਪਛਾਰੇ ।
ਗਿਰੀ ਹੈ ਲੋਥ ਛੀਥੰ ਜੋ ਧਰੀ ਤਾਹਿ ਕੀ ਬਸਤ੍ਰ ਸੂਕੇ ਧਰੇ ਸਰ ਕਿਨਾਰੇ ।
ਸੋਨ ਕੈ ਰੰਗ ਮੈ ਲਾਲ ਹੁਇ ਪਰੈ ਮਨੋ ਰੰਗਰੇਜ ਰੰਗ ਰੰਗ ਡਾਰੇ ।
ਪਾਉਨ ਪਰਵਾਹ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਭਾਰੀ ਬਹਿਓ ਗਿਰੇ ਹੈ ਰੂਖ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ॥ ੧੧ ॥ ੪੮੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਹਰ ਏਕ ਲੌ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇਕ ਸਾਰ।
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੂਝੇ ਤਬੈ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨ ਬਿਚਾਰ ॥ ੧੨॥ ੪੮੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੇਤੇ ਸਿਖ ਸਾਥ ਲੈ ਲੈ ਹਥਿਆਰ ਹਾਥ ਪਰੇ ਜਾਇ ਫਉਜ ਨ ਮੈ ਭਾਰੀ ਰਨ ਕਰਹੀ।
ਕਿਨਹੂੰ ਤਲਵਾਰ ਕਿਨਹੀ ਲੀਨੀ ਬਰਛੀ ਸੰਭਾਰਿ ਮੁਖ ਤ ਕਹਿ ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ ਧਾਇ ਧਾਇ ਪਰਹੀ
ਕੋਊ ਚਲਾਵੈ ਬਾਨ ਕਿਸ ਹੀ ਕਰ ਮੈ ਕਮਾਨ ਮਾਰਤ ਹੈ ਤੀਰ ਧੀਰ ਲਗੇ ਤੇਨ ਧਰਹੀ।
ਐਸੀ ਕਰੀ ਹੈ ਮਾਰਿ ਨਾਹਨ ਕਛੂ ਵਾਰਿ ਪਾਰਿ ਲੋਥ ਕੇ ਕੀਏ ਪਹਾਰ ਐਸੇ ਸਿੰਘ ਲਰਹੀ।
॥ ੧੩॥ ੪੮੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਹਰ ਏਕ ਲੌ ਦੋ ਲਰੇ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ।
ਲਰਤ ਲਰਤ ਜੂਝੇ ਸਬੈ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨ ਬਿਚਾਰ ॥ ੧੪॥ ੪੮੩॥
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਦਲ ਦੇਖਿ ਕੈ ਹੋਇ ਰਹੇ ਹੈਰਾਨ।
ਆਪ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਕਹਾ ਦੇਖਿ ਰਹੇ ਸਬ ਥਾਨ ॥ ੧੫॥ ੪੮੪॥
ਲਿਖੇ ਬਹੁਤ ਚਲਕੌਰ ਤੇ ਤਬੈ ਪਹੂਚੇ ਆਨ।
ਕਰਿ ਸਾਮਾਂ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਕੀ ਸਬ ਪਹੂਚੇ ਤਿਹ ਥਾਨ ॥ ੧੬॥ ੪੮੫॥
ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰਿ ਮੋਰਚੇ ਤਬੈ ਪਹੁੰਚੇ ਆਇ।
ਰਚੈ ਜੁਧ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਦਈ ਪਲੀਤੀ ਲਾਇ ॥ ੧੭॥ ੪੮੬॥
ਚਹੂ ਓਰ ਸਬ ਦਲ ਖਰੇ ਬੀਚ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ।
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਛਬਿ ਯੋ ਕਹੋ ਜਿਉਂ ਤਾਰਨ ਮੈਂ ਚੰਦ ॥ ੧੮॥ ੪੮੭॥
ਗਿਰਦ ਆਇ ਸਬ ਦਲ ਖਰੈ ਖੇਤ ਬਾਰ ਜਿਉਂ ਹੋਇ।
ਇਹ ਸਮਾਨ ਘੇਰਾ ਪਰੋ ਚਹੂ ਦਿਸ ਰਾਹ ਨ ਕੋਇ ॥ ੧੯॥ ੪੮੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਨੋ ਘਟਾ ਉਮੜੀ ਚਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਯੋ ਓਮੜੇ ਦਲ ਦੂਤ ਕੇ ਆਈ।
ਘੇਰਿ ਲਈ ਚਮਕਉਰ ਸਬੈ ਸੁ ਰਹਿਓ ਨਹੀਂ ਰਾਹ ਕਹੋ ਕਿਤ ਜਾਹੀ।
ਚਾਰੋ ਦਿਸਾ ਦਲ ਆਨ ਪਰੇ ਤਹ ਦੇਖਤ ਸਿੰਘ ਉਠੇ ਭਭਕਾਹੀ।
ਸਾਹਿਬ ਸਿਊ ਤਬ ਲੇਤ ਖੁਸੀ ਮਨ ਮੈ ਕਰਿ ਆਨੰਦ ਜੂਝਨ ਜਾਹੀ ॥ ੨੦॥ ੪੮੯॥
ਆਜ ਮੱਲ ਜੁਰ ਪਰੇ ਦਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਕੇ ਜੋ ਕਹੇ ਸਬ ਹੀ।
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਜੁਝਾਰ ਖੜੇ ਰਨ ਮਾਹਿ ਪਰ ਨ ਰਹੇ ਤਬ ਹੀ।
ਸਬ ਆਪਸ ਮੈ ਮਿਲਿ ਲੇਤ ਖੁਸੀ ਐਸੋ ਅਬ ਦਾਵ ਭਯੋ ਨ ਕਬਹੀ।
ਸਬ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਪ੍ਰਭ ਕਰਹੈ ਇਵ ਸਾਰ ਲਰੈ ਜਬ ਹੀ ॥ ੨੧॥ ੪੯੦॥
ਗਰਜ ਕੈ ਸਿੰਘ ਸੋ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੇ ਕੀਉ ਹੈ ਲੋਹ ਐਸੇ ਬਤਾਏ।
ਕਿਸੀ ਤਲਵਾਰ ਜਮਧਾਰ ਨੇਜ਼ਾ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਬੰਦੂਕ ਤੀਰੋਂ ਚਲਾਏ।

ਸੂਰ ਸੰਭਾਰਿ ਹਥੀਆਰ ਪਾਂਚੋ ਕਰੇ ਮਾਰਿ ਹੀ ਮਾਰਿ ਜੋਧਾ ਗਿਰਾਏ ।
ਭਏ ਭੈਮਾਨ ਪੈ ਜਾਨਿ ਐਸੀ ਸਮੈ ਕਾਲ ਕੇ ਰੂਪ ਇਮ ਸਿੰਘ ਆਏ ॥ ੨੨॥ ੪੯੧॥

ਚੌਪਈ

ਦਉਰ ਦਉਰ ਫਉਜਨ ਮੈ ਪਰਹੀ ।
ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀ ।
ਬਜੇ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਅਪਾਰਾ ।
ਝੜ ਝੜਾਕ ਬਾਜੇ ਝੁਨਕਾਰਾ ॥ ੨੩॥ ੪੯੨॥
ਪੜ ਪੜਾਕ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪਰਹੀ ।
ਜੂਝੇ ਸੂਰ ਬਹੁਤ ਤਹਿ ਮਰਹੀ ।
ਇਕ ਘਾਇਲ ਹ੍ਵੈ ਗਿਰੇ ਬਿਹਾਲਾ ।
ਏਕਨ ਆਪ ਤਜੈ ਤਤਕਾਲਾ ॥ ੨੪॥ ੪੯੩॥
ਇਕਿ ਭਾਜੈ ਫਿਰਿ ਨਿਕਟਿ ਨਾ ਆਵੈ ।
ਇਕ ਸਨਮੁਖਿ ਹ੍ਵੈ ਜੁਧ ਮਚਾਵੈ ।
ਲਰੈ ਸਿੰਘ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਅਪਾਰੇ ।
ਚੜ੍ਹੀ ਖੁਮਾਰ ਭਏ ਮਤਵਾਰੇ ॥ ੨੫॥ ੪੯੪॥
ਗੋਲੀ ਲਾਗੇ ਜਾਹਿ ਗਿਰੀਨੇ ।
ਬਸਤਰ ਲਾਲ ਅੰਗ ਸਬ ਕੀਨੇ ।
ਚਹੂ ਓਰ ਚਮਕੈ ਤਰਵਾਰੀ ।
ਛੂਟੇ ਤੀਰ ਕਛੁ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੀ ॥ ੨੬॥ ੪੯੫॥
ਗੋਲੀ ਲਾਗੀ ਜਾਹਿ ਦੂਸਾਰਾ ।
ਬਰਸੈ ਸੇਤ ਮੇਹਿ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
ਜੂਝ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰਾ ।
ਜਪੈ ਖਾਲਸਾ ਬਾਰੰਬਾਰਾ ॥ ੨੭॥ ੪੯੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਲੀਨੇ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਇ ।
ਕਹੀ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ[1] ਸੋ ਦੂਤਨ ਦੇਹੁ ਸਜਾਇ ॥ ੨੮॥ ੪੯੭॥
ਬਿਨਉ ਕਰੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੈ ਖੁਸੀ ਕਰਉ ਕਰਤਾਰ ।
ਕਰਉ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਦੇਖਉ ਆਪਿ ਨਿਹਾਰਿ ॥ ੨੯॥ ੪੯੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਈ ਆਸ ਵਾਜ ਅਬ ਜਾਹ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੂਤਨ ਸੰਘਾਰੋ ।
ਖੁਸੀ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸੋ ਆਨ ਰਨ ਮਾਹਿ ਦਲ ਕੋ ਨਿਹਾਰੇ ।

---

[1] ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

ਕਰੀ ਆਵਾਜ ਅਬ ਆਉ ਅਰਮਾਨ ਜਿਹ ਸਕਲ ਦਲ ਰੇਖ ਦਉਰ ਅਪਾਰੇ ।
ਘੇਰਿ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਲੀਉ ਆਇ ਤੁਰਕਾਨ ਨੇ ਕਰਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਰਣਜੀਤ ਭਾਰੇ ॥ ੩੦॥ ੪੯੯॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਤਾ ਦਿਨ ਗਾੜਹੁ ਰਣ ਖੰਭ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਧਰਤ ਪਰ ।
ਧਰਤ ਲਰਜ ਉਠੀ ਧਰ ਭਾਨ ਛਿਪ ਗਯੋ ਆਪ ਘਰ ।
ਪਵਨ ਮੰਦ ਹੁਇ ਰਹੀ ਰੈਨਿ ਭਈ ਦਿਵਸ ਛਪਾਨ ।
ਲਰਜੇ ਸਕਲ ਅਕਾਸ ਤੋਪ ਛੂਟੀ ਧਰ ਮਾਨੇ ।
ਬਜਿਓ ਨਿਸਾਨ ਤਿਹੁ ਲੋਕ ਮੈ ਸੁਨਿ ਦੇਵਨ ਮਨ ਯਉ ਭਯੋ ।
ਚੜ੍ਹਿ ਚੜ੍ਹਿ ਬਿਬਾਨ ਦੇਖਨ ਚਲੇ ਸੁ ਸੰਕਰ ਸਮੇਤਿ ਨਹੀਂ ਕੋ ਰਹਿਓ ॥ ੩੧॥ ੫੦੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਹਾਂ ਆਨ ਜੋਗਨਿ ਖਰੀ ਨਾਰਦ ਵਾਵੈ ਤੂਰ ।
ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਣ ਮੈਂ ਮੰਡਿਓ ਹੇਤ ਪਤ੍ਰ ਭਰਪੂਰਿ ॥ ੩੨॥ ੫੦੧॥
ਚਹੂੰ ਓਰ ਦਲ ਦੇਖਿ ਕੇ ਕਰ ਮੈ ਗਹੀ ਕਮਾਨ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਲਤ ਅਪਾਰ ਸਰ ਸਾਵਨ ਮੇਹ ਸਮਾਨ ॥ ੩੩॥ ੫੦੨॥
ਜਿਰ ਸਰ ਲਾਗਤ ਜਾਇ ਕੈ ਰਹਤ ਨਾਹਿ ਅਰੁਮਾਨ ।
ਮਾਨਹੁ ਮੰਡਪ ਖੇਖਰੋ ਗਿਰ ਗਿਰ ਪਰਤ ਪਠਾਨ ॥ ੩੪॥ ੫੦੩॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਕਰ ਮੈ ਗਹੇ ਕਮਾਨ ਜੁਧ ਕੀਨੋ ਆਸਰਾ ਸਰ ।
ਜਿਹ ਉਰ ਮਾਰਤ ਤੀਰ ਫੋਰ ਬਖਤ੍ਰ ਸੁ ਜਾਤ ਸਰ ।
ਲਗੈ ਤਾਹਿ ਕੋ ਆਨ ਮਾਨ ਕਰ ਰਹਤ ਸਇ ਕਰ ।
ਭੂਲਤ ਹੈ ਘਰ ਬਾਰ ਸਬੈ ਸੁਧ ਜਾਤ ਬਿਸਰ ਕਰ ।
ਮਾਰੇ ਪਠਾਨ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਕਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਿਨ ਮੈ ਪਰੋ ।
ਕਰ ਸੋ ਕਮਾਨ ਤਜਿ ਸਾਂਗ ਗਹਿ ਸੁ ਕੇਤੇ ਹਥਿਆਰਨ ਲਰੋ ॥ ੩੫॥ ੫੦੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੋਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੇ ਲੈ ਕਰ ਸਾਂਗ ਬਨਾਇ ।
ਮਾਰਤ ਜਿਹ ਅਸਵਾਰ ਕੇ ਛਿਨ ਮੈ ਦੇਤ ਗਿਰਾਇ ॥ ੩੬॥ ੫੦੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਚਲੋ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਬ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੇ ਕੀਓ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ।
ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਤਹ ਡਾਰਿ ਕੇਤੀ ਦਈ ਭਭਕ ਕਰਿ ਰਕਤ ਹੁਇ ਚਲੇ ਨਾਰੇ ।
ਲੀਏ ਕਰਿ ਸਾਂਗ ਤਿਹ ਆਂਗ ਪਰ ਧਰਤਿ ਹੈ ਤਬੈ ਤਤਕਾਰ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
ਭਜਨ ਪੈ ਜੋਰ ਕਰਿ ਲੇਤ ਉਠਾਇ ਕੈ ਸਬਨ ਦਿਖਲਾਇ ਭੁਇ ਮਾਹਿ ਡਾਰੇ ॥ ੩੭॥ ੫੦੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੇਤ ਪਰੋਇ ਪਠਾਨ ਕੋ ਸਬਹਨ ਸਾਂਗ ਦਿਖਲਾਇ ।
ਦੇਖਤ ਹੀ ਸਬ ਕਰਤ ਹੈ ਅਰੇ ਖ਼ੁਦਾਇ ਖ਼ੁਦਾਇ ॥ ੩੮॥ ੫੦੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਇਹ ਜੁਧ ਰਣਜੀਤ ਭਾਰੀ ਕੀਓ ਸਭੈ ਦਲ ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਕਰਿ ਪੁਕਾਰੇ ।
ਤਹਾ ਮਾਰ ਸਾਂਗਨ ਧਰੀ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਕਰੀ ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਕੀਨੇ ਕਿਨਾਰੇ ।
ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਹਇ ਚਲੋ ਤਿਹ ਮਧ ਤੇ ਬਹਿਓ ਪਰਵਾਹਿ ਨਹੀ ਵਾਰ ਪਾਰੇ ।
ਅਸ੍ਰ ਪੈਰਤ ਫਿਰੇ ਸੂਰ ਐਸੀ ਕਰ ਆਪਨੇ ਹਾਥ ਦਲ ਜਉ ਸੰਘਾਰੇ ॥ ੩੯॥ ੫੦੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਤ ਮਾਰ ਚਾਰੋ ਦਿਸਾ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਸਵਾਰ ।
ਸਾਂਗ ਤਜੀ ਕਰਤੇ ਤਬੈ ਗਹ ਲੀਨੀ ਤਰਵਾਰ ॥ ੪੦॥ ੫੦੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਟੂਟ ਕੈ ਸਾਂਗ ਦੁਇ ਟੂਕ ਹੁਇ ਭੁਇ ਪਰੀ ਗਹੀ ਤਰਵਾਰ ਦਲ ਬਹੁਤ ਮਾਰੇ ।
ਏਕ ਕੇ ਸੀਸ ਧਰਿ ਦੁਇ ਟੂਕਰੇ ਕਰੇ ਦੁਇ ਕੇ ਸੀਸ ਧਰਿ ਕਰਤ ਚਾਰੇ ।
ਭਾਂਤ ਇਹ ਪੂਰ ਪਰਵਾਰ ਦੀਨੇ ਕਈ ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਮੇ ਪਰੇ ਸਾਰੇ ।
ਗਿਰੇ ਬਿਕਰਾਲ ਬੇਹਾਲ ਸੁਧ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਪਰੇ ਰਣ ਮਾਹਿ ਸਭ ਕਛੂ ਬਿਸਾਰੇ ॥ ੪੧॥ ੫੧੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਚਮਕਉਰ ।
ਜਿਹਕੇ ਮਾਰਤ ਵਾਰ ਗਹਿ ਤੇ ਰਾਖਤ ਹੈ ਠਉਰ ॥ ੪੨॥ ੫੧੧॥
ਕੀਉ ਜਧ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਬਲੀ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ।
ਬਡੇ ਸੂਰਮਾ ਜੋ ਹੁਤੇ ਚੁਨ ਮਾਰੇ ਇਹ ਰੀਤ ॥ ੪੩॥ ੫੧੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਲਰਤ ਰਣਜੀਤ ਤਿਹ ਠੌਰ ਐਸਾ ਕੀਓ ਕਈ ਦਲ ਮਥਨ ਕੈ ਮਾਰਿ ਡਾਰੇ ।
ਲਈ ਤਰਵਾਰ ਅਰ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਰੇ ਕਰੇ ਦੁਇ ਟੂਕ ਭੁਇ ਮਾਹ ਡਾਰੇ ।
ਸ੍ਰੋਨ ਭਾਰੀ ਬਹਿਯੋ ਉਮਗ ਦਰੀਆਉ ਜੋ ਪਰੀ ਹੈ ਲੋਥ ਮਾਨੋ ਕਿਨਾਰੇ ।
ਅਸ੍ਰ ਪੈਰਤ ਫਿਰੈ ਸੂਰ ਐਸੀ ਕਰੈ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ॥ ੪੪॥ ੫੧੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ ਕਰਿ ਲੀਨੈ ਤਰਵਾਰ ।
ਬਡੇ ਸੂਰ ਮਾਰੇ ਤਹਾਂ ਫਉਜਨ ਕੈ ਸਿਰਦਾਰ ॥ ੪੫॥ ੫੧੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਸਭ ਕਟਕ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਇ ਪਰੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਧਾਇ ।
ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਕਰ ਵਾਰ ਸਭ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂਚੇ ਆਇ ॥ ੪੬॥ ੫੧੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਖਿ ਤਬੈ ਬਿਧਿ ਐਸੀ ਭਈ ਰੁਤਿ ਫਾਗਨ ਜੋ ਮਾਨੋ ਖੇਲਨ ਆਯੋ ।
ਲਾਗਤਿ ਸਾਗਨ ਤੇਗਨਿ ਤੀਰ ਤੁਫੰਗਨ ਸ੍ਰੋਨ ਚਲਿਯੋ ਭਭਕਾਯੋ ।
ਤਹਿ ਸਮੈ ਛਬਿ ਐਸੀ ਭਈ ਮਾਨੋ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਕੋ ਰੰਗ ਬਨਾਯੋ ।
ਬਾਗੋ ਬਨੇ ਜਿਹ ਕੇ ਗਲ ਲਾਲ ਮਾਨੋ ਰੰਗਰੇਜ ਅਬੈ ਰੰਗ ਲਿਆਯੋ ॥ ੪੭॥ ੫੧੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਝਾਰੀ ਕਰ ਸੂਰਮਾ ਸ੍ਰੋਨ ਰੰਗ ਭਰਿ ਲੀਨ ।
ਛਿਰਕ ਛਿਰਕ ਤਨ ਰੰਗਿਓ ਫਾਗਨ ਕੀ ਰੁਤ ਕੀਨ ॥ ੪੮॥ ੫੧੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਆਨ ਜੋਗਨ ਖਰੀ ਲੀਏ ਪਤ੍ਰ ਅਰੀ ਕਰੇ ਭਰਪੂਰ ਰਣਜੀਤ ਪਿਆਰੇ ।
ਤੁਮ ਬਿਨਾ ਕੌਨ ਯਹ ਪਤ੍ਰ ਪੂਰਾ ਭਰੇ ਕਉਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜਉ ਕਰੇ ਭਾਰੇ ।
ਗਿਧ ਮੰਡਲਾਤ ਅਰ ਨਾਚ ਨਾਰਦ ਕਰੈ ਸੂਰ ਅਨਗਿਨਤ ਤਹਾਂ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਮਧਿ ਚਮਕਉਰ ਕੇ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੈ ਅਪਾਰੇ ॥ ੪੯॥ ੫੧੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਗੀ ਕਾਰ ਅਸਵਾਰ ਕੈ ਕੀਨੇ ਕਾਮ ਅਪਾਰ ।
ਪੀਓ ਪਿਆਲਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾ ਮਗਨ ਭਯੇ ਅਸਵਾਰ ॥ ੫੦॥ ੫੧੯॥
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਰਨ ਬੀਚਾਰ ।
ਆਜ ਖ਼ਾਸ ਭਏ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ॥ ੫੧॥ ੫੨੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਸ ਰਚੈ ਬਨ ਮੇ ਹਰਿ ਜੀ ਤਬਿ ਤਾਂ ਦਿਨ ਤਾਂਹੀ ਕੀਯੋ ਰਣ ਪਾਯੋ ।
ਬਾਜਤ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਅਪਾਰ ਕਰੈ ਝੁਨਕਾਰ ਸੁ ਯੌ ਧੁਨ ਲਾਯੋ ।
ਸੂਰ ਸਬੈ ਮਿਲਿ ਖੇਲਤ ਫਾਗਨ ਦੇਖਤ ਰਾਸ ਉਨੀਂਦੇ ਹੀ ਆਯੋ ।
ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਕੀ ਸੇਜ ਕੀਏ ਧਰ ਸੋਵਤ ਸੂਰ ਪਲੰਘ ਬਿਛਾਯੋ ॥ ੫੨॥ ੫੨੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਹਿਤ ਚਿਤ ਕੈ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸੋ ਧਿਆਨ ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿਓ ਸਮੈ ਅੰਤ ਕੀ ਜਾਨ ॥ ੫੩॥ ੫੨੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਖਨ ਕੋ ਬਿਧਿ ਯੌਂ ਹੀ ਭਈ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਤਿ ਕੀ ਕੋਊ ਕਾ ਮਿਤਿ ਜਾਨੇ ।
ਜੂਝ ਪਰੇ ਕਿ ਗਏ ਕਿਤਹੂੰ ਦਿਸ ਦੇਖਿ ਰਹੈ ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਪਛਾਨੇ ।
ਲੋਥਨ ਮੈ ਨਹੀਂ ਲੋਥ ਪਰੀ ਨਿਕਸੇ ਕਿਤਹੂੰ ਕਿਨਹੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਨੇ ।
ਏਕ ਬਿਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਕੀਓ ਕੋਊ ਤਾਂ ਕੋ ਬਿਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਆਨੇ ॥ ੫੪॥ ੫੨੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਬ ਦੇਖਿਓ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਸਮਾਂ ਪਹੂਚਿਓ ਆਨ ।
ਦੇਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੈ ਕਰ ਮੈ ਗਹੀ ਕਮਾਨ ॥ ੫੫॥ ੫੨੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਲ ਮੈ ਜੁ ਧਸਿਓ ਬਲਵੰਤ ਬਲੀ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੋ ਤੀਰ ਚਲਾਵਤ ਹੈ ।
ਜਿਹ ਕੇ ਉਰ ਮਾਰਤ ਦੇਤ ਗਿਰਾਇ ਪਰੇ ਰਨ ਮੇ ਬਿਲਲਾਵਤ ਹੈ ।
ਗਿਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰ ਤਹਾਂ ਖਰੀ ਜੋਗਨ ਪਤ੍ਰ ਪੂਰਾਵਤ ਹੈ ।
ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਜੁਝਾਰ ਕਰੈ ਰਨ ਮਾਰ ਸੁਯੋ ਰਣ ਮੈ ਰਣ ਪਾਵਤ ਹੈ ॥ ੫੬॥ ੫੨੫॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਕਰ ਮੈ ਰਹੇ ਕਮਾਨ ਤੀਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਚਲਾਵੈ ।
ਜਿਹ ਉਰ ਮਾਰਤ ਧਾਇ ਜਾਤਿ ਬਿਧਿ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਵੈ ।
ਨਿਕਸੈ ਜਾਇ ਦੁਸਾਰ ਗਿਰੇ ਅਸਵਾਰ ਅੰਤ ਤਹਿ ।
ਛਿਨ ਮੈ ਤਜੇ ਪਰਾਨ ਤੀਰ ਲਾਗੰਤ ਜਾਇ ਜਿਹ ।
ਮਾਰੇ ਪਠਾਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਹਿ ਚਹੂ ਓਰ ਲੋਟੈ-ਪਰੇ ।
ਨਾ ਹਨ ਸੁਮਾਰ ਏਤੇ ਅਪਾਰ ਐਸੇ ਜੁਝਾਰ ਤਿਨ ਮੈ ਲਰੇ ॥ ੫੭ ॥ ਪ੨੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਹੂ ਓਰ ਦਲ ਦੇਖ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂਚੇ ਆਇ ।
ਤਬ ਨੇਜਾ ਕਰ ਮੈ ਲੀਓ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੫੮ ॥ ਪ੨੭ ॥

ਕਬਿਤ

ਐਸੇ ਹੀ ਚਲਿਓ ਜਬ ਬਰਛੀ ਫਿਰਾਵੈ ਹਾਥ
ਲੇਤ ਹੈ ਪਰੋਇ ਮਾਨੋ ਫੂਲ ਪ੍ਰੋਈਅਤ ਹੈ ।
ਗੁੰਦਬੇ ਕੋ ਹਾਰ ਝਾਰ ਝਾਰ ਡਾਰੀ ਘਨ ਸਾਰ
ਪਉਨ ਪਰਵਾਹ ਬਹਿਓ ਐਸੋ ਜੋਈਅਤ ਹੈ ।
ਬਰਛਾ ਲਗਾਵੈ ਜਾਇ ਲੇਤ ਹੈ ਪਰੋਇ ਤਾਹਿ
ਸਬਨ ਦਿਖਲਾਇ ਡਾਰਜਉ ਬਿਰੋਈਅਤ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੋਨ ਕੋ ਅਗੰਮ ਨੀਰ ਦੇਖ ਕੈ ਨ ਰਹੈ ਧੀਰ
ਤਾਹੀ ਮੈ ਲੋਥ ਡਾਰ ਯੋ ਡਬੋਈਅਤ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥ ਪ੨੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਯਾ ਬਿਧਿ ਸੋ ਲਰਹੈ ਤਹ ਸੂਰਮਾ ਕੇਤਕ ਮਾਰਿ ਲਏ ਛਿਨ ਮਾਹੀ ।
ਡਾਰ ਸੁਆਰ ਬਿਥਾਰ ਘਨੇ ਤਿਹ ਦੇਖਤ ਭਾਜਿ ਪਰੇ ਹਟ ਜਾਹੀ ।
ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਤ ਹੈ ਸਬ ਤੀਰ ਤੁਫੰਗਨ ਚੋਟ ਚਲਾਹੀ ।
ਯਾ ਬਿਧਿ ਦੇਖਿ ਗਹੀ ਕਰਿ ਤੇਗ ਸੁ ਸਿੰਘ ਪਰੇ ਰਣ ਮੈ ਭੜਕਾਹੀ ॥ ੬੦ ॥ ਪ੨੯॥
ਕਰਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੋ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੇ ਅਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤ ਨਹਿ ਟਰਤ ਸੂਰਾ ।
ਲੀਏ ਤਰਵਾਰ ਅਰ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਰੇ ਏਕ ਦੇ ਦੋਇ ਕਰਿ ਕਰਤ ਪੂਰਾ ।
ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਡਾਰ ਕੇਤੀ ਦਈ ਪਉਨ ਪਰਵਾਹ ਚਲ ਪਰਤ ਕੂਰਾ ।
ਮਾਰ ਤੇਗਨ ਧਰੀ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਕਰੀ ਲਰਤ ਜੁਝਾਰ ਬਾਜੰਤ ਤੂਰਾ ॥ ੬੧ ॥ ਪ੩੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਲ ਮੈ ਜੁ ਧਸਿਓ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਕਰੀਂ ਬਿਧਿ ਯੋ ਮਿਲਿ ਸੂਰਨ ਸੰਗੋ ।
ਹਾਥ ਸੋ ਵਾਰ ਗਹੇ ਜਿਨ ਕੇ ਤਿਨ ਕੇ ਸਿਰ ਦੇਤ ਹੈ ਤੇਗਨ ਸੰਗੋ ।
ਯਾ ਬਿਧ ਸੋ ਰਨ ਡਾਰਤ ਹੈ ਮਿਲ ਕੈ ਸਬ ਸੂਰ ਗਏ ਤਿਹ ਸੰਗੋ ।
ਦੇਖਿ ਜੁਝਾਰ ਰਹਿਓ ਤਬ ਹੀ ਅਬ ਕਉਨ ਉਪਾਵ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭ ਮੰਗੋ ॥ ੬੨ ॥ ਪ੩੧ ॥

ਜੋਰ ਜੁਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਚੜੇ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਪਰੇ ਤਿਹ ਐਸੇ ਕਰੇ ਹੈ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਕੇ ਦੋਇ ਕਰੇ ਦੁਇ ਚਾਰ ਕਰੇ ਦਲ ਐਸੇ ਦਰੇ ਹੈ ।
ਇਤ ਤੇ ਉਤ ਜਾਇ ਫਿਰੈ ਉਤ ਤੇ ਫਿਰਿ ਮਧਿ ਪਰੈ ਨਹ ਨੇਕ ਡਰੇ ਹੈ ।
ਸਾਂਗਨ ਨੇਜਨ ਤੀਰਨ ਤੇਗਨ ਸੂਰਨ ਕੇ ਸੰਗ ਐਸੇ ਲਰੇ ਹੈ ॥ ੬੩॥ ਪ੩੨॥

ਕਬਿਤ

ਖੈਂਚਤ ਖੜਗ ਜਦ ਮਾਰਤ ਸੜਕ
ਗਿਰ ਪਰਤ ਤੜਕ ਅਸਵਾਰ ਆਗੇ ਤਾਹੀ ਕੇ ।
ਗਿਰਤ ਬਿਹਾਲ ਬਿਕਰਾਲ ਸੁਧ ਨਾਹੀ ਕਛੁ
ਲੋਟਤ ਪਰਤ ਜੋ ਕਪੋਤ ਸੁਤ ਤਾਹੀ ਕੇ ।
ਐਸੇ ਮਾਰੇ ਅਸਵਾਰ ਏਕ ਏਕ ਝਾਰ ਝਾਰ
ਮਾਨੋ ਕੋ ਬੇਗ ਬਿਆਰ ਪਤਿ ਬਿਰਖਾਹੀ ਕੇ ।
ਕੌਨ ਹੈ ਕਹੈ ਵਿਚਾਰ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਪਾਰਾਵਾਰ
ਜੁਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਲ ਮਾਰੇ ਰਾਈ ਰਾਈ ਕੇ ॥ ੬੪॥ ਪ੩੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਟਕ ਪੁਟਕ ਕੈ ਕਟਕ ਕੋ ਝਟਕ ਨਿਕਸਿ ਗਯੋ ਪਾਰ ।
ਜੋਰਾਵਰ ਪ੍ਰਭ ਜੋਰ ਕਰਿ ਰਾਖ ਲੀਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬੫॥ ਪ੩੪॥
ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ਤਰਵਾਰ ।
ਦੌਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੈ ਫੇਰ ਨ ਐਸੀ ਬਾਰ ॥ ੬੬॥ ਪ੩੫॥

ਕਬਿਤ

ਐਸੇ ਲਲਕਾਰਤ ਹੈ ਪਾਸ ਤ ਪਰਾਰਤ ਹੈ
ਸੂਰਨ ਕੋ ਮਾਰਤ ਹੈ ਡਾਰਤ ਹੈ ਰਨ ਮੈ ।
ਤੀਖੀ ਤਲਵਾਰ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸੋ ਕਰੈ ਜੁ ਵਾਰ
ਚਮਕੈ ਯਾ ਭਾਂਤਿ ਮਾਨੋ ਦਾਮਨਿ ਜੋ ਘਨ ਮੈ ।
ਤੀਰਨ ਸੋ ਭਯੋ ਮੋਹ ਲਗੋ ਉਰ ਭਿਜੀ ਦੇਹ
ਲਾਗ ਰਹੇ ਯਾਹੀ ਬਿਧੀ ਰੋਮਨ ਜੋ ਤਨ ਮੈ ।
ਐਸੀ ਭਈ ਹੈ ਮਾਰਿ ਨਾਹਨ ਕਛੁ ਪਾਰਾਵਾਰ
ਮਾਨੋ ਆਜ ਫੂਲ ਡੋਲ ਖੇਲ ਚਲੇ ਬਨ ਮੈ ॥ ੬੭॥ ਪ੩੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਰੋ ਜੋ ਜਾਇ ਖੁਨਸਾਇ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕੀਓ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ।
ਤੇਗ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਦੇਤ ਅਸਵਾਰ ਕੈ ਕਰੈ ਦੋ ਟੂਕ ਭੁਇ ਮਾਹਿ ਡਾਰੇ ।
ਝਾਰਿ ਕੈ ਸਵਾਰ ਤੇ ਜ਼ੀਨ ਆਲੀ ਕੀਏ ਕੀਏ ਸੂਰ ਆਨੇਕ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
ਬਹੁਤ ਘਾਇਲ ਭਯੋ ਸ੍ਰੋਨ ਤਨ ਤੇ ਗਯੋ ਜੂਝ ਕੈ ਖੇਤ ਮੈ ਯੋ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੬੮॥ ਪ੩੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਹੈ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾ ਦੂਸਰ ਅਉਰ ਨ ਆਸ ।
ਵਾਹਗੁਰੂ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿਓ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤਜੇ ਮਾਸ ॥ ੬੯ ॥ ੫੩੮ ॥
ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੂਝੇ ਤਹਾ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਅਪਾਰ ।
ਗਹਿ ਕਮਾਨ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਭਏ ਆਪ ਅਸਵਾਰ ॥ ੭੦ ॥ ੫੩੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਬ ਹੀ ਗਹਿ ਬਾਨ ਕਮਾਨ ਗਹੀ ਕਰ ਮੈ ਸਜਿ ਕੈ ਦਲ ਕੌ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
ਮਾਰਤ ਤੀਰ ਬਿਲੰਮੁ ਨਹੀਂ ਕਛੂ ਚੋਟ ਪੈ ਚੋਟ ਕਰੈ ਪੁਨਿ ਲਾਏ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਕੌਤਕ ਕੈ ਇਕ ਦੂਤ ਨੇ ਚੋਟ ਕਰੀ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਯੌ ਪ੍ਰਭ ਹੀ ਕਰਨੀ ਇਵ ਹੀ ਇਕ ਉਂਗਲ ਪੋਰ ਰਹੀ ਤਿਹ ਠਾਏ ॥ ੭੧ ॥ ੫੪੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪ੍ਰਭੂ ਰਚਨਾ ਐਸੀ ਭਈ ਚਲੇ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਇ ।
ਪੈ ਕਿਨਹੂ ਪੇਖਿਓ ਨਹੀ ਇਮ ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਸਹਾਇ ॥ ੭੨ ॥ ੫੪੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਦਲ ਮੈ ਦਲ ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਹੀ ਚਮਕੌਰ ਪੈ ਧਾਏ ।
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਲੀਏ ਗਹਿ ਕੈ ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਸੀਰੰਦ ਲਾਏ[1] ।
ਭਾਰੀ ਜਬਾਬ ਜੁਝਾਰ ਦਏ ਸੁਨਿ ਕੈ ਸਬ ਦੂਤਨ ਅੰਗ ਪਿਰਾਏ ।
ਯੌ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕਰਨੀ ਤਬ ਹੀ ਦੋਊ ਜੂਝਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਲੋਕ ਸਿਧਾਏ ॥ ੭੩ ॥ ੫੪੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਧੰਨਿ ਧੰਨਿ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਤ ਤਨ ਕੋ ਲੋਭ ਨ ਕੀਨ ।
ਧਰਮ ਰਾਖ ਕਲ ਮੇ ਗਏ ਦਾਦੇ ਸੋ ਜਸ ਲੀਨ ॥ ੭੪ ॥ ੫੪੩ ॥
ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਇਹ ਬਿਧਿ ਤਜੇ ਪ੍ਰਾਨ ।
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਤਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਜਹਾਨ ॥ ੭੫ ॥ ੫੪੪ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ ਚਮਕੌਰ ਕਾ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ॥ ੧੨ ॥

---

[1] ਇਥੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗ ਗਿਆ । ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫੜੇ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੁਰਿੰਡੀਆਂ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਭੀ ਗਮਭਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਅਚਾਨਕ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਤਿੰਨ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (੫੪੧ - ੪੪) । ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ ।

ਧਿਆਉ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ

ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਅਪਾਰ ਗਤਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਸਬੈ ਛਾਡਿ ਛਿਨ ਮੈ ਦੀਓ ਰਹਿਓ ਸੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥ ੧ ॥ ੫੪੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਛੋਡ ਚਮਕੌਰ ਕਰਤਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਰੂਪ ਯੋ ਧਾਰਿ ਦਿਸ ਔਰ ਆਯੋ ।
ਛੰਡ ਧਨ ਧਾਮ ਸੁਤ ਬੰਧ ਦਾਰਾ ਸਬੈ ਏਕ ਅੰਕਾਰ ਹੋ ਯੋਂ ਦਿਖ ਯੋ ।
ਸਰਬ ਸਾਮਾਨ ਛਿਨ ਮਾਹਿ ਐਸੇ ਤਜੇ ਭੇਖਿ ਨਿਰਬਾਨ ਕੇ ਰੂਪ ਆਯੋ ।
ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਇਮ ਫੇਰ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਧਰਨ ਆਕਾਸ ਤਾ ਤੇ ਟਿਕਾਓ ॥ ੨ ॥ ੫੪੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਕਰਿ ਮਨਸਾ ਮਨਿ ਬੀਚਾਰ ।
ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਗਟ ਭਯੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩ ॥ ੫੪੭ ॥
ਕਰਨ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸਮਰਥ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਕਲਾ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਗਟ ਭਯੋ ਚਹੁ ਦਿਸ ਭਯੋ ਅਨੰਦ ॥ ੪ ॥ ੫੪੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਲਿ ਮੋ ਕਲ ਧਾਰਿ ਅਕਾਰਿ ਕੀਓ ਕਰਿ ਆਪਨ ਦੂਤ ਸੰਘਾਰਨ ਕੋ ।
ਚਮਕੀ ਦਿਸ ਚਾਰ ਹੂ ਜੋਤ ਮਹਾ ਜਗ ਪਾਪ ਸਮੂਹ ਬਿਡਾਰਨ ਕੋ ।
ਕਰਿ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਦਏ ਹਰਿ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਅਪਾਰ ਜੁਝਾਰਨ ਕੋ ।
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀਓ ਇਤਨਾ ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਕੋ ॥ ੫ ॥ ੫੪੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਧਾਰੇ ।
ਜੀਵ ਕਹਾ ਗਤਿ ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰੇ ।
ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਬੈਰਾਗਨ ਮਹਿ ਆਏ ।
ਸਬ ਸਿੰਘਨ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਪਾਏ ॥ ੬ ॥ ੫੫੦ ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਮੈਲ ਬਿਨਾਸੀ ।
ਨੈਨਨ ਪੇਖਿਓ ਪ੍ਰਭ ਅਬਿਨਾਸੀ ।
ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ ਗਯੋ ਦਖ ਦੂਰੇ ।
ਦੀਸੇ ਦਰਸ ਜਬੇ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ॥ ੭ ॥ ੫੫੧ ॥

ਅਉਗੁਨ ਮੇਟਿ ਸਬੈ ਗੁਨ ਕੀਨੇ ।
ਐਸਾ ਦਾਨ ਦਇਆ ਕਰਿ ਦੀਨੋ ।
ਅਧਮ ਕਰਮ ਤਜਿ ਨਿਰਮਲ ਭਏ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨਿ ਸਿਖ ਜੋ ਗਏ ॥ ੮॥ ੫੫੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਇਰ ਏਕ ਅਪਾਰ ਸਰ ਸੁਭਰ ਭਰਿਓ ਤਿਹ ਨੀਰ ।
ਤਿਹ ਥਾਂ ਕੀਨੀ ਛਾਵਨੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਵੀਨ ॥ ੯॥ ੫੫੩॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੀਨੀ ਮਜਾ ਬਜੈ ਘਨਘੋਰ ਅਨਾਹਦ ਪੂਰਾ ।
ਪਢੇ ਸਿੰਘ ਦਿਨ ਰੈਨਿ ਤਿਹ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਬਾਨੀ ਗੁਰ ਮਾਰੂ ਸੁ ਬਾਜੰਤ ਤੂਰਾ ।
ਕਥੈ ਮੁਖਿ ਪਾਠ ਕਵਿ ਛੰਦ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਸੁਨਤ ਆਨੰਦ ਸੋ ਸਬੈ ਸੂਰਾ ।
ਭਯੋ ਜੈਕਾਰ ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਚਉਦਹ ਭਵਨ ਸੁਨੇ ਤੇ ਦੂਤ ਕਾਪੇ ਸੀਰਾ ॥ ੧੦॥ ੫੫੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਨਕ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਤਬੈ ਸੁਨੀ ਦੂਤਾਨ ਨੇ ਫੌਜ ਸੀਗਾਰ ਕੇ ਫੇਰਿ ਧਾਏ ।
ਦੇਖ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਜਾਹੁ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੋ ਫੇਰ ਵੇ ਫੌਜ ਲੈ ਤੁਰਤ ਆਏ ।
ਸਿੰਘ ਚਾਰੇ ਦਿਸਾ ਦੌਰ ਦਲ ਮੈ ਪਰੇ ਸਿੰਘਾਨ ਹੁਜੇ ਸੁਹਾਏ[1] ।
ਮਾਰਿ ਐਸੀ ਕਰੀ ਸੂਰ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਭਏ ਗਹਿ ਗਡਿ ਦਲ ਧੋ ਗਿਰਾਏ ॥ ੧੧॥ ੫੫੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਤ ਕੈਸਾਨ ਤਿਹ ਭਾਂਤਿ ਐਸਾ ਕੀਓ ਧਰਤ ਤੇ ਧਰਤ ਪੈ ਮੁੰਡ ਡਾਰੇ ।
ਤੇਜ ਚੌਗਾਨ ਅਰ ਸੀਸ ਖੰਟਾ ਕਰੇ ਖੇਲਤ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਪਿਆਰੇ ।
ਲੋਥ ਬੀਚਾਰ ਬਿਸਥਾਰ ਕੇਤਾ ਕਹੋਂ ਪੌਨ ਪਰਵਾਹ ਪਤ ਹੋਤ ਝਾਰੇ ।
ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਤਿਹ ਠੌਰ ਐਸੀ ਭਈ ਭਾਜਿ ਕੈ ਦੂਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਰੇ ॥ ੧੨॥ ੫੫੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਾਜਿ ਤੁਰਕਾਨ ਮੈਦਾਨ ਛੋਡੈ ਤਬੈ ਖੇਤ ਸਿੰਘਾਨ ਕੇ ਹਾਥ ਆਯੋ ।
ਕੀਓ ਬੀਚਾਰ ਕਰਤਾਰ ਮਨ ਮੈ ਇਤੈ ਸਾਹ ਕੋ ਭੇਦ ਚਹੀਯੈ ਸੁਨਾਯੋ ।

[1] ਇਥੇ ਇਸਾਰਾ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵੱਲ ਹੈ, ਜੋ ੩੦ ਪੋਹ, ਮਾਘ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ., ੨੯ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਾਘੀ (੧ ਮਾਘੀ) ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਨਾ ੩੩੯ ਵਿਚ ੨੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਬਿ , ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪੰਨਾ ੨੨੬ ਵਿਚ ਬਸਾਖ ੧੭੬੧ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪੰਨਾ ੨੭੯ ਵਿਚ ਬਸਾਖ ੧੭੬੨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਪਰ ਅੰਤਮ ਬਾਰ ਸੋਧ ਕੇ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਉਰਦੂ ਐਡੀਸ਼ਨ (ਸੰਨ ੧੯੨੩) ਪੰਨਾ ੧੯੭ ਵਿਚ ੧ ਮਾਘ ਸੰਨ ੧੭੬੨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਯੋਗ ਹੈ । ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ ।

(2 ਨੰਬਰ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ)

ਦਯਾ ਕੋ ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਸਾਜਿ ਸੀਗਾਰ ਕੈ ਖੁਸੀ ਕਰਤਾਰ ਕਰਕੈ ਪਠਾਯੋ[2] ।
ਕਰੀ ਤਸਲੀਮ ਤਿਹ ਹੁਕਮ ਕੋ ਦੇਖ ਕੈ ਸੀਸ ਪੈ ਬਾਂਧ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਯੋ ॥ ੧੩॥ ੫੫੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਹੀ ਸਮਝਾਇ ਕਰਤਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਲਿਖਾ ਔਰੰਗ ਕੇ ਹਾਥ ਦੀਜੋ ।
ਸਾਥ ਸਹਾਇ ਸੋ ਜਾਨ ਮੇਰਾ ਬਚਨ ਨਾਹਿ ਮਨ ਮਾਹਿ ਕਛੁ ਸੰਕ ਕੀਜੋ ।
ਤੀਨ ਦੋ ਪਾਂਚ ਲੈ ਖਾਲਸੇ ਪਾਸਿ ਤੇ ਖਰਚ ਦਰਬਾਰ ਬੀਚਾਰ ਲੀਜੋ ।
ਸਾਹਿ ਪੈ ਜਾਇ ਦਰ ਆਇ ਦਰਬਾਰ ਮੈ ਬੇਗ ਫੁਰਮਾਨ ਤੱਯਾਰ ਕੀਜੋ ॥ ੧੪॥ ੫੫੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਦਾ ਭਯੋ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਸੀਸ ਨਿਆਇ ।
ਅਹਦੀ ਭੇਸ ਬਨਾਇ ਕੈ ਚਲਿਓ ਸਿੰਘ ਤਬ ਧਾਇ ॥ ੧੫॥ ੫੫੯॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਕੀਓ ਅਹਿਦੀਅੰ ਭੇਸ ਬੇਗੰ ਸਿਧਾਯੋ ।
ਤਿਨੈ ਗਾਂਵ ਗਾਂਵੰ ਬਿਗਾਰੰ ਬੁਲਾਯੋ ।
ਕੀਏ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ਕਰੀ ਹੈਲਗਾਰੰ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਉਸ ਮੈ ਆਇ ਦਿੱਲੀ ਮਝਾਰੰ ॥ ੧੬॥ ੫੬੦॥
ਮਿਲੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਹਾ ਸੁਖ ਪਾਯੋ ।
ਹੁਕਨ ਕਾਢਿ ਕੈ ਤਾਹਿ ਤਾ ਤੇ ਬਚਾਯੋ ।
ਲੀਏ ਦਾਮ ਜਾ ਤੇ ਲਿਖੇ ਤਾਹਿ ਨਾਮੰ ।
ਚਲੇ ਕੂਚ ਕੈ ਕੈ ਕੀਓ ਏਹ ਕਾਮੰ ॥ ੧੭॥ ੫੬੧॥
ਆਏ ਆਗਰੇ ਕਾਮ ਕੈ ਕੈ ਸਿਧਾਏ ।
ਲਖੀ ਚੰਬਲੰ ਛੋਡਿ ਗਲਏਰ ਧਾਏ ।
ਆਏ ਨਰਵਰੰ ਕਾਲ ਬਾਗੰ ਸਿਰੂਜੈਨੰ[3] ।
ਦਈ ਛੋਡਿ ਕੇ ਸੋਇ ਆਏ ਉਜੈਨੰ ॥ ੧੮॥ ੫੬੨॥

(ਪਿਛਲੇ ਪੰਨੇ ਦਾ ਬਾਕੀ)

[2] ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਜੋ ਚਿੱਠੀ ਦੀਨੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਸ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਉਹ ਜਫਰਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਭੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਫਾਰਸੀ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਲਫਜ਼ੀ ਗਲਤੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਮੁੜ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਭੀ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕੇ ਦੁੱਕੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ, ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਸਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ, ਬਖਸੀ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਝੂਠੇ ਆਦਮੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ, ਵਾਅਦੇ ਕਰਕੇ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਬਚਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜੇ ਬਾਦਸਾਹ ਫਰਮਾਨ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੌਲ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ (ਮਾਂਖਿਜ਼ ਤਵਾਰੀਖਿ – ਸਿੱਖਾਂ, ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ, ੬੬ - ੭੧) ।

[3] ਪਾਠਾਂਤ – ਬਾਗੰ ਸਿਰਉਂਜੰ ।

ਲਖੀ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਪੈ ਲੇ ਸਿਧਾਰੇ ।
ਗਏ ਮਾਲਵੇ ਕੇ ਮਹਾ ਕੰਸ ਭਾਰੇ ।
ਗੜ੍ਹੰ ਦੇਖਿ ਆਸੇਰ ਤਾ ਤੇ ਪਧਾਰੰ ।
ਆਏ ਨਗਰ ਬੁਰਹਾਨ ਪੂਰੰ ਮਝਾਰੰ ॥ ੧੯॥ ੫੬੩॥
ਕੀਉ ਬਾਹਨੰ ਅਸਬ ਤਾ ਤੇ ਸਿਧਾਯੇ ।
ਕੀਏ ਕੂਚ ਅਉਰੰਗ ਆਬਾਦ ਆਯੇ ।
ਕੀਉ ਕਾਮ ਤਾਂ ਤੇ ਤਹਾ ਤੇ ਸਿਧਾਯੰ ।
ਤਬੈ ਲਸਕਰੰ ਅਹਿਮਦਾ ਨਗਰ ਆਯੰ ॥ ੨੦॥ ੫੬੪॥
ਸਮੇ ਸੇਦਰੰ ਬੇਦਰੰ ਸਿੰਘ ਆਯੇ ।
ਕਿਨੀ ਗੰਜ ਮੈ ਜੇਠ ਸਿੰਘ ਬਤਾਯੇ ।
ਰਹੇ ਧਾਮ ਤਾਂ ਕੇ ਸੁ ਰੈਨੰ ਬਿਤਾਯੇ ।
ਭਈ ਭੋਰ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲੰ ਸਿਧਾਯੇ ॥ ੨੧॥ ੫੬੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਆਨ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਮੇਲ ਸਤਿਸੰਗ ਬੀਚਾਰ ਕੀਨਾ ।
ਕਹੋ ਜਿਹ ਭਾਂਤਿ ਅਰਜੀ ਕਰੇ ਸਾਹ ਕੋ ਲਿਖਾ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀਨਾ ।
ਬਾਕ ਬੀਚਾਰ ਬਿਸਥਾਰ ਕੇਤਾ ਭਯੋ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਜਿਵੇ ਬੇਦਿਰੀਨਾ ।
ਹੁਕਮੁ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਮਾਨ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਸੋ ਆਪ ਕੇ ਸੀਸ ਲੀਨਾ ॥ ੨੨॥ ੫੬੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਵਾਨੀ ਅਤਿ ਹਿਤ ਚਿਤਿ ਮਨ ਲਾਇ ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੀ ਕਰੇ ਖਾਲਸਾ ਜਾਇ ॥ ੨੩॥ ੫੬੭॥

ਚੌਪਈ

ਮਾਇਆ ਕੇ ਮਦ ਜੋ ਜਨ ਫੂਲੇ ।
ਐਡੇ ਫਿਰੈ ਹੁਕਮ ਤੇ ਭੂਲੇ ।
ਫੀਕੇ ਬੈਨ ਕਹੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨ ਨੈਕ ਬਿਚਾਰੀ ॥ ੨੪॥ ੫੬੮॥
ਜਿਹ ਦਿਸ ਘਾਤ ਸਿੰਘ ਕਹੁ ਧਰੈ ।
ਇਹੀ ਉਪਾਵ ਅਰਜ ਕੋ ਕਰੈ ।
ਤਾਂ ਕੀ ਭਨਕ ਮੂੜ੍ਹ ਸੁਨਿ ਪਾਵੈ ।
ਤਿਹ ਢਿਗ ਜਾਇ ਮਨੈ ਕਰ ਆਵੈ ॥ ੨੫॥ ੫੬੯॥
ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰੈ ।
ਛੰਦ ਬੰਦ ਕਹੂ ਨੇਕ ਨਾ ਸਰੇ ।
ਲਿਖੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਈ ।
ਦਯਾ ਕਰੋ ਇਮ ਹੋਹੁ ਸਹਾਈ ॥ ੨੬॥ ੫੭੦॥

ਸੋਰਠਾ

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖਿ ਭੇਜੀ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਤਬੈ ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰ ਹੁਇ ਸਹਾਇ ਅਬ ਪ੍ਰਭੁ ਜੀ ॥ ੨੭॥ ੫੭੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋਰੀ ਏਕ ਬੁਲਾਇ ਕੈ ਕਾਸਦ ਕਰਾ ਤਯਾਰ ।
ਸੋ ਪਠਾਏ ਪ੍ਰਭ ਪੈ ਤਬੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਦਰਬਾਰ ॥ ੨੮॥ ੫੭੨॥
ਪ੍ਰਭ ਬਾਚ ਅਰਦਾਸ ਕੋ ਪਾਂਚ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਦੀਨ ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਹਾਰਨੇ ਆਪ ਸਹਾਇ ਇਮ ਕੀਨ ॥ ੨੯॥ ੫੭੩॥
ਕਾਸਦ ਫਿਰਿ ਇਤਿ ਤੇ ਚਲੇ ਤੇ ਮਾਰਗ ਮੰਝਾਰ ।
ਅਬ ਲੀਲਾ ਉਤ ਕੀ ਕਹੋਂ ਜੋ ਕੀਨੀ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩੦॥ ੫੭੪॥

ਚੌਪਈ

ਕਾਬੂ ਏਕ ਸਿੰਘ ਕਰਿ ਆਯੇ ।
ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਉਨ ਭੇਦ ਬਨਾਯੇ ।
ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰ ਅਰਜ਼ ਇਮ ਕਰੀ ।
ਵਰਕੀ ਹਾਥ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਪਰੀ ॥ ੩੧॥ ੫੭੫॥
ਤਾਂ ਮੈ ਲੀਲਾ ਲਿਖੀ ਅਪਾਰਾ ।
ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਸੋ ਸਾਹ ਬਿਚਾਰਾ ।
ਤਾ ਕੀ ਤਨਕ ਭਨਕ ਇਮ ਕਹੀ ।
ਸਰਬ ਕਥਾ ਕੀ ਮਿਤਿ ਨਹੀ ਲਹੀ ॥ ੩੨॥ ੫੭੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਾਹਿ ਔਰੰਗ ਕੇ ਲਿਖਾ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਸੋ ਚਾਹਤਾ ਆਪ ਤੁਹਿ ਪਾਸ ਆਯੋ ।
ਕੌਲ ਬਿਕੌਲ ਸਬ ਲੋਗ ਤੇਰੇ ਭਏ ਜੰਗ ਕੇ ਭੇਦ ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ [4] ।

---

[4] ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੀਨੇ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਚਿੱਠੀ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਪਰਲੇ ੪੭੭ - ੭੯, ੫੮੧ ਛੰਦ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬੰਦ ਇਹ ਹਨ :

ਨਾ ਕਤਰਾ ਮਰਾ ਇਤਬਾਰੇ ਬਰ ਉਸਤ ।
ਕਿ ਬਖਸ਼ੀ ਓ ਦੀਵਾ ਹਮਾ ਕਿਜ਼ਬ-ਗੋਸਤ ॥ ੧੪ ॥
ਹਮੂੰ ਮਰਦ ਬਾਯਦ ਸਵਦ ਸੁਖਨਵਾਰ ।
ਨਾ ਸ਼ਿਕਮਿ ਦਿਗਰ ਦਰ ਦਹਾਨਿ ਦਿਗਰ ॥ ੫੫ ॥
ਅਗਰ ਹਜ਼ਰਤਿ ਖ਼ੁਦ ਸਿਤਾਦਹ ਸਵਦ ।
ਬ-ਜਾਨੋ ਦਿਲ ਕਾਰ ਵਾਜ਼ਿਹ ਸਵਦ ॥ ੫੨ ॥
ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ ਰਾ ਬੰਦਾ ਓ ਚਾਕਰੇਮ ।
ਅਗਰ ਹੁਕਮ ਆਯਦ ਬਜਾਂ ਹਾਜ਼ਰੇਮ ॥ ੬੨ ॥
ਅਗਰ ਚਿਹ ਬਿਆਯਦ ਬ-ਫ਼ਰਮਾਨਿ ਮਨ ।
ਹਜ਼ੂਰਤ ਬਿਆਯਮ ਹਮਹ ਜਾਨੋ ਤਨ ॥ ੬੩ ॥

ਰਾਵ ਰਾਜੇ ਘਨੇ ਆਨ ਰਨ ਮੈ ਤਨੇ ਭਏ ਹੈ ਅਨਮਨੇ ਤਿਤਨ ਘਾਯੇ ।
ਦੇਖਿ ਕੈ ਚੇਤ ਬੀਚਾਰ ਏਤਾ ਯਹੀ ਸਿੰਘ ਤੁਹਿ-ਪਾਸਿ ਯਾ ਤੇ ਪਠਾਯੇ ॥ ੩੩॥ ੫੭੭॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਮਹਾ ਬੋਝ ਹੈ ਸੀਸ ਪੈ ਜਾਨ ਤੇਰੇ ।
ਭਏ ਕਉਲ ਬੇਕਉਲ ਸੌ ਲੰਗ ਤੇਰੇ ।
ਲਿਖਾ ਹੈ ਤੁਝੇ ਜਾਨ ਈਮਾਨ ਸੰਗੇ ।
ਕਰੋਗੇ ਕਹਾ ਜੀਵ ਕਰਤਾਰ ਮੰਗੇ ॥ ੩੪॥ ੫੭੮॥
ਸੁਖਨ ਮਰਦ ਕੋ ਜਾਨ ਮੈ ਜਾਨ ਰਾਖੈ ।
ਸੁਖਨ ਬੇਸੁਖਨ ਅਉਰ ਕੀ ਅਉਰ ਭਾਖੈ ।
ਦਿਲੋ ਜਾਨ ਸੇ ਕਾਮ ਕੋ ਜਾਨ ਕੀਜੈ ।
ਕਰੋਗੇ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀ ਢੀਲ ਦੀਜੈ ॥ ੩੫॥ ੫੭੯॥
ਕਿ ਅਸਵਾਰ ਹਜਾਰ ਸੇ ਸਾਥ ਆਵੈ ।
ਭਲੀ ਫੌਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਡੰਕਾ ਬਜਾਵੈ ।
ਕਿਲੇਦਾਰ ਓ ਫੌਜਦਾਰੰ ਅਪਾਰੇ ।
ਸੂਬੇਜਾਤ ਹੈਂ ਰਾਹ ਕੇ ਬੀਰ ਸਾਰੇ ॥ ੩੬॥ ੫੮੦॥
ਯਾ ਫਰਮਾਨ ਕੋ ਤਯਾਰ ਕੈ ਭੇਜਿ ਦੀਜੈ ।
ਲਿਖਾ ਠਉਰ ਹੀ ਠਉਰ ਕੋ ਆਪ ਕੀਜੈ ।
ਹੁਕਮ ਸਾਹ ਕਾ ਜੋ ਕਬੀ ਹਾਥ ਆਵੈ ।
ਚਲੈਂ ਕੂਚ ਕੈ ਕੈ ਇਹੀ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ ॥ ੩੭॥ ੫੮੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਖਿ ਬੀਚਾਰ ਮਨ ਮਾਹਿ ਏਤਾ ਕਹਿਓ ਕਉਨ ਸੰਜੋਗ ਕਰਤਾਰ ਆਵੈ ।
ਲਿਖਾ ਕੈ ਦੇਹੁ ਤਾਕੀਦ ਦਰਬਾਰ ਮੈ ਸਿੰਘ ਤਤਕਾਲ ਯਾ ਤੇ ਸਿਧਾਵੈ ।
ਗੁਰਜ ਬਰਦਾਰ ਫਰਮਾਨ ਭੇਜਾ ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਵੈ ।
ਜੋਰ ਕਰ ਬੇਨਤੀ ਜਾਇ ਐਸੇ ਕਰੋ ਰਹੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਜਹਾਂ ਜੀਵ ਆਵੈ ॥ ੩੮॥ ੫੮੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਗੁਰਜਦਾਨ ਫੁਰਮਾਨ ਲੈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕੈ ਸੰਗਿ [5] ।
ਬਿਦਾ ਕੀਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗ ॥ ੩੯॥ ੫੮੩॥

[5] ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਮਿਲਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਆਉਣ ਦਾ ਜੋ ਸੱਦਾ ਵਿਜ਼ਾਰਤ-ਪਨਾਹ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਮੁਹੰਮਦ ਬੇਗ ਗੁਰਜ਼ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਮਨਸਬਦਾਰ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । (ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ-ਖਿਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ ; ਮਾਖਿਜ਼ਿ ਤਵਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ, ੭੪ - ੭੫) ।

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਗੁਰਜ਼ਦਾਰ ਆਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਵੇ ।
ਲਿਖੇ ਪਾਂਚ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਆਏ ।
ਭਯੇ ਧੀਰਜੰ ਜੀਵ ਮੈ ਸਾਂਤਿ ਆਈ ।
ਹੁਕਮ ਵਾਰ ਬੀਚਾਰ ਕੈ ਕੈ ਸੁਨਾਈ ॥ ੪੦ ॥ ੫੮੪ ॥

ਪਉੜੀ

ਬਿਰਦ ਬਾਣੇ ਦੀ ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਆਇਆ ।
ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਠਾਇਆ ।
ਕਛੂ ਨ ਕਰੋ ਵਿਸਵਸਾ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।
ਸੁਣਿਆ ਮਨ ਸੰਤੋਖ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ।
ਜੀ ਨਿੰਦਕ ਮੁਠੇ ਰੋਇ ਜਿਨੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ੪੧ ॥ ੫੮੫ ॥

ਪਉੜੀ

ਖਾਸ ਕਲਮ ਕਰਤਾਰ ਲਿਖਿਆ ਨ ਡਰੇ ।
ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸਾਮਲ ਕਰੋ ।
ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇ ਕਾਰ ਐਸੀ ਕਰੇ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੋਂ ਕਰ ਪ੍ਰੀਤ ਦੁਰਮਤ ਮਨ ਤੇ ਹਰੇ ।
ਜੀ ਜੁਗ ਜੁਗ ਹੋਇ ਸਹਾਇ ਧਿਆਨ ਤਿਨ ਕਾ ਧਰੇ ॥ ੪੨ ॥ ੫੮੬ ॥

ਪਉੜੀ

ਸੁਣਿਆ ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਦੂਖ ਗਵਾਇਆ ।
ਬਿਨਸੇ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਭਰਮ ਚੁਕਾਇਆ ।
ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ ਬਿਸਾਰ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।
ਰਹੋ ਸਤਸੰਗ ਨਿਸੰਗਿ ਦੂਖ ਲਗੇ ਨ ਕਾਇਆ ।
ਜੀ ਕਰ ਸੰਤਾਨ ਕੋ ਪ੍ਰੀਤ ਮੇਲ ਸਵਾਇਆ ॥ ੪੩ ॥ ੫੮੭ ॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਜਨ ਕਰਸੀ ਕਾਰ ਹੁਕਮ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ।
ਤਿਸ ਦੀ ਪੂਰਨ ਘਾਲ ਪੂਰੀ ਦੀਖਿਆ ।
ਤਿਸ ਨੂੰ ਸੋਭਾ ਅਪਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਆਖਿਆ ।
ਜਰਾ ਮਰਨ ਨਹੀ ਹੋਇ ਜਮ ਪੰਥ ਨਾ ਪੇਖਿਆ ।
ਜੀ ਸੋ ਜਨ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ ਜੁਗੋ ਜੁਗੁ ਰਖਿਆ ॥ ੪੪ ॥ ੫੮੮ ॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਕਹਿਆ ਕਰਤਾਰ ਕਿਉਂ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵਏ ।
ਜੋ ਮੰਨੈ ਸੋ ਪ੍ਰਵਾਨ ਇਉਂ ਹੀ ਭਾਵਏ ।
ਸਿਰ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ਹੁਕਮ ਮਨਾਵਏ ।

ਮੰਨੈ ਸੋ ਜਿਣ ਜਾਇ ਪਦਵੀ ਪਾਵਏ।
ਜੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਧਿਆਇ ਤਾਂ ਬਣ ਆਵਏ॥ ੪੫॥ ੫੮੯॥

ਪਉੜੀ

ਬਚਨ ਸੁਣੇ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਜੋ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵੈ।
ਮਨ ਇਛੈ ਫਲ ਪਾਵਏ ਜੋ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ।
ਮੂਰਖ ਕਥੇ ਨਾ ਚੇਤਈ ਮਨ ਮੈ ਗਰਬਾਵੈ।
ਕਾਗ ਕਪੂਰ ਤਿਆਗ ਕੈ ਦੁਰਗੰਧ ਲੁਭਾਵੈ।
ਜੀ ਜੋ ਭਾਵੀ ਅੰਕੁਰ ਹੋਇ ਸੋ ਪ੍ਰਗਟ ਆਵੈ॥ ੪੬॥ ੫੯੦॥

ਪਉੜੀ

ਇਕ ਨਿੰਦਕ ਇਕ ਖਾਲਸਾ ਕਰਤੇ ਇਉਂ ਭਾਇਆ।
ਜੁਗ ਜੁਗ ਖੇਲ ਵਰਤਦਾ ਏਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ।
ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਖੇ ਰਹੈ ਸੋ ਜਿਨਿ ਧੁਰੋਂ ਲਿਖਾਇਆ।
ਪੁਰਖ ਏਕ ਨਾ ਜਾਨਨੀ ਦੂਜੇ ਭਰਮਾਇਆ।
ਜੀ ਜਮ ਪੁਰ ਬੱਧੇ ਮਾਰੀਅਨਿ ਫਿਰਿ ਪਛੋਤਾਇਆ॥ ੪੭॥ ੫੯੧॥

ਪਉੜੀ

ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਿ ਕੈ ਬੋਲੈ ਹੰਕਾਰੇ।
ਭੌ ਸਾਇਰ ਕਿਓ ਲੰਘਸੀ ਕਿਉਂ ਉਤਰੇ ਪਾਰੇ।
ਕਿਉਂ ਕਰਿ ਦਰਗਹਿ ਸਿਝਸੀ ਕਰਿ ਦੇਖਿ ਵਿਚਾਰੇ।
ਲੋਹਾ ਕੰਚਨ ਕਿਉਂ ਥੀਏ ਭਾਵੈ ਜਿਉਂ ਜਾਰੇ।
ਜੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਰਸ ਜੋ ਮਿਲੈ ਛਿਨ ਮੈ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ ੪੮॥ ੫੯੨॥

ਪਉੜੀ

ਅਤਿ ਅਪਰਾਧੀ ਜੋ ਥੀਐ ਕੁਲ ਕੀ ਘਾਤ ਕਰੇ।
ਖੋਟੇ ਖੋਟ ਕਮਾਵਈ ਇਹ ਮੰਦੇ ਅਮਰ ਕਰੇ।
ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਚੋਰੀ ਕਰੇ ਹਰਿ ਜਸ ਨਹਿ ਉਦਰੇ।
ਬਚਨ ਕਰੇ ਹਿਤ ਲਾਇ[*] ਪਰ ਧਨੁ ਨਿਤ ਹਰੇ।
ਜੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਾਹੇ ਬਕਸ ਕੈ ਤਿਹ ਕੋ ਸਾਧੁ ਕਰੇ॥ ੪੯॥ ੫੯੩॥

ਪਉੜੀ

ਸਭ ਤੇਰੀ ਤੂੰ ਸਭਸਿ ਦਾ ਕੋ ਕਿਧਰ ਜਾਵੈ।
ਪੁਤ ਕਪੁੱਤੀ ਜੇ ਕਰੇ ਪਿਓ ਮੁਖਹੁ ਨ ਪਾਵੈ।
ਭਾਵੈ ਕੇਤਾ ਭਰਮਣਾ ਜੋ ਸਰਣੀ ਆਵੈ।

---

[*] ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ - ਕੈ ਤਿਹ ਪ੍ਰਾਨ ਹਰੇ।

ਔਗੁਨ ਮੇਟੇ ਗੁਣ ਕਰੇ ਭੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਵੈ।
ਜੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਇਆਲ ਹੈ ਸਤਿਸੰਗ ਮਿਲਾਵੈ ॥ ੫੦॥ ੫੯੪॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਕਹਿਆ ਕਰਤਾਰ ਸੋ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵਣਾ।
ਤਜਿ ਪ੍ਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਲਲਚਾਵਣਾ।
ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਮਿਟਾਇ ਇਕੈ ਧਿਆਵਣਾ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਭਰਮ ਚੁਕਾਵਣਾ।
ਜੀ ਬਾਧਿ ਪਾਂਚ ਹਥਿਆਰ ਦਰਜਨ ਆਵਣਾ ॥ ੫੧॥ ੫੯੫॥
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਧਿਆਇ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ।
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੩॥

ਧਿਆਉ ਚੌਧਵਾਂ

ਕੀਚਕ ਮਾਰ

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਦਿਵਸ ਬੀਤਿਉ ਤਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਹੌ ਬੀਚਾਰ ।
ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਇਤ ਤੇ ਚਲਿਓ ਉਤ ਤੇ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ॥ ੧॥ ੫੯੬॥
ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਲਾਗੀ ਬਹੁਤ ਅਵਾਰੇ ।
ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਓ ਸਭੈ ਹੋਹੁ ਤਈਯਾਰ[1] ॥ ੨॥ ੫੯੭॥

ਸੋਰਠਾ

ਮਾਰਵਾਰ ਕੇ ਰਾਹ ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਕੋ ਕੂਚ ਹੈ ।
ਸਭੈ ਹੋਹੁ ਤਈਯਾਰ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ਕੈ ॥ ੩॥ ੫੯੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਏ ਤਯਾਰ ਹਿਥਿਆਰ ਪਾਚੋਂ ਕਸੇ ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਨ ਬੇਗ ਆਏ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਟਾਂਕ ਦੁਇ ਤੀਨ ਆਵੂ ਹੜਾਏ ।
ਦੇਖਿ ਕਰਤਾਰ ਤਿਹ ਓਰ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਅਨੀਕੇ ਜੁਆਨ ਹੈ ਦਿਸਟ ਆਏ ।
ਅਸੁਵ ਬਾਨੀ ਸਰਸ ਸਾਜਿ ਸੀਗਾਰ ਕੇ ਬੇਗ ਲੇ ਆਵ ਐਸੇ ਬਤਾਏ ॥ ੪॥ ੫੯੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੁਰਕੀ ਅਸੁ ਅਛ ਸੁਪਿਛ ਬਡੋ ਤਿਹ ਉਪਰ ਪਾਖਰ ਆਨ ਧਰੀ ।
ਛਬ ਸੋਹਤ ਜ਼ੀਨ ਜ਼ਰਾ ਇਨ ਕੀ ਸਬ ਸਾਜਿ ਸਮੇਤ ਅਨੂਪ ਖਰੀ ।
ਗਜ ਮੋਤਨ ਕੇ ਗੁਲ ਬੰਦਨ ਕੇ ਕਲਗੀ ਸਿਰ ਸੋਭ ਜਰਾਵ ਜ਼ਰੀ ।
ਬਰਨੋ ਛਬ ਯੋ ਜਲ ਚਾਬ ਚਲੈ ਛਿਪ ਹੈ ਤਿਹ ਦੇਖਤ ਹੂਰ ਪਰੀ ॥ ੫॥ ੬੦੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਚਲਾਕ ਹੈ ਆਰੁ ਗਤਿ ਅਨਕ ਅਪਾਰ ।
ਬਰਨ ਚੇਹਨ ਸੰਦ ਸਰਸ ਰੂਪ ਦੀਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬॥ ੬੦੧॥
ਅਰਦਾਸ ਕੀਨੀ ਅਰਦਾਸੀਏ ਅਰਜੁ ਸੁਨੀਐ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ।
ਅਤਿ ਸੁਦਰ ਬਾਣੀ ਸਰਸ ਭਯੋ ਅਸੁਵ ਤਈਯਾਰ ॥ ੭॥ ੬੦੨॥

---

[1] ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅਗਾਊ ਧੈਮੇ ਆਦਿ ੨੦-੨੧ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ [ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੬੨, ਮਿਤੀ ੨੦ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩] ਅਤੇ ਆਪ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ (੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੬) ਨੂੰ ਚਲੇ [ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੋਥੀ, ਸਾਖੀ ੧੦੫, ਪੰਨਾ ੧੧੬ : Travels of Guru Teg Bahadur and Guru Gobind Singh, 117] ।

ਸਵੈਯਾ

ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਇਸਨਾਨ ਕੀਓਬ ਕਰ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਰੇ ।
ਲੈ ਤਿਨ ਕੋ ਇਸਨਾਨ ਦੀਉ ਕਰ ਆਪ ਅਗੋਛਨ ਪੋਛ ਸੁਧਾਰੇ ।
ਕਾਢਿ ਤਿਨੈ ਚਮਕਾਇ ਚਹੁ ਦਿਸ ਮਿਆਨਨ ਮੈਂ ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਵਾਰੇ ।
ਖੇਲ ਅਪਾਰ ਕਰੇ ਕਰਤਾ ਜਨ ਜੀਵ ਕਹਾਂ ਗਤਿ ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੮॥ ੬੦੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੋਸਕਰੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਸਬੈ ਕਰ ਕੀਨ ।
ਆਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਧਰੇ ਪਹਰ ਤਬੈ ਸਭ ਲੀਨ ॥ ੯॥ ੬੦੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੀਸ ਪੈ ਤਾਜ ਲੈ ਸੋਨ ਕਲਗੀ ਧਰੀ ਲਾਲ ਹੀਰੇ ਜਰੀ ਜਗਮਗਾਵੈ ।
ਹੀਰੇ ਪੰਨਾ ਖਰੇ ਔਰ ਮੋਤੀ ਜਰੇ ਝਲਕ ਛਬ ਸੋਭ ਤਾ ਕੀ ਸੁਹਾਵੈ ।
ਝੋਕ ਐਸੇ ਲਸੈ ਜੋਤ ਕੁੰਦਨ ਦਿਸ ਸੋਭ ਅਪਾਰ ਨਹੀਂ ਬਰਨਿ ਆਵੈ ।
ਪ੍ਰਗਟਿ ਪ੍ਰਚੰਡਿ ਤ੍ਰਈਲੋਕ ਸੋਭਾ ਕਰੈ ਪੇਖੇ ਤਿਹ ਸੰਤ ਸੁਖ ਸਰਬ ਪਾਵੈ ॥ ੧੦॥ ੬੦੫॥
ਚਿਲਤਾ ਕਰਿਕੈ ਸਬ ਸਾਜਹੀ ਸੋਂ ਬਰਨੋਂ ਹਥਿਆਰ ਕਹੋ ਸਬ ਹੀ ।
ਕਟਿਸੋ ਤਲਵਾਰ ਬਨੀ ਜਮਧਾਰ ਆਲੀ ਬੰਦ ਢਾਲ ਫਬੈ ਜਬ ਹੀ ।
ਦਿਸ ਦਾਹਨ ਬਾਨ ਕਮਾਨ ਸਜੈ ਕਰ ਮੈ ਬਰਛਾ ਕਰੋ ਛਿਨ ਮੈਂ ਹੀ ।
ਸਬ ਦੂਤਨ ਛਾਰ ਕਰੈ ਛਿਨ ਮੈ ਕਹਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹੇ ਤਬ ਹੀ ॥ ੧੧॥ ੬੦੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਵਾਹਗੁਰ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਕਹਿ ਕੈ ਭਏ ਸੁਆਰ ।
ਭਯੋ ਡੰਕ ਤ੍ਰਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਚੜ੍ਹਤ ਕਲੀ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੨॥ ੬੦੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਡੰਕਨ ਘੋਰ ਸੁਘੋਰ ਭਈ ਸੁਨਿ ਕੇ ਪੁਰੀਆਂ ਸਬਹੀ ਲਰਜੀ ।
ਲਰਜੇ ਸੀਸ ਭਾਨ ਭਿਆਨ ਭਏ ਕਹਿ ਕਾਰਨ ਕਾਜਿ ਚੜ੍ਹਿਓ ਹਰਿ ਜੀ ।
ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਅਲੋਕ ਸਬੇ ਲਰਜੇ ਸਿਵਜੀ ਕੈਲਾਸ ਪਤਿ ਧੋ ਡਰ ਜੀ ।
ਸੁਨ ਸ੍ਰਮ ਮਹੇਸ ਬਡੇ ਲਰਜੇ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਡਰ ਡਰ ਜੀ ॥ ੧੩॥ ੬੦੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਏ ਭੈਮਾਨ ਪਾਤਾਰ ਆਕਾਸ ਕਹਿਓ ਕਰਤਾਰਿ ਦਿਸ ਦਛਿ ਆਨੇ ।
ਕੋਨ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਫੇਰ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਭਏ ਸੁਆਰ ਕੈਸੇ ਕਿ ਮਾਨੇ ।
ਸਿਧ ਸਾਧਕ ਸਭੈ ਭਏ ਭੈਮਾਨ ਅਬੇ ਕੋਨ ਕੀ ਕਾਨ ਗੁਰ ਕੀ ਨਸਾਨੇ ।
ਡੰਕ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨਿ ਲੰਕ ਕੰਪੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਐਸੇ ਬਖਾਨੇ ॥ ੧੪॥ ੬੦੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਤ ਕੂਚ ਆਏ ਤਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤਨ ਕੇ ਦੇਸ ।
ਆਨ ਆਨ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਨਰੇਸ ॥ ੧੫॥ ੬੧੦॥

ਚੌਪਈ

ਸਿੰਘਨ ਸਿੱਖਨ ਮਨ ਮੈ ਆਨੀ ।
ਉਨ ਉਚਰੀ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਇਮ ਬਾਨੀ ।
ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਬਿਆਹ ਪ੍ਰਭ ਕਰੋ ।
ਤਉ ਇਹ ਮਗ ਪਗ ਆਗੈ ਧਰੋ ॥ ੧੬॥ ੬੧੧॥

ਰੁਆਮਲ ਛੰਦ

ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਬਿਗਾਸ ਸੋ ਪ੍ਰਭ ਸਬ ਸਾਮਾਂ ਕੀਨ ।
ਹੁਕਮੁ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਕੀਓ ਮੰਗਵਾਇ ਸਬੁ ਕਛੁ ਲੀਨ ।
ਸਾਜ ਸਾਮਾਨੋ ਸਬ ਆਨੰਦ ਤੂਰ ਬਜਾਇ ।
ਬਿਆਹ ਕਰ ਕੈ ਆਪਨਾ ਪ੍ਰਭ ਚਲੇ ਤਾਂ ਧਾਇ ॥ ੧੭॥ ੬੧੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਦਿਸਾ ਮਿਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਜਾਇ ।
ਗੁਰਜਦਾਰ ਦਿੱਲੀ ਗਯੋ ਵਹਿ ਉਸ ਰਾਹਿ ਨ ਜਾਇ ॥ ੧੮॥ ੬੧੩॥
ਜਿਹ ਗਾਂਵਨ ਖਾਲਸਾ ਪਰੈ ਲੂਟ ਕੂਟ ਤਿਹ ਲੇਤ ।
ਗਾਂਵ ਬਚੇ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ ਭੇਟ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਦੇਤ ॥ ੧੯॥ ੬੧੪॥
ਜੋ ਰਾਜਾ ਕਰਿ ਜੋਰ ਕੈ ਮਿਲਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਧਾਇ ।
ਬਸਹੋ ਦੇਸ ਅਨੰਦ ਸੋ ਤਾਂ ਢਿਗ ਕੋਇ ਨਾ ਜਾਇ ॥ ੨੦॥ ੬੧੫॥
ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਗਰਬਤ ਰਹੇ ਮਿਲਤਾ ਉਨ ਨਹੀ ਕੀਨ ।
ਲੂਟ ਕੂਟ ਕੈ ਖਾਲਸੇ ਕੂੰਚ ਤਾਹਿ ਕਉ ਲੀਨ ॥ ੨੧॥ ੬੧੬॥
ਕੂਚ ਕਰਤ ਮਾਰਗ ਚਲਤ ਇਹੀ ਭਾਂਤ ਸੋ ਜਾਤ ।
ਆਗੇ ਕੇ ਮਾਰਗਿ ਨਹੀ ਸੁਨੀ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਬਾਤ ॥ ੨੨॥ ੬੧੭॥

ਚੌਪਈ

ਵਹੁ ਦਿਸ ਛੋਡ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਏ ।
ਕੂਚ ਕਰਤ ਕੇਤਕ ਇਵ ਆਏ ।
ਚੜ੍ਹਿ ਘਾਟੀ ਕੇ ਧਾਰ ਸਿਧਾਨੇ ।
ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਬਾਤ ਕਹੀ ਇਕ ਆਨੇ ॥ ੨੩॥ ੬੧੮॥
ਔਰੰਗਸਾਹ ਗਉਨ ਕਰਿ ਗਯੋ[1] ।
ਜਗ ਤੇ ਬਿਦ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਭਯੋ ।
ਛੋੜਿ ਗਯੋ ਸਬ ਮੁਲਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ।
ਕਾਲ ਗ੍ਰਸਿਓ ਬਲ ਕਛੁ ਨ ਬਸਾਨਾ ॥ ੨੪॥ ੬੧੯॥

---

[1] ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ੨੮ ਜ਼ੀ-ਕਦਾ ੧੧੧੮ ਹਿਜਰੀ, ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ।

ਦੋਹਰਾ

ਕੂਚ ਕੀਉ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤਬੈ ਲੈ ਘੋਰਨ ਕੇ ਤੰਗ ।
ਭਾਤ ਅਨੇਕਨ ਦੇਖੀਐ ਜਾ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ॥ ੨੫॥ ੬੨੦॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭ ਔਰ ਬਿਤਾਏ ।
ਕੂਚ ਮੁਕਾਮ ਕਰਤ ਦਲਿ ਆਏ ।
ਬਿਰਛ ਏਕ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਘਨਾ ।
ਸੁੰਦਰ ਸਰ ਸਰੂਪ ਤਿਹ ਬਨਾ ॥ ੨੬॥ ੬੨੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਧਿਕ ਠਉਰ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ ਹੁਇ ਹੈ ਤਹਾਂ ਨ ਘਾਮ ।
ਉਤਰ ਰਹੇ ਤਾਹੀ ਤਲੇ ਕੀਨੇ ਤਹਾਂ ਮੁਕਾਮ ॥ ੨੭॥ ੬੨੨॥
ਕੀਚਕ ਭੂਮ ਦੇਖਨ ਨਮਿਤ ਗਏ ਪ੍ਰਭ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਆਨ ਪਹੂਚੇ ਤਾਹਿ ਦਿਸ ਨਿਕਟਿ ਸਹਰ ਬਾਘੋਰ ॥ ੨੮॥ ੬੨੩॥

ਚੌਪਈ

ਸਹਰ ਬਾਘੋਰ ਆਪ ਜੋ ਆਏ ।
ਲੋਗ ਤਹਾਂ ਕੇ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਏ ।
ਤਿਨਹੂ ਕਰੀ ਜੁਧ ਕੀ ਸਾਮਾ[3] ।
ਕਬਹੂ ਲੂਟਿ ਲੇਹ ਏ ਧਾਮਾ ॥ ੨੯॥ ੬੨੪॥
ਅਤਿ ਅਪਾਰ ਜਿਨ ਫੌਜ ਨਿਹਾਰੀ ।
ਸੂਰਬੀਰ ਜੋਧਾਂ ਹਿਤਕਾਰੀ ।
ਕਰਿ ਸਾਮਾਨ ਦੇਸ ਇਹ ਆਏ ।
ਇਨ ਕੇ ਭੇਦ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ॥ ੩੦॥ ੬੨੫॥
ਗਹਿ ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਗਹਿ ਗਾਢੇ ।
ਕਰਿ ਸਮਾਨ ਜੁਧ ਕੋ ਠਾਢੇ ।
ਪੂਛਨ ਕੋ ਇਕ ਪਠਿਓ ਬਾਰੀ ।
ਪੂਛੋ ਇਨੋ ਜਾਇ ਬਿਧਿ ਸਾਰੀ ॥ ੩੧॥ ੬੨੬॥
ਚਲਿ ਆਯੋ ਵਹੁ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਧਾਮਾ ।
ਦੋਇ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੀਉ ਪਰਨਾਮਾ ।
ਪੂਛੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ ਜਾਇ ।
ਕਵਨ ਭੂਮ ਤੇ ਯਾ ਦਿਸ ਆਏ ॥ ੩੨॥ ੬੨੭॥
ਨਗਰ ਲੋਗ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਡਰਹੀ ।

---

[3] ਬਾਘੋਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੯-੨੭ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੭-੧੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੦੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਈ ।

ਇਹ ਬਿਧਿ ਅਰਜ਼ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਕਰਹੀ ।
ਡੇਰਾ ਨਿਕਟਿ ਸਹਰ ਕੇ ਦਏ ।
ਲੂਟਨ ਕਾਜ ਆਨ ਠਹਰਏ ॥ ੩੩ ॥ ੬੨੮॥
ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਤਹਾਂ ਪਠਾਯੋ ।
ਬਾਰੀ ਸਿੰਘ ਤਾਹਿ ਲੈ ਆਯੋ ।
ਗੁਰੂ ਬੀਰ ਤਾ ਕੇ ਘਰਿ ਜਾਈ ।
ਸਰਬ ਕਥਾ ਇਹ ਭਾਂਤ ਬਤਾਈ ॥ ੩੪॥ ੬੨੯॥
ਕੀਚ ਜੁਧ ਠਉਰ ਤਿਹ ਭਯੋ ।
ਦੇਖਨ ਤਾਹਿ ਆਪ ਪ੍ਰਭ ਅਯੋ ।
ਤੁਮ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸੰਕ ਨਾ ਆਨੋ ।
ਹਮਰੀ ਬਾਤ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਨੋ ॥ ੩੫॥ ੬੩੦॥
ਤਾ ਤੇ ਤਿਨਨ ਸਾਂਤਿ ਮਨਿ ਆਈ ।
ਇਨ ਕੀ ਬਾਤਿ ਉਨਨ ਮਨਿ ਭਾਈ ।
ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਪੈ ਤਬ ਆਏ ।
ਔਰ ਠੌਰ ਡੇਰਾ ਫੁਰਮਾਏ ॥ ੩੬॥ ੬੩੧॥
ਲਕਰੀ ਘਾਸ ਨੀਰ ਤਹਾ ਘਨਾ ।
ਬਾਗ ਅਜਾਇਬ ਅਤਭੁਤ ਬਨਾ ।
ਤਿਹ ਢਿਗ ਉਤਰ ਕੀਉ ਬਿਸਰਾਮਾ ।
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਤਿਹ ਠਾਮਾ ॥ ੩੭॥ ੬੩੨॥
ਤਾ ਕੇ ਲੋਗ ਮਿਲਨ ਜੋ ਆਏ ।
ਤਿਨਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਫੁਰਮਾਏ ।
ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਤਾਹਿ ਜੋ ਗਏ ।
ਕੀਚਕ ਜੁਧ ਭੂਮਿ ਸੋ ਭਏ ॥ ੩੮॥ ੬੩੩॥
ਬਰਕਨਦਾਜ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ ਲਏ ।
ਔਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਨਾ ਗਏ ।
ਜਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਫੁਰਮਾਏ ।
ਤੇਈ ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਕੇ ਧਾਏ ॥ ੩੯॥ ੬੩੪॥
ਕੋਸ ਏਕ ਊਚੇ ਚੜ੍ਹਿ ਆਏ ।
ਦੇਖੀ ਠਾਵ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ ।
ਵੇ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਾਥਿ ਲੈ ਆਨੇ ।
ਠਉਰ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਪ੍ਰਭ ਥਾਨੇ ॥ ੪੦॥ ੬੩੫॥
ਸਿੰਘਨ ਠਉਰ ਬਾਂਟਿ ਇਮ ਲਈ ।
ਆਪਿ ਬਾਂਟਿ ਡੇਰਨ ਕੀ ਲਈ ।

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਹਾਨੇ ।
ਊਠਿ ਰੂਖ ਬਾਗਨ ਕੇ ਖਾਨੇ ॥ ੪੧॥ ੬੩੬॥
ਮਾਲੀ ਭਾਜਿ ਰਾਵ ਪੈ ਆਏ ।
ਸਗਰੇ ਰੂਖ ਬਾਗ ਕੇ ਖਾਏ ।
ਭੋਜਨ ਹੇਤ ਊਠ ਜੋ ਆਏ ।
ਤੋਰਿ ਤੋਰਿ ਸਭ ਹੀ ਉਠ ਖਾਏ ॥ ੪੨॥ ੬੩੭॥
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਰਿਸਾਏ ।
ਕੋਪ ਭਰੇ ਅਤਿ ਹੀ ਗਰਬਾਏ ।
ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਕਛੂ ਨਾਹ ਬਖਾਨੀ ।
ਮਨ ਮੈ ਰਾਖਿ ਬਾਤ ਇਮ ਠਾਨੀ ॥ ੪੩॥ ੬੩੮॥
ਸਿੰਘ ਏਕ ਕਿਹੀ ਕਾਜ ਸਿਧਾਯੋ ।
ਤਿਨ ਕੇ ਦੇਸ ਮਾਹਿ ਵਹੁ ਆਯੋ ।
ਤਨਕ ਮਨਕ ਤਿਨ ਸੋ ਭਈ ਰਾਰਾ ।
ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਭਾਰਾ ॥ ੪੪॥ ੬੩੯॥
ਕੋਪ ਸਿੰਘ ਭਗਵਤੀ ਨਿਕਾਰੀ ।
ਕੇਤਕ ਦੂਤ ਹਨੇ ਬਲਕਾਰੀ ।
ਜੁਧ ਹੋਤ ਸਭ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੇ ।
ਗਹਿ ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰ ਉਠੇ ਲਲਕਾਰੇ ॥ ੪੫॥ ੬੪੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਬੈਠੇ ਸਿੰਘ ਪਹਾਰ ਪੈ ਦੇਖਿਓ ਜੁਧ ਨਿਹਾਰ ।
ਦਈ ਪਲੀਤੀ ਤਿਨੋ ਨੇ ਹੁਇ ਗਏ ਲੋਗ ਸਥਾਰ ॥ ੪੬॥ ੬੪੧॥
ਕੋਪ ਭਯੋ ਮਨ ਮੈ ਤਬੈ ਨਿਕਸੋ ਸੂਰ ਰਸਾਇ ।
ਰਣ ਮੰਡਣ ਜੋਧੇ ਚਲੇ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੪੭॥ ੬੪੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਕੈ ਸੂਰ ਜੋ ਜਾਇ ਬੁਰਜੋ ਚੜ੍ਹੇ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਘਮਸਾਨ ਭਾਰੀ ।
ਚਲ ਤੀਰ ਗੰਭੀਰ ਬੰਦੂਕ ਜੁਟੈ ਘਨੀ ਲਾਗੀ ਅਨੀ ਯੋ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਗਰਜ ਘਨ ਜੋ ਕਰੀ ਲਰਜ ਐਸੀ ਪਰੀ ਕੋਪ ਕੈ ਤੋਪ ਛੋਰੀ ਸੁਸਾਰੀ ।
ਪਤ੍ਰ ਪੂਰਨ ਮਰਨ ਭਰਨ ਆਨ ਜੋਗਨਿ ਅਰੀ ਡਾਕਨੀ ਚਾਵਡੀ ਚੀਤਕਾਰੀ ॥ ੪੮॥ ੬੪੩॥

ਚੌਪਈ

ਸੂਰ ਸੂਰ ਕੀ ਓਰ ਨਿਹਾਰੈ ।
ਪਕਰੇ ਸਸਤ੍ਰ ਤਾਹਿ ਚੁਨ ਮਾਰੈ ।
ਜਿਉ ਭੁਅੰਗ ਅੰਗ ਕੋਊ ਗ੍ਰਸੈ ।
ਤੈਸੇ ਸਸਤ੍ਰ ਸੂਰ ਕੋ ਗ੍ਰਸੈ ॥ ੪੯॥ ੬੪੪॥

ਤਨਕ ਮਨਕ ਤਨ ਮੈ ਨਹੀ ਰਹੈ ।
ਜਿਹ ਤਨ ਵਾਰ ਸੂਰ ਕੇ ਬਹੈ ।
ਲਾਗੈ ਵਾਰ ਸੂਰ ਤਿਹ ਕਾਰੀ ।
ਭੂਲੇ ਦੇਹ ਗ੍ਰੇਹ ਸੁਧ ਸਾਰੀ ॥ ੫੦॥ ੩੪੫॥
ਪਰੇ ਭੂਮ ਕਪਰਾ ਜਿਮ ਡਾਰੇ ।
ਰੰਗ ਰੰਗ ਰੰਗਰੇਜ ਸੁਧਾਰੇ ।
ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਸੂਰ ਤਹਾਂ ਪਰੇ ।
ਦੋਇ ਰਾਤ ਅਰੁ ਦੁਇ ਦਿਨ ਲਰੇ[4] ॥ ੫੧॥ ੬੪੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਬ ਤੀਸਰ ਦਿਨ ਆਇਓ ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ[5] ।
ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਤੁਮ ਧੇ ਕਰੇ ਧੇ ਕਰੇ ਦੇਹੁ ਦਰੇਰਾ ਜਾਇ ॥ ੫੨॥ ੬੪੭॥
ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਧਾਯੇ ਤਬੈ ਲੈਏ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ।
ਦਰਵਾਜੇ ਢੂਕੇ ਸਬੈ ਕਹਤ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ॥ ੫੩॥ ੬੪੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਸਿੰਘਾਨ ਕੀ ਗਰਜ ਕੇ ਸੂਰ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਆਨ ਦੇਵਾਰ ਤਿਨ ਲੰਗ ਗੜ੍ਹ ਕੀ ਲਈ ਕੀਉ ਘਮਸਾਨ ਕੇਤਾਨ ਘਾਏ ।
ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਹਥਿਆਰ ਭਾਰੀ ਭਏ ਸੂਰ ਪੈ ਸੂਰ ਗਿਰ ਕਾਮ ਆਏ ।
ਛੋਡਿ ਕੈ ਪੋਰ ਕੀ ਠਉਰ ਐਸੇ ਗਏ ਸਿੰਘ ਚਲ ਪਉਰ ਕੀ ਠੌਰ ਆਏ ॥ ੫੪॥ ੬੪੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਆਏ ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਮਸਲਿਤ ਕੈ ਐਸੇ ਕੀਉ ਦੀਨੀ ਆਗ ਲਗਾਇ ॥ ੫੫॥ ੬੫੦॥

ਸੋਰਠਾ

ਜਲ ਥਲ ਭਯੋ ਅੰਗਾਰ ਦਰਵਾਜਾ ਟੂਟੇ ਤਬੈ ।
ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ ਅੰਦਰਿ ਕੇ ਧਾਏ ਜਬੈ ॥ ੫੬॥ ੬੫੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਰਿ ਕੈ ਪਉਰ ਜਬੈ ਸਿੰਘ ਆਗੇ ਗਏ ਸਾਮੁਹੇ ਸੂਰ ਲਲਕਾਰ ਆਏ ।
ਗਹੇ ਤਰਵਾਰ ਲਲਕਾਰ ਐਸੇ ਪਰੇ ਜਾਨ ਦਰੀਆਉ ਜੋ ਉਮਡਿ ਆਏ ।
ਸੂਰ ਅਰ ਸਿੰਘ ਮਿਲਿ ਜੁਧਿ ਐਸੋ ਭਇਓ ਲੋਹ ਲੁਹਾਰ ਜੈਸੇ ਬਜਾਇ ।
ਚੋਟ ਪੈ ਚੋਟ ਅਰ ਓਟ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸਾਰ ਕੀ ਬਾਰ ਮੈਂ ਸਿੰਘ ਧਾਏ ॥ ੫੭॥ ੬੫੨॥

ਚੌਪਈ

ਮਿਲ ਸੂਰਨ ਸੂੰ ਰਨ ਇਮ ਕੀਨਾ ।

---

[4] ੧੯-੨੦ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿ., ੧੭-੧੮ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ

[5] ੨੧ ਚੇਤ, ੧੭੬੩ ਬਿ., ੧੯ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ.

ਤਨ ਮਨ ਅਰਪ ਪ੍ਰਾਨ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ।
ਮਨ ਅਪਨੇ ਕੋ ਲੋਭ ਨ ਜਾਨਾ ।
ਭਿਰੇ ਸੂਰ ਜੋਧਾ ਬਲਵਾਨਾ ॥ ੫੮ ॥ ੬੫੩ ॥
ਗਹਿ ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਭੁਜਨ ਤੇ ਲੇਹੀ ।
ਸੀਸ ਫਿਰਾਇ ਡਾਰਿ ਕੈ ਦੇਹੀ ।
ਜੋਂ ਜੋਂ ਧੁਬੀਆ ਪਟ ਪੈ ਪਟ ਡਾਰੇ ।
ਤੈਸੇ ਸੂਰ ਸੂਰ ਕੇ ਮਾਰੇ ॥ ੫੯ ॥ ੬੫੪ ॥
ਪਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰਾ ।
ਗਿਰੇ ਪਖਰੀਆਂ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰਾ ।
ਲੈ ਲੈ ਸੂਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਪਿਆਲੇ ।
ਪੀ ਪੀ ਮਗਨ ਭਏ ਮਤਵਾਲੇ ॥ ੬੦ ॥ ੬੫੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਮਾਰ ਤਹਾਂ ਭਾਜੇ ਅਨੇਕ ਅਪਾਰ ।
ਦੂਜੇ ਦਰਵਾਜੇ ਗਏ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ ॥ ੬੧ ॥ ੬੫੬ ॥
ਧਾਇ ਪਰੇ ਤਾਂ ਮੈ ਸਬੇ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ।
ਤੀਜੇ ਦਰਵਾਜੇ ਅਰੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰ ਖੁਨਸਾਇ ॥ ੬੨ ॥ ੬੫੭ ॥

ਚੌਪਈ

ਤਾ ਮੇ ਘਮੰਡ ਰਹੇ ਬਲਵਾਨਾ ।
ਨੇਕ ਨਾ ਮਾਨਤ ਤਿਨ ਕੀ ਆਨਾ ।
ਏਕ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਪੈ ਚਲ ਆਯੋ ।
ਆਨ ਤਾਹਿ ਤਹ ਭੇਦ ਬਤਾਯੋ ॥ ੬੩ ॥ ੬੫੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਕਹਿਓ ਵਹ ਜੋ ਅਧਕ ਪਹਾਰ ।
ਤੋਪ ਜਾਇ ਪੈ ਚੜ੍ਹੇ ਭਾਜੇਂ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ॥ ੬੪ ॥ ੬੫੯ ॥
ਜਬਰ ਜੰਗ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਲਈ ਤਾਂ ਅਸਥਾਨ ਚੜ੍ਹਾਇ ।
ਕੇਤਕ ਚੋਟਨ ਕੇ ਚਲੈ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ॥ ੬੫ ॥ ੬੬੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਪੀਛੇ ਪਉਰ ਪਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਧਾਏ ।
ਜੋ ਕਛੁ ਹਾਥ ਲਗਾ ਸੋ ਲਿਆਏ ।
ਪ੍ਰਭਿ ਸੋ ਆਨਿ ਕਹੀ ਇਮ ਬਾਤਾ ।
ਗੜ੍ਹ ਦੇਖਉ ਚਲਿ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤਾ ॥ ੬੬ ॥ ੬੬੧ ॥
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਪ੍ਰਭ ਅਧਿਕ ਰਿਸਾਯੋ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਮਨ ਮੈ ਇਮ ਆਇਓ ।

ਅਵਰ ਬਿਚਾਰ ਕਛੂ ਨਹੀ ਕੀਨਾ ।
ਭਏ ਸੁਆਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ॥ ੬੭॥ ੬੬੨॥
ਕੂਚ ਕੀਏ ਸਾਹਿਬ ਚਲਿ ਆਏ ।
ਪਰੀ ਬਹੀਰ ਸਿੰਘ ਸਭਿ ਧਾਏ ।
ਖਬਰ ਕੂਚ ਕੀ ਉਨ ਸੁਨ ਪਾਈ ।
ਦਉਰੀ ਫੌਜ ਫੇਰਿ ਚਲਿ ਆਈ ॥ ੬੮॥ ੬੬੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿੰਘ ਪਛਾਰੀ ਮੈ ਰਹੇ ਆਈ ਫੌਜ ਅਪਾਰ ।
ਜੁਧ ਭਜੋ ਜੂਝੇ ਕਿਤੇ ਘਾਇਲ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੬੯॥ ੬੬੪॥
ਜੁਧ ਕਰਤ ਜੋਧਾ ਸਬੈ ਚਲਿ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਠਾਢੇ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਪਹੂਚੇ ਆਨ ॥ ੭੦॥ ੬੬੫॥
ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਭਏ ਮੁਹ ਬਲ ਆਨ ।
ਗਹਿ ਕਮਾਨ ਸਰ ਸਾਧਿਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੭੧॥ ੬੬੬॥
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਚਲਿ ਆਵ ।
ਏਕ ਰਾਵ ਹਨਿ ਹੋ ਅਬੈ ਦੂਸਰ ਪੈ ਤੁਮ ਜਾਵ ॥ ੭੨॥ ੬੬੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਜੋ ਭਭਕ ਕੈ ਲਪਕ ਐਸੀ ਕਰੀ ਬੇਗ ਹੀ ਰਾਵ ਕੇ ਪਾਸ ਧਾਯੋ ।
ਰਾਵ ਕਛ ਵਾਰ ਕੀਨੋ ਨ ਕੀਨੋ ਗਹੀ ਸਿੰਘ ਤਰਵਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਲਾਯੋ ।
ਘਾਵ ਕਾਰੀ ਭਯੋ ਸੋਨ ਤਨ ਤੇ ਗਯੋ ਹੋਸ ਭੂਲੀ ਤਬੈ ਭੂਮ ਆਯੋ ।
ਕਾਟਿ ਕੈ ਸੀਸੁ ਤਿਹ ਬੇਗ ਹੀ ਲੈ ਲੀਓ ਦੂਸਰੋ ਰਾਵ ਮਨ ਮੈ ਰਿਸਾਯੋ ॥ ੭੩॥ ੬੬੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਕਰ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰਿ ਤਾ ਪੈ ਪਰੋ ਚਾਹਤ ਵਾਰਿ ਤਿਹ ਓਰ ਧਾਯੋ ।
ਆਪ ਸੰਭਾਰ ਸਰਿ ਸਾਧ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਐ ਕੈ ਤੀਰ ਐਸੇ ਚਲਾਯੋ ।
ਤੋਰ ਹੀਅਰੋ ਪਾਰ ਪੈਲੇ ਭਯੋ ਜੂਝ ਕੇ ਰਾਵਿ ਸੁਰਗੈ ਸਿਧਾਯੋ ।
ਭਾਜਿ ਕੈ ਫੌਜ ਬਾਘੌਰ ਦਉਰੀ ਗਈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ ॥ ੭੪॥ ੬੬੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਜੀ ਫੌਜ ਬਾਘਉਰ ਕੋ ਮਾਰਿ ਲਏ ਸਿਰਦਾਰ ।
ਕੂਚ ਜਮਾਨਾ ਬਾਦ ਕੋ ਕਰਿ ਦੀਨੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੭੫॥ ੬੭੦॥
ਸਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦ ਕੋ ਕੀਨੋ ਕੂਚ ਅਪਾਰ ।
ਕਥਾ ਸਾਹਿ ਕੇ ਗਉਨ ਕੀ ਕਰਤ ਤਾਸ ਬੀਚਾਰ ॥ ੭੬॥ ੬੭੧॥
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਕੀਚਕ ਮਾਰ ਧਿਆਇ ਚਉਦਵਾਂ
ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੪॥

ਧਿਆਉ ਪੰਦਰਵਾਂ

ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ

ਦੋਹਰਾ

ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਅਹਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਥਾਨ।
ਕਰਮ ਕਾਮ ਤਾਂ ਦਿਸ ਰਹਿਉ ਨਉਰੰਗ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ॥ ੧ ॥ ੬੭੨॥

ਚੌਪਈ

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ।
ਨਉਰੰਗ ਸਾਹ ਤਹਾਂ ਠਹਰਾਨਾ।
ਤੇਰਹ ਮਾਸ ਤਹਿ ਭ੍ਰਮ ਰਹਿਓ[1]।
ਪਾਯੋ ਕਾਲ ਕਾਲ ਬਸਿ ਭਯੋ ॥ ੨ ॥ ੬੭੩॥।
ਸਹਰਨ ਸਹਰ ਧੂਮ ਪਰਿ ਗਈ।
ਭਾਈ ਬਾਤ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਭਈ।
ਅਨਿਕ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਲੁਟਾਨੀ।
ਰਾਜ ਬਿਰਾਜੀ ਸਬਹਨ ਜਾਨੀ ॥ ੩ ॥ ੬੭੪॥
ਸੁਨੀ ਖਬਰ ਆਜ਼ਮ ਚਲਿ ਆਯੋ।
ਸਬ ਲਸਕਰ ਉਨ ਆਨ ਬਚਾਯੋ।
ਸੀਸ ਆਪਨੇ ਛਤ੍ਰ ਝੁਲਾਨਾ।
ਫੇਰੀ ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਮੈ ਆਨਾ ॥ ੪ ॥ ੬੭੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਆਜ਼ਮ ਬੈਠੋ ਤਖਤ ਮਨ ਮੈ ਹਰਖ ਬਢਾਇ।
ਕਰ ਸਾਮਾਂ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਚਲਿਓ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੫ ॥ ੬੭੬॥

ਚੌਪਈ

ਜਬ ਤੇ ਨਉਰੰਗ ਸਾਹ ਸਿਧਾਨਾ।
ਆਜ਼ਮ ਰਾਜ ਅਪਨੋ ਜਾਨਾ।
ਛਤ੍ਰ ਆਪਨੋ ਸੀਸ ਝੁਲਾਯੋ।

---

[1] ਔਰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸਾਹ ੧੬ ਸੌਵਾਲ, ੧੧੧੭ ਹਿਜਰੀ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਅਤੇ ੨੮ ਜ਼ੀਕਦਾ, ੧੧੧੮ ਹਿਜਰੀ, ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਥੇ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਪੂਰੇ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਰਖਿਆ (ਮੁਆਸਿਰੀ-ਆਲਮਗਰੀਰੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਨਾ ੩੦੪, ੩੦੯; ਸਰਕਾਰ, ਸੌਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ੪੭੨)।

ਡੰਕਾ ਦੇਤ ਹਿੰਦ ਕੇ ਧਾਯੋ ॥ ੬॥ ੬੭੭॥
ਤਾਂ ਕੀ ਖਬਰ ਸਾਹਿ ਸੁਨਿ ਪਾਈ ।
ਕੂਚ ਕੀਉ ਕਛੂ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਈ ।
ਦਿੱਲੀ ਨਿਕਟਿ ਆਪ ਜਬ ਆਯੇ ।
ਲਿਖਾ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਇਓ ॥ ੭॥ ੬੭੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਿ ਜੋਰੇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ।
ਇਹ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਮੈ ਤੁਮ ਪ੍ਰਭ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥ ੮॥ ੬੭੯॥

ਚੌਪਈ

ਤੇਰੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਸੁਨਿ ਪਾਈ ।
ਲਿਖਿਓ ਦਿਲਾਸਾ ਤਾਹਿ ਪਠਾਈ ।
ਸੰਕਾ ਨੇਕ ਜੀਵ ਨਹੀ ਆਨੇ ।
ਨਿਹਚੇ ਰਾਜ ਆਪਨਾ ਜਾਨੇ ॥ ੯॥ ੬੮੦॥
ਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਾਹ ਮਨ ਆਈ ।
ਕਰਿ ਨਿਹਚੇ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਲਿਵ ਲਾਈ ।
ਆਨ ਜਾਜਊ ਜੁਧ ਮਚਾਯੋ[2] ।
ਆਜ਼ਮ ਮਾਰਗ ਜਾਤ ਨ ਧਾਯੋ ॥ ੧੦॥ ੬੮੧॥
ਭਜੇ ਸਾਰ ਪੈ ਸਾਰ ਅਪਾਰਾ ।
ਕੀਨੋ ਪ੍ਰਬਲ ਸਬਲ ਰਣ ਭਾਰਾ ।
ਪ੍ਰਬਲ ਕਥਾ ਕਰਿ ਅਲਪ ਸੁਨਾਈ ।
ਆਜ਼ਮ ਮੀਚ ਭਾਇ ਇਹ ਪਾਈ ॥ ੧੧॥ ੬੮੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਦਲ ਸਾਜਿ ਪੈ ਲਾਜ ਨੈਨਾ ਭਰੇ ਸ਼ਾਹ ਆਜ਼ਮ ਅਰੇ ਜੋਰ ਕੀਨੇ ।
ਭਿਰੇ ਮਹ ਮੰਤ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਏਕ ਤੇ ਏਕ ਕੋਊ ਨਹੀ ਹੀਨੇ ।
ਪਰੀ ਹੈ ਮਾਰ ਸਿਰਦਾਰ ਜੂਝੇ ਘਨੇ ਗਿਰੇ ਸੁਲਤਾਨ ਜਬ ਡਗ ਸਗੀਨੇ ।
ਕਾਜ ਕੈ ਕਾਜ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਭਾਰਥ ਕੀਓ ਲੋਹ ਕੀ ਲਾਜ ਪੈ ਜੀਵ ਦੀਨੇ ॥ ੧੨॥ ੬੮੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਨੀ ਆਜ਼ਮ ਸਾਹ ਕੀ ਅਵਰ ਨਹੀਂ ਸੁਲਤਾਨ ।
ਲੋਹ ਲਾਜ ਜਿਨ ਰਣ ਬਿਖੈ ਐਸੀ ਕਰੀ ਨਿਦਾਨ ॥ ੧੩॥ ੬੮੪॥

---

[2] ਜਾਜਊ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੮ ਰੱਬੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ, ਸੰਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ, ੮ ਜੂਨ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਜ਼ਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮਾਲਕ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ । ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਉ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ । (ਕ੍ਰਮਵਾਰ, ਤਜ਼ਕਿਰਾਤੁ-ਸਲਾਤੀਨ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮਾ, ਆਦਿ) ।

ਜੂਝ ਪਏ ਰਣ ਮੋ ਤਬੇ ਸੁਤਨ ਸਹਿਤ ਇਮ ਜਾਨ ।
ਐਸੀ ਕਿਨਹੂ ਨ ਕਰੀ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਜਹਾਨ ॥ ੧੪॥ ੬੮੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੁਨੀ ਜੋ ਸਾਹਿ ਬਿਗਸਾਇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਸੁਕਰ ਦਰਗਾਹ ਤੇਰੀ ਇਲਾਹੀ ।
ਕੀਉ ਹੈ ਫੈਜੁ ਮੁਹਿ ਆਪਨੇ ਜਾਨਿ ਕੈ ਰਹਮ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਫਤੇਹ ਪਾਈ ।
ਬੀਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਧਾਂਕ ਜਾਂ ਕੀ ਭਲੀ ਸੰਗ ਥੇ ਖੂਬ ਜਾ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ।
ਜੀਵ ਤਾਂ ਕਾ ਲੀਓ ਤਾਜ ਹਮ ਕੋ ਦੀਉ ਅਜਬ ਹੈਂ ਖੇਲ ਤੇਰੇ ਖ਼ੁਦਾਈ ॥ ੧੫॥੬੮੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਕਰ ਕੀਉ ਦਰਗਾਹ ਮੈ ਜੁਧ ਫਤੇ ਜਬ ਕੀਨ ।
ਛਤ੍ਰ ਸੀਸ ਅਪਨੇ ਤਬੈ ਸ਼ਹਿ ਬਹਾਦੁਰ ਲੀਨ ॥ ੧੬॥ ੬੮੭॥

ਚੌਪਈ

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਛਤ੍ਰ ਝੁਲਾਨਾ ।
ਫੇਰੀ ਦੇਸ ਦੇਸ ਮੈ ਆਨਾ ।
ਕੀਏ ਮੁਕਾਮ ਆਗਰੇ ਮਾਹੀ ।
ਚਾਰ ਮਾਸ ਬਰਸਾਤ ਬਿਤਾਈ ॥ ੧੭॥ ੬੮੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਢਿਗ ਆਗਰੇ ਕਹਤ ਤਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ।
ਸਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦ ਮੈ ਆ ਪਹੁਚਿਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੮॥ ੬੮੯॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਮਜ਼ਕੂਰ ਬਾਦਸਾਹੀ ਕਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਧਿਆਉ
ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੫॥

ਧਿਆਏ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ

ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ

ਚੌਪਈ

ਦਿਲੀ ਨਿਕਟਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਏ ।
ਸੰਗਤ ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਸੁਖ ਪਾਏ ।
ਅਨਿਕ ਹੁਲਾਸ ਜੀਵ ਮੈ ਆਯੇ ।
ਸਰਬ ਖਾਲਸਾ ਲੈਨਿ ਸਿਧਾਯੇ ॥ ੧॥ ੬੯੦॥
ਗਾਡੀ ਰਥ ਕੇਤਨ ਮੰਗਵਾਏ ।
ਘੋਰਨ ਪੈ ਚੜ੍ਹਿ ਅਨਿਕ ਸਿਧਾਏ ।
ਪਾਇ ਪਿਆਦਨ ਕੇਤਨ ਚਾਲੇ ।
ਪੀ ਪੀ ਨੈਨ ਪਾਨ ਕੇ ਪਿਆਲੇ ॥ ੨॥ ੬੯੧॥

ਮਧਭਾਰ ਛੰਦ

ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ । ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ ।
ਸਬਦੰ ਉਚਾਰ । ਏਕੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੩॥ ੬੯੨॥
ਭਵ ਭੈ ਉਤਾਰ । ਭਰਮੰ ਬਿਦਾਰ ।
ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ । ਪੇਖਿਓ ਬਿਅੰਤ ॥ ੪॥ ੬੯੩॥
ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ । ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਜੀਵ ਧਾਰਿ ।
ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ । ਸਬ ਤੋਰ ਫੰਦ ॥ ੫॥ ੬੯੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਲਿਵ ਲਾਇ ।
ਅਨੰਦ ਭਯੋ ਪ੍ਰਭ ਪੇਖਿਓ ਸਿਖਨ ਸਤਿਗੁਰ ਆਇ ॥ ੬॥ ੬੯੫॥

ਅੜਿਲ

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਇ ਕੈ ।
ਕੌਤਕਿ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਇ ਕੈ ।
ਜਮਨਾ ਕੇ ਤਟ ਪਾਰ ਜਹਾ ਡੇਰਾ ਕੀਉ ।
ਜੀ ਕੀਨੋ ਸਿਸਟਿ ਉਧਾਰ ਦਰਸ ਐਸੇ ਦੀਉ ॥ ੭॥ ੬੯੬॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਤਾਏ ।
ਫੇਰ ਕੂਚ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਏ ।

ਚਲਤ ਚਲਤ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨਾ ।
ਮਥਰਾ ਨਗਰ ਪ੍ਰਭ ਮਨਿ ਭਾਨਾ ॥ ੮॥ ੬੯੭॥
ਦੇਖੀ ਠਵਰ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਏ ।
ਸੂਰਜ ਕੁੰਡ ਧਾਮ ਫੁਰਮਾਏ ।
ਤਬ ਬਿਸਰਾਂਤ ਦਿਸਟ ਹਰ ਆਨਾ ।
ਕੇਤਕ ਦੀਓ ਦਿਜਨ ਕੋ ਦਾਨਾ ॥ ੯॥ ੬੯੮॥
ਮਥਰਾ ਦੇਖ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਏ ।
ਪੁਨਿ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਆਪ ਸਿਧਾਏ ।
ਦੇਖੀ ਕੁੰਜ ਗਲੀ ਸਬ ਠਉਰਾ ।
ਦੇਖੀ ਛਾਵ ਅਧਿਕ ਇਕ ਔਰਾ ॥ ੧੦॥ ੬੯੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਪ ਆਨ ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਅਰੁ ਮਿਸਟਾਨ ਮੰਗਾਇ ।
ਰਾਖ ਦੀਓ ਮੈਦਾਨ ਮੈ ਬੰਚਰ ਭੁੰਚਤ ਖਾਇ ॥ ੧੧॥ ੭੦੦॥
ਆਪਸ ਮੈ ਲਰ ਲਰ ਮਰਤ ਕਿਲਕਤ ਅਤਿ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਕਉਤਕ ਤਿਨ ਕੇ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਇ ॥ ੧੨॥ ੭੦੧॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਲੀਲਾ ਕਰੀ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਮੈ ਆਇ ।
ਗਉਨ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤਬੈ ਚਲੇ ਆਗਰੇ ਧਾਇ ॥ ੧੩॥ ੭੦੨॥

ਚੌਪਈ

ਕੂਚ ਕੀਓ ਤਾਂ ਤੇ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
ਪੰਥ ਚਲਤ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਲਾਏ ।
ਕੋਸ ਚਾਰ ਆਗਰ ਜਬ ਰਹਾ ।
ਕਰੋ ਮੁਕਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਇਮ ਕਹਾ ॥ ੧੪॥ ੭੦੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਗ ਏਕ ਦੇਖਿਓ ਤਹਾਂ ਉਤਰ ਕੀਓ ਬਿਸਰਾਮ ।
ਕੋਸ ਦੋਇ ਤਾਂ ਤੇ ਰਹੇ ਬਾਦਸਾਹ ਕੇ ਧਾਮ ॥ ੧੫॥ ੭੦੪॥
ਖ਼ਾਨਿ ਖ਼ਾਨਾ[1] ਸੁਨ ਕੈ ਤਬੈ ਦੀਨ ਲੋਗ ਪਠਾਏ ।
ਬਿਨੋ ਕਰੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੈ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ ਆਇ ॥ ੧੬॥ ੭੦੫॥

---

[1] ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਏਂ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਸਬੁਲ-ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ, ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਕੇ ਦੱਖਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਭੇਜਣ ਦਾ ਯੋਗ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਵੇ । (ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮੀ ਆਲਮਗੀਰੀ, ਮਾਖ਼ਜ਼ਿ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਸਿੱਖਾਂ, ੭੪-੭੫) ।

ਚੌਪਈ

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਭ ਫੌਜ ਸੁਧਾਰੀ ।
ਸੂਰ ਬੀਰ ਜੋਧਾ ਹਿਤਕਾਰੀ ।
ਲੈ ਕੇ ਸੰਗਿ ਆਪਿ ਪ੍ਰਭ ਧਾਯੇ ।
ਲਸਕਰ ਬਾਦਸਾਹ ਕੇ ਆਯੇ ॥ ੧੭ ॥ ੨੦੬ ॥
ਡਹਰਾ ਬਾਗ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ[2] ।
ਬਸਿਹੈ ਤਹਾਂ ਖਾਨ ਹੀ ਖਾਨਾ ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ ਤਹਾਂ ਘਰਿ ਆਏ ।
ਤਿਸਹਿ ਆਨ ਕੈ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ॥ ੧੮ ॥ ੨੦੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਸ ਦੇਖ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬਹੁਤ ਕਿਰਪਾ ਤੁਮ ਕੀਨ ।
ਆਪਨੋ ਹੀ ਮੁਹਿ ਜਾਨ ਕੇ ਦਰਸ ਆਪਨੋ ਦੀਨ ॥ ੧੯ ॥ ੨੦੮ ॥

ਚੌਪਈ

ਚਰਨ ਕਵਲ ਕੋ ਹਾਥ ਚਲਾਏ ।
ਥਾਪੀ ਦਈ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਏ ।
ਤਬ ਤਿਨ ਅਪਨੋ ਹਾਲ ਦਿਖਾਯੋ ।
ਰੱਛਾ ਕਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਫੁਰਮਾਯੋ ॥ ੨੦ ॥ ੨੦੯ ॥
ਆਦਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾ ਕੀਨਾ ।
ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਬਿਦਾ ਕਰ ਦੀਨਾ ।
ਹਾਥ ਜੋੜ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਤਾਏ ।
ਉਤਰੋ ਧਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਤਮ ਜਾਏ ॥ ੨੧ ॥ ੨੧੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਦਾ ਭਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਚਲਿ ਆਇ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਠਉਰ ਏਕ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ ਰਾਤ ਕਰੀ ਗੁਜਰਾਨ ॥ ੨੨ ॥ ੨੧੧ ॥
ਮੇਹ ਕਹੈ ਬਰਖੋਂ ਅਬੈ ਬਹੁਤ ਨਾ ਐਸੋ ਦਾਵ ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਅਏ ਈਹਾਂ ਆਨ ਕਰੋਂ ਛਿਰਕਾਓ ॥ ੨੩ ॥ ੨੧੨ ॥
ਚੈਨਿ ਗਈ ਬਾਸਰ ਭਾਯੋ ਭਏ ਆਪ ਅਸਵਾਰ ।
ਬਾਗ ਏਕ ਨਿਰੀਖਓ ਜਬੈ ਡੇਰਾ ਕੀਉ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨੪ ॥ ੨੧੩ ॥
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕੀਉ ਬਾਗ ਮੈ ਧਾਮ ।
ਠਉਰ ਬਾਂਟ ਸਬ ਕੋ ਦਈ ਕੀਉ ਤਾਂਹ ਬਿਸਰਾਮ ॥ ੨੫ ॥ ੨੧੪ ॥

---

[2] ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਹਿਰ-ਆਰਾਇ ਬਾਗ ਸੀ, ਜੋ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ ।

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬੀਤਤ ਭਏ ਜਾਦਿ ਸਾਹਿ ਇਮ ਕੀਨ।
ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਕਾਰਣ ਕਵਨ ਹਮ ਕੋ ਦਰਸਨ ਦੀਨ॥ ੨੬॥ ੭੧੫॥
ਕਹਿ ਭੇਜੀ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਤਬੈ ਦਯਾ ਕਰੇ ਕਰਤਾਰ।
ਦਰਸ ਦਿਖਾਯੋ ਆਪਨਾ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥ ੨੭॥ ੭੧੬॥

ਚੌਪਈ

ਸੂਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਨਿਕਟ ਬੁਲਾਏ।
ਹੋਹੁ ਤਿਆਰ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ।
ਚੜ੍ਹਤ ਕਰੀ ਐਸੇ ਪ੍ਰਭ ਧਾਏ।
ਭੇਟਨ ਬਾਦਸਾਹ ਕੇ ਆਏ[3]॥ ੨੮॥ ੭੧੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਨ ਸਾਂਹ ਕੈ ਧਾਮ ਪੈ ਸੂਰ ਖਰੇ ਤਹਾਂ ਕੀਨ।
ਆਪ ਧਾਇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਸਿੰਘ ਸੰਗ ਇਕ ਲੀਨ॥ ੨੯॥ ੭੧੮॥
ਖਾਸ ਡੇਵਢੀ ਆਨ ਕੈ ਤਹਾਂ ਸਿੰਘ ਖਲਵਾਇ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਗਏ ਅਪਨੋ ਰੂਪ ਬਣਾਇ॥ ੩੦॥ ੭੧੯॥

ਚੌਪਈ

ਚੜ੍ਹੀ ਕਮਾਨ ਸਸਤ੍ਰ ਸਬ ਸਾਰੇ।
ਕਲਗੀ ਛਬ ਹੈ ਅਪਰ ਅਪਾਰੇ।
ਲਟਕਟ ਚਲਤ ਤਰਾਂ ਚਲ ਆਏ।
ਸਾਹ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਮ ਜਾਇ॥ ੩੧॥ ੭੨੦॥
ਸਾਹ ਆਪ ਤਿਹ ਓਰ ਨਿਹਾਰਾ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਭਯੋ ਮਤਵਾਰਾ।
ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਤੇ ਅਨਿਕ ਬਿਕਾਨਾ।
ਕਵਲ ਦੇਖਿ ਜੋ ਭਵਰ ਲੁਭਾਨਾ॥ ੩੨॥ ੭੨੧॥
ਧੰਨ ਧੰਨ ਪ੍ਰਭ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ।
ਨਿਹਚਲ ਕੀਨੋ ਰਾਜ ਹਮਾਰਾ।
ਦਯਾ ਧਾਰਿ ਹਮਰੇ ਘਰਿ ਆਏ।

---

[3] ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੀ ਇਹ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਗਰੇ ੫ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅਵਲ ਸੰਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ, ੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਜੜਾਊ ਧੁਕਧੁਕੀ, ਕਲਗੀ ਆਦਿ ਸਮੇਤ ਇਕ ਬਹੁ-ਮੁਲੀ ਖਿਲਅਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ [ਅਖ਼ਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗਤ ਧਉਲ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਖਾਰਾ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਨ: ੬੩,੬੪]। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ "ਅਸੀ ਭੀ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾ ਨੋ ਆਵਤੇ ਹੈ।" ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਦਾ ਇਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਪਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਪਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਭੀ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਤਖਤ ਬਖਤ ਤੁਮ ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਪਾਏ ॥ ੩੩॥ ੭੨੨॥
ਕਲਗੀ ਔਰ ਧੁਗਧੁਗੀ ਆਨੀ ।
ਖਿਲਅਤ ਏਕ ਸਾਹ ਮਨਮਾਨੀ ।
ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਕੈ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਈ ।
ਖੁਸੀ ਕਰੇ ਤੁਮ ਸੋ ਬਨ ਆਈ ॥ ੩੪॥ ੭੨੩॥
ਤਾਂਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯੇ ।
ਅੰਦਰਿ ਸਾਹਿ ਪੈ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਯੇ ।
ਬਸਤ੍ਰ ਤਾਂਹਿ ਪਾਸ ਉਠਵਾਏ ।
ਬਿਦਾ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਡੇਰੇ ਆਏ ॥ ੩੫॥ ੭੨੪॥
ਕਰਤ ਅਨੰਦ ਕੇਲ ਪ੍ਰਭ ਘਨੀ ।
ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਬਨੀ ।
ਏਕ ਦਿਵਸ ਕੀ ਕਥਾ ਬਖਾਨੈਂ ।
ਉਮਡੀ ਸਿਆਮ ਘਟਾ ਅਤਿ ਮਾਨੋ ॥ ੩੬॥ ੭੨੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਨੋ ਘਟਾ ਉਮਡੀ ਚਹੂ ਓਰਨ ਤੇ ਰੰਗ ਸਿਆਮ ਬਨੇ ਗਜ ਆਏ ।
ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਭਿਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤਨ ਜੇਤੀ ਕਹੋ ਸਬ ਤੇਤੀ ਸਰਾਏ ।
ਪੇਲ ਦੀਓ ਗਜ ਨੇ ਗਜ ਕੋ ਇਤ ਤੇ ਉਤ ਕੋ ਇਹ ਭਾਂਤ ਉਠਾਇ ।
ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮਰੋ ਤਿਹ ਬੈਠ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੭॥ ੭੨੬॥
ਥਾਨਨ ਤੇ ਛੂਟ ਕੈ ਦੋਊ ਕੁੰਚਰ ਤੋਰ ਜੰਜੀਰਨ ਸਮੁਹੇ ਆਏ ।
ਸੂਢ ਸੋ ਸੂਢ ਮਿਲਾਇ ਦਈ ਪਗ ਸੋ ਪਗ ਜੋਰ ਕਰੇ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਰੀਝ ਪਰੀ ਬਿਗਸਿਓ ਕਰਤਾ ਤਿਨ ਕੇ ਸਿਰਦਾਰਨ ਦਾਮ ਦਿਵਾਏ ।
ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮਰੋ ਤਿਹ ਬੈਠ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੮॥ ੭੨੭॥
ਦਉਰੇ ਧਾਇ ਬਰੋਬਰ ਜਾਇ ਮਿਲੇ ਦੋਊ ਆਇ ਸੁਨੋ ਗਜ ਖਾਇ ।
ਆਪਸ ਮੋ ਮਿਲ ਟਕਰ ਲੇਤ ਕਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤਨ ਜੋਰ ਸਵਾਏ ।
ਏਕ ਭਜੇ ਇਕ ਪਾਛੇ ਪਰੇ ਅਤ ਪੇਲਤ ਜਾਤ ਮਹਾ ਬਲਲਾਏ ।
ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮਰੇ ਤਿਹ ਬੈਠੇ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੯॥ ੭੨੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਲਾ ਅਨਕ ਅਨੇਕ ਬਿਧ ਅਨ ਦਿਨ ਕਰਤ ਬਿਹਾਤ ।
ਸਬ ਕਉਤਕ ਕੈਸੇ ਕਹੋ ਕਛੁ ਕਛੁ ਬਰਨਤ ਜਾਤਿ ॥ ੪੦॥ ੭੨੯॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਮਾਸ ਅਵਰ ਦਿਸ ਭਏ ।
ਅਨੰਦ ਕੇਲ ਸੋ ਦਿਵਸ ਬਤਾਏ ।
ਦੇਸ ਦੇਸ ਤੇ ਸੰਗਤਿ ਆਵੈ ।

ਦਰਸਨੁ ਅਗਾਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਪਾਵੈ ॥ ੪੧ ॥ ੭੩੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਕਛੁ ਇਕ ਕਥਾ ਸਾਹ ਕੀ ਆਈ ।
ਚਾਹਤ ਸਾਹ ਅਵਰ ਦਿਸ ਜਾਈ ।
ਰਾਜਪੂਤਨ ਪੈ ਅਤਿ ਧੁਨ ਲਾਇ ।
ਸਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਉਤੈ ਸਿਧਾਏ[4] ॥ ੪੨ ॥ ੭੩੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਗ ਛਡਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤਬੈ ਗਉਨ ਤਹਾਂ ਤੇ ਕੀਨ ।
ਐਤਬਾਰ ਪੁਰ[5] ਆਨ ਕੈ ਧਾਮ ਤਾਲ ਪਰ ਦੀਨ ॥ ੪੩ ॥ ੭੩੨ ॥

ਚੌਪਈ

ਅਲਪ ਦਿਵਸ ਕਛੁ ਤਹਾਂ ਬਤਾਏ ।
ਸਾਹਿਬ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆਏ[6] ।
ਅਨਦ ਭਯੋ ਬਿਧਿ ਅਨਿਕ ਅਪਾਰਾ ।
ਦਯਾ ਕਰੀ ਪੂਰਨ ਕਰਤਾਰਾ ॥ ੪੪ ॥ ੭੩੩ ॥

---

[4] ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸਾਹ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ Irvin, Later Mughals, i.pp. 4-45. ੧੫ ਸਾਬਾਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ ਨੂੰ ਬਾਗ ਦਹਿਰ ਆਰਾਇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਆਦਿ ਤੋਰੇ, ੧੭ ਸਾਬਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੂਚ ਸੀ ਅਤੇ ੨੯ ਸਾਬਾਨ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੦੭) ਨੂੰ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਸੇਖ ਸਲੀਮ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੱਕਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ, ਬਲਕਿ ਕਈ ਹਫਤਿਆਂ ਲਈ ਬਾਦਸਾਹੀ ਲਸਕਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ । [ਤਾਰੀਖਿ-ਬਹਾਦੁਰਸਾਹੀ, ਇਲੀਅਟ ਐਂਡ ਡਾਉਸਨ, ਜਿਲਦ ੭, ੫੬੬] ।

[5] ਐਤਬਾਰ ਪੁਰ ਦਾ ਠੀਕ ਨਾਉਂ ਇਹਤਮਾਦਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਹਤਮਾਦ ਖਾਨ ਨੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹਾਂ ਪਰ ਬਸਾਇਆ ਸੀ । ਇਥੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਤਲਾਉ, ਕੁਝ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਮਕਬਰਾ ਭੀ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । [ਮੁਆਸਿਰੀ-ਆਲਮਗੀਰ, ੧ : ੯੦] ।

[6] ਇਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਕੁੱਖੋ ਜਿੰਦੀ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਓਹ ਤਾਂ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਨੱਥੂ (ਨਥੀਆ) ਲੋਟ ਗੋਤ ਦੇ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਸੀ । ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਟਹਿਲਣ ਸੀ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਹਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਘੋਲ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਢਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ । ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਲਕ ਪੁਰ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਪਰ ਦੋ ਸਾਲ ਇਹ ਪਿੰਡ ਢੱਟੀਆਂ, ਤਰਹੇਤੀ, ਖਿਜਰਾਬਾਦ ਆਦਿ ਬਾਈ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਰਿਹਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਵੇਲੇ ਇਹ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਤਮਾਦਪੁਰ (ਐਤਬਾਰਪੁਰ) ਜਾ ਰਲਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗੜ੍ਹ ਚਿਤੌੜ ਵੇਖਣ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹੋ ਪਈ ਝੜਪ (ਲੜਾਈ) ਵਿਚ ੬ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (੩ ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਏ ।
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜਨ ਬਜਵਾਏ ।
ਜਾਚਤ ਜਾਚਕ ਆਨ ਅਪਾਰਾ ।
ਜੀਏ ਇਨਾਮ ਅਨਿਕ ਬਿਸਥਾਰਾ ॥ ੪੫॥ ੭੩੪॥
ਐਸੀ ਦਾਤਿ ਕਰੀ ਪ੍ਰਭ ਦਾਤੇ ।
ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ ।
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਬਿਗਸਾਨਾ ।
ਅਨਿਕ ਹੁਲਾਸ ਜੀਵ ਮੈ ਆਨਾ ॥ ੪੬॥ ੭੩੫॥
ਅਨਿਕ ਬਧਾਵਾ ਅਨ ਦਿਨ ਗਾਵਤ ।
ਸਰਬ ਅਨੰਦ ਸਿਖ ਸਬ ਪਾਵਤ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਵਸਨ ਅਵਰ ਬਿਤਾਯੇ ।
ਕੀਨੋ ਕੂਚ ਸ਼ਾਹ ਪੈ ਧਾਯੇ ॥ ੪੭॥ ੭੩੬॥

ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੬॥

ਧਿਆਉ ਸਤਾਰ੍ਵਾਂ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਾ ਜੁਧ ਅਰ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਹ ਕਾ

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਚਲੇ ਕੂਚ ਦਰਿ ਕੂਚ ਕਰ ਕੂਚ ਐਸੇ ।
ਕਹੇ ਆਪਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਜੈਸੇ ।
ਗਏ ਮਜਲ ਦਰਿ ਮਜਲ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਤਬੈ ਸਾਹ ਕੇ ਕਟਕ ਕੇ ਨਿਕਟ ਆਏ ॥ ੧ ॥ ੭੩੭ ॥
ਚਲੇ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਮਾਨੇ ।
ਕੀਚੇ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ਇਸੀ ਭਾਂਤਿ ਜਾਨੇ ।
ਲਈ ਘੇਰ ਅਜਮੇਰ ਕਰ ਜ਼ੋਰ ਧਾਯੋ ।
ਨਿਕਟ ਜੋਧ ਪੁਰ ਜਾਇ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ ॥ ੨ ॥ ੭੩੮ ॥
ਤਬੈ ਰਾਜਪੂਤਾਨ ਐਸੇ ਨਿਹਾਰੇ ।
ਪਰੇ ਆਨਿ ਕੈ ਸਾਹ ਲੈ ਕਟਕ ਭਾਰੇ ।
ਲਰੈ ਕੈਂ ਭਜੈਂ ਕੈ ਮਰੈਂ ਜੁਧ ਕੈ ਕੈ ।
ਕੀਉ ਰਾਜ ਬੀਚਾਰ ਮੰਤਰੀਆਨ ਲੈ ਕੇ ॥ ੩ ॥ ੭੩੯ ॥
ਕੀਏ ਮੰਤ੍ਰ ਕੇਤੇ ਰਿਦੇ ਏਕ ਆਨੇ ।
ਕੀਉ ਕਾਮ ਐਸੋ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਨੇ ।
ਮਿਲੋ ਸਾਹ ਸੋ ਜੀਤ ਸਿੰਘਾਨ ਰਾਜਾ ।
ਫਤੇ ਕਾ ਤਬਰ ਸਾਹ ਕਾਂ ਅੰਤ ਬਾਜਾਂ ॥ ੪ ॥ ੭੪੦ ॥
ਕੀਓ ਸਾਹਬੰ ਸਾਹ ਅਜਮੇਰ ਥਾਨਾਂ ।
ਗਏ ਜੋ ਉਦੇ ਪੁਰ ਡਰਾ ਅੰਤ ਰਾਨਾ ।
ਤਿਨੈ ਸਾਜਿ ਕੈ ਪੁਤ੍ਰ ਤਾਂ ਪੈ ਪਠਾਯੋ ।
ਮਿਲਾ ਸਾਹ ਸੇ ਆਨ ਆਨੰਦ ਪਾਯੋ ॥ ੫ ॥ ੭੪੧ ॥
ਜਬੈ ਸਾਹ ਨੇ ਜੀਅ ਮੇ ਮੰਤ੍ਰ ਆਨਾ ।
ਤਬੈ ਦੱਛਨੰ ਦੇਸ ਕੀਨੋ ਧਿਆਨਾ ।
ਚਲੈ ਕੂਚ ਦਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਕੂਚ ਭਾਰੇ ।
ਲੀਏ ਸੰਗ ਸਿਪਾਹ ਉਮਰਾਵ ਸਾਰੇ ॥ ੬ ॥ ੭੪੨ ॥
ਚਲੈ ਸਾਹਬੰ ਸਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਥੰ ।
ਕਰੇ ਜੋ ਚਲਿਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਨਾਥੰ ।

ਤਬੇ ਨਿਕਟਿ ਚੀਤਉਰ ਕੇ ਆਪ ਆਏ ।
ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇਖੇਂ ਸਿਧਾਏ ॥ ੭॥ ੭੪੩॥
ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਇ ਜੀਤਉਰ ਕਰਿ ਕਾਮ ਐਸੇ ।
ਨਫਰ ਦੋਇ ਕੈ ਤੀਨ ਥੇ ਸਾਥ ਤੈਸੇ ।
ਨਫਰ ਘਾਸ ਕ ਦੇਇ ਕਿ ਤੀਨੰ ਪਠਾਏ ।
ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਜੋ ਆਪ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ॥ ੮॥ ੭੪੪॥
ਭਈ ਡੰਕ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨਿ ਚੋਰ ਦੋਰੇ ।
ਮਿਲੇ ਘਾਸ ਲਤੇ ਭਈ ਬਾਤ ਔਰੇ ।
ਮਹਾ ਕੋਪ ਕੋਪੇ ਕੀਏ ਕਾਮ ਭਾਰੇ ।
ਕੀਆਂ ਜੁਧ ਕੇਤਾ ਦੋਊ ਅੰਤ ਮਾਰੇ ॥ ੯॥ ੭੪੫॥
ਚਲੇ ਕ੍ਰੋਧ ਸੋ ਕੋਪ ਕੇ ਅੰਤ ਆਏ ।
ਤਿਨੋ ਆਨਿ ਤਿਹ ਠੌਰ ਐਸੇ ਬਤਾਏ ।
ਤਜੇ ਹਾਥ ਤੇ ਵਾਰ ਹਥਿਆਰ ਸਾਰੇ ।
ਕਹੇ ਬੈਨ ਭਾਰੀ ਸੁ ਐਸੋ ਨਿਹਾਰੇ ॥ ੧੦॥ ੭੪੬॥
ਲਏ ਬਾਣ ਪਾਣੰ ਘਨੇ ਵਾਰ ਕੀਨੇ ।
ਕਿਤੇ ਦੁਸਟ ਮਾਰੇ ਤਹਾਂ ਡਾਰਿ ਦੀਨੇ ।
ਬਚੇ ਜੋ ਭਜੇ ਜਾਇ ਤੇਈ ਪੁਕਾਰੇ ।
ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਸ਼ਟ ਕੇਤੇ ਨਹੀ ਵਾਰ ਪਾਰੇ ॥ ੧੧॥ ੭੪੭॥
ਨਹੀ ਬਾਰ ਲਗੀ ਘਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਆਏ ।
ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਆਨਿ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਬਾਹੇ ।
ਗਾੜੀ ਭੂਮ ਤੇ ਆਪ ਬਰਛੀ ਉਖਾਰੀ ।
ਲਈ ਹਾਥ ਮਾਹੀਂ ਕੀਏ ਵਾਰ ਭਾਰੀ ॥ ੧੨॥ ੭੪੮॥
ਗਿਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਐਸੇ ਪੁਕਾਰੇ ।
ਕਹੂ ਤਾਰ ਤੇ ਤੋਰਿ ਕੇ ਫੂਲ ਡਾਰੇ ।

---

[1] ਕਾਮਵਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਤਜ਼ਕਿਰਾਤੁ-ਸਲਤਾਨ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਤੋਂ ਚਿਤੌੜ ਤਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ :

ਅਜਮੇਰ ਤੋਂ ਜੋਧਪੁਰ ਨੂੰ ਕੂਚ	੫ ਜ਼ੀਕਦਾ ੧੧੧੯ ਹਿ.,	੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੮ ਈ.
ਮੇੜਤਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ	੨ ਜ਼ਿਲ-ਹਿੱਜਾ ੧੧੧੯ ਹਿ.,	੧੩ ਫਰਵਰੀ
ਅਜਮੇਰ ਪੁੱਜੇ	੧ ਮੁਹੱਰਮ ੧੧੨੦ ਹਿ .,	੧੨ ਮਾਰਚ
ਉਜੈਨ ਨੂੰ ਕੂਚ	੧੧ ਮੁਹੱਰਮ	੨੨ ਮਾਰਚ
ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਡੇਰਾ	੨੨ ਮੁਹੱਰਮ	੨ ਅਪ੍ਰੈਲ
ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਮੰਡਸਵਰ ਡੇਰਾ	੧੦ ਸਫ਼ਰ	੨੦ ਅਪ੍ਰੈਲ

[ਮਾਖ਼ਿਜ਼ ਤਵਾਰੀਖ਼-ਸਿੱਖਾਂ, ੭੯]

ਗੁਹੇ ਭਾਂਤਿ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਧੋ ਹਾਰ ਕੀਨੈ ।
ਭਏ ਅੰਤ ਬਾਸੀ ਤਉ ਡਾਰਿ ਦੀਨੈ ॥ ੧੩॥ ੭੪੯॥
ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਜੋਰ ਕਹਿ ਹੋਰ ਦੋਰੇ ।
ਮਹਾ ਅੰਤ ਆਏ ਭਈ ਬਾਤ ਔਰੇ ।
ਤਹਾਂ ਆਨ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਪੈ ਸਸਤ੍ਰ ਝਾਰੇ ।
ਕਹਾਂ ਕੈ ਬਿਖਾਨੇ ਲਗੇ ਵਾਰ ਭਾਰੇ ॥ ੧੪॥ ੭੫੦॥
ਲਗਿਓ ਵਾਰ ਐਸੇ ਬਹਿਓ ਸ੍ਰੋਣ ਭਾਰੀ ।
ਭਯੇ ਲਾਲ ਬਾਗਾ ਭਿਜੀ ਦੇਹ ਸਾਰੀ ।
ਕਹੂ ਰੈਨ ਜਾਗਾ ਕਿਧੋ ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਤਾ ।
ਚੜੀ ਜੋ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਚਲੈ ਡਗਮਗਾਤਾ ॥ ੧੫॥ ੭੫੧॥
ਫਿਰੈ ਝੂਮਤਾ ਝੂਲਤਾ ਸਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕੈ ।
ਘਨੇ ਦੁਸਟ ਮਾਰੇ ਮਹਾਂ ਜੁਧ ਕੈ ਕੇ ।
ਕੀਉ ਅੰਤ ਸਾਕਾ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸੂਰੇ ।
ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਲ ਕੀ ਏ ਭਏ ਅੰਤ ਪੂਰੇ[1] ॥ ੧੬॥ ੭੫੨॥
ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਜਾਈ ਕਹਾਂ ਖੇਲੁ ਕੀਨਾ ।
ਗਿਰੈ ਜੂਝੈ ਕੈ ਕੈ ਕਹੂ ਗੋਨ ਕੀਨਾ ।
ਲਰੇ ਸਿੰਘ ਦੂਜਾ ਵਹੈ ਅੰਤ ਘਾਯੋ ।
ਕਿਧੋ ਭਾਜਿ ਕੈ ਸਾਹਬੰ ਪਾਸ ਆਯੋ ॥ ੧੭॥ ੭੫੩॥
ਸੁਨੀ ਸਾਹਬੰ ਫਉਜ ਤਾਂ ਤੇ ਪਠਾਈ ।
ਤਹਾਂ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਹਾਂ ਬੇਗ ਆਈ ।
ਲਖੀ ਜਾਇ ਕੈ ਬੈਨ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
ਬਡੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ॥ ੧੮॥ ੭੫੪॥
ਤਹਾਂ ਤਾਤ ਹੀ ਕਾਲ ਕਾਲੰ ਰਲਾਯੋ ।
ਮਿਲੀ ਜੋਤਿ ਸੋ ਜੋਤਿ ਨਹੀ ਅੰਤ ਪਾਯੋ ।
ਕੀਓ ਖੇਲ ਕਰਤਾਰ ਨਹ ਜਾਤ ਜਾਨੀ ।
ਕਹਾਂ ਕੈ ਦਿਖਾਈ ਕਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸਟ ਆਨੀ ॥ ੧੯॥ ੭੫੫॥
ਚਲੇ ਜੋ ਤਹਾਂ ਤੇ ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ ।

---

[1] ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ੬ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਜਿਵੇਂ, ਛੰਦ ੭੩੩ ਦੇ ਫੁਟਨੋਟ ਵਿਚ ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਨਥੂ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ "ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜੋਰਾਵਾਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ" ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਸੀ । ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਵੇਖੋ ਉਹ ਫੁਟ ਨੋਟ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾ । ਇਸ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ ਦੀ ਤਾਰੀਖਿਮੁਅੱਜਮ ਸਾਹ (ਪੰਨਾ ੬-੯) ਵਿਚ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਵੇਖੋ, ਮਾਖਜ਼-ਤਵਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ, ੭੬-੮੧] ।

ਨਹੀਂ ਰਾਹ ਆਗੇ ਸੁਨੀ ਸਾਹ ਜੀ ਨੇ ।
ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪੈ ਮੁਕਾਮੰ ਬਤਾਏ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਉਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ॥ ੨੦ ॥ ੭੫੬ ॥
ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰੰ ਕਰੇ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ।
ਰਹੇ ਸਿੰਘ ਪੀਛੇ ਲਤੇ ਘਾਸ ਲੇਤੇ ।
ਤਹਾ ਜੁਧ ਕੀਨੋ ਘਨੇ ਲੋਗ ਮਾਰੇ ।
ਭਜੇ ਜੋੜਿ ਕੈ ਕੈ ਘਾਸ ਤੇ ਜਾ ਪੁਕਾਰੇ ॥ ੨੧ ॥ ੭੫੭ ॥
ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਦਰਬਾਰ ਲੈ ਘਾਸ ਆਏ ।
ਚੜ੍ਹੇ ਫਉਜ ਲੈ ਕੇ ਘਨੇ ਤੁਰਤ ਧਾਏ ।
ਤਬੈ ਭੇਦ ਸਿੰਘਾਨ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
ਲੀਓ ਘਾਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੈ ਜੁਧ ਭਾਰੇ ॥ ੨੨ ॥ ੭੫੮ ॥
ਚਲੀ ਕ੍ਰੋਧ ਕੈ ਫਉਜ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਈ ।
ਕਰੈਗੇ ਮਹਾ ਜੁਧ ਐਸੇ ਬਤਾਈ ।
ਕਹੀ ਸਾਹਿਬੰ ਨੇਕ ਨਾਢੇ ਨਿਹਾਰੇ ।
ਨਹੀਂ ਜੁਧ ਕੀ ਠਉਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੨੩ ॥ ੭੫੯ ॥
ਇਤੇ ਮੈਂ ਚਲੇ ਧਾਮ ਕੇ ਅੰਤ ਆਏ ।
ਤਹਾਂ ਸਾਹਿਬੰ ਸਿੰਘ ਬਾਣੰ ਚਲਾਏ ।
ਲੀਏ ਮਾਰਿ ਅਸਵਾਰ ਦੋ ਤੀਨ ਜੈਸੇ ।
ਰਹੀ ਥਕਤ ਹੁਇ ਕੈ ਭਲੀ ਫੌਜ ਐਸੇ ॥ ੨੪ ॥ ੭੬੦ ॥
ਤਬੈ ਸਾਹਿਬੰ ਬੈਨ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
ਸੁਲਹਿ ਕਾਜ ਕੋ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੇ[1] ।
ਦਈ ਸੀਖ ਤਾਂ ਕੋ ਤਹਾਂ ਹੀ ਪਠਾਯੋ ।
ਤਹਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਸਿੰਘ ਤਹੀ ਠੌਰ ਆਯੋ ॥ ੨੫ ॥ ੭੬੧ ॥
ਕਹੀ ਬਾਤ ਕੇਤੀ ਨਹੀ ਏਕ ਜਾਨੀ ।
ਕਰੈਗੇ ਮਹਾ ਜੁਧ ਯੋ ਬਾਤ ਮਾਨੀ ।
ਨਹੀਂ ਵਾਰ ਕੀਨਾ ਤਊ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ॥ ੨੬ ॥ ੭੬੨ ॥
ਬਿਨਾਂ ਹੁਕਮ ਕੈਸੇ ਕਰੇ ਜੁਧ ਭਾਰਾ ।

---

[1] ਜੇ ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੦੫ ਪਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹੀਦੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੮ ਈ. ਅਤੇ ਅਸਥਾਨ ਚਤੰਤ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਛੰਦ ਨੰਬਰ ੭੬੧ ਅਤੇ ੭੬੩ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਬੱਲੂ-ਬੰਸੀ ਮਾਈਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ ਨਹੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਹੈ । ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਇਹ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਚਿਤੰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਪੁੱਜਣ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹੀ ਡਾਰ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਭੀ ਉਪਰ ਸਮਾਂ ਲੱਗਾ ਸੀ ।

ਇਹੈ ਜਾਨਿ ਕੈ ਜੀਵਨਹਿ ਵਾਰ ਡਾਰਾ ।
ਗਿਰੇ ਝੂਮ ਕੈ ਵਾਰ ਕੇਤਾਨ ਲਾਗੇ ।
ਦੀਓ ਸੀਸ ਆਪੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਖ ਆਗੈ ॥ ੨੭॥ ੭੬੩॥
ਤਊ ਕੋਪ ਦੁਸਟਾਨ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ।
ਗਿਰੈ ਦੋਇ ਕੈ ਤੀਨ ਸਿੰਘੰ ਤਹਾ ਹੀ ।
ਇਤੈ ਮਾਹਿ ਔਰੇ ਘਨੇ ਲੋਗ ਆਏ ।
ਕੀਆ ਬੀਚਿ ਤਾ ਕਾ ਤੁਹਾ ਤੇ ਪਠਾਏ ॥ ੨੮॥ ੭੬੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਹੈ ਹੋਇ ਬੀਤੀ ਤਹਾ ਕੇਤੇ ਦਿਵਸ ਬਿਹਾਇ ।
ਬੁਰਹਾਨੰ ਪੁਰ ਜਾਇ ਕੈ ਬਸੇ ਧਾਮ ਮੈ ਧਾਇ[1] ॥ ੨੯॥ ੭੬੫॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਜੁਧ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਕਾ ਅਰ ਮਜਕੂਰ ਰਾਹ ਕਾ
ਸਤਾਰ੍ਹਵਾ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੭॥

---

[1] ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਦੀ ਮੁੰਤਖਬ-ਤਵਾਰੀਖ (ਦੂਸਰੀ ਜਿਲਦ, ੬੧੮. ਉਰਦੂ ਪੋਥੀ, ੬੮) ਅਨੁਸਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ (ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹਫਤੇ) ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਪੁੱਜਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਇਥੇ ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ । ਇਥੇ ਹੀ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੫੭ ਈ ਦੀ ਮਥੁਰਾ ਦੀ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਕਤਲਾਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਆ ਟਿਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਹਨ [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੧੯੬੩] ।

ਧਿਆਉ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਨਾ

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤ ਚਲਾ ਸ਼ਾਹ ਆਗੈ।
ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਲਾਗੈ।
ਲਿਖਾ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰਮਾਨ ਨਹਿ ਢੀਲ ਕੀਜੈ।
ਹਮੇ ਆਨ ਕੈ ਅਪਨਾ ਦਰਸ ਦੀਜੈ॥ ੧॥ ੭੬੬॥
ਲਿਖਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾ ਜੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਇਆ।
ਲੀਆ ਹਾਥ ਮਾਹੀ ਹੀਏ ਕੰਠ ਲਾਯਾ।
ਪੜ੍ਹਾ ਥਾ ਤਹਾਂ ਅੰਕ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ।
ਕੀਆਂ ਕੂਚ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਨਾ ਸੰਭਾਰੇ॥ ੨॥ ੭੬੭॥
ਨਹੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੀਨੀ ਤਹਾ ਤੇ ਸਿਧਾਏ।
ਕੀਉ ਕੂਚ ਤਪਤੀ ਹੂੰ ਕੇ ਪਾਰ ਆਏ।
ਤਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਏ ਕੀਏ ਖੂਬ ਸਾਮਾਂ।
ਕੀਏ ਤੀਨ ਕੈ ਚਾਰ ਤਾਹੀ ਮੁਕਾਮਾ॥ ੩॥ ੭੬੮॥
ਕਿਤੇ - ਸਿੰਘ ਰਾਖੇ ਕਿਤੇ ਸਾਥ ਲੀਨੇ।
ਕਿਤੇ ਦੇਸ ਹੀ ਦੇਸ ਕੋ ਭੇਜ ਦੀਨੇ।
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ।
ਮਿਲੇ ਸ਼ਾਹ ਸੋ ਸ਼ਾਹ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ॥ ੪॥ ੭੬੯॥
ਸਿਰੋਹੀ ਸਵਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਸ ਦੀਨਾ।
ਹਰਖਵੰਤ ਹੋਇ ਕੈ ਬਿਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕੀਨਾ।
ਬਿਦਾ ਹੁਇ ਕੈ ਆਪਨੇ ਧਾਮ ਆਏ।
ਚਲੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ॥ ੫॥ ੭੭੦॥
ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਲਾਏ।
ਚਲੇ ਥਾਨ ਰੰਗਾਨ ਪੈ ਅੰਤ ਆਏ।
ਸੁਨੀ ਠਉਰ ਨਾਂਦੇਰ ਹੈ ਨਾਮ ਤਾਂ ਕਾ[1]।

---

[1] ਨਾਂਦੇੜ ਨਾਮੀ ਨਗਰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨੀ ਜਾਂ ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਦੂਸਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ੩ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੁਕਰਵਾਰ ਨੂੰ

[ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਚਲਦਾ]

ਕੀਆ ਧਾਮ ਤਾਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਮ ਜਾ ਕਾ ॥ ੬॥ ੭੭੧॥
ਰਹਾ ਸਾਹੁ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਮੁਕਾਮਾ ।
ਰਹੇ ਮਿਸਲ ਦਰ ਮਿਸਲ ਕਰਿ ਲੋਗ ਧਾਮਾ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਿਹੀ ਠਉਰ ਆਏ ।
ਕਥਾ ਅੰਤ ਕੀ ਅੰਤ ਭਾਖੋਂ ਸੁਨਾਏ ॥ ੭॥ ੭੭੨॥
ਸੁਨੀ ਸਾਖ ਐਸੇ ਪਠਾਨ ਏਕ ਆਯੇ ।
ਕਛੂ ਘਾਤ ਕੈ ਕੈ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਧਾਯੇ ।
ਘਰੀ ਦੋਇ ਕੈ ਤੀਨ ਕੈ ਬੈਠ ਮੀਠੇ ।
ਨਹੀਂ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਘਨੇ ਲੋਗ ਡੀਠੇ ॥ ੮॥ ੭੭੩॥
ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਕੈ ਧਾਮ ਕੋ ਬੇਗ ਧਾਯੇ ।
ਗਏ ਦਿਵਸ ਦੋ ਤੀਨ ਸੋ ਫੇਰਿ ਆਯੇ ।
ਘਰੀ ਤੀਨ ਕੈ ਚਾਰ ਕੈ ਬੈਠ ਐਸੇ ।
ਨਹੀ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਚਲਾ ਅੰਤ ਤੈਸੇ ॥ ੯॥ ੭੭੪॥
ਇਸੀ ਭਾਂਤ ਸੋ ਦਸ ਕੇਤਾਨ ਆਯੇ ।
ਨਹੀਂ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਨਹੀਂ ਦਾਵ ਪਾਯੇ ।
ਘਨੀ ਬਾਰ ਆਯਾ ਲੀਉ ਭੇਦ ਸਾਰਾ ।
ਸਮਾ ਸਿਆਮ ਕਾ ਕਾਮ ਕੋ ਜੋ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੧੦॥ ੭੭੫॥
ਦਿਨੰ ਏਕ ਸਿਆਮੰ ਸਮੇਂ ਦੁਸਟ ਆਯੇ ।
ਸੁਨੀ ਸਾਹਿਬੰ ਅੰਤ ਤਾਂ ਕੋ ਬੁਲਾਯੇ ।
ਢਿਗੰ ਜਾਇ ਬੈਠਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀਨਾ ।
ਗਹੀ ਮੁਸਟਿ ਲੈ ਦੁਸਟਿ ਮੁਖ ਮਾਹਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੧॥ ੭੭੬॥
ਨਹੀ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਤਹਾ ਪਾਸ ਔਰੇ ।
ਰਹੇ ਏਕ ਹੀ ਉਂਘ ਸੋਈ ਗਯੇ ਰੇ ।
ਇਤੇ ਮੈ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਬਿਸਰਾਮ ਲੀਨਾ ।
ਗਹੀ ਦੁਸਟਿ ਜਮਧਾਰ ਉਰ ਵਾਰ ਕੀਨਾ ॥ ੧੨॥ ੭੭੭॥
ਕੀਉ ਵਾਰ ਐਸਾ ਕਿ ਦੂਜਾ ਲਗਾਯੇ ।
ਲਗੇ ਔਰ ਕੇ ਆਪਨਾ ਵਾਰ ਲਾਯੇ ।
ਕੀਉ ਵਾਰ ਏਕੈ ਨਹੀਂ ਔਰ ਕੀਨਾ ।
ਲੀਆ ਮਾਰਿ ਕੈ ਦੁਸਟਿ ਜਾਨੈ ਨ ਦੀਨਾ ॥ ੧੩॥ ੭੭੮॥

[ਪਿਛਲੇ ਪੰਨੇ ਦਾ ਬਾਕੀ]
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ । ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ Banda Singh Bahadur ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ।

ਕਰੀ ਆਪ ਆਵਾਜ ਹੈ ਅੰਤ ਕੋਈ।
ਚਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਆਇ ਦੇਖੰਤ ਸੋਈ।
ਭਜੇ ਤਾਂਹਿ ਸਾਥੀ ਘਨੇ ਸਿੰਘ ਧਾਏ।
ਲੀਏ ਮਾਰਿ ਦੋਨੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਿ ਪਾਏ[2] ॥ ੧੪ ॥ ੭੭੯ ॥
ਭਯੋ ਸੋਰ ਅਪਾਰ ਤਿਹ ਠੌਰ ਐਸੇ।
ਪ੍ਰਲੈ ਘਾਲ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨੀਅੰਤ ਜੈਸੇ।
ਭਏ ਧੀਰ ਅਧੀਰ ਨਹੀਂ ਧਾਰ ਆਯੋ।
ਲਏ ਕਾਢਿ ਕੈ ਖੜਗ ਨਹਿ ਜਾਤ ਲਾਯੋ ॥ ੧੫ ॥ ੭੮੦ ॥
ਕਹੀ ਆਪਿ ਨੇ ਵਾਰਿ ਨਹਿ ਕੋਇ ਡਾਰੇ।
ਮੂਆ ਹੈ ਕਦੀ ਕਾ ਈਹਾਂ ਤੇ ਉਤਾਰੇ।
ਲੀਆ ਤਾਰਿ ਉਤਾਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਾ।
ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਤ ਬਾਗਾ ਕਿਧੋ ਰੰਗ ਡਾਰਾ ॥ ੧੬ ॥ ੭੮੧ ॥
ਕਿਨੀ ਨਾ ਨਿਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਘਾਵ ਲਾਗੋ।
ਰਹੇ ਝੂਮ ਕੇ ਜੁਆਨ ਦੀਨੇ ਨ ਆਗੇ।
ਤਬੇ ਆਨ ਸਿੰਘਾਨ ਉਰ ਹਾਥ ਲਾਏ।
ਲਗੇ ਘਾਵ ਕਾਰੀ ਤਬੇ ਦ੍ਰਿਸਟ ਆਏ ॥ ੧੭ ॥ ੭੮੨ ॥
ਕੀਓ ਸੋਕ ਸਿੰਘਾਨ ਦੁਇ ਹਾਥ ਮਾਰੇ।
ਕਹਾਂ ਖੇਲ ਕੀਨੀ ਕਹੋ ਕਰਨ ਹਾਰੇ।
ਤਵੈਂ ਸਾਹਿਬੰ ਬੈਨ ਇਹ ਭਾਤ ਕੀਨੇ।
ਕਰੀ ਮੁਹ ਰੱਛਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਨੇ ॥ ੧੮ ॥ ੭੮੩ ॥
ਸੁਨੇ ਬੈਨ ਐਸੇ ਕਛੂ ਧੀਰ ਆਯੋ।
ਤਵੈਂ ਜਾਇ ਸਿੰਘਾਨ ਸਾਥੀ ਬੁਲਾਯੋ।
ਤਹਾਂ ਤਾਹਿ ਕਿਰੀ ਆਨ ਕੈ ਘਾਵ ਸੀਨਾ[3]।
ਉਠੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਰਿ ਕੈ ਤਾਹਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੯ ॥ ੭੮੪ ॥

---

[2] ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਮਸੈਦ ਖਾਨ ਸੀ ਜੋ ਸਰਹੰਦ ਵਲੋਂ ਖੁਫੀਆਂ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਤਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਅਤ ਬਖਸੀ ਸੀ। ੨੪ ਸਬਾਨ ਸੰਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹੀ, ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੨੮ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ) ਦੀ ਸਾਹੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਹੋਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਮਸੇਦ ਖਾਨ ਅਫਗਾਨ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਅਤ ਬਖਸੀ ਗਈ (ਅਖਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ)।

[3] ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਦਸਮ ਪਾਤਸਾਹ ਕਾ ਅੰਤਮ ਕੌਤਕ (ਪੰਨਾ ੪) ਅਤੇ ਗੁਰੂ, ਦਸਮ ਪਾਤਸਾਹ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਵਣੇ ਕਾ ਪਰਸੰਗ (੨੦-੩੨) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਜਰਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਖਮ ਸੀਤੇ ਸਨ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੀ। ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਕਾਲ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਇਦ Call ਜਾਂ Cole ਹੋਵੇ। 'ਪਰਸੰਗ' ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਫਰੰਗੀ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਰੀ ਔਰ ਕਿਰੀ ਆਨ ਰੈਨੰ ਬਿਤਾਈ ।
ਭਏ ਭੋਰ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਲ੍ਹੰਮੰ ਲਗਾਈ ।
ਦਿਨੰ ਤੀਨ ਕੇ ਚਾਰ ਐਸੇ ਬਿਤਾਏ ।
ਦਰਜ ਕੈ ਪਰਸ ਕਾਜ ਬਹੁ ਸਿੰਘ ਆਏ ॥ ੨੦॥ ੭੮੫॥
ਉਨੌਂ ਆਨ ਦਰ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕੀਨੀ ।
ਸੁਨੀ ਜੁ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਨ ਸੋ ਮਾਨ ਲੀਨੀ ।
ਦੀਉ ਦਰਸ ਦੀਵਾਨ ਕੈ ਕੈ ਅਪਾਰਾ ।
ਦਯਾਵੰਤ ਹੁਇ ਕੈ ਸਭੇ ਕੈ ਨਿਹਾਰਾ ॥ ੨੧॥ ੭੮੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਸ ਦਯਾ ਕਰਿ ਕੈ ਦੀਉ ਬਹੁਤ ਬਿਦਾ ਸਬ ਦੀਨ ।
ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਹੈ ਨਉਤਨ ਕਥਾ ਨਵੀਨ ॥ ੨੨॥ ੭੮੭॥

ਮਧੁਭਾਰ ਛੰਦ

ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ, ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ ।
ਨਉ ਤਨ ਨਵੀਨ, ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਬੀਨ ॥ ੨੩॥ ੭੮੮॥
ਭਉ ਭੈ ਉਤਾਰ, ਭਰਮੰ ਬਿਦਾਰ ।
ਆਪਰੰ ਅਪਾਰ, ਐਸੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੨੪॥ ੭੮੯॥
ਨਿਹ ਵਾਰ ਪਾਰ, ਸਾਹਿਬ ਸੁਮਾਰ ।
ਬਿਅੰਤ ਅੰਤ, ਨਿਹ ਤੰਤ ਮੰਤ ॥ ੨੫॥ ੭੯੦॥
ਸਿਰਮੰਤ ਸੰਤ, ਜਾਨੰਤ ਮੰਤ ।
ਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਅਨ ਭੈ ਅਨੰਗ ॥ ੨੬॥ ੭੯੧॥
ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ, ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ ।
ਸਬਦੰ ਉਚਾਰ, ਇਕੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੨੭॥ ੭੯੨॥
ਭਊ ਭੈ ਉਤਾਰ, ਭਰਮੰ ਬਿਦਾਰ ।
ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ, ਪੇਖਿਓ ਬਿਅੰਤ ॥ ੨੮॥ ੭੯੩॥
ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ, ਡ੍ਰਿੜ੍ਹ ਜੀਵ ਧਾਰ ।
ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ, ਸਭ ਤੋਰ ਫੰਦ ॥ ੨੯॥ ੭੯੪॥
ਹੁਇ ਕੈ ਖਲਾਸ, ਮਨ ਪੂਰ ਆਸ ।
ਚਰਨੀ ਨਿਵਾਸ, ਕੀਨੋ ਬਿਲਾਸ ॥ ੩੦॥ ੭੯੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰਿ ਭਾਵਨੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉਂ ਲਿਵ ਲਾਇ ।
ਸਾਂਤ ਭਈ ਤਿਹ ਤੇ ਤਬੈ ਕੀਨੋ ਦਰਸਨ ਆਇ ॥ ੩੧॥ ੭੯੬॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਦੀਉ ਦਰਸ ਐਸੇ ਕਹਾ ਕੈ ਉਚਾਰੇ ।

ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਲੀਨਾ ਸਬੀ ਤੈ ਨਿਹਾਰੇ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਸਮੈ ਅੰਤ ਆਯੇ ।
ਕਰੈ ਬੇਗ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਐਸੇ ਬਤਾਯੇ ॥ ੩੨॥ ੭੯੭॥
ਕਛੂ ਭਜਨੰ ਖਾਇ ਕੈ ਨੀਰ ਪੀਨਾ ।
ਭਰੋਸਾ ਸਬੈ ਕੋ ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਦੀਨਾ ।
ਗਈ ਅਰਧ ਰਾਤੰ ਘਰੀ ਚਾਰ ਅਊਰੇ ।
ਭਏ ਸਬਦ ਰੂਪੀ ਕਰੀ ਬਾਤ ਅਊਰੇ ॥ ੩੩॥ ੭੯੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਟੇਰ ਕਰੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਜਾਗੈ ਸਿੰਘ ਅਪਾਰ ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤੇ ਕਹੀ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ॥ ੩੪॥ ੭੯੯॥
ਸੁਨਿ ਸੰਦੇਸ ਬਿਸਮੇ ਗਏ ਅਤਿ ਭਇਆਨ ਮਨ ਹੋਇ ।
ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਮੈ ਰਹੀ ਪੂਛ ਬਾਤ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੩੫॥ ੮੦੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਿਸਮੇ ਸਭ ਹੋਇ ਰਹੇ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਕੀ ਕਛੁ ਹੋਇ ਗਈ ਅਬ ਹੀ ।
ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਸਿੰਘਨੁ ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਇਹ ਭਾਂਤ ਬਿਚਾਰ ਕੀਉ ਤਬ ਹੀ ।
ਸਸਕਾਰ ਕਰੋ ਨਿਸ ਹੀ ਕੋ ਸਮੇ ਨਿਕਸੇ ਨਹੀਂ ਭਾਨ ਕਹਿਓ ਸਬ ਹੀ ।
ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕੋ ਕਰਹੀ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਸੋ ਜੋਤਿ ਗਈ ਤਬ ਹੀ ॥ ੩੬॥ ੮੦੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰਾ ਸੈ ਭਏ ਪੈਸਠ ਬਰਖ ਪ੍ਰਮਾਨ ।
ਕਾਤਕ ਸੁਦ ਭਈ ਪੰਚਮੀ ਨਿਸ ਕਾਰਨ ਕਰਿ ਜਾਨ[4] ॥ ੩੭॥ ੮੦੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੈਸੇ ਕਹੋ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ਕਹੀ ਕਿਤ ਕੀ ਕਿਤ ਹੀ ਸਰ ਫੇਰ ਧਰੀ ।
ਕਹਿਯੋ ਕਛੂ ਔਰ ਸੁ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਹੀ ਹੋਇ ਪਰੀ ।
ਤਿਹ ਨਾਹਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਸੁ ਸੰਤ ਇਕੰਤ ਜਪੰਤ ਅਗੰਤ ਹਰੀ ।
ਜੀਅ ਜਾਨਤ ਹੈ ਕਛੂ ਕੀ ਕਛੂ ਹੀ ਬਿਧਨਾ ਕਛੂ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਕਰੀ ॥ ੩੮॥ ੮੦੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੱਖਨ ਕੋ ਯੋਹੀ ਭਈ ਜਾਨਤ ਸਗਲ ਜਹਾਨ ।
ਕੀਆ ਚਿਲਿਤ੍ਰ ਕਰਤਾਰ ਕੋ ਨਹਿ ਸਕਤ ਬਖਾਨ ॥ ੩੯॥ ੮੦੪॥

ਚੌਪਈ

ਏਕ ਦਿਵਸ ਕਾਰਨ ਤੇ ਆਗੇ ।
ਮਿਲਿ ਕੇ ਸਿੰਘ ਪੂਛਨੇ ਲਾਗੇ ।

---

[4] ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿ. ਨੂੰ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ।

ਕਵਲ ਰੂਪ ਆਪਨ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੇ ।
ਤਿਨ ਕੈ ਜੁਆਬ ਭਾਤਿ ਇਹ ਦੀਨੇ ॥ ੪੦ ॥ ੮੦੫ ॥
ਤਾਹ ਸਮੇ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
ਖਾਲਸ ਆਪਨੋ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ ।
ਖਾਲਸਾ ਹੀ ਸੋ ਹੈ ਮਮ ਕਾਮਾ ।
ਬਖਸ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ ॥ ੪੧ ॥ ੮੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਲਸ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਹੋਂ ਖਾਲਸ ਕੇ ਪਾਸਿ ।
ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ ਖਾਲਸ ਮੈ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੪੨ ॥ ੮੦੭ ॥

ਲੋਟਨ ਛੰਦ

ਖਾਲਸ ਖਾਸ ਕਹਾਵੈ ਸੋਈ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਭਰਮ ਨ ਹੋਈ ।
ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਹਮਾਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸਬਦਿ ਬਿਚਾਰਾ ਅਜਰ ਜਰੰ ।
ਹਿਰਦੇ ਧਰਿ ਧਿਆਨੀ ਉਚਰੀ ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ ਅਪਰ ਪਰੰ ।
ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਅਪਾਰੰ ਬਹੁ ਬਿਸਥਾਰੰ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰੰ ਕਿਆ ਕਥਨੰ ।
ਤਵ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ਸ੍ਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਰਬ ਉਦਾਸੀ ਤਵ ਸਰਨੰ[5] ॥ ੪੩ ॥ ੮੦੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਓਟ ਤਿਹਾਰੀ ਧਰਤ ਹੋ ਜਾਨਤ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਿਮ੍ਰਤ ਹੋਂ ਇਮ ਤੋਇ ॥ ੪੪ ॥ ੮੦੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਾਹੂ ਕੈ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਹੈ ਅਰ ਅਰ ਕਾਹੂ ਕੇ ਭ੍ਰਾਤ ਮਹਾ ਬਲ ਕਾਰੀ ।
ਕਾਹੂ ਕੇ ਮੀਤ ਸਖਾ ਹਿਤ ਸਾਜਨ ਕਾਹੂ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਬਿਰਾਜਤ ਨਾਰੀ ।
ਕਾਹੂ ਕੇ ਧਾਮ ਮਹ ਨਿਧਿ ਰਾਜਤ ਆਪਸ ਮੇ ਕਰਿ ਹੈ ਹਿਤ ਭਾਰੀ ।
ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਦਇਆ ਕਰਿ ਕੈ ਪ੍ਰਭ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮੁਹਿ ਟੇਕ ਤਿਹਾਰੀ ॥ ੪੫ ॥ ੮੧੦ ॥
ਤੇਰੇ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪੋ ਨਿਤ ਨੀਤ ਬਿਚਾਰਿ ਯਹੋ ਸੁ ਬਿਲੰਬ ਨ ਕੀਜੈ ।
ਔਸਰ ਜਾਤ ਬਿਹਾਤ ਸਦਾ ਯਹ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਪਲੈ ਪਨ ਛੀਜੈ ।
ਦੇਖ ਨਿਹਾਰਿ ਨਿਵਾਰ ਮਹਾ ਬਿਖ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਭਲਾ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।
ਏਕ ਹੀ ਕੇ ਜਸੁ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੋ ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਜੈ ॥ ੪੬ ॥ ੮੧੧ ॥

---

[5] ਉਪਰਲੇ ਛੰਦ ਨੰਬਰ ੮੦੫-੦੮ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ) ਪਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । 'ਬਖਸ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ' - 'ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ, ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ' - ਅਤੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸਬਦਿ ਬਿਚਾਰਾ' - 'ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ' - ਕਿਸੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀ ਹਨ । ਇਹ ਹੀ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ' ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ ।

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਲੈ ਰੇ ਮਨਾ ਕਰ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੇਵ ।
ਦੁਰਲਭ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਰ ਸੁਫਲ ਸਿਮਰਿ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੪੭॥ ੮੧੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਭੂਲਿ ਜਿਨ ਜਾਹੁ ਗੁਨ ਗਾਹੁ ਕਰਤਾਰ ਕੇ ਆਪਨੇ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
ਕਿਨ ਭਾਖੀ ਤਹਾਂ ਕਉਨ ਕੀਨੀ ਜਹਾਂ ਨਾਹਿ ਨੈ ਮੂੜ੍ਹ ਮਨ ਤੋਰ ਭਹੁਰੇ ।
ਆਨ ਕੈ ਕਾਲ ਬਿਹਾਲ ਕਰਿ ਹੈ ਕਹੂੰ ਠੌਰ ਅਠੋਰ ਨਿਹ ਦੇਖਿ ਅਹੁਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬਿਅੰਤ ਮਹਮਾ ਮਹਾਂ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੪੮॥ ੮੧੩॥
ਕੂਰ ਮੇ ਪੂਰ ਕੈ ਭੂਰ ਐਸੇ ਰਹਿਓ ਰਹੇ ਜੋ ਕੀਰ ਗਤਿ ਹੋਤ ਵਹੁਰੇ ।
ਭਰਮ ਮੇ ਭੂਲ ਕੈ ਭੂਲ ਤਾ ਸਉ ਗਯੇ ਉਡੇ ਹੈ ਆਪ ਜੋ ਛਾਡ ਜਹੁ ਰੇ ।
ਮੋਹਿ ਫਾਸੀ ਜਹਾਂ ਜੀਵ ਫਸ ਹੈ ਤਹਾਂ ਤਤ ਬੀਚਾਰ ਨਹਿ ਸੂਝ ਅਹੁਰੇ ।
ਟੇਕ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਂ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੪੯॥ ੮੧੪॥
ਲਾਜ ਕੈ ਕਾਜ ਉਪਚਾਰ ਕੇਤੇ ਕਰੈ ਲਾਜ ਕੇ ਕਾਜ ਨਹਿ ਏਕ ਅਹੁਰੇ ।
ਜਗਤ ਕੀ ਕਾਜ ਕਛੁ ਕਾਜ ਆਵੈ ਨਹੀ ਹੋਤ ਆਕਾਜ ਨਹਿ ਕਾਜ ਸਹੁਰੇ ।
ਲੀਨ ਜਾ ਸੇ ਭਯੇ ਸੰਗਿ ਲੈ ਨਾ ਗਯੇ ਜੋਨਿ ਹਿਤ ਗੌਨ ਕਰ ਲੇਤ ਤਹ ਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੦॥ ੮੧੫॥
ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਲੈ ਚੇਤਨ ਕਹੂ ਹੋਤ ਉਧਾਰ ਕੈ ਬਾਤ ਵਹੁਰੇ ।
ਲੋਤ ਕੀ ਲੀਕ ਮੈ ਜ਼ਾਇ ਪਹਿਰੇ ਕਹੂ ਡੂਬ ਹੈ ਨੀਰ ਬਿਨ ਜਾਨ ਜਹੁਰੇ ।
ਕੂਪ ਕੇ ਜੀਵ ਬੀਚਾਰ ਕਿ ਉਹੂ ਕਰੇ ਨਿਕਸਹੈ ਨਾਹਿ ਨੈ ਤਾਤਿ ਯਹੁਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੧॥ ੮੧੬॥
ਜੁਗਤਿ ਕੈ ਜਗ ਕੈ ਭਾਵਨੀ ਭੋਗ ਲੈ ਭੇਖ ਅਲੇਖ ਨਹਿ ਹਾਥ ਅਹੁ ਰੇ ।
ਜਾਇ ਕਰਵਤ ਲੈ ਹੈਵਰੇ ਗਰਤ ਜੈਹੈ ਮੀਚ ਅਮੀਚ ਕੈ ਲੇਤ ਭਹੁਰੇ ।
ਮੋਨ ਗਹਿ ਜੀਵ ਮੈ ਬਸਤ੍ਰ ਤਜਿ ਸੀਵ ਮੈ ਦਿਸਟਿ ਆਕਾਸ ਕਰੁ ਨਾਹਿ ਲਹੁ ਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੨॥ ੮੧੭॥
ਨਾਹਿ ਇਹ ਰੀਤ ਮਨ ਮੀਤ ਤੇ ਸੇ ਕਹੋ ਨਾਮ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਇਹ ਰੀਤ ਗਹੁ ਰੇ ।
ਭਰਮ ਕੇ ਭੇਖ ਤਜਿ ਭੇਖ ਅਲੇਖ ਸਜਿ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
ਛੂਟ ਹੋ ਤ੍ਰਾਸ ਤੇ ਓਟ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਰੇ ।
ਟੇਕ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੩॥ ੮੧੮॥
ਕੋਨ ਹੈ ਕਰਮ ਪੈ ਤਾਹਿ ਜਾਨਿਓ ਨਹੀ ਤੋਨ ਕੀ ਗੌਨ ਤਾਜਿ ਔਨ ਜਹੁਰੇ ।
ਸੂਝ ਰੇ ਆਪਨਾ ਆਪ ਆਪਾ ਕਹ ਜੀਵਨੇ ਜਗਤ ਮੈ ਅਲਪ ਲਹੁ ਰੇ ।
ਜਾਨ ਅਜਾਨ ਪੈ ਜਾਨ ਜਾਨੀ ਨਹੀ ਭਰਮ ਮੈ ਭੂਲ ਜਿਨਿ ਵੂਲ ਰਹੁ ਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੪॥ ੮੧੯॥
ਛਾਡਿ ਦੈ ਧੰਧ ਔ ਬੰਧ ਬੰਧਨ ਸਬੈ ਹੋਇ ਨਿਰਬੰਧ ਇਕ ਬੰਧ ਰਹੁ ਰੇ ।

ਔਰ ਬਿਕਾਰ ਸੁਖ ਸਾਰ ਬੀਚਾਰ ਯੌ ਨਾਮ ਉਚਾਰ ਕਰਿ ਪਾਰ ਪਹੁ ਰੇ ।
ਏਕ ਪ੍ਰਭ ਜਾਪਨਾ ਛਾਡਿ ਦੇ ਥਾਪਨਾ ਆਪਨਾ ਆਪ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੫॥ ੮੨੦॥
ਕੋਟਿ ਉਪਾਵ ਬੀਚਾਰ ਕੋਹੁ ਕਰੇ ਪਾਰ ਜਿਹ ਤੇ ਪਰੇ ਬਾਤ ਅਹੁਰੇ ।
ਅਨਿਕ ਤੀਰਥ ਕਰੇ ਜਾਇ ਕਾਸੀ ਮਰਉ ਚੜ੍ਹੇ ਕੇਦਾਰ ਨਾਹਿ ਪਾਪ ਪਹੁਰੇ ।
ਅਨਿਕ ਤਪ ਸਾਧ ਆਰਾਧ ਜਾਨਿਓ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਹੈ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਅਹੁਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੬॥ ੮੨੧॥
ਲਗੀ ਜੋ ਲਗਨ ਤੌ ਮਗਨ ਐਸੇ ਭਯੋ ਸੌਨ ਆਸੌਨ ਨਹਿ ਜਾਨ ਜਹੁਰੇ ।
ਆਪ ਆਪਾ ਗਯੋ ਆਪ ਆਪੀ ਭਯੋ ਆਪ ਬੀਚਾਰ ਜਬ ਦੇਖ ਅਹੁਰੇ ।
ਜੋਤ ਸੋ ਜੋਤ ਮਿਲਿ ਏਕ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ ਏਕ ਨਹੀ ਔਰ ਅਹੁਰੇ ।
ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੭॥ ੮੨੨॥
ਸਰਬ ਆਨੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਜਾਪ ਤੇ ਜਪੇ ਨਿਤੀਤ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤ ਮੀਤਾ ।
ਸਰਬ ਕੇ ਤੰਤ ਯਹਿ ਮੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਏਕ ਮਨ ਜੀਤ ਕੈ ਜਗਤ ਜੀਤਾ ।
ਸਰਬ ਜੰਜਾਰ ਬੇਕਾਰ ਛਿਨ ਮੈ ਤਜੇ ਸਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਨਿ ਗਿਆਨ ਗੀਤਾ ।
ਭਯੋ ਜੈਕਾਰ ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਚੌਦਹਿ ਭਵਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਖਾਸ ਕੀਤਾ ॥ ੫੮॥ ੮੨੩॥
ਬਚਨ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਗਿਆਨ ਐਸੋ ਕੀਉ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਜੁਗਤਿ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਰਚਨ ਕਰਤਾਰ ਜੋ ਰਚੀ ਆਕਾਰ ਤੇ ਜਪੈਗੀ ਜਾਪ ਸਬ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਾਰੀ ।
ਤਤ ਬੀਚਾਰ ਕੈ ਜੀਤ ਬੋਲੀ ਫ਼ਤੇ ਮਾਰ ਦੂਤਨ ਕੀਓ ਭਸਮ ਛਾਰੀ ।
ਭਯੋ ਜੈਕਾਰ ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਚੌਦਹਿ ਭਵਨ ਅਚਲ ਪਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਕੇਸ ਧਾਰੀ ॥ ੫੯॥ ੮੨੪॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਅਠਾਰ੍ਵਾਂ ਧਿਆਇ
ਸਮਾਪਤਿ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੮॥

ਧਿਆਉ ਉਨੀਸਵਾਂ

ਆਗਾਮੰ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਆਗਾਮ ਅਬ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕਹਤ ਉਪਜੀ ਮੋਹਿ ਤਰੰਗ।
ਰਚਨਾ ਰਚਿ ਜਿਮ ਇਮ ਰਚੀ ਸੋ ਕਰਿ ਹੈ ਇਮ ਰੰਗ॥ ੧॥ ੮੨੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਬ ਸਾਧ ਉਬਾਰਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕੋ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵਹਿੰਗੇ।
ਤੁਰਕੀ ਅਸ ਅਛਿ ਸੁਪਛਿ ਬਡੇ ਤਹਿ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਹਾਵਹਿੰਗੇ।
ਮਿਲਿ ਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕ ਸਬੈ ਕਰਿ ਰੰਗ ਤਰੰਗ ਨਚਾਵਹਿੰਗੇ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਨਿਹਚੈ ਕਰ ਕੀਰਤ ਗਾਵਹਿੰਗੇ॥ ੨॥ ੮੨੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਮਿਤ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕੇ ਦੈ ਹੈ ਦਰਸ ਅਪਾਰ।
ਸੁਨਿ ਮਨ ਮੀਤ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ ਸਰਨਿ ਤਾਹਿ ਚਿਤ ਧਾਰਿ॥ ੩॥ ੮੨੭॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਅਮਿਤ ਤੇਜ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲ।
ਅਮਿਤ ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਅਨਿਕ ਸੀਗਾਰ ਕਟਕ ਦਲ।
ਚੜ੍ਹਗ ਸਾਹ ਸਾਹਨ ਖੜਗ ਗਹਿ ਅਮਿਤ ਅਪਾਰਾ।
ਕਰਗੁ ਦੁਸਟ ਦਲ ਅਮਿਤ ਭਾਤ ਖਲਹਾਂਨ ਬਿਚਾਰਾ।
ਉਮੰਗਤ ਨੀਰ ਸੁਭਰ ਸਰਸ ਤਿਹ ਸਮਾਨਿ ਰਕਤਰ ਚੜ੍ਹਗ।
ਜੈਕਾਰ ਕਰਗੁ ਤਬ ਜਗ ਸਬੈ ਬਜਗ ਸਾਰ ਸਾਹਿਬ ਖੜਗੁ॥ ੪॥ ੮੨੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਿਰਥੀ ਪਤਿ ਭੂਪਤਿ ਸਾਹ ਸਬੈ ਛਬਿ ਦੇਖ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਵਹਿੰਗੇ।
ਤਜਿ ਦੇਸ ਸੁਰੇਸ ਨਰੇਸ ਬਡੇ ਡਰਿ ਕੈ ਸਬ ਹੀ ਭਜ ਜਾਵਹਿੰਗੇ।
ਚਿਤਵੈ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਅਉਰ ਉਪਾਇ ਬਿਨਾ ਹਰਿ ਕਿਉ ਗਤ ਪਾਵਹਿੰਗੇ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ॥ ੫॥ ੮੨੯॥
ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਬਿਡਾਰ ਅਪਾਰ ਬਿਥਾਰ ਕਈ ਕਰਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ।
ਤੇਜਿ ਦੇਸ ਨਰੇਸ ਗਏ ਸਬ ਹੀ ਕਹੁ ਆਪਨ ਆਪ ਲੁਕਾਵਹਿੰਗੇ।
ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕੀਉ ਤਰਈ ਲੋਕ ਸਬੈ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿੰਗੇ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ॥ ੬॥ ੮੩੦॥

ਸੰਤਨ ਕਾਜ ਕਰੀ ਹਰਿ ਲਾਜ ਕੀਉ ਯਹ ਸਾਜ ਸੁਹਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਦਰੇਗ ਨਹੀ ਸਬ ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਖਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਜਿ ਹੈ ਇਹ ਭਾਤ ਕਮਾਨਨ ਤੇ ਸਰ ਯੋ ਤਿਨ ਕੇ ਬਿਚਲਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੇ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੭॥ ੮੩੧॥
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਅਪਾਰ ਕਿਤੇ ਦਲ ਕੇ ਦਲ ਯੋਂ ਛਬਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਦਲ ਦੂਤ ਕਰੋਰਨ ਮਾਰਿ ਲਏ ਕਹੂ ਢੂੰਡਤ ਹਾਥ ਨ ਆਵਹਿੰਗੇ ।
ਮੁਖ ਮੈ ਤ੍ਰਿਣ ਲੈ ਮਿਲਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਤ ਆਪਨ ਆਪ ਬਚਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੇ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੮॥ ੮੩੨॥
ਆਨੰਦ ਸੇ ਬਸਿ ਹੈ ਤਬ ਭੂਪਤਿ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਧਿਆਵਹਿੰਗੇ ।
ਜਪਿ ਖਾਲਸ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸ ਮਨੈ ਕਛੁ ਦੂਸਰੁ ਭੇਦ ਨ ਲਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਛਿਨ ਮੈ ਜਗ ਕੇ ਅਘ ਨਾਸ ਭਏ ਕਹੂ ਪਾਪ ਨ ਢੂੰਢਤ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੯॥ ੮੩੩॥
ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਬਨਾਸਪਤੀ ਤਿਹ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਜਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਬਨ ਮੈ ਤ੍ਰਿਨ ਮੈ ਪਸੁ ਪੰਖਨ ਮੈ ਕਰਿ ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਦਿਖਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਪਰਜਾ ਜਪ ਜਾਪ ਅਨੰਦ ਕਰੇ ਇਹ ਜਾਤ ਹੀ ਸੇ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੇ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੧੦॥ ੮੩੪॥
ਧਰਨੀ ਧਵਲਾਰ ਆਕਾਰ ਸਬੈ ਸਸਿ ਭਾਨ ਭਨੇ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਸਨਕਾਦਿਕ ਇੰਦ ਸੁਰਿੰਦ ਸਬੈ ਸਨ ਤਾਰਨ ਯੋ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਗਣ ਨਾਰਦ ਤੁੰਬਰ ਕਿੰਨਰ ਜੱਛ ਸਬੈ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੇ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਿੰਗੇ ॥ ੧੧॥ ੮੩੫॥
ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਸਬੈ ਮਨ ਆਨੰਦ ਸੋ ਗਨ ਗਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਸੁਨ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪਸਾਚ ਪਰੀ ਇਹ ਜਾਪ ਜਪੇ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਗਿਰਹੀ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਸੇ ਕਰਿ ਮੰਗਲ ਸਾਜ ਬਜਾਵਹਿੰਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੇ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿੰਗੇ ॥ ੧੨॥ ੮੬੩॥
ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਆਗਮੰ ਪ੍ਰਗਾਸ ਉਨੀਸਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੯॥

ਧਿਆਉ ਬੀਸਵਾਂ

ਸਰਬ ਉਪਮਾ

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਮਸਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਕਹਿਹੋ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਵਤਨ ਨਵਨ ਕੀਜੈ ਮੋਹਿ ਸਹਾਇ ॥ ੧॥ ੮੩੭॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੰ ਅਚਰਜੰ ਸਰੂਪੇ ।
ਨਮੋ ਸਿਸਟਿ ਕਰਤਾ ਅਨੰਤੰ ਬਿਭੂਤੇ ।
ਨਮੋ ਸਰਬ ਰੰਗੇ ਨਮੋ ਸਰਬ ਮਾਥੇ ।
ਨਮੋ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਨਮੋ ਸਰਬ ਸਾਥੇ ॥ ੨॥ ੮੬੮॥
ਨਮੋ ਗਿਆਨ ਗਿਆਤਾ ਕਲਾਯੰ ਪ੍ਰਕਾਸੀ ।
ਨਮੋ ਧਿਆਨ ਧਰਤਾ ਸਦਾ ਸਰਬ ਵਾਸੀ ।
ਨਮੋ ਜੁਗਤ ਅਰੁ ਮੁਕਤ ਕੋ ਗਿਆਨ ਦਾਤਾ ।
ਨਮੋ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਨਮੋ ਏ ਬਿਧਾਤਾ ॥ ੩॥ ੮੩੯॥
ਤਮਾਸ਼ਾ ਅਜਾਇਬ ਅਜਬ ਖੇਲ ਤੇਰਾ ।
ਤੁਮੀ ਕਾਰ ਕਰਤਾ ਕੀਆ ਜਗਤੁ ਤੇਰਾ ।
ਤੁਹੀ ਰਿੱਧ ਅਰ ਸਿੱਧ ਨਵ ਨਿਧਿ ਕਰਤਾ ।
ਤੁਹੀ ਬੁਧਿ ਦਾਤਾ ਸਬੈ ਦੋਖ ਹਰਿਤਾ ॥ ੪॥ ੮੪੦॥
ਮਹਾ ਜੋਤਿ ਤੇਰੀ ਸਬੀ ਮੈ ਬਿਰਾਜੈ ।
ਕਰੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਕੀਆ ਤੋਹਿ ਛਾਜੈ ।
ਕਰੈ ਜੋ ਚਲਿਤ ਆਪ ਆਪੀ ਉਪਾਏ ।
ਲਖੇ ਜੰਤ ਕੈਸੇ ਜੁ ਤੇਰੇ ਬਨਾਏ ॥ ੫॥ ੮੪੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਾਹਿ ਨਾ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਮ ਰਹਿਓ ਸਬ ਸ੍ਰਸਟਿ ਮੈ ਕਹਤ ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੬॥ ੮੪੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਬ੍ਰਿਾਜਤ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ ਮੈ ਅਰੁ ਬਿਸਨ ਹੂ ਮੈ ਸਿਵ ਸੰਕਰ ਮੈ ਗਣ ਈਸ ਸਮਾਹੀ ।
ਦੇਵੀਅਨ ਮੈ ਨਵ ਨਾਥਨ ਮੈ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਕਹਾਹੀ ।
ਬਿਆਪਕ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਕੇ ਬਿਖੇ ਮਨ ਤਾਹੀ ਕੋ ਨਾਮੁ ਜਪੈ ਗਤਿ ਪਾਹੀ ॥ ੭॥ ੮੪੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਜਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਛੋਡਿ ਕੇ ਕਰਤ ਅਵਰ ਕੀ ਸੇਵ ।
ਸੋ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨਿ ਹੈ ਪਾਵਤ ਰੰਚ ਨ ਭੇਵ ॥ ੮॥ ੪੪੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਫੂਲਨ ਮੈ ਜਿਮ ਬਾਸ ਬਸੈ ਬਸਿਹੈ ਹਰਿ ਜੀ ਇਮ ਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ।
ਦੀਪਕ ਮੈ ਬਤੀਆਂ ਜਿਮ ਹੈ ਤਿਮ ਹੀ ਜਗ ਮੈ ਜਗਦੀਸੁਰ ਆਹੀ ।
ਭਾਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਕਾਸ ਕਰੈ ਨਿਰਖੇ ਜਲ ਮੈ ਤਿਹ ਕੀ ਪਰਛਾਹੀ ।
ਗੋਰਸ ਮੈ ਘ੍ਰਿਤ ਜਾਨ ਇਮੈ ਪ੍ਰਿਤਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਭਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ॥ ੯॥ ੪੪੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਹੈ ਸੁਬਾਸ ਮ੍ਰਿਗ ਪਾਸ ਹੀ ਨਹਿ ਜਾਨਤ ਅਗਿਆਨ ।
ਗੁਰ ਬਿਨ ਬਾਸ ਨਾ ਪਾਵਈ ਢੂੰਢਤ ਹੈ ਉਦਿਆਨ ॥ ੧੦॥ ੪੪੬॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਅਮਿਤ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਾਸ ਸਬ ਸਬ ਕੇ ਘਟ ਮਾਂਹੀ ।
ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰ ਆਪ ਜਾਪ ਸਬ ਕੇ ਮੁਖ ਮਾਂਹੀ ।
ਸਰਬ ਰੂਪ ਹੈ ਰੂਪ ਸੀਲ ਮੈ ਸੀਲ ਮਹੀ ਹੈ ।
ਸਰਬ ਗਿਆਨ ਮੈ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਮੈ ਧਿਆਨ ਵਹੀ ਹੈ ।
ਅਚਲ ਰੂਪ ਅਨਭੈ ਸਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ।
ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ ਆਨੰਤ ਮੰਤ ਨਾਥਾਨ ਨਾਥ ਸੰਕਟ ਹਰਨ ॥ ੧੧॥ ੪੪੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੁਖ ਬਿਡਾਰਨ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਮੁਰਾਰ ।
ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਸਬ ਕੈ ਰਹੈ ਦਯਾ ਵੰਤ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੨॥ ੪੪੮॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਦਾਤਾਰੁ ਅਵਰ ਦੂਜਾ ਨਹੀ ਕੋਈ ।
ਸਦਾ ਰਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਅੰਤ ਸੰਗੀ ਹੈ ਸੋਈ ।
ਅਨਿਕ ਮੀਤ ਸੋ ਮੀਤ ਨਾਹਨ ਸਮ ਜਾ ਕੇ ।
ਅਤਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਗਤ ਰੂਪ ਕਹਿ ਸਕੇ ਨ ਤਾ ਕੇ ।
ਗਤਿ ਮਿਤ ਅਪਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਰਨ ਬੇਸੁਮਾਰ ਸੇਵਤ ਚਰਨ ।
ਭਉ ਭੈ ਉਤਾਰ ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰ ਨਾਥਾਨ ਨਾਥ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ॥ ੧੩॥ ੪੪੯।

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰੋ ਤਾਹਿ ਕੋ ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਸੋਇ ।
ਸਰਬਧਾਰ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੧੪॥ ੪੫੦॥

ਕਬਿਤ

ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਕਰਨਹਾਰ ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ ਤੇਰੀ
ਕਿਤਹੂ ਨ ਅੰਤ ਕਹੂ ਐਸੋ ਬਿਅੰਤ ਹੈ ।
ਨਿਹਚੈ ਕੈ ਗਾਵਤ ਹੈ ਭਾਵਤ ਹੈ ਤੇਹੀ ਕੋਊ
ਪੂਰਿ ਰਹਿਉ ਸਬ ਹੀ ਮੈ ਪੂਰਨ ਭਗਵੰਤ ਹੈ ।
ਸੇਵਾ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਹੋਤਿ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜੋਤ
ਦੁਰਮਤਿ ਸਬੈ ਖੋਤ ਨਿਰਮਲ ਸੋਮੰਤ ਹੈ ।
ਏਕ ਹੀ ਬਤਾਯੋ ਗੁਨ ਤਾ ਕੇ ਤਵ ਗਾਯੋ ਜਨ
ਜੰਨ ਮੇ ਨ ਆਯੋ ਸੋ ਸਿਮਰਤ ਏਕ ਸੰਤ ਹੈ ॥ ੧੫॥ ੮੫੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਉਰਾਸੀ ਮੈ ਪਰਤ ਹੈ ਬਿਨਾ ਭਗਤ ਨਰ ਸੋਇ ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਏਕ ਅਰਾਧੀਐ ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਖੋਇ ॥ ੧੬॥ ੮੫੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੁਬਿਧਾ ਕਰ ਦੂਤ ਹਜੂਰ ਸਦਾ ਰਹੁ ਏਕ ਹੀ ਸਦਾ ਕਹੁ ਰੇ ।
ਹਿਤ ਸੋ ਚਿਤ ਸੋ ਧਰ ਧਿਆਨ ਰਿਦੈ ਸਤਸੰਗਤ ਓਟ ਤਹਾਂ ਗਹੁ ਰੇ ।
ਤਜਿ ਮੋਹਨੀ ਮੋਹ ਬਿਚਾਰ ਯਹੈ ਲਗ ਮੋਹਨ ਮੂਰਤ ਸੁ ਰਹੁ ਰੇ ।
ਯਹ ਮੰਤ੍ਰ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਨਿਹਚੈ ਕਰਿ ਕੈ ਏਹ ਕੋ ਗਹੁ ਰੇ ॥ ੧੭॥ ੮੫੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਿ ਨਿਹਚੈ ਇਕ ਨਾਮ ਸੋ ਅਵਰ ਨਾ ਮਨ ਮੈ ਆਨ ।
ਲਾਗ ਰਹੈ ਧੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸੋ ਧਿਆਨ ॥ ੧੮॥ ੮੫੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਧਿਆਨ ਕਰੋ ਧਰਨੀ ਧਰ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਸੁਬਿਚਾਰ ਅਪਾਰ ਯਹੀ ਹੈ ।
ਅਉਰ ਨਹੀ ਕਹੂ ਤਾਹ ਬਿਨਾ ਕਰਤਾ ਹਰਤਾ ਸਰ ਦੂਖ ਵਹੀ ਹੈ ।
ਜੋਤ ਸਬੈ ਜਗ ਮੈ ਤਿਹ ਕੀ ਜਿਹ ਕੀ ਉਪਮਾ ਸਬ ਸਿਸਟਿ ਕਹੀ ਹੈ ।
ਐਸੋ ਬਿਅੰਤ ਨ ਅੰਤ ਕਿਤਹੂੰ ਕਹੂ ਸਬ ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਖੋਜ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ੧੯॥ ੮੫੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਖੋਜਤ ਕੋਟਿ ਅਨੇਕ ਜਨ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਚ ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਸਬ ਕੀਏ ਸੋ ਜਾਨੈ ਕਰਤਾਰ ॥ ੨੦॥ ੮੫੬॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਜਾਨੈ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਈ ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਕਿਹ ਕੋ ਕਹੀਏ ।
ਸਭ ਕੀ ਗਤਿ ਜਾਨੈ ਸੋ ਭਗਵਾਨੈ ਪੁਰਖ ਸੋ ਜਾਨੈ ਸੋ ਕਹੀਐ ।
ਸੋਈ ਗੁਰਦਾਤਾ ਮੁਕਤਿ ਪਠਾਤਾ ਸੋ ਪ੍ਰਭ ਜਾਤਾ ਸੰਤ ਜਨਾ ।
ਏਕੋ ਸਬ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਿਜਾਮੀ ਸਿਮਰ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਹੋਇ ਮਨਾ ॥ ੨੧॥ ੮੫੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਹੈ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਮਰਨਿ ਕਰਿ ਮਨ ਮੀਤ ।
ਤਜਿ ਬਿਕਾਰ ਕਰਤਾਰ ਜਪਿ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਧਰ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨੨॥ ੯੫੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੋ ਕਰ ਰੀਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਗ ਪ੍ਰੀਤ ਅਨੀਤ ਤਜੈ ਦੁਖ ਆਵੈ ਨ ਨੇਰੇ ।
ਹੋਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਨਿਵਾਸ ਸਦਾ ਸੁਖ ਐਸੇ ਹੈ ਨਾਮੁ ਜਪੋ ਮਨ ਮੇਰੇ ।
ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਨਾਹਿ ਕਹੂੰ ਸਮਝੇ ਚਿਤ ਮੈ ਮਨ ਮੂੜ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ।
ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਤਨ ਛਾਰ ਬਿਕਾਰ ਸਬੈ ਕਛੁ ਕਾਜਿ ਨ ਤੇਰੇ ॥ ੨੩॥ ੯੫੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਬ ਬਿਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਉਪਜਤ ਹੈ ਨਿਤ ਨੀਤ ।
ਤਿਆਗਤ ਹੈ ਤਿਹ ਸੰਤ ਜਨ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨੪॥ ੯੬੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਅਧਾਰ ਯਹੀ ਕਰਿ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਸਦਾ ਕਹੀਐ ।
ਰਹੀਐ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੰਗ ਮਨਾ ਉਪਜੈ ਸੁਖ ਗਿਆਨ ਸਦਾ ਗਹੀਐ ।
ਮਮਤਾ ਤਜਿ ਮੋਹ ਬਿਮੋਹ ਭਏ ਨਰ ਨਾਮ ਕੀ ਸੇਵ ਤਿਨੋ ਲਹੀਐ ।
ਕਹੀਐ ਅਬ ਏਕ ਬਿਚਾਰ ਮਨਾ ਜਮਦੂਤ ਤੇ ਤ੍ਰਾਸ ਕਹਾ ਸਹੀਐ ॥ ੨੫॥ ੯੬੧॥

ਸੋਰਠਾ

ਕਿਉ ਸਹੀਐ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਜੋ ਜਪੀਐ ਕਰਤਾਰ ਗੁਨ ।
ਮੁਕਤ ਭਏ ਨਰ ਸੋਇ ਜਿਨ ਅੰਤਰ ਧਨਿ ਏਕ ਹੈ ॥ ੨੬॥ ੯੬੨॥

ਸਵੈਯਾ

ਪੁਤ੍ਰ ਕੇ ਹੇਤ ਸੁਚੇਤ ਭਯੋ ਸੁ ਕਹਿਓ ਨਰ ਨਾਮ ਨਰਾਇਣ ਭਾਈ ।
ਸੋ ਕਰਿ ਧਿਆਨ ਰਿਦੈ ਭਗਵਾਨ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਨਾਮ ਤਬੈ ਸੁਧਿ ਆਈ ।
ਭਜਿ ਗਏ ਜਮਦੂਤ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਨਿਹਾਰ ਤਬੈ ਗੁਨ ਗਾਈ ।
ਐਸੇ ਸੁ ਪਤਤਿ ਉਧਾਰੇ ਜਗਤ ਮੇ ਏ ਕਰਤਾਰ ਤੁਝੈ ਬਡਿਆਈ ॥ ੨੭॥ ੯੬੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਹਾ ਕੁਕਰਮੀ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਤ ਬਹੁਤ ਅਪਰਾਧ ।
ਮੁਕਤਿ ਕੀਊ ਤਿਹ ਛਿਨਕ ਮੈ ਬਡੇ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ॥ ੨੮॥ ੯੬੪॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੀਰ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰੀ ਗਨਕਾ ਮਨਿ ਕਾ ਤਜਿ ਮਾਨ ਅਜਾਨ ਭਈ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀਏ ਗਤਿ ਹੈ ਸਰ ਬੁਧਿ ਨਿਵਾਸ ਕੁਸਾਖ ਗਈ ਹੈ ।
ਪਾਵਨਿ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਲੀਉ ਸੁਨਿ ਤਾਹੀ ਕੋ ਨਾਮ ਕੀ ਲਾਜ ਭਈ ਹੈ ।
ਤਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਬਿਚਾਰਤ ਹੈ ਸਬ ਮੋਖ ਦੁਆਰੇ ਪਠਾਇ ਦਈ ਹੈ ॥ ੨੯॥ ੯੬੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਅਟਾ ਕੇ ਹਿਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਲੀਉ ਰੈਨ ਦਿਨ ਨਾਮ ।
ਕੇਤਕ ਤਪ ਕਰਿ ਪਚਿ ਮੂਏ ਨਹਿ ਪਾਵਤ ਬਿਸਰਾਮ ॥ ੩੦॥ ੮੬੬॥

ਚੌਪਈ

ਇੰਦ੍ਰ ਦੌਨ ਰਾਜਾ ਇਕ ਹੋਤਾ ।
ਗਿਆਨੀ ਬਹੁਤ ਮਹਾ ਅਤਿ ਸ੍ਰੋਤਾ ।
ਅਗਨਿ ਅਹਾਰ ਬਹੁਤ ਉਨ ਦੀਨਾ ।
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੇਤਕ ਬਿਧਿ ਕੀਨਾ ॥ ੩੧॥ ੮੬੭॥
ਹੋਮ ਜਗਿ ਉਨ ਕੀਏ ਅਪਾਰਾ ।
ਬੈਸੰਤ੍ਰ ਕੋ ਭਯੋ ਅਹਾਰਾ ।
ਧਰਮ ਅੰਗ ਸਬ ਜਗਤ ਬਖਾਨੈ ।
ਕਰਨ ਹਾਰ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਜਾਨੈ ॥ ੩੨॥ ੮੬੮॥
ਜੋ ਹਰਿ ਕਰੈ ਕਰਾਵੈ ਸੋਈ ।
ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਈ ।
ਐਸੋ ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕਰਤਾਰਾ ।
ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨਾ ਕਿਨਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੩੩॥ ੮੬੯॥

ਕਬਿਤ

ਪੁੰਨਿ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੋਊਨ ਦੇਵਤਾ ਦੁਆਰੇ ਜਾਇ
ਆਗੀ ਆਇ ਧਰਮ ਰਾਇ ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ ਕੀਉ ।
ਫੂਲ ਗਯੋ ਮਨ ਮੈ ਮਹਾ ਸਕਤਿ ਭਈ ਮੋਹਿ
ਕੀਉ ਨ ਬਿਚਾਰ ਕਛੂ ਬਿਗਸਿਓ ਨ ਤਉ ਹੀਓ ।
ਕਰਤੇ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਦਰ ਤੇ ਦੀਉ ਬਿਡਾਰ
ਕੁੰਜਰ ਕੀ ਜੋਨ ਧਾਰ ਪਸੂਨ ਮੈ ਮਿਲਾਇ ਲੀਓ ।
ਐਸੋ ਨਿਰਲੇਪ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਸਦਾ ਆਠੋ ਜਾਮ
ਬਿਨਾ ਨਾਮ ਤਾਹਿ ਰਾਜ ਕਜਰੀ ਬਨ ਕੋ ਦੀਓ ॥ ੩੪॥ ੮੭੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਇੰਦ੍ਰ ਦੌਨ ਰਾਜ ਬਡੋ ਕੀਨੋ ਗਰਬ ਅਹਾਰ ।
ਤਾ ਕਾਰਨ ਕੁੰਜਰ ਕੀਉ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩੫॥ ੮੭੧॥

ਕਬਿਤੁ

ਸੋ ਬਨ ਮੈ ਇੰਦ੍ਰ ਦੌਨ ਕਰਤ ਕਲੋਲ ਡੋਲ
ਖੇਲਤ ਅਡੋਲ ਜੈਸੇ ਸਖਾ ਸੰਗਿ ਹੈ ਕੀਉ ।
ਕਰਤ ਸੁਭਾਵ ਜਾਇ ਪੈਠੋ ਜਲ ਮਧਿ ਧਾਇ
ਗਜ ਗਹਿ ਚਰਨ ਤਾਹਿ ਐਚਿ ਨੀਰ ਮੈ ਲੀਉ ।

ਤਾ ਸਮੇ ਸੁਚੇਤ ਚੀਤ ਅੰਤਰਿ ਮੈ ਕਰੀ ਪ੍ਰੀਤ
ਲੀਨੋ ਮੁਖ ਨਾਮਿ ਤਾਹਿ ਛੂਟੇ ਰਿਪ ਤੇ ਜੀਓ ।
ਨਾਮ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਆਪ ਆਪ ਹੀ ਸਹਾਇ ਭਯੋ
ਕਾਢਿ ਤਾਹਿ ਨੀਰ ਮੈ ਮੁਕਤਿ ਭੇਜ ਕੈ ਦੀਓ ॥ ੩੬॥ ੮੭੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਿਮਰਤ ਹੈ ਨਰ ਸੋਇ ।
ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਨਾਮ ਤਿਹ ਜਾਨਤ ਹੈ ਸਭ ਕੋਇ ॥ ੬੭॥ ੮੭੩॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੇਰੋ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪੇ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਆਸਰੋ ਇਕ ਤਿਹਾਰੇ ਭਨੀ ਹੈ ।
ਜੋ ਲਉ ਏ ਸਾਸ ਨਿਵਾਸ ਕਰੋ ਤਵ ਲੌ ਸਭ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਬਨੀ ਹੈ ।
ਹੌ ਜੁ ਕਹੋ ਸਭ ਜਾਨਤ ਹੋ ਹਰਿ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਸਬ ਤੋਹਿ ਜਨੀ ਹੈ ।
ਤੇਰੋ ਬਿਚਾਰ ਅਧਾਰ ਮੋਹੀਂ ਮਨ ਮੈ ਸਬ ਕੋ ਤੂਹੀ ਏਕ ਧਨੀ ਹੈ ॥ ੩੮॥ ੮੭੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਭ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਏਕ ਹੈ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ।
ਅੰਤਿਰ ਹੀ ਬਿਆਪਕ ਭਯੋ ਸਬ ਮਹਿ ਪੂਰਨ ਸੋਇ ॥ ੩੯॥ ੮੭੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਗ ਮੈ ਜਬ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹ ਕੀ ਕਹੀਐ ।
ਜਲ ਮੈ ਥਲ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਘਨ ਮੈ ਘਨ ਜੋਤਿ ਚਮਕੰਤ ਹੀ ਚਹੀਐ ।
ਘਟ ਮੈ ਤਟ ਮੈ ਬਟ ਮੈ ਬਨਰਾਇ ਮੈ ਤੇ ਬਨਰਾਇ ਹਰੀ ਰਹੀਐ ।
ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਅਨੇਕ ਕੀਏ ਜਿਨ ਕਿਉ ਨ ਕਰੈ ਕਰਤਾ ਵਹੀਐ ॥ ੪੦॥ ੮੭੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਿਉ ਨ ਕਰੈ ਕਰਤਾਰ ਜਉ ਚਾਹੇ ਸੋਈ ਕਰੈ ।
ਨਰ ਕੋ ਯਹੀ ਬਿਚਾਰ ਰੈਨ ਦਿਵਸ ਗੁਨ ਉਚਰੈ ॥ ੪੧॥ ੮੭੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਐਸੇ ਜਪੇ ਨਿਹਚੇ ਕਰਿ ਕੈ ਨਰ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭ ਕੇਰਾ ।
ਪ੍ਰੀਤ ਕੀ ਰੀਤ ਨਾ ਜਾਤ ਕਹੀ ਉਪਜੈ ਸੁਖ ਗਿਆਨ ਸੁ ਜਾਇ ਅੰਧੇਰਾ ।
ਜੋਤ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨਿਵਾਸ ਸਦਾ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨੋ ਤਲ ਹੋਤ ਬਸੇਰਾ ।
ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ਅਪਾਰ ਕਰੈ ਗੁਰ ਸਾਖ ਭਰੈ ਤਬ ਹੋਤ ਨਿਬੇਰਾ ॥ ੪੨॥ ੮੭੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖ ਬਿਨ ਨਰ ਨਹੀ ਹੋਤ ਉਧਾਰ ।
ਗੁਰ ਤੇ ਫਿਰ ਦਰ ਕੇ ਗਯੋ ਦੇਖੋ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੪੩॥ ੮੭੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਾਨਤ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਰੀਤ ਸੁ ਪ੍ਰੀਤ ਬਿਨਾ ਕਹੂ ਪਾਰ ਨਾ ਪੱਯੈ ।

ਰੇ ਮਨ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਗੁਰ ਕੇ ਹਿਤ ਕੈਸੇ ਕੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਮਿਲੱਯੇ ।
ਜੋ ਸਿਮਰੇ ਸੋਈ ਪਾਰ ਪਰੈ ਨਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰ ਸਦਾ ਗੁਨ ਗੱਯੇ ।
ਨਾਮ ਅਧਾਰ ਅਪਾਰ ਕਥਾ ਸੁਨਿ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਸੁ ਤਹਿ ਗੁਨ ਗੱਯੇ ॥ ੪੪॥ ੮੮੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਜਿ ਬਿਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਸਰਨ ਤਾਹਿ ਚਿਤ ਆਨ ।
ਅਨ ਦਿਨੁ ਉਚਰੈ ਅਨੇਕ ਗੁਨ ਗਤਿ ਮੂਰਤਿ ਕੇ ਧਿਆਨ ॥ ੪੫॥ ੮੮੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਅੰਗਮ ਸਦਾ ਕਰਤਾ ਸੁਖ ਕੋ ਸਬ ਠਉਰ ਤੁਹੀ ਹੈ ।
ਸੋ ਸਿਮਰੇ ਹਰਿ ਸੰਤ ਇਕੰਤ ਅਨੰਤ ਜਪੰਤ ਬਿਅੰਤ ਸੁਈ ਹੈ ।
ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰਿ ਤਜੈ ਜਿਨਿ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸਿਧ ਹੁਈ ਹੈ ।
ਜਾਪ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮਿਟ ਸਬ ਤਾਪ ਵਹੈ ਪ੍ਰਭ ਜਾਪ ਸੁ ਏਕ ਕੁਈ ਹੈ ॥ ੪੬॥ ੮੮੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰ ਤਜਿ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਅਨੰਦ ।
ਸਦਾ ਨਿਕਟ ਹੀ ਜਾਨੀਐ ਉਤਰ ਮਨ ਕੀ ਚਿੰਦ ॥ ੪੭॥ ੮੮੩॥

ਸਵੈਯਾ

ਨਾਇਕ ਲਾਇਕ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਸਿਰ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੋ ।
ਜੋਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਤਾਹੁ ਕੀ ਐਸੋ ਪ੍ਰਚੰਡ ਧਨੀ ਹਰਿ ਮੇਰੋ ।
ਦੁਤਨ ਮਾਰਿ ਨਿਵਾਰਤ ਹੈ ਅਰੁ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਤਿਹੁ ਸੰਗਿ ਨੇਰੋ ।
ਯਾ ਜਨ ਕੀ ਪਤਿ ਰਾਖੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁਖ ਦੇਹੁ ਸਦਾ ਕਰਿ ਚੇਰਨਿ ਚੇਰੋ ॥ ੪੮॥ ੮੮੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਯਾ ਕਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਮੁਹਿ ਹੋਇ ਸਰਬ ਸੁਖ ਚੀਤ ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੋਂ ਨਾਮ ਕੋ ਰਟਤ ਰਹੋਂ ਕਰ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੪੯॥ ੮੮੫॥

ਸਵੈਯਾ

ਯਾ ਜਗ ਮੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪੁਨੀਤ ਕਰੈ ਜਨ ਪ੍ਰੀਤ ਸੋਈ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ।
ਔਸਰ ਜਾਤ ਬਿਹਾਤ ਸਦਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਬਿਨਾ ਕਹੁ ਕੋ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ ।
ਮਯਾ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਜਗਤ ਮੈ ਮੂਰਖ ਦੇਖ ਤਹਾ ਲਲਚਾਵੈ ।
ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਗਵਾਰ ਪਰੇ ਮੰਝਧਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਆਵੈ ॥ ੫੦॥ ੮੮੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਕੈ ਪਰਤ ਮੂੜ੍ਹ ਮੰਝਧਾਰ ।
ਮਾਯਾ ਮੈ ਭੂਲੇ ਫਿਰੈ ਕਰਤ ਨਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੫੧॥ ੮੮੭॥

ਲੋਟਨ ਛੰਦ

ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਪਤ ਸਗਲ ਸਿਰ ਸੋਈ ਕਰਨਹਾਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ।
ਐਸੋ ਧਨੀ ਅਗੰਮ ਹਮਾਰਾ ਤਾ ਕੀ ਸੋਭਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ।

ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਬਹੁ ਬਿਸਥਾਰਾ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰਾ ਸੋ ਸੁਆਮੀ।
ਸੋਈ ਸਭ ਸੰਗੀ ਬਹੁਤ ਬਿਧ ਰੰਗੀ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ।
ਕਰਤੇ ਸਭ ਸੇਵਾ ਮਨਿ ਜਨਿ ਦੇਵਾ ਏਕ ਨ ਭੇਵਾ ਸੋ ਸਹੀਐ।
ਗਹੀਐ ਅਬ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਉਪਮਾ ਤਿਹ ਕੀ ਕਿਆ ਕਹੀਐ।
॥ ੫੨॥ ੮੮੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਪਾਈਐ ਕਰਨਹਾਰ ਕੋ ਭੇਵ।
ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਉਦੋਤ ਕਰਿ ਤਵ ਭੇਟੇ ਗੁਰਦੇਵ॥ ੫੩॥ ੮੮੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਐਸੋ ਬਿਚਾਰ ਕਰੋ ਮਨ ਮੀਤ ਗਿਰੈ ਭਰਮ ਭੀਤ ਸੋਈ ਬਿਧਿ ਕੀਜੈ।
ਸੰਤਨ ਮੈ ਸੁਖ ਹੇਤ ਨਿਵਾਸ ਬਿਲਾਸ ਸਦਾ ਤਹਾ ਨਾਮ ਜਪੀਜੈ।
ਏਕ ਹੀ ਕੋ ਗੁਨ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸੁ ਜਹਾ ਜਾਪ ਬਿਖੈ ਤਜਿ ਦੀਜੈ।
ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਠਉਰ ਤਹਾ ਨਹੀ ਆਉਰ ਬਿਨਾ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕਉਨ ਕਹੀਜੈ॥ ੫੪॥ ੮੯੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਉਰ ਕਉਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਪੂਰਨ ਧਨੀ।
ਕਰਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸੋਇ ਸਕਲ ਸੋਭ ਤਾਕੀ ਗਨੀ॥ ੫੫॥ ੮੯੧॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਬਿਨਾ ਤਾਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਅਵਰ ਜਨ ਕਛੂ ਨ ਜਾਨੈ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਧਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਰੈਨ ਦਿਨ ਨਾਮੁ ਬਖਾਨੈ।
ਸੁਰਤ ਸਬਦਿ ਬੀਚਾਰ ਛਾਡ ਸਭ ਦੇਤ ਬਿਕਾਰਾ।
ਯਹ ਦੁਨੀਆ ਦਿਨ ਚਾਰ ਸੁਪਨ ਜਾਨਤ ਸੰਸਾਰਾ।
ਐਸੋ ਪ੍ਰਕਾਸ ਜਬ ਪ੍ਰਭ ਕੀਓ ਦੂਖ ਦਰਦ ਭੈ ਭ੍ਰਮ ਗਯੇ।
ਉਚਰੰਤ ਨਾਮ ਅਨ ਦਿਨ ਸਦਾ ਆਦਿ ਅੰਤ ਜਿਨ ਜਨ ਲਯੇ॥ ੫੬॥ ੮੯੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਮਨ ਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਗਈ ਕੀਉ ਸੁ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ।
ਛਾਡਿ ਦੀਉ ਜੰਜਾਰ ਸਭ ਏਕ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ॥ ੫੭॥ ੮੯੩॥

ਲੋਟਨ ਛੰਦ

ਬਿਨਾ ਭਗਤ ਨਰ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਜਗ ਮੈ ਆਵੈ।
ਭੋਗਤ ਦੂਖ ਸੂਖ ਬਹੁਤੇਰਾ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਹੋਤ ਨਬੇਰਾ।
ਹੋਤ ਨਬੇਰਾ ਨਰ ਨਹੀ ਤੇਰਾ ਬਿਨਾ ਭਗਤਿ ਕਿਉਂ ਪਾਰ ਪਰੈ।
ਹਰਿ ਕੋ ਜਸ ਕੀਜੈ ਬਿਖ ਤਜਿ ਦੀਜੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਜੈ ਧਿਆਨ ਧਰੈ।
ਤਉ ਜਤਿ ਸਮਾਵੈ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਵੈ ਮਨਿ ਕਰਿ ਧਿਆਵੈ ਸੋ ਸੇਵਾ।
ਗੁਰਦੇਵ ਬਤਾਈ ਤਉ ਨਰ ਪਾਈ ਅਪਰ ਸੋ ਇਹ ਭੇਵਾ॥ ੫੮॥ ੮੯੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ।
ਮਿਟੈ ਸੁ ਆਵਨ ਜਾਨ ਏਕ ਨਾਮ ਮਨ ਮੈ ਧਰੇ ॥ ੫੯॥ ੮੯੫॥

ਅੜਿਲ

ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੇ ਨਾਮ ਕਿ ਮੂਰਖ ਬਾਵਰੇ ।
ਤੇਰੇ ਅਉਸਰ ਜਾਤਿ ਬਿਹਾਤ ਚੂਕਤ ਕਿਉਂ ਦਾਉਰੇ ।
ਯਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਿਨ ਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਸੁ ਕੀਜੀਐ ।
ਜੀ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਅਪਾਰ ਨਾਮ ਜਪ ਲੀਜੀਐ ॥ ੬੦॥ ੮੯੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਸ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕਰ ਰੇ ਮਨਾ ਖਿਨ ਮੈ ਹੋਤ ਉਧਾਰ ।
ਭਗਤਿ ਬਿਨਾ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਚਉਰਾਸੀ ਬਿਸਤਾਰ ॥ ੬੧॥ ੮੯੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਜਗਿ ਕੋ ਪ੍ਰਿਤਿਪਾਲਤ ਹੈ ਕਰਤਾ ਸਬ ਕੋ ਵਹੀ ਏਕ ਸਮਾਨੈ ।
ਚੋਰਨ ਸਾਹਨ ਪਸੁਅਨ ਪ੍ਰਾਨਨਿ ਜੀਵ ਸਬੈ ਹਰਿ ਏਕ ਸੋ ਜਾਨੈ ।
ਤਾਹਿ ਜਪੇ ਸੁਖ ਹੋਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਦੇਖ ਬਿਚਾਰ ਸੁ ਹੋਤ ਨ ਹਾਨੈ ।
ਏਕ ਹੀ ਜਸ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸੁਰਤਾ ਜਗ ਮੈ ਏਕ ਭਾਂਤ ਬਖਾਨੈ ॥ ੬੨॥ ੮੯੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਮਸਤਕਿ ਮੈ ਪਰਿਓ ਲਿਖਿਓ ਸੁ ਲਿਖਨੇ ਹਾਰ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ਦੇਖਉ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੬੩॥ ੮੯੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਸੁਰਤਾ ਜਗ ਮੈ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕੀਏ ਤੇ ਸੁਰਤਾ ਓਹ ਕੇ ਜਸੁ ਕੀਨੇ ।
ਕ੍ਰੋਧ ਨਿਵਾਰਿ ਬਿਸਾਰਿ ਸਦਾ ਦੁਖ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਰਿਦੇ ਜਪ ਲੀਨੇ ।
ਛਾਡਿ ਦਏ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸਬੈ ਗਹਿ ਸੰਤਨ ਸੇਵਾ ਸੁਧਾ ਰਸ ਪੀਨੇ ।
ਪ੍ਰੀਤ ਭਲੀ ਹਰਿ ਕੇ ਹਿਤ ਕੀ ਬਿਨਸੇ ਤਨ ਤੇ ਸਬ ਕਾਮ ਕਮੀਨੇ ॥ ੬੪॥ ੯੦੦॥

ਸੋਰਠਾ

ਕੀਏ ਸਰਬ ਸੁਖ ਮਾਨ ਪ੍ਰੀਤ ਭਲੀ ਓਰ ਨਾਮ ਕੀ ।
ਮਿਟਿਹੈ ਆਵਨ ਜਾਨ ਐਸੋ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰ ਹੈ ॥ ੬੫॥ ੯੦੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਗਾਵ ਸਦ ਮਨ ਰੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਗੁਨ ਐਸੋ ਸਮੇ ਫਿਰਿ ਹਾਥ ਨ ਐਹੈ ।
ਐਸੋ ਮੈ ਚੇਤ ਸੁਚੇਤ ਭੱਯਾ ਸੁਨਿ ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਪਛੁਤੈਹੈ ।
ਜਾ ਬਿਖਿਆ ਮੈ ਰਚੈ ਰਚੁ ਸੋ ਸੁਨਿ ਸੋ ਬਿਖਿਆ ਤੁਹਿ ਕਾਜਿ ਨ ਐਹੈ ।
ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਆਧਾਰ ਕੀਓ ਇਕ ਏਕ ਹੀ ਸੇਵ ਸਦਾ ਸੁਖ ਪੈਹੈ ॥ ੬੬॥ ੯੦੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਰਬ ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵ ।
ਸਤ ਸੰਗਤ ਮੈ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੬੭॥ ੯੦੩॥

ਅੜਿਲ

ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਮਿਲੈ ਸਤ ਸੰਗਿ ਮੈ ।
ਹਰਿ ਪੂਰਾ ਰਹਿਓ ਸੁਥਤ੍ਰ ਏਕ ਹੀ ਰੰਗ ਮੈ ।
ਸੁਨਿ ਤਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ ਰਿਦੇ ਜੋ ਆਵਈ ।
ਜੀ ਬਿਨ ਬਿਧਨਾ ਸੰਜੋਜ ਕਵਨ ਜਨ ਪਾਵਈ ॥ ੬੮॥ ੯੦੪॥
ਬਿਨ ਬਿਧਤਾ ਸੁਨ ਮੀਤ ਕਵਨ ਸੁਨੈ ਕਾ ਸੋਂ ਕਹੈ ।
ਭ੍ਰਮਤ ਜੁਗ ਗਏ ਬੀਤ ਏਕ ਦਰਸ ਗੁਰਦੇਵ ਬਿਨ ॥ ੬੯॥ ੯੦੫॥

ਅੜਿਲ

ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮ ਕਈ ਬਾਰ ਫੇਰਿ ਅਬ ਆਇਓ ।
ਪੂਰਨ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਰਸ ਗੁਰ ਪਾਇਓ ।
ਬਿਨਸੈ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਭ੍ਰਮ ਭਵ ਸਬ ਗਇਓ ।
ਜੀ ਏਕ ਹੀ ਏਕ ਅਰਾਧ ਏਕੋ ਹੋ ਰਹਿਓ ॥ ੭੦॥ ੯੦੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਕਰ ਤ੍ਰਿਪਤਿਓ ਤਹਾ ਕਰਿ ਸਤਨ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ।
ਦੁਰਲਭ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਹੈ ਲੀਓ ਛਿਨਕ ਮੈ ਜੀਤ ॥ ੭੧॥ ੯੦੭॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੀਤ ਲੀਓ ਜਿਹ ਐਸੋ ਜਨਮ ਅਗਮਿ ਕੀ ਜੋਤਿ ਰਿਦੈ ਤਿਹ ਆਈ ।
ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ਯਹੈ ਕਰਿਹੈ ਇਕ ਰੰਗ ਬਿਖੈ ਬਿਸਰਾਈ ।
ਪ੍ਰੀਤ ਕਰੀ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨੋ ਸੰਗਿ ਨਾਮ ਅਧਾਰ ਨਵੈ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ।
ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਭਈ ਚਹੁੰ ਓਰ ਮੈ ਐਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਹ ਨਾਮ ਬਡਾਈ ॥ ੭੨॥ ੯੦੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਘਰਿ ਆਇਓ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਫਤੇ ਭਈ ਝੁਨਕਾਰ ।
ਲੀਲਾ ਤੁਮਰੀ ਕਿਆ ਕਹੌ ਓਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ॥ ੭੩॥ ੯੦੯॥

ਅੜਿਲ

ਤੇਰੀ ਸੋਭਾ ਸਰਸ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸੁਹਾਵਤੀ ।
ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਸੰਤਨ ਮਨ ਭਾਵਤੀ ।
ਕਹਿ ਨ ਸਕਉ ਬੀਚਾਰ ਪਾਰੁ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ ।
ਜੀ ਨਿਮੁਖ ਗੁਨਿ ਤੋਹਿ ਉਚਰ ਤੋਹਿ ਗਾਈਐ ॥ ੭੪॥ ੯੧੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਅਨਦਿਨ ਕਰਤ ਰਹੋ ਮਨ ਮੀਤ ।
ਅਨਿ ਗਿਨ ਤੋਸੇ ਤਾਹਿ ਦਰ ਗਾਵਤ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਗੀਤ ॥ ੭੫॥ ੯੧੧॥

ਚੌਪਈ

ਅਤਿ ਅਗਾਧਿ ਗਤ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ।
ਕਹਿ ਨ ਸਕਉ ਤੁਮਰਾ ਬਿਸਥਾਰਾ ।
ਅਪਰੰਪੁਰ ਪੂਰਨ ਸੁਖਦਾਈ ।
ਭਗਤਿ ਵੱਛਲ ਸਭ ਤੋਹਿ ਬੜਾਈ ॥ ੭੬॥ ੬੧੨॥

ਮਧੁਭਾਰ ਛੰਦ

ਮਨ ਮੈ ਬਿਚਾਰ । ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ ।
ਐਸੇ ਜੁਆਰ । ਕਰ ਜਾਤ ਝਾਰ ॥ ੭੭॥ ੬੧੩॥
ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ । ਕੈਸੇ ਮੁਰਾਰ ।
ਕਿਹ ਅੰਗ ਸੰਗ । ਕਿਆ ਰੂਪ ਰੰਗ ॥ ੭੮॥ ੬੧੪॥
ਕਛ ਕੀਨ ਭੇਖ । ਕੈ ਹੈ ਅਖੇਲ ।
ਕਰਿ ਹੈ ਅਹਾਰ । ਕੈ ਨਿਰਧਾਰ ॥ ੭੯॥ ੬੧੫॥
ਖੇਲੰਤ ਖੇਲ । ਕੈ ਹੈ ਅਲੇਖ ।
ਕੀਨੋ ਪਸਾਰ । ਕੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥ ੮੦॥ ੬੧੬॥
ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ । ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ ।
ਨਉਤਨ ਨਵੀਨ । ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਬੀਨ ॥ ੮੧॥ ੬੧੭॥
ਭਵ ਭੈ ਉਤਾਰ । ਭਰਮੰ ਬਿਦਾਰ ।
ਅਪਰੰ ਅਪਾਰ । ਐਸੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੮੨॥ ੬੧੮॥
ਨਹਿ ਵਾਰ ਪਾਰ । ਸਾਹਿਬ ਸੁਮਾਰ ।
ਬੇਅੰਤ ਅੰਤ । ਨਹ ਤੰਤ ਮੰਤ ॥ ੮੩॥ ੬੧੯॥
ਸਿਰਮੰਤ ਸੰਤਿ । ਜਾਨੰਤ ਕੰਤ ।
ਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗ । ਅਨਭੈ ਅਨੰਗ ॥ ੮੪॥ ੬੨੦॥
ਸਤਗੁਰ ਦਿਆਲ । ਮੇਟੰਤ ਕਾਲ ।
ਤੋੜੰਤ ਜਾਲ । ਦਰਸਨ ਬਿਲਾਸ ॥ ੮੫॥ ੬੨੧॥
ਸੋਭਾ ਅਪਾਰ । ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰ ।
ਗੁਰ ਗੁਨ ਅਨੰਤ । ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ ॥ ੮੬॥ ੬੨੨॥
ਏਕੋ ਸਰੂਪ । ਸੁਦਰ ਅਨੂਪ ।
ਦਿਸਟੰਤ ਏਕ । ਲੀਲਾ ਅਨੇਕ ॥ ੮੭॥ ੬੨੩॥
ਬਰਨੀ ਨ ਜਾਤ । ਅਗਾਧ ਗਾਤ ।
ਮਹਿਮਾ ਬਿਅੰਤ । ਕਿਆ ਕਥਹਿ ਜੰਤ ॥ ੮੮॥ ੬੨੪॥
ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ । ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ ।
ਸਬਦੰ ਉਚਾਰ । ਏਕੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੮੯॥ ੬੨੫॥

ਭ੍ਵ ਤੈ ਉਤਾਰ। ਭਰਮੰ ਬਿਦਾਰ।
ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ। ਪੇਖਿਓ ਬਿਅੰਤ॥ ੯੦॥ ੯੨੬॥
ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ। ਤ੍ਰਿਤੁ ਜੀਵ ਧਾਰ।
ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ। ਸਭ ਤੋਰਿ ਫੰਦ॥ ੯੧॥ ੯੨੭॥
ਹੁਇ ਕੈ ਖਲਾਸ। ਮਨ ਪੂਰਿ ਆਸ।
ਚਰਨੰ ਨਿਵਾਸ। ਕੀਨੋ ਬਿਲਾਸ॥ ੯੨॥ ੯੨੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਤਿ ਅਗਾਧ ਅਚਰਜ ਕਥਾ ਤਿਹ ਕਾ ਕਵਨ ਸੁਮਾਰ।
ਜੁਗ ਕਿਤੰਕ ਗਨਪਤ ਲਿਖਹਿ ਤਊ ਨਾ ਪਾਵਤ ਪਾਰ॥ ੯੩॥ ੯੨੯॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਮੁਖੰ ਚਤ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮੇ ਕਥੇ ਬੇਦ ਚਾਰੰ।
ਥਕਿਓ ਅੰਤ ਵਹਿ ਬੀ ਸੁ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰੰ।
ਗਣਾਯੰ ਪਤੰ ਕੋਟਿ ਹੋਵੈ ਹਜਾਰੰ।
ਨਹੀ ਪਾਰ ਪਾਵੈ ਗਤਾਯੰ ਅਪਾਰੰ॥ ੯੪॥ ੯੩੦॥
ਕਈ ਕੋਟਿ ਸਾਰਸੁਤੀ ਅੰਕੰ ਬਿਚਾਰੰ।
ਕਥੇ ਤਾਹਿ ਉਪਮਾ ਨ ਪਾਵੈ ਸੁਮਾਰੰ।
ਪਰੇ ਤੇ ਪਰੇ ਹੈ ਕਹਾਂ ਕੇ ਬਖਾਨੈ।
ਉਸੀ ਕਾ ਕੀਆ ਜੰਤ ਕਿਆ ਅੰਤ ਜਾਨੈ॥ ੯੫॥ ੯੩੧॥
ਕਈ ਕੋਟਿ ਆਨੰਤ ਕਰ ਅੰਤ ਹਾਰੇ।
ਨਹੀਂ ਕੰਤ ਕੇ ਅੰਤ ਕੋ ਵਾਰਿ ਪਾਰੇ।
ਮੁਖੰ ਤਾਹਿ ਰਸਨਾ ਹਜ਼ਾਰੰ ਸਹਾਵੈ।
ਕਹੈ ਨਾਉਂ ਨਉਤਨ ਨਹੀਂ ਪਾਰ ਪਾਵੈ॥ ੯੬॥ ੯੩੧॥
ਮੁਖੰ ਏਕ ਰਸਨਾ ਕਹਾ ਲਉ ਬਖਾਨੈ।
ਭਰੇ ਨੀਰ ਸੁਭਰੰ ਲਈ ਬੂੰਦ ਮਾਨੈ।
ਮਹਾਂ ਕੀਟ ਪਤਤੰ ਕਹਾਂ ਬੁਧਿ ਮੇਰੀ।
ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਹੈ ਸੋਭ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੀ॥ ੯੭॥ ੯੩੩॥।

ਦੋਹਰਾ

ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹੀ ਦਰਸ ਪਰਸ ਕੇ ਕਾਜ।
ਜੋ ਚਿਤਵੈ ਸੋ ਦੇਹ ਮੋਹਿ ਤੂ ਸਮਰਥ ਤੁਹਿ ਲਾਜ॥ ੯੮॥ ੯੩੪॥
ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸਰਬ ਉਸਤਤਿ ਬੀਸਵਾਂ ਧਿਆਇ।
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ॥੨੦॥

ਅੰਤਿਕਾ ੧

ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਅਕਤੀ

ਊਦੇ ਸਿੰਘ, ਅਲੀਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਮੁਲਤਾਨ) ਦੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਜਬ ਸਿੰਘ, ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ, ਅਨਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ (੩੦ ਮਾਰਚ ੧੭੯੯) ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸ਼ੇਰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਪਾਸ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ।

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (੧), ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ੨੩ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਬਿ. (੨੧ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੮੭ ਈ.); ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਨੰਦਪੁਰ, ਕਾਲਮੋਟ ਆਦਿ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ; ਬੜੀ ਬਸੀ (ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਪਠਾਨ ਪਾਸੋਂ ਇਕ ਬਰਾਹਮਣ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਅੰਤਮ ਬਾਰ ਛੱਡਣ ਪਰ ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤਕ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

(੨), ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੨੬ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸੰਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸਾਹੀ (੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖ਼ਿਲਅਤ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਰਾਜਾ ਛਤਰਸਾਲ ਬੁੰਦੇਲੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ ੧੩ ਸ਼ਾਬਾਨ ੪ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ (੨੬ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ.) ਨੂੰ ਸਣੇ ਇਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਪਰ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਿਲਅਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਫ਼ਤਿਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਛਤਰ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਨੇ ੨੭ ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਰ-ਤਲਬਖਾਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰਖਿਆ ਜਾਏ। ੨੫ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ ਸੰਨ ੫ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ (੧ ਜੂਨ ੧੭੧੧) ਨੂੰ ਜਦ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਦਸਾਹ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ

ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਰਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ੩੦ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੧੧ (੧ ਜ਼ੀ-ਹੱਜ ਸੰਨ ੬ ਬਹਾਦੁਰਸਾਹੀ) ਨੂੰ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਨੇ ਚੱਕ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ (ਅਖਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ)। ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਠਾਠ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗਰੂਰ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸਸਤਰ ਪਹਿਨਣ ਪਰ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਧਰ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਪਿਆ। ਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਟੱਬਰ ਸਮੇਤ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਪਰ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿਕਾਇਤ ਪਰ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੰਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਜਿਸ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਘਸੀਟ ਘਸੀਟ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਨ ੧੭੨੫ ਈ. ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਦਿੱਲੀ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਕੋਲ ਹੈ। (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ, ੧੪ : ੬੩੩੯ - ਪ੪; ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ੩੬) ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਇਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਥਰਾ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਪੋਸਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਅਨੰਦਰਾਮ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਪਰ ਬਾਦਸਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹ ਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਥੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਸਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਮਥਰਾ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਨੂੰ ਲੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸਿੰਧੀ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੈ (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ੧੪ : ੬੩੫੫ - ੬੧; ਮਹਾਨ ਕੋਸ, ੧੯੩)। ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰੀਏ ਇਸ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਲੀ ਪੁੱਤਰ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੇ ਅੰਕ ੧੬ ਤੋਂ ੨੫ ਤਕ ਇਸ ਲੈਪਾਲਕ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਥਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਾ

ਇਹ ਬੰਦ ਸਭ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਚਾਰੋਂ ਹੀ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦੇਂ ਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਦਾ
ਕਹਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਹੋਵੈ ਬਹੁ ਗੌਰ ਹੈ....... ।।੨੫।।

(੩), ਜੋਧ ਪੁਰੀਆਂ ਰਾਠੌੜ, ਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌੜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ; ਰਾਜ ਮੁੜ ਮਿਲਿਆ ਸੰਨ ੧੭੧੧ ਈ., ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਵਿਆਹੀ ਸੰਨ ੧੭੧੯ ਈ., ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੰਨ ੧੭੨੪।

ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤੇਜਭਾਨ, ਜਨਮ ਬਾਸਰ ਕੇ, ਬਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੪, ਸੰਮਤ ੧੫੩੬, ੫ ਮਈ ਸੰਨ ੧੪੭੯ ਈ., ਗੁਰਿਆਈ ਖਡੂਰ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੪, ੧੬੦੯ ਬਿ., ੨੯ ਮਾਰਚ ੧੫੫੨ ਈ., ਦੇਹਾਂਤ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫, ੧੬੩੧ ਬਿ., ੧ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੭੪।

ਅਰਜਨ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਜਨਮ ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਬਸਾਖ ਵਦੀ ੭, ੧੬੨੦ ਬਿ., ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੫੬੩ ਈ., ਗੁਰਿਆਈ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੩, ੧੬੩੮, ਬਿ., ੧ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੮੧ ਈ., ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ (ਦਰਬਾਰ) ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੰਨ ੧੫੮੮ ਈ., ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ (ਸੰਨ ੧੬੦੪ ਈ.); ਸ਼ਹੀਦੀ, ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪, ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ (੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੬੦੬ ਈ.)।

ਅਲਫ ਖਾਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਜਹਾਨੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਦੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲੁਤਫੱਲਾ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਖਾਨ (ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ) ਦਾ ਭਤੀਜਾ। ਜਦੋਂ ਮੀਆਂ ਖਾਨ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪ ਤਾਂ ਜੰਮੂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਦੌਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ (੯੨ - ੧੦੦; ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਅਧਿਆਇ ੯)।

ਆਜ਼ਮ (ਮੁਹੰਮਦ), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪੁੱਤਰ (ਜਨਮ ੧੧ ਜੁਲਾਈ ੧੬੫੩) ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੇ ਦੂਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਾਜਉ (ਧੌਲਪੁਰ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ) ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ੮ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ, ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਫੇਰੂ ਮੱਲ, ਸਰਾਇ ਨਾਂਗਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧, ੧੫੬੧ ਬਿ., ੩੧ ਮਾਰਚ ੧੫੦੪ ਈਸਵੀ, ਗੁਰਿਆਈ, ਹਾੜ ਵਦੀ ੧੩, ੧੫੯੬ ਬਿ., ੧੪ ਜੂਨ ੧੫੩੯; ਦੇਹਾਂਤ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੪, ੧੬੦੯ ਬਿ., ੨੯ ਮਾਰਚ ੧੫੫੨ ਈ.।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰ (ਜਨਮ ੧੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੧੯) ਜੋ ਸੰਨ

੧੬੫੮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੱਟੜ ਸੁਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਗਿਰਵਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪਰ ਜਜ਼ੀਆ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ੨੧ ਫ਼ਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਹੀਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ, ਦੀਵਾਨ ਮਤੀ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਭੀ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ। ਨਿਰਮੋਹ ਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਸੈਨੀ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾਨ ਕਟੋਚੀਏ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੁਲਾਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਟੋਚੀਏ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਗ਼ਾ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੁਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ। ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (੪:੧੦-੧੧੪; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੧੧ : ੧੩, ੫੭) ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ (੧੧ : ੫੭) ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਰਾਇ ਕਰਕੇ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸ਼ਾਹ, ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਸੰਗਰਾਮ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਜੀਤਮਲ, ਗੰਗਾਰਾਮ ਅਤੇ ਮਾਹਰੀ ਚੰਦ ਦਾ ਭਾਈ) ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਲੜ ਕੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੪-੫, ੧੧, ੨੨।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਮਾਝੇ ਦੇ ਪੱਟੀ ਨਗਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਰੋੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੁੱਰਰਾ ਅਤੇ ਕਲਗੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਠਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾੜਾ ਸਿੰਘ (ਪਰਸਿਧ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ) ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਪਸ਼ਾਵਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਤਕ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਗੰਜ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਕੂਚੇ ਭਾਈ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਬੁਤਕੀ ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਦਸਤਾਰ, ਜਾਮਾ ਅਤੇ ਜੋੜੇ ਦਾ ਇਕ ਪੈਰ ਭੀ ਸੀ।

ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ, ਇਕ ਪਠਾਣ ਸਵਾ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀਰ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਸਢੌਰੀਏ

ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪਾਉਂਟੇ ਨੌਕਰ ਰਖਵਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਹਥੀਂ ਕੁਤਕੇ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗੁਰੂ, ਅੱਠਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ, ਜਨਮ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ (੭ ਜੁਲਾਈ, ੧੬੫੬); ਦੇਹਾਂਤ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ (੩੦ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੬੪)।

ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਜਨਮ ਹਾੜ ਵਦੀ ੬-੭, ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ (੧੯ ਜੂਨ ੧੫੯੫); ਗੁਰਿਆਈ ਜੇਠ ਵਦੀ ੧੪, ੧੬੬੩ (੨੫ ਮਈ ੧੬੦੬ ਈ.); ਦੇਹਾਂਤ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (੩ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੪੪)

ਹਰਿ ਰਾਇ, ਗੁਰੂ, ਸੱਤਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਜਨਮ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩, ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ (੨੬ ਜਨਵਰੀ ੧੬੩੦ ਈ.); ਗੁਰਿਆਈ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪); ਦੇਹਾਂਤ ਕਤਕ ਵਦੀ ੯ ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ (੬ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੬੬੧ ਈ.)

ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋਧਾ ਜਿਸ ਨੇ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ।

ਹਰੀ ਚੰਦ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (ਪੰ. ੨੦੦) ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੰਡੂਰ (ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜੋ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪਰ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੫ ਤੋਂ ੧੭੫੮ (ਸੰਨ ੧੬੧੮ ਤੋਂ ੧੭੦੧ ਈ.) ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਹਿੰਮਤ ਚੰਦ (ਸੰਨ ੧੭੦੧ ਤੋਂ ੧੭੦੪ ਈ.) ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਚੰਦ (ਸੰਨ ੧੭੦੪-੫੫ ਈ.) ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਹਰੀ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਭਤੀਜਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਚੰਦ ਆਪ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਭਾਈ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵੇਲੇ ਸੱਤਰ ਪੰਝਤਰ ਤੋਂ ਕੀ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਸੱਤਰ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਜਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ (੬:੧੨-੩੩) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੁਸੈਨੀ ਖ਼ਾਨ, ਇਹ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਗੁਲਾਮ ਸੀ ਜੋ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਫੌਜ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਕਿਰਪਾਲ, ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਗੱਦੀ ਅਸਥਾਨ ਪਿੰਡ ਹੇਹਰ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਭੰਗਾਣੀ ਜੁੱਧ ਵੇਲੇ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਤਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਮਕੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਚ ਦੇ ਪੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੇਹਰ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵੇਲੇ ਕਈ ਕੋਹ ਤਕ ਪਲੰਗ ਦਾ ਪਾਵਾ ਉਠਾਈ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਟੋਚ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਜੋ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੀ ਦੂਣ ਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਖ਼ਾਨਿ ਖ਼ਾਨਾਨ, ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਾਜਊ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਆਗਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ।

ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ, ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਹੀ ਭੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਇਤੈ ਬੀਰ ਗੱਜੇ ਭਏ ਨਾਦ ਭਾਰੇ।
ਭੱਜੇ ਖਾਨ ਖੂਨੀ ਬਿਨਾ ਸਸਤਰ ਝਾਰੇ।।੭।।

ਨਰਾਜ ਛੰਦ

ਨਿਲੱਜ ਖ਼ਾਨ ਭੱਜਿਓ। ਕਿਨੀ ਨਾ ਸਸਤਰ ਸੱਜਿਓ।
ਸੁ ਤਿਆਗ ਖੇਤ ਕੋ ਚਲੇ। ਸੁ ਬੀਰ ਬੀਰਹਾ ਭਲੇ।।੭।।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ), ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ੨੩ ਮਾਘ ੧੭੪੩ ਬਿ., (੨੧ ਜਨਵਰੀ, ਸੰਨ ੧੬੮੭ ਈ.) ਸ਼ਹੀਦੀ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੭ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.), ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ (੧)।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ, ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਜੋਧਪੁਰੀਆ।

ਜੀਤ ਮੱਲ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਾਈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰੀਏ ਦੇ ਭਾਲੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ (ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ੮: ੪, ੧੫)।

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ (ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ, ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭, ਸੰਨ ੧੬੯੦ ਈ., ਸ਼ਹੀਦ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੭ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ, ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (੧੮ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੯੬ ਈ.), ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ੧੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੧੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ, ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਨੱਥੂ (ਨਥੀਆ) ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ। ਇਹ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਟਹਿਲਣ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘੋਲ ਵਿਚ ਢਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ : ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵੇਲੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਤੇ ਛੰਦ ੭੩੩ ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੧੫੮ ਛੰਦ ੭੫੨ ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ, ਪੰਨਾ ੧੬੨ ।

ਝਫਵਾਲੀਆ, ਝਫਵਾਲ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜਪੂਤ। ਦਾਤਾਰਪੁਰੀਏ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੇ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਹਨ। ਊਨਾ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਗੁਰੂ, ਨੌਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਜਨਮ ਬਸਾਖ ਵਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਬਿ. (੧ ਅਪਰੈਲ, ੧੬੨੧ ਈ.) ਗੁਰਿਆਈ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ (੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੫ ਈ.) ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਈ.) ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ।

ਦਯਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ, ਸੋਢੀ ਖਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਦੱਖਣ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਦਯਾ ਰਾਮ, ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ, ਜਿਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ।

ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ, ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜੇਬ ਦਾ ਇਕ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਮਾਰ ਬਕਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਇਕ ਗੁਲਾਮ (ਚੇਰਾ, ਦਾਸ) ਹੁਸੈਨ (ਹੁਸੈਨੀ) ਖਾਨ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੧੧ : ੧ – ੬੯)।

ਮਆਸਿਰਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ (ਉਰਦੂ ੮੯, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ੮੨) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜੇਬ ਨੇ ੧੧ ਮੁਹੱਰਮ ਸਨ ੧੦੮੪ ਹਿਜਰੀ, ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੭੪ ਈ. ਨੂੰ ਚਕਲਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਸੇਖ ਅਬਦੁਲ ਅਜੀਜ ਨੂੰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਬਖਸਿਆ ਸੀ (ਮੁਆਸਿਰੁਲ-ਉਮਰਾ, ੨ : ੬੯)।

ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਪਰ ਇਥੇ ਉਸ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ (ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਕੇ) ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਭਾਈ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਰਾ) ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਗੜੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਨਾਂਦੇੜ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਨ।

ਨਉਰੰਗ ਸਾਹ (ਔਰੰਗਜੇਬ), ਦੇਖੋ ਔਰੰਗਜੇਬ ਬਾਦਸਾਹ।

ਨਿਜਾਬਤਿ ਖਾਨ, ਕੁੰਜਪੁਰੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸੰਗੋ ਸਾਹ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (੭੯)।

ਨੰਦ ਚੰਦ, ਡਰੋਲੀ ਨਿਵਾਸੀ ਉਮਰ ਸਾਹ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਅਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਸੰਦ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਸੈਨਾਨੀ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੮)। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਜੋ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਸਖਤ-ਨੀਸਾਣੁ ਲਈ ਲਿਆਏ ਸਨ, ਆਪ ਰਖ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਆਨੰਦਪੁਰੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਬਾਬਾ ਧੀਰ ਮੱਲ ਪਾਸ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਇਕ ਜਾਸੂਸ ਸਮਝ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕਾਲਾ-ਸੰਘਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲੀ ਉਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਡਰੋਲੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਫਤੇ ਸਿੰਘ (ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋਂ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਫਗਣ ਸੁਦੀ ੭, ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਬਿ. (੨੬ ਫਰਵਰੀ, ੧੬੯੯), ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਹੀਦੀ ੧੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੧੨ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ, ਬਾਦਸਾਹ ਔਰੰਗਜੇਬ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪੁੱਤਰ (ਪਹਿਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ), ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਉਂ ਮੁਅੱਜ਼ਮ, ਜਨਮ ੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੪੩। ਔਰੰਗਜੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਿਸਾਵਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਆਜ਼ਮ ਨਾਲ ਤਖਤ ਲਈ ਜਾਜਉ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ੮ ਜੂਨ ੧੭੦੭; ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ੨੩ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੦੭; ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਤੇ ਫੇਰ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ, ਦੇਹਾਂਤ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ੧੭-੧੮ ਫਰਵਰੀ, ੧੭੧੨।

ਭੀਖਨ ਖਾਨ, ਇਕ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀ

ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੨੫) ।

ਭੀਮ ਚੰਦ, ਕਹਿਲੂਰ (ਬਿਲਾਸ ਪੁਰ) ਦਾ ਰਾਜਾ (ਦੀਪ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ), ਜੋ ਸੰਨ ੧੬੬੭ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ । ਇਸ ਨੇ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਬੱਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਛੇੜੇ । ਹੱਚਿਸਨ ਅਤੇ ਫੌਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸੰਨ ੧੭੧੨ ਈ. ਤਕ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ਨੰ: ੬੭) ਅਤੇ ਬੇਦੀ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਸਸ਼ੀ ਵੰਸ ਵਿਨੋਦ' (ਅਧਿਆਇ ੧੦) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੯ ਬਿ. (ਸੰਨ ੧੬੯੨ ਈ.) ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ ਜੋ ਲਗਭਗ ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਈ. ਤਕ ਰਿਹਾ ।

ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਲਗਭਗ ੧੬੯੦ ਤੋਂ ੧੬੯੧ ਈ. ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਆਲਮ ਚੰਦ (੧੬੯੭ ਤੋਂ ੧੭੦੦ ਈ.) ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਮੀਰ ਚੰਦ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਤੋਂ ਸੰਨ ੧੭੪੭ ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ (ਹੱਚਿਸਨ ਅਤੇ ਫੌਗਲ, ੧ : ੧੭੪-੫) ।

ਮਾਹਰੂ, ਦੇਖੋ, ਮਾਹੁਰੀ ਚੰਦ ।

ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਬਲ੍ਹਬੰਸੀ ਮਾਈ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ, ਜੋ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਚਤੌੜ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਉਥੇ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹੋ ਪਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ੬ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿ., ੩ ਅਪਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । (ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਵਿ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਨਾ ੧੬੫) ।

ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਦੂਸਰਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਆਨੰਦਪੁਰ ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੱਖਣ ਵਲ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਾਥ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਰਬਦਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਰ ਦੇ ਇਕ ਥਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਘਾ ਲੈਣ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸੁਲਾਹ ਕਰਾਉਣ ਗਿਆਂ ਅਗਲੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ (੧੬੦-੬੮) ।

ਮਾਹੁਰੀ ਚੰਦ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਸੰਗੋ ਸਾਹ, ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਜੀਤ ਮੱਲ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦਾ ਭਾਈ) ਜਿਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ । (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੫-੬) ।

ਮੀਆਂ ਖਾਨ, ਮੀਆਂ ਖਾਨ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਸੀ । ਕੁਝ ਕੁ ਥਾਈਂ ਹਫੀਜ਼ਲਾ ਖਾਨ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਸਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਦੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਸੰਨ ੧੬੮੦ ਵਿਚ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਈ ਲੁਤਫੁੱਲਾ ਖਾਨ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਨਾਇਬ ਸਨ ਅਤੇ ੩ ਨਵੰਬਰ ੧੬੮੦ ਨੂੰ (੨੦ ਸੱਵਾਲ ੨੪ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੧ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ

ਬੁਲਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾਇਬ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ। ੩ ਜਨਵਰੀ ੧੬੮੩ (੧੨ ਸਫਰ, ੨੬ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੪ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ ੧੬੮੫ (੫ ਸਫਰ, ੨੮ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੬ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੰਮੂ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇਵ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਲਖਣਪੁਰ ਆਦਿ ਸਾਹੀ ਤੱਲਕਿਆਂ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੋ ਉਗਰਾਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰੇ। ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੀ। ੧੭ ਮਾਰਚ ੧੬੮੫ (੨੧ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ, ੨੮ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੬ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ੮ ਅਪਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੭੦੧ (੧੧ ਜ਼ੀਕਦਾ, ਸੰਨ ੪੫ ਆਲਮਗੀਰੀ ੧੧੧੨ ਹਿਜਰੀ) ਦੀ ਸਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਖਬਰ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਦੋਂ ਠੱਟੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੰਮੂ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਇਸ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ੨੬ ਅਪਰੈਲ ੧੭੦੧ (੨੯ ਜ਼ੀਕਦਾ, ੪੫ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੧੧੨ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਠੱਟੇ ਵਿਚ ਇਸ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ (ਮੀਆਂ ਖਾਨ) ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ (ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਅਖਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ; ਨੂਰ ਅਹਿਮਦ ਚਿਸਤੀ, ਤਹਕੀਕਾਤਿ-ਚਿਸਤੀ, ੫੬੦ - ੬੪; ਰਿਸਾਲਾ 'ਨਕੂਸ਼' ਨੰ. ੯੨ ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੨ ਲਾਹੌਰ ਨੰਬਰ, ਪੰਨਾ ੭੨, ੩੫੧ - ੫੨; ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ, ਲਾਹੌਰ, ੧੪੮, ੨੩੦)।

ਇਹ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਕਦ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਜੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (੫੧੮) ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ੬੫) ਵਿਚ ਨਾਦਉਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ, ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਦਾ ਅੰਤ, ਅਤੇ ੨੨ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਆਂ ਖਾਨ ਸੰਨ ੧੬੯੦ ਈ. ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਜੰਮੂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜੇ ਵਲ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਬਰਲਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੪ ਤੋਂ ੧੭੦੭ ਤਕ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅਜ਼ਮ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਨਾਇਬ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਹੌਰ ਨਿਯਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਤਕ ਰਿਹਾ। ਜਦ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਉਂ

ਨਾਲ ਬਾਦਸਾਹ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਥਾਪਿਆ। ੧੮ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੧੧ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਜਦ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹੀ ਕੰਪੂ ਸਢੌਰੇ ਤੋਂ ਬਨੂੜ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਬੀਲ, ਓਰੀਐਂਟਲ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ੨੭੯; ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ੧੦੬; ਨਕੂਸ, ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੨, ਲਾਹੌਰ ਨੰਬਰ, ਪੰਨਾ ੭੨, ੧੩੬)।

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (੧)

ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ (ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਉਂ ਜੇਠਾ), ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹਰਿਦਾਸ ਸੋਢੀ, ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ, ਕਤਕ ਵਦੀ ੨, ਸੰਮਤ ੧੫੯੧ (੨੪ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੪ ਈ.); ਗੁਰਿਆਈ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫, ਸੰਮਤ ੧੬੩੧ (੧ ਸਤੰਬਰ ੧੫੭੪); ਦੇਹਾਂਤ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ (੧ ਸਤੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਈ.)।

ਲਾਲ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਰੋੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਜੋ ਗਾਈਂ ਭੈਂਸਾਂ ਚਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ।

ਅੰਤਿਕਾ ੨

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਸਥਾਨ

ਉਜੈਨ, ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਆਸਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮਾਲਵਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਵੰਤੀ ਭੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦੇਪੁਰ, ਦੱਖਣੀ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਮੁਖ ਸ਼ਹਿਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਵਾੜ ਭੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੂੰਦੀ ਅਤੇ ਇੰਦੌਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਸਿਰੋਹੀ ਅਤੇ ਮਾਰਵਾੜ ਹੈ।

ਅਜਮੇਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਲਮਕਾਰ ੨੬° ੨੭' ਉਤਰੀ ਚੜਕਾਰ ੭੪° ੩੭' ਚੜ੍ਹਦੀ; ਤਾਰਾ ਗੜ੍ਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ੬੭੭ ਮੀਲ ਉਤਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ੨੭੫ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ।

ਅਲੂਸਣ, ਇਸ ਦਾ ਠੀਕ ਟਿਕਾਣਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ।

ਆਨੰਦਪੁਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਊਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਕਿਲੇ ਬਣਵਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਬਾਸੀ ਭੀ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ, ਬੰਬਈ ਇਹਾਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ (ਤੱਲਕਾ), ਲੰਮਕਾਰ ੧੯° ੫' ਉਤਰੀ, ਚੜਕਾਰ ੭੪° ੫੫', ਸੀਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਕੰਢੇ, ਮਨਮਾੜਢੌਂਡ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਪੁਰ ਪੂਨੇ ਤੋਂ ੭੨ ਮੀਲ। ਇੱਥੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਆਗਰਾ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਉਘਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲੋਂ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਪਰ ਇਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਐਤਬਾਰ ਪੁਰ, ਠੀਕ ਨਾਉਂ ਇਹਤਮਾਦ ਪੁਰ, ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿਥ ਪਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹਤਮਾਦ ਖਾਨ ਅਕਬਰ-ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਉਸ ਨੇ ਪੱਕੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤਲਾਉ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮਕਬਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਦੇਖੋ ਫੁਟ-ਨੋਟ ਛੰਦ ੭੩੨, ਪੰਨਾ ੧੧੬।

ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਪੁਰਾਣੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਦੱਖਣ) ਰਿਆਸਤ (ਹੁਣ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ) ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਲੰਮਕਾਰ ੧੯° ੫੪' ਉਤਰੀ, ਚੜਕਾਰ ੭੫° ੨੦' ਚੜ੍ਹਦੀ, ਕਉਮ ਨਦੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਲਾਗੇ, ਖੜਕੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ, ਸੰਨ ੧੬੧੦ ਵਿਚ ਮਲਕ

ਅੰਬਰ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ । ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਉਂ ਫਤਿਹ ਨਗਰ ਸੀ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

ਸਰਹੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਸਬਾ, ਜੋ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰ ਹੈ । ਇਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਰਸਿਧ ਪੀਰ ਸੇਰ ਅਹਿਮਦ ਸਰਹੰਦੀ ਮੁਜਦਦਿ-ਅਲਫ-ਸਾਨੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜ਼ੋਰਾਵਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ੧੩ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ । ੨੨-੨੪ ਮਈ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ. ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੇ ਆਉਣ ਪਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ । ੧੪ ਜਨਵਰੀ ੧੭੬੪ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਜੈਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ ਇਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਤਲੁਜੋਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਦੁੱਰਾਨੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਇਆ ।

ਸ਼ਾਹੀ ਟਿੱਬੀ, ਨਿਰਮੋਹ ਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਵਿੱਥ ਪਾਰ ਝੱਖੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਰੁਸਤਮ ਖਾਨ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਥਾਂ । ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ੭ ਪੋਹ ੧੭੬੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਸੀ । ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੩੦ ਫੁਟ ਨੋਟ ਦੂਸਰਾ ।

ਹੰਡੂਰ, ਹੰਡੂਰ, ਹੁਣ ਇਹ ਨਾਲਾ ਗੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਪਰਸਿਧ ਹੈ । ਕਹਿਲੂ ਬੰਸੀਏ ਜੀਤ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ।

ਕਹਲੂਰ, ਦੇਖੋ ਕਹਿਲੂਰ ।

ਕਹਿਲੂਰ, ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਆਸਤ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਖਾਹਮੁਖਾਹ ਫ਼ਤਿਹ ਸਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਮੋਹਰੇ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜੀ ਸੀ ।

ਕਲਮੋਟ, ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਊਨਾ, ਥਾਣਾ ਨੂਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਲੁੱਟ ਲਈ ਸੀ । ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜਾਨੋਂ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਕਲਮੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋਗ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ (੧੯ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ., ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ. -- ਭੱਟ ਬਹੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਿੰਧੀ) ਰਾਜਾ ਕਹਿਲੂਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ । ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਖੇੜਾ ਕਲਮੋਟ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਕਾਂਗੜ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦਿਆਲਪੁਰਾ ਭਾਈਕੇ ਦੇ ਲਾਗੋ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਤੋਂ ਉਤਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਮੀਲ, ਭਦੌੜ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਉਤਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਮੀਲ, ਫੂਲ ਮੰਡੀ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਮੀਲ ਉਤਰ ਨੂੰ ਹੈ ।

ਗੁਲਏਰ (ਗਵਾਲੀਅਰ), ਪੁਰਾਣੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਜੋ ਹੁਣ ਮਧ-ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਉਤਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਇਟਾਵਾ ਜ਼ਿਲਾ (ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਨਰਵਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ।

ਚਮਕੌਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਰੋਪੜ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਥੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਈ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਦੀ ਹੈ।

ਚੰਬਲ, ਨਦੀ ਜੋ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੂੰਦੀ ਅਤੇ ਕੋਟਾ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਮੱਧ-ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੱਖਣ ਹੋ ਕੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਉਤਰੇ ਉਤਰ ਇਟਾਵਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ੨੫ ਮੀਲ ਲਹਿੰਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਚੀਤਉਰ (ਚਤੌੜ), ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਉਦੇਪੁਰ (ਮੇਵਾੜ) ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਕਸਬਾ ਅਤੇ ਕਿਲਾ, ਲਸਕਰ ੨੫° ਪੜ' ਉਤਰੀ, ਅਤੇ ਚੁੜਕਾਰ ੭੪° ੩੯' ਚੜ੍ਹਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਧ ਕੁ ਮੀਲ ਪਰ ਗੰਭੀਰ ਨਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਤੌੜ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪਾਂਡੋ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀਮ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਬੋਧਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਬੜੇ ਉਘੇ ਮਿਨਾਰ, ਕੀਰਤੀ-ਸਤੰਭ ਅਤੇ ਜੈ-ਸਤੰਭ ਹਨ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਥੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇਖਣ ਗਏ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਿਤੌੜੀਆਂ ਦੀ ਝੜਪ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਵਾਰੀਖ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਮਾਖਿਜ਼-ਤਵਾਰੀਖ-ਸਿੱਖਾਂ। ਇਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ।

ਜਾਜਉ, ਆਗਰੇ ਅਤੇ ਧਉਲਪੁਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛਡ ਕੇ, ਆਗਰੇ ਤੋਂ ੨੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਅਤੇ ਧਉਲਪੁਰੋਂ ੨੧ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਜਿਥੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਆਜ਼ਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ੮ ਜੂਨ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਭੇਜੇ ਸਨ।

ਜੋਧਪੁਰ, ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੀ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਭੀ ਜੋਧਪੁਰ ਹੀ ਸੀ।

ਜੰਮੂ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਮੁੱਖ ਅਸਥਾਨ।

ਡੇਹਰਾ ਬਾਗ, ਦਹਿਰ-ਆਰਾਇ ਬਾਗ਼, ਜੋ ਆਗਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੈ।

ਤਾਪਤੀ, ਇਕ ਨਦੀ ਜੋ ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੇਤੂਲ (ਸਤ ਪੁੜਾ ਪਰਬਤ) ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਿਮਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਖਾਂਦੇਸ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ।

ਦਾਰਾਪੁਰ, ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ।

ਦੀਨਾਂ, ਤਹਿਸੀਲ ਮੋਗਾ ਵਿਚ ਕਾਂਗੜ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ ਉਤਰ ਨੂੰ,ਭਦੌੜ ਤੋਂ ਛੇ ਮੀਲ ਉਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਜਪੁਰਾ-ਬਠਿੰਡਾ ਰੇਵਲੇ ਲਾਇਨ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰਾ ਮੰਡੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ੧੬ ਮੀਲ ਉਤਰ ਨੂੰ ਹੈ। ਦਿਆਲਪੁਰ ਭਾਈਕਾ ਇਥੋਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ

ਨੂੰ ਹੈ ।

ਦਿਆਲਪੁਰਾ (ਦਯਾਲ ਪੁਰਾ ਭਾਈਕਾ), ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਥੇ ਜਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮੀਲ ਅਤੇ ਭਦੌੜ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ-ਉਤਰ ਨੂੰ ਸੱਤ ਕੁ ਮੀਲ ਹੈ ।

ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ) ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ । ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਜਹਾਨਬਾਦ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਨਦਵਨ, ਨਾਦਵਨ, ਨਾਦਉਣ, ਨਾਦੌਣ-ਦੇਖੋ ਨਾਦਵਣ ।

ਨਰਬਦਾ, ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਜੋ ਰੇਵਾ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ) ਵਿਚ ਸਤਪੁੜਾ ਪਰਬਤ ਦੇ ਉਤਰ ਚੜ੍ਹਦਿਓਂ ਅਮਰ ਕੰਟਕ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵਿੰਧੀਆ ਪ੍ਰਦੇਸ ਅਤੇ ਭੂਪਾਲ ਦੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਮਧ-ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਬੜੌਚ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਨਦੀ ਨੂੰ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਹੱਦ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਦਵਣ (ਨਾਦੌਣ), ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਹਮੀਰਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਜੋ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਹੈ । ਇਥੇ ਮੀਆਂ ਖਾਨ (ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ) ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ । (ਦੇਖੋ ਧਿਆਇ ਤੀਸਰਾ, ਛੰਦ ੯੨-੧੦੪)

ਨਾਦੇੜ, ਪੁਰਾਣੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਸਥਾਨ, ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਉਤਰੀ ਖੱਬੇ ਹੈ । ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੩ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ । ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਦ ਖਾਨ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਠਾਣ ਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ੬-੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਥੇ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ।

ਨਿਰਮੋਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਰੋਪੜ, ਪਿੰਡ ਹਰ-ਦੇ-ਨਿਰਮੋਹ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਪ ਇਥੇ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਲਈ ਆ ਠਹਿਰੇ ਸਨ । ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੈ । (ਛੰਦ ੩੩੯-੩੭੪) । ਭੱਟ-ਵਹੀ ਸਿੰਧੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਮੋਹ ਦਾ ਜੁੱਧ ੭ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ, ੮ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਪਾਂਵਟਾ, ਨਾਹਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਹਿਸੀਲ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਟਿਕੇ ਸਨ । ਇਥੇ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਰਚਣਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ੮ ਮੀਲ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਭੰਗਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਫਤਿਹ ਸਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ । (ਅਧਿਆਇ 2, ਛੰਦ ੪੨-੯੧ : ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਅਧਿਆਇ ੮) ।

ਬਸਾਲੀ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਸੋਹੇਂ , ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੋਸਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ । ਭੱਟ

ਬਹੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਸਾਲੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੨-੧੩ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ. - ੧੩-੧੪ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਬਰਵਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਊਨਾ, ਥਾਣਾ ਨੂਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ) ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੜਾਈ ਹੀ ਡਰ ਕੇ ਭੱਜ ਆਏ, ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । (ਧਿਆਇ ੪ : ੭-੧੧੭; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ,੧੦ : ੯) ।

ਬਾਘੌਰ, ਪੁਰਾਣੀ ਉਦੇ ਪੁਰ ਰਿਆਸਤ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੇ ਇਕ ਪਰਗਨੇ ਦਾ ਕਸਬਾ, ਜੋ ਲੰਮਕਾਰ ੨੫° ੨੨ ਉਤਰੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਕਾਰ ੭੪° ੨੩ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੇ ਬਨਾਸ ਨਦੀ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖ ਕੋਠਾਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਕੰਢੇ ਪਰ ਉਦੇ ਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ੭੦ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ।

ਬਾਨ ਗੰਗਾ (ਪੈਨ ਗੰਗਾ), ਇਕ ਨਦੀ, ਜੋ ਖਾਨਦੇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਲਡਾਨਾ, ਹਾਦ ਗਾਉਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਚਾਂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਸੋਂ ਵਾਰਧਾ ਨਦੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਨਹੀਤਾ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਸਿਰੋਂਚਾ ਪਾਸ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ । ਨੰਦੇੜ ਤੋਂ ਹਾਦ ਗਾਉਂ ੩੦-੩੫ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਹੈ । ਇਥੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪੈਨ ਗੰਗਾ ਹੈ ।

ਬਿੰਦਰਾਬਨ (ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ, ਵਰਿੰਦਾਵਨ), ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਮਥੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬਾ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਰਾਧਾ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਉਘਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ।

ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਮਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਅਸਥਾਨ, ਲੰਮਕਾਰ ੨੧° ੧੮ ਉੱਤਰੀ ਚੁੜਕਾਰ ੭° ੧੪ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਬੰਬਈ ਤੋਂ ੩੧੦ ਮੀਲ ਲਾਲ ਬਾਗ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੋ ਮੀਲ, ਭੁਸਾਵਲ ਅਤੇ ਖੰਡਵੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਖੰਡਵੇਂ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ । ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੇ ਸਿੰਧੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਲੈ-ਪਾਲਕ (ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ) ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ।

ਭੰਗਾਣੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਾਹਣ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਪਾਂਵਟਾ ਦੇ ਥਾਨਾ ਮਾਜਰਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਜੋ ਪਾਂਟਵੇ ਤੋਂ ੭-੮ ਮੀਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਪਾਰ ਪਿੰਡ ਕੂਹੜਪੁਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਉਂ ਹੁਣ ਵਿਕਾਸ ਨਗਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਰਸਤਿਓਂ ਜਾਣ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰਬਰਟਪੁਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕੂਹੜਪੁਰ । ਇਥੇ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਪਰ ਨਵਾਂ ਪੁਲ ਬਣਿਆ ਸੀ । ਕੂਹੜਪੁਰੋਂ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਵਿਥ ਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਝੂਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਲਟਕਦੇ ਪੁਲੀ ਨਾਲ ਸਰਕਦੇ ਫੱਟਿਆ ਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਲੋਕੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ (ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਆਦਿ) ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਮਥੁਰਾ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ । ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਧਾਰੇ ਸਨ । ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੌਬਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਸ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਪਰ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ।

ਮਾਰਵਾਰ, ਮਾਰੂਥਲ ਜਾਂ ਮਾਰੂ ਇਲਾਕਾ, ਪੁਰਾਣੀ ਜੋਧਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ।

ਮਾਲਵਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ (ਮਾਰੂ ਅਣਸਿੰਜਿਆ) ਜੰਗਲ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਲਵਾ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਸੀ ।

ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਜਿਸ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਧ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ, ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਬਹਾਵਲਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਵਿੰਧੀਆਂ ਪਰਬਤ ਦੀ ਲੜੀ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਹੈ । ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ 'ਚੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿਚ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੇਪੁਰ, ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ, ਕੋਟਾ, ਬੂੰਦੀ, ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜਮੇਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਭੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ । ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲਵਰ, ਭਰਤਪੁਰ, ਧਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ।

ਲਾਹੌਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ । ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ।

ਅੰਤਿਕਾ ੩
ਅਰਥਾਵਲੀ

ਉਕਤ, ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ (ਬੋਲ ਕੇ ਲਿਖ ਕੇ), ਆਪਣੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪ ਕਿਹਾ
ਉਘਰੇ, ਉਘੜੇ, ਉਜਾਗਰ, ਖੁਲ੍ਹੇ
ਉਜਾਰ, ਉਜਾੜ, ਬੀਆਬਾਨ
ਉਜਿਆਰੀ, ਉਜਲ, ਚਮਕਦਾਰ
ਉਦਰ, ਪੇਟ, ਢਿੱਡ
ਉਰ, ਛਾਤੀ, ਦਿਲ, ਢਿੱਡ
ਉਦੰਤ, ਉਦਯਤ, ਉਠਾ ਕੇ ਜਗਾ ਕੇ, ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਕੇ
ਉਨੀਂਦੇ, ਉਣੀਂਦੇ, ਘਟ ਨੀਂਦ ਵਾਲੇ
ਊਘਾ, ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਉਸ ਪਾਸੇ, ਓਧਰ
ਊਝਰ, ਓਝੜ, ਉਜਾੜ, ਜੰਗਲ, ਬੀਆਬਾਨ

ਅਸਗਾਹ, ਅਗਾਹ, ਅਥਾਹ, ਗਿਆਨਵਾਨ
ਅਸਬ, ਘੋੜਾ
ਅਸੁ, ਅਸ੍ਵ, ਅਸਪ, ਘੋੜਾ
ਅਹਿਦੀ, ਅਹਿਦੀਆਂ, ਸ਼ਰੀਫ਼ਜ਼ਾਦੇ ਫੌਜੀ ਸਵਾਰ, ਜਾਂ ਖਾਸ ਸਿਪਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹੇਠ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਅਰਦਲੀ
ਅਕਾਜ, ਪੁੱਠਾ ਕੰਮ, ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ
ਅਗਨ ਅਹਾਰ, ਹੋਮ, ਹਵਨ, ਜੱਗ, ਯੱਗਜ, ਅੱਗ ਖਾਣਾ
ਅਗੋਛਾ, ਅੰਗੋਛਾ, ਪਰਨਾ, ਕਪੜਾ,
ਅਘ, ਪਾਪ, ਅਪਰਾਧ, ਅਧਰਮ
ਅਚਵਨਾ, ਪੀਣਾ
ਅਧੀਰ, ਧੀਰਜ, ਰਹਿਤ, ਬੇ-ਹੌਸਲਾ
ਅਨੀ, ਸੈਨਾ, ਫੌਜ, ਦਲ
ਅਨੀਤ, ਨੀਤਿ ਵਿਰੁੱਧ, ਭੈੜੀ ਗੱਲ, ਮੰਦ ਕਰਮ
ਅਰਮਾਨ, ਚਾਉ, ਇੱਛਾ
ਅਰੇ, ਅੜੇ, ਲੜੇ, ਜੰਗ ਕਰੇ
ਅਸਵਾਨ, ਔਸਾਨ, ਹੋਸ਼
ਔਸਰ, ਅਵਸਰ, ਮੌਕਾ ਵੇਲਾ
ਅੰਕੁਰ, ਬੀਜ, ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਕੂਲ
ਅੰਚਰ, ਅੰਚਿਲ, ਲੜ, ਪੱਲਾ, ਦਾਮਨ
ਅੰਦੇਸਾ, ਅੰਦੇਸ਼ਾ, ਫ਼ਿਕਰ, ਖਟਕਾ, ਧੜਕਾ

ਸਉਂਹੇ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਸਸਿ, ਚੰਦਰਮਾ
ਸਨਿਕ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ, ਇਕ ਰਿਖੀ
ਸਪਤ ਦੀਪ,ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਸਤ ਹਿੱਸੇ ਜੋ ਭਾਗਵਤ ਆਦਿ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹਨ, ਜੰਬੂ ਪਲਖ, ਸ਼ਾਲਮਲਿ, ਕੁਸ, ਕ੍ਰੌਚ, ਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਕਰ

ਸਪੂਰ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰਪੂਰ, ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ

ਸਮਤਾ, ਬਰਾਬਰੀ

ਸਰਸ, ਰਸ ਭਰਾ, ਸਜਲ

ਸ੍ਰੋਨ, ਸ੍ਰੋਨਤ, ਰਕਤ, ਲਹੂ

ਸਰਨਾਇ, ਨਫੀਰੀ, ਤੂਤੀ

ਸਰਬਧਾਰ, ਸਰਬ-ਆਧਾਰ, ਸਾਰਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ

ਸਾਇਰ, ਸਾਗਰ, ਸਮੁੰਦਰ, ਨਦੀ

ਸਾਕੇ, ਵਾਕਿਆਤ

ਸਾਤ ਦੀਪ, ਦੇਖੋ ਸਪਤ ਦੀਪ

ਸਾਧਕ, ਸਿੱਧਿਆਂ ਸਾਧਨ ਵਾਲੇ

ਸਬੂਤ, ਸਾਬਤ, ਪੱਕਾ

ਸਾਮਾਕਾਰੀ, ਸਾਮਗ੍ਰੀ, ਸਾਮਾਨ

ਸਾਰ, ਲੋਹਾ, ਫੌਲਾਦ, ਤਲਵਾਰ

ਸਿਆਮ, ਕਾਲੀ

ਸਿਸਟਿ, ਸ੍ਰਿਸਟੀ, ਦੁਨੀਆ, ਸੰਸਾਰ

ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ

ਸਿੰਘਾਰਿਓ, ਸੰਘਾਰਿਓ, ਮਾਰਿਓ

ਸਿਰਗੁੰਮਿ, ਕੇਸ ਹੀਨ

ਸੁਆਰ, ਸਵਾਰ, ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ

ਸੁਨਹਿਰਾ, ਕੁਨਾਲੀ, ਪਰਾਤ, ਤਸਤਰੀ, ਥਾਲੀ, ਭਾਂਡਾ, ਬਰਤਨ

ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਾਈ, ਇਕੋ ਬਰਤਨ ਵਿਚੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਭਾਈ

ਸੁੰਭ, ਸੋਮਾ

ਸਰਿੰਦ, ਸਰਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਇੰਦਰ

ਸੂਅਟਾ, ਤੋਤਾ

ਸੂਬਾ, ਸੂਬੇਦਾਰ, ਹਾਕਮ

ਸੂਰ, ਸੂਰਮਾ, ਸੂਰਬੀਰ

ਸੂਰਨ, ਸੂਰਮੇ, ਬਹਾਦੁਰ

ਸੈਲ, ਸਿਲਾ, ਸਿਲ, ਪੱਥਰ

ਸੰਦੂਰੰ, 'ਸੰਦਰ' ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ

ਸੰਕਟ, ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ

ਹਕਾਰ, ਸੱਦਣਾ,ਹੇਕਾ ਦੇ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣਾ

ਹਦੀਸ, ਗੱਲਬਾਤ, ਹੁਕਮ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ

ਹਨਿਓ, ਮਾਰਿਓ

ਹਮਰਾਹੀ, ਇਕ ਰਾਹੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਾਥੀ

ਹਰਨ, ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਖੋਹਣਾ, ਨਾਸ ਕਰਨਾ

ਹਾਟ, ਹੱਟੀਆਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ

ਹਿਤ, ਭਲਾ, ਪਿਆਰ

ਹੀਅਰਾ, ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ

ਹੈਲਗਾਰ, ਜਲਗਾਰ, ਤੇਜ਼ ਚਾਲ

ਕਜਰੀਬਨ, ਕਜਲੀ ਬਨ, ਕਦਲੀ ਬਨ, ਕੇਲਿਆਂ ਦਾ ਜੰਗਲ

ਕਰਨਾਇ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਾਜਾ

ਕਰਵਾਰ, ਖਮਦਾਰ ਤਲਵਾਰ

ਕਰਵਾਰ, ਹਥ ਵਿਚ

ਕਿੱਤਕ, ਕਿਤਨੇ ਹੀ, ਅਨੰਤ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਅਨਗਿਣਤ

ਕਿਰੀ, ਜਰਾਹ, ਜ਼ਖਮ/ਘਾਉ ਸੀਉਣ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ

ਕਿਰੀਆਨ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਧਾਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਘਾਉ ਸੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਕਿੰਨਰ, ਭੈੜੀ ਸਕਲ ਦਾ ਘੋੜ-ਮੂੰਹਾ ਮਨੁਖ-ਧੜ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਘੋੜੇ ਦਾ

ਕੀਟ, ਕੀੜਾ, ਤੁਛ, ਨਾਚੀਜ਼, ਗਰੀਬੜਾ

ਕੀਨਾ, ਬੁਗਜ਼, ਮਨ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਵੈਰ

ਕੀਰ, ਹਕੀਰ, ਛੋਟਾ, ਗਰੀਬ

ਕੂਨਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤੌੜੀ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਦੇਗਚਾ
ਕੁਰੰਗ, ਕੁਰੰਕ, ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ
ਕੁਰੰਗ, ਕੁਰੰਕ, ਹਰਨ
ਕੁੰਜਰ, ਕੁੰਚਰ, ਹਾਥੀ
ਕੇਤਾਨਿ, ਕਿਤਨੇ ਹੀ
ਕੋਤੇ, ਛੋਟੇ
ਕੋਤੇ ਹਥਿਆਰ, ਛੋਟੇ ਹਥਿਆਰ, small arms
ਖ਼ਾਨ ਖ਼ੁਆਨੀ, ਖਾਨਿ-ਖ਼ੁਆਨੀਨ, ਖਾਨਾ ਦਾ ਖ਼ਾਨ, ਵੱਡਾ ਖਾਨ
ਖ਼ਾਨੇ, ਖਾਨੇ ਨੂੰ, ਘਰੇ, ਘਰ ਨੂੰ
ਖ਼ੁਆਨੀ, ਖ਼ੁਆਨੀਨ, ਖਾਨ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਖੁਰ, ਪੈਰ (ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਛਿੱਤਰ) ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਤਰਾ ਸਾਫ ਕਰ ਕੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੋਰ ਵੱਖਰਾ ਚਮੜਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਈ ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਪੁੱਠਾ ਪਾਸਾ ਹੀ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਸਨ

ਗਜ-ਗਹਿ, ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵ, ਤੇਂਦਵਾ
ਗਦਾ, ਮੁਦਗਰ, ਮੁਗਦਰ, ਟਹਿਣੀ, ਆਸਰਾ ਸੋਟੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਫਕੀਰ, ਮੰਗਤਾ
ਗਦਾਨ, ਗਦਾ ਨਾਲ
ਗਨਪਤ, ਗਣਪਤਿ, ਗਣੇਸ, ਸਿਵ ਪਾਰਵਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਅਤਿ ਤੇਜ਼ ਲਿਖਾਰੀ
ਗਇੰਦ, ਗਜਿੰਦਰ, ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ
ਗਤਿ, ਹਾਲਤ, ਛੁਟਕਾਰਾ
ਗਤਿ, ਤੋਰ, ਚਾਲ
ਗੁਨ, ਕਮਾਨ ਦਾ ਚਿੱਲਾ, ਰੱਸੀ
ਗੁਨਜਾਤ, ਗੁਜਾਨ, ਗਾੜ੍ਹ, ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ, ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ
ਗੁਨਜਾਨ, ਗੰਜਾਨ, ਸੰਘਣੇ, ਬਹੁਤੇ, ਉਪਰਥਲੀ
ਗੁਨਬਾਨ, ਕਮਾਨ ਤੀਰ
ਗੋਰਸ, ਗਊ-ਰਸ, ਗਊ ਦਾ ਦੁੱਧ
ਗੰਧਰ, ਗੰਧਰਵ

ਘਨ, ਬੱਦਲ
ਘਨੀ, ਘਣੀ, ਸੰਘਨੀ
ਘਾਮ, ਗਰਮੀ, ਤਪਸ
ਚਉਰਾਸੀ, ਬਿਉਹਾਰ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾ ਗੌਣ
ਚਉਰੰਗ, ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਨਾਲ ਜਾਨਵਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਲੱਤਾਂ ਵੱਢ ਦੇਣੀਆਂ
ਚਤੁਰੰਗ, ਹਾਥੀ, ਰਥ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਚੌਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਫੌਜ
ਚਵਕੇ, ਚਮਕੇ, ਭੜਕੇ, ਖਿਝੇ, ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ
ਚਲਿਨੀ, ਛਾਨਣੀ, ਛੇਕਾਂ ਵਾਲੀ
ਚਿੰਚ, ਚੁੰਜ
ਚਿਲਤ, ਕੁੜਤੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕਵਚ, ਖਫਤਾਨ
ਚੈਹਨ, ਚਿੰਨ, ਨਿਸ਼ਾਨ
ਚੇਰਾ, ਚੇਲਾ, ਅਨੁਸਾਰੀ
ਚੋਬ, ਲਕੜੀ
ਚੌਕੀ ਪਹਿਰਾ, ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਦੇ

ਛਉਨਾ, ਇਕੱਠਾ, ਛੋਣਾ, ਚੋਣਾ, ਇੱਜੜ
ਛਿਨਕ, ਛਿਨ ਕੁ, ਬਿਲਕੁਲ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ
ਛੇੜਾ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਜੰਗਲ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ
ਜਗਦੀਸਰ, ਜਗਤ ਈਸ਼ਵਰ, ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਮਾਲਕ, ਰੱਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ
ਜਛ, ਯਕਸ, ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤ
ਜਮ-ਪੰਥ, ਜਮ ਦਾ ਰਾਹ, ਨਰਕ
ਜਮਧਰ, ਜਮਧਰ, ਯਮਦਾੜ੍ਹ
ਜਰਾ, ਜਰਜਰਾ, ਬੁੱਢਾ
ਜਰਾਵ, ਜੜਾਊ
ਜਰੀ , ਸੁਨਹਿਰੀ
ਜੀਨ, ਪਾਖਰ, ਕਾਠੀ
ਜੀਵਹੂ, ਦਿਲਦੀ
ਜੁਗਨੀ, ਗਲ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਜੋ ਡੋਰ ਨਾਲ ਬੱਧਾ ਛਾਤੀ ਪਰ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ
ਜੋਗਨ, ਇਕ ਘੋਰ ਦੇਵੀ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੁਰਦਾ ਜੋਧਿਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੀ ਹੈ

ਝਾਰੀ, ਝਰੀ, ਚੀਰ ਕੇ, ਕਟ ਕੇ ਜਾਂ ਖੋਦ ਕੇ ਬਣਾਈ ਡੂੰਘੀ ਲਕੀਰ
ਝੋਕ, ਝੁਕਾਊ, ਝੂਲਨਾ, ਝੁਲਾਓ, ਹਿੱਲਣਾ

ਟੂਮ, ਟੂੰਬ
ਟੇਰ, ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼, ਹੇਕ
ਟਵ, ਸੁਭਾਉ, ਆਦਤ, ਚਸਕਾ

ਡਿੜ੍ਹ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਪੱਕਾ ਮਜ਼ਬੂਤ

ਤਬਰ,ਤਬਲ, ਨਗਾਰਾ, ਢੋਲ
ਤਬਲ, ਧੌਸਾਂ, ਢੋਲ, ਤਬਲਾ
ਤਰਵਾਰ, ਤਲਵਾਰ, ਕਿਰਪਾਨ, ਸਮਸੀਰ
ਤੁੰਬਰ, ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਸਭਾ ਦਾ ਇਕ ਗੰਧਰਵ, ਗਵੱਯਾ
ਤੋਸਕਚੀ, ਤੋਸ਼ਾ-ਖ਼ਾਨੀਆਂ, ਤੋਸ਼ਾਖਾਨੇ ਦਾ ਨਿਗਾਹਬਾਨ, ਬਸਤਰ ਰੱਖਣ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ
ਤੋਸੇ, ਤੋਸ਼ੇ, ਸਫਰ ਵਿਚ ਨਾਲ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਖਰਚ

ਦਰਬਵੰਤ, ਧਨਵੰਤ, ਧਨਾਢ, ਧਨੀ, ਅਮੀਰ
ਦਾਧੀ, ਜਲੀ, ਸੜੀ ਹੋਈ
ਦਾਮਨ, ਬਿਜਲੀ
ਦਿਵਸ, ਦਿਨ
ਦੀਪ, ਸਾਤ, ਦੇਖੋ ਸਪਤ ਦੀਪ
ਦੀਪਤ, ਦੀਪ, ਦੀਵਾ, ਦੀਵਟ
ਦੂਤਨ, ਵੈਰੀ

ਧਨਕ, ਧਨੁਖ, ਕਮਾਨ
ਧਰਤੇ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ
ਧਰਨੀ, ਪਿਰਥਵੀ, ਜ਼ਮੀਨ
ਧਵਲਾਰ, ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਚੁਕੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬਲਦ
ਧੀਰ, ਧੀਰਜ, ਧੀਰਜਵਾਨ,ਬਲਵਾਨ

ਨਉਤਨ, ਨੂਤਨ, ਨਵਾਂ
ਨਚਿੰਤ, ਨਿਸਚਿੰਤ ਬੇਫਿਕਰ
ਨਵਨਾਥ, ਨੌ ਨਾਥ
ਨਾਇਕ, ਵੱਡਾ ਮੋਹਰੀ, ਆਗੂ
ਨਾਹਰ, ਸ਼ੇਰ
ਨਾਭ, ਨਾਭੀ, ਧੁੰਨੀ
ਨਾਰਦ, ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਰਿਖੀ ਜੋ ਲੜਾਈ ਕਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨੱਚਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਲੜਾਈ ਛੇੜਨ ਛਿੜਾਉਣ ਵਾਲਾ
ਨਿਹਾਰ, ਤਾੜ ਕੇ ਦੇਖ ਕੇ
ਨਿਹਾਲ, ਖੁਸ਼ੀ

ਕੀਮਤ : ₹ 220-00